

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 35
2025 ČÍSLO 2

HISTORICKÝ
ZBORNÍK 35
č. 2/2025

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH
ROČNÍK 35* 2025* ČÍSLO 2

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

HISTORICKÝ ZBORNÍK

Vedecký časopis o slovenských národných dejinách. Založený 1943
Ročník 35, 2025, č. 2

HISTORICAL MISCELLANY

Scholarly Journal on Slovak National History
Volume 35, 2025, No. 2

ALMANACH FÜR GESCHICHTE

Wissenschaftliches Periodikum über slowakische Nationalgeschichte
Jahrgang 35, 2025, No. 2

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00179027 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej.

Adresa redakcie: Historický zborník, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Grösslingová 23, 812 51 Bratislava, e-mail: redakcia@zbornik.sk
www.zbornik.sk

Rozširuje Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, tel.: +421918904931, e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Redakcia

Šéfredaktor: Mgr. Dominik Blanár, PhD.
Zástupca šéfredaktora: Mgr. Radoslav Žgrada

Redakčná rada

Predsedníčka: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. (Trnavská univerzita)
Členovia: doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. (Katólicka univerzita v Ružomberku); doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); PhDr. Pavol Madura (Matica slovenská); doc. Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Žilinská univerzita); PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD. (Matica slovenská); doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Matica slovenská); doc. Mgr. Ivan A. Petránský, PhD. (Slovenský historický ústav v Ríme); doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa); prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. (Trnavská univerzita); PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (Matica slovenská)

Grafický návrh obálky: Jozef Siekel

Vyhotovenie tlačových podkladov: Robert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka: Mgr. Martina Badová

© Matica slovenská, Martin 2025

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciami a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

Vychádza ako recenzované vedecké periodikum dvakrát ročne.

Dátum vydania: december 2025

Evidenčné číslo EV 4010/10

ISSN 1335-8723 (print)

ISSN 2730-0978 (online)

EAN 9771335872006 52

OBSAH

ŠTÚDIE

Život a dielo Boženy Slančíkovej-Timravy v kontexte daného historického obdobia <i>Július LOMENČÍK</i>	13
Jána Kvačala st. (1830 – 1888) a Ján Kvačala ml. (1862 – 1934): sonda do života dvoch intelektuálov z Vojvodiny z druhej polovice 19. storočia <i>Libor BERNÁT</i>	30
Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1929 – 1934 (Od šiestojanuárovej diktatúry po atentát na kráľa Alexandra) <i>Ján TKÁČ</i>	49

MATERIÁLY

Interpretácie konca 2. svetovej vojny v dejinách a v historickej pamäti <i>Peter MULÍK</i>	87
---	----

DOKUMENTY

Korešpondencia Jána Kvačalu st. (1830 – 1888) a Jána Kvačalu ml. (1862 – 1934) <i>Libor BERNÁT</i>	113
---	-----

RECENZIE

PARENÍČKA, Pavol. <i>Pavol Jozef Šafárik. Doba, život, dielo, pamiatky, literatúra</i> <i>Radoslav ŽGRADA</i>	139
DUREC, Jaroslav – MADURA, Pavol a kol. (eds.). <i>Slovenské ženy v národnom hnutí.</i> <i>Zborník štúdií z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie Matice slovenskej</i> <i>konanej 13. a 14. júna 2024 v Martine v rámci Roka slovenských žien v národnom hnutí</i> <i>Zuzana KYZEKOVÁ FŮLE</i>	141
KOŇARIKOVÁ, Katarína (ed.). <i>Bojovali za našu slobodu. Matičiari, kultúrnici</i> <i>a umelci v protifašistickom odboji na Slovensku a v zahraničí. Zborník pri príležitosti</i> <i>80. výročia SNP a 110. výročia narodenia brigádneho generála in memoriam</i> <i>Ludovíta Kukorelliho</i> <i>Jaroslav DUREC</i>	145
Inovatívne didaktické prístupy v pracovných zošitoch z dielne Matice slovenskej <i>Jaroslav DUREC</i>	149
JAHELKA, Tomáš. <i>Ivan Děrer; poslední obhájce československé národní jednoty</i> <i>Rudolf MANIK</i>	153
HOMZA, Martin – JESENSKÝ, Miloš – PALENČÁROVÁ, Radka (eds.). <i>Pamätníky</i> <i>slovenského jazyka, zv. IX., diel 1. Zemské kľúče v slovenskom jazyku zo 16. až 18. storočia</i> <i>Stanislava MOJŠOVÁ</i>	157

SPRÁVY

Vedecká konferencia Michal Chrástek (1825 – 1900). Osobnosť a dielo v kontexte doby <i>Michal BADA</i>	163
---	-----

Medzinárodný vedecký seminár Šľachta a jej identita. Zástoj aristokracie v živote slovenského etnika v stredoveku a novoveku v Čachticiach

<i>Miloš MAREK</i>	165
Vedecká konferencia Vizualne pramene a ich využitie pri štúdiu dejín miest a mestskej krajiny	
<i>Michal BADA</i>	168

CONTENTS

STUDIES

The Life and Work of Božena Slančíková-Timrava in the Context of the Historical Period <i>Július LOMENČÍK</i>	13
Ján Kvačala Sr. (1830–1888) and Ján Kvačala Jr. (1862–1934): An Insight into the Lives of Two Intellectuals from Vojvodina in the Second Half of the 19th Century <i>Libor BERNÁT</i>	30
Political Life of Slovaks in Vojvodina in 1929–1934 (From the 6 January Dictatorship to the Assassination of King Alexander) <i>Ján TKÁČ</i>	49

MATERIALS

Interpretations of the End of World War II in History and Historical Memory <i>Peter MULÍK</i>	87
---	----

DOKUMENTS

Correspondence of Ján Kvačala Sr. (1830–1888) and Ján Kvačala Jr. (1862–1934) <i>Libor BERNÁT</i>	113
--	-----

REVIEWS

PARENÍČKA, Pavol. <i>Pavol Jozef Šafárik. Time, Life, Work, Memorabilia, Literature</i> <i>Radoslav ŽGRADA</i>	139
DUREC, Jaroslav – MADURA, Pavol et al. (eds). <i>Slovak Women in the National Movement. Collection of Studies from the International Scientific Conference of Matica Slovenská Held on June 13 and 14, 2024, in Martin as Part of the Year of Slovak Women in the National Movement</i> <i>Zuzana KYZEKOVÁ FŮLE</i>	141
KOŇARIKOVÁ, Katarína (ed.). <i>They Fought for our Freedom. Matica Association Members, Cultural Workers and Artists in the Anti-Fascist Resistance in Slovakia and Abroad. Commemorative Volume to Mark the 80th Anniversary of the Slovak National Uprising and the 110th Anniversary of the Birth of Brigadier General Ludovít Kukorelli, In Memoriam Ludovíta Kukorelliho</i> <i>Jaroslav DUREC</i>	145
Innovative Teaching Approaches in Workbooks from Matica Slovenská <i>Jaroslav DUREC</i>	149
JAHELKA, Tomáš. <i>Ivan Dérer, poslední obhájce československé národní jednoty</i> <i>Rudolf MANIK</i>	153
HOMZA, Martin – JESENSKÝ, Miloš – PALENČÁROVÁ, Radka (eds.). <i>Monuments of the Slovak language, Volume IX, Part 1. Land Keys in the Slovak Language from the 16th to the 18th Century</i> <i>Stanislava MOJŠOVÁ</i>	157

REPORTS

Academic Conference on Michal Chrástek (1825–1900) Life and Work in Historical Context

Michal BADA 163

International Scholarly Seminar: The Nobility and Its Identity The Role of the Aristocracy in the Life of the Slovak Ethnic Community in the Middle Ages and the Early Modern Period in Čachtice

Miloš MAREK 165

Scientific Conference: Visual Sources and Their Use in the Study of Urban History and Urban Landscape

Michal BADA 168

INHALT

STUDIEN

Leben und Werk von Božena Slančíková-Timrava im Kontext des gegebenen historischen Zeitraums <i>Július LOMENČÍK</i>	13
Ján Kvačala d. Ä. und Ján Kvačala d. J.: Eine Sondierung ins Leben zweier Intellektueller aus der Wojwodina in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts <i>Libor BERNÁT</i>	30
Politisches Leben der Slowaken in der Wojwodina in der Periode 1929–1934 (von der Diktatur vom 6. Januar bis zum Mordanschlag auf König Alexander) <i>Ján TKÁČ</i>	49

MATERIALIEN

Interpretation des Endes des Zweiten Weltkriegs in der Geschichte und im historischen Gedächtnis <i>Peter MULÍK</i>	87
--	----

DOKUMENTE

Briefwechsel des Ján Kvačala d. Ä. (1830–1888) mit Ján Kvačala d. J. (1862–1934) <i>Libor BERNÁT</i>	113
---	-----

REZENSIONEN

PARENÍČKA, Pavol. <i>Pavol Josef Šafárik. Epoche – Leben – Werk – Gedenkstätten – Literatur</i> <i>Radoslav ŽGRADA</i>	139
DUREC, Jaroslav – MADURA, Pavol u.a. (Hrsg.) <i>Slowakische Frauen in der nationalen Bewegung. Sammelband der Studien aus der gleichnamigen internationalen wissenschaftlichen Konferenz der Matica slovenská, die am 13. und 14. Juni 2024 in Martin im Rahmen des Jahres der slowakischen Frauen in der nationalen Bewegung stattfand</i> <i>Zuzana KYZEKOVÁ FÜLE</i>	141
KOŇARIKOVÁ, Katarína (Hrsg.) <i>Sie kämpften für unsere Freiheit. Mitglieder der Matica slovenská, Kulturschaffende und Künstler im antifaschistischen Widerstand in der Slowakei und im Ausland. Sammelband aus Anlass des 80. Jahrestags des Slowakischen Nationalaufstands (SNP) und des 110. Geburtstags von Brigadegeneral in memoriam Ľudovít Kukorelli</i> <i>Jaroslav DUREC</i>	145
Innovative didaktische Konzepte in den Arbeitsheften aus der Werkstatt der Matica slovenská <i>Jaroslav DUREC</i>	149
JAHELKA, Tomáš. <i>Ivan Dérer – letzter Verteidiger der tschechoslowakischen nationalen Einheit</i> <i>Rudolf MANIK</i>	153

HOMZA, Martin – JESENSKÝ, Miloš – PALENČÁROVÁ, Radka (Hrsg.) <i>Monumenta Linguae Slovacae Band IX. Teil I. (Pamätníky slovenského jazyka zv. IX, diel I.) Walenbücher in slowakischer Sprache aus dem 16. bis 18. Jahrhundert. Stanislava MOJŠOVÁ</i>	157
--	-----

MITTEILUNGEN

Wissenschaftliche Konferenz - Michal Chrástek (1825–1900). Persönlichkeit und Werk im Kontext der Epoche. <i>Michal BADA</i>	163
Internationales wissenschaftliches Seminar: Adel und seine Identität. Die Rolle der Aristokratie im Leben des slawischen Ethnikums im Mittelalter und in der Neuzeit in Böhmen <i>Miloš MAREK</i>	165
Wissenschaftliche Konferenz „Visuelle Quellen und ihre Nutzung in der Erforschung der Stadtgeschichte und städtischer Landschaft“ <i>Michal BADA</i>	168

ŠTÚDIE

Život a dielo Boženy Slančíkovej-Timravy v kontexte daného historického obdobia¹

Július Lomenčík

LOMENČÍK, Július. The life and work of Božena Slančíková Timrava in the context of the given historical period. In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, pp. 13 – 29.

Abstract: In this article, we examine the key events in the life of Slovak writer Božena Slančíková Timrava in the context of individual historical periods. We trace the connection between her life and everyday reality in a Novohrad village which is reflected in the content of the author's literary works. On this basis, we point out how Timrava's personality was influenced by certain contemporary events, with an emphasis on her psychological analysis of her literary heroes. In evaluating contemporary events, we emphasize in particular Timrava's critical view of people's actions in the context of a given society. In particular, the establishment of a literary work in new socio-political conditions with an emphasis on the perception of the situation before and after the creation of the Czecho-Slovak Republic.

Keywords: Timrava, Life, Society, Literary Work, Historical Context.

Obec Polichno je na vyvýšenej časti Novohradu (600 m n. m.) – „na vrchoch“ – čisto slovenské a za čias Boženy Slančíkovej-Timravy (1867 – 1951) bolo komunikačne odľahlé a chudobné. Podľa literárneho kritika Alexandra Matušku „tvrdosti prírodných podmienok odpovedá povaha tamojšieho ľudu: tvrdá i tá, príkra a drsná, no schopná i pri takejto uspôsobenosti strojiť si hody krásy v mužských kabaniciach, širiciach a krpcoch, ale najmä v paráde nádherných ženských krojov a schopná aj svojských hodov vo svojom sklone k výsmešnosti: každý tu okrem svojho spravodlivého mena má i meno, ktorým ho obdarili jeho výsmešní spoluobčania...“²

Božena Slančíková sa tu narodila v rodine evanjelického farára Pavla Slančíka (1833 Lovinobaňa – 1909 Polichno), v ktorej bolo jedenásť detí (z nich sa dospelého veku dožili Irena, Božena, Izabela, Mária, Pavel a Bohuslav). Božena navštevovala polichniansku školu (1874 – 1876), v ktorej vyučoval Daniel Bazovský. Potom pre skromné materiálne pomery v rodine ju vyučoval otec aj s ostatnými súrodencami až do osemnásteho roku doma, a to v troch rečiach: po slovensky, po nemecky a po maďarsky, a na konci školského roka vykonávali skúšku. Pavel Slančík potom dcéry dal na jeden rok do niektorých škôl. V otcovej výchove a výučbe, ktorá sa vyrovnala školskej, mala pre Boženu hlbší význam otcova

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 1/0662/22 Hodnotový potenciál kontextovej expresivity v onlinových novinách a časopisoch.

² MATUŠKA, Alexander. Timravine miesto v našej literatúre. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 493.

zásada o výchove detí: „Nech bude každé podľa svojho spôsobu šťastné, nechať ho.“³ Takto v tom vlastnom, v tom, čím sa mala stať, bola odkázaná na seba a vytvárala a formovala sa v samote, aj keď obklopená rodičmi a súrodencami. Božena takmer celý život prežila na dvoch novohradských dedinách, v Polichne a Ábelovej. Z tohto kraja odchádzala zriedkavo, konkrétne rok pobudla (1881 – 1882) na Orfanidesovej škole v Banskej Bystrici.⁴

Na prelome 19. a 20. storočia sa spoločenský život postupne menil a medziľudské vzťahy nadobúdali dramatickejšiu polohu aj z pohľadu národných snáh. Bolo to motivované daným historickým vývinom najmä v oblasti ekonomickej a následne sociálnej. O vnútornej situácii človeka tých čias naďalej najnázornejší obraz podávala literatúra a tiež Timrava pokračovala v tvorivej literárnej tvorbe, v ktorej bola postupne stále viac kritickejšia.

V roku 1900 strávila niekoľko mesiacov v Dolnom Kubíne, kde robila „spoločnicu“ (za plat) v dome vdovy Országhovej a svoje zážitky z „našského“ prostredia stvárnila v novele *Skúsenosť*.⁵ Novela má autobiografický charakter – zobrazená je v postave Maríny Majtáňovej, dievčaťa z dediny, ktoré vníma mestskú atmosféru v oravskom národnom prostredí. Timrava sa tam stretáva s niektorými „našími ľuďmi“ (vtedajší predstavitelia slovenského života a literatúry – S. H. Vajanský v postave Vilinského a P. O. Hviezdoslav v postave básnika Javora). Zachytáva teda konkrétne živé postavy, ktoré majstrovsky charakterizuje. Timrava konfrontuje svoje dovtedajšie skúsenosti z dedinského prostredia s novým spoločenským prostredím, do ktorého sa dostala a v ktorom akoby videla samu seba. Výsledkom je jej sklamanie z dvojtvárnosti „veľkej“ panej a podľa literárneho vedca Stanislava Šmatláka „najmä psychická trápnosť vlastného postavenia najatej ‚spoločnice‘ (...), ktorá sa zachraňuje predčasným útekem domov“.⁶ Na začiatku 20. storočia mala za sebou už časopisecky publikovaných niekoľko próz, ktoré upozorňovali na jej výrazný rázovitý literárny talent. Všimol si to aj jeden z posledných žijúcich štúrovcov – 77-ročný Ján Francisci, ktorý v osobnom liste Timrave zložil veľkú literárnu poklonu s odporúčaním, aby svoj talent ďalej zveľaďovala.⁷

³ Podľa KRČMÉRY, Oľga. Prostredie detstva a vývinu Boženy Slančíkovej-Timravy. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 39.

⁴ Škola profesora Orfanidesa bola síce dobrá, ale ubytovanie u profesorskej vdovy Markušovej zanechalo negatívne následky v duši mladého dievčaťa. Dozvedáme sa o tom z jej umeleckého diela *Všetko za národ* (MEČIAR, Stanislav (ed.). *Sobrané spisy Timravy, sväzok XI*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1943; tiež dostupné online: SLANČÍKOVÁ-TIMRAVA, Božena. *Všetko za národ*. In *Zlatý fond denníka SME*, 2022: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/3062/Slancikova-Timrava_Vsetko-za-narod [cit. 29. 10. 2025]), i z vlastného životopisu *Môj životopis* (1922).

⁵ Táto Timravina autobiografická novela (*Slovenské pohľady*, roč. 22, 1902, s. 213-229, 311-323, 353-364, 428-432, 487-498) s výrazným skúsenostným zázemím z čias pobytu v role spoločníčky vdovy Országhovej (v novele Bukovičovej) svojím kritickým akcentom vyvolala na jednej strane nesúhlas a na druhej strane vyzdvihla autorkinu odvahu podať umelecké svedectvo pravdy o vtedajšej malomestskej spoločnosti.

⁶ ŠMATLÁK, Stanislav. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999, s. 265-266.

⁷ „Slečna Božena! Vy máte veľmi vzácny a bohatý dar pozorovania, ktorý Vám je, v porovnaní s inými, na veľkej pomoci, a taký šťastný takt, ktorým viete určiť a ustáliť, čoho nie primného a nie primálo, ale práve koľko treba a svedčno. A to všetko je pôvodné slovenské. (...) K tomu oprobujem sa pripojiť prosbu, aby ste tento Váš zriedkavý novelistický talent nenechali zahrdzavieť a zadriemať, ale čím častejšie potešili jeho plodmi túžobne ich očakávajúce obecnstvo, a medzi ním i mňa.“ Podľa Spisovateľa o Timrave

Tak ako bol organicky spätý Timravín život so životom ľudí na novohradskej dedine, takisto to bolo s jej dielom, kde spočiatku nedostatok extenzity záberu vyvažovala intenzitou, hĺbkou psychologického prieniku a poznania. V podstate bola odkázaná na toto prostredie a bola s ním natoľko zrastená, že pri svojej uzavretej povahe sa postupne v nej vyformoval talent nielen poznať, ale i znázorniť zvyky a hlavne dušu ľudí. Pritom jej spisovateľská poctivosť by jej nikdy nedovolila písať o niečom, čo pozná len povrchno.⁸ K tomu ako dcéra farára mala veľa príležitostí, pretože k jej otcovi sa chodili ľudia zdôveriť so svojimi problémami. Podľa Michala Laciaka pozorným počúvaním „fotografovala ľudí“.⁹ A Boženka vždy väčšinou mlčanlivá z kúta pozorovala a zapamätala si každé povedané slovo, aby ho neskôršie verne a živo literárne stvárnila. K tomu Oľga Krčméry v spomienkach poznamenala, že „... okrem ľudových motívov, ktoré sú najcharakteristickejšie u Timravy, opisuje v niektorých svojich prácach aj inteligentov, ale tiež len toho kraja, tak verne, akí boli, že obyčajne tamojšie pomery poznajúci človek hneď pozná i osoby ako živé.“¹⁰ Aj po odsťahovaní do Ábelovej naďalej literárne stvárňovala postavy odpozorované z každodenného života: napríklad do nepublikovanej divadelnej hry *Prekážky*, na základe upozornenia evanjelického farára v Ábelove, Adolfa Kusého, „... dala skleparku, čo jej bránili vydať sa. Bola to Mlynaričová, teraz vydatá Deáková. Tú divadelnú hru hralo gymnázium v Lučenci. V dedine to vedeli. Ešte si aj hovorili.; Just to tak bolo.“¹¹

V roku 1909 zomrel Timravín otec. V tom čase bola hospitalizovaná po operácii v nemocnici v Balážskych Ďarmotách. Smutnú správu oznámili telegraficky riaditeľstvu nemocnice so žiadosťou, aby jej túto správu tlmočili vo vhodnom čase a primeraným spôsobom vzhľadom na jej zdravotný stav. Neopatrná ošetrovateľka sa však pred ňou preriekla, čo na citlivú Boženku len niekoľko dní po operácii zapôsobilo negatívne – upadla do bezvedomia a po prebratí bol jej stav vážny. Napokon síce zdravotné problémy sa podarilo vyliečiť, ale v domácom prostredí na ňu neprítomnosť otca veľmi silno emocionálne zapôsobila. V máji namiesto zvitania navštívila už len jeho hrob. V tom istom roku sa v jeseni presťahovala aj s matkou do susednej Ábelovej. Jej tri sestry boli už vydaté a dvaja bratia ženatí. K uvedeným smutným udalostiam napísala v liste Elene Maróthy-Šoltésovej nasledovné: „*Predvečer 12. mája pri odbavovaní jedného pohrebu ostal zle a po jednonočnom utrpení potom ráno o 4- tej dokonca na porážku srdca.*

(Z listov a ankiety). In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 284-285.

⁸ „Keď sme sa vše žartom, ako bývalo medzi nami zvykom – rozprávali s ňou o tom, že by mala niečo napísať i ‚z mesta‘, lebo veď chodí i do mesta, len sa usmiala, ako keby nám chcela povedať: Čo vy viete, čo treba k tomu, aby človek písal... Ktovie, či po niečom takom i nezatúžila. Lenže v rokoch, keď mala možnosť bližšie sa zoznámiť s ľuďmi a životom v meste, považovala svoju spisovateľskú dráhu už za dovŕšenú.“ ČEČETKA, Ľudovít. Timravín veľký svet: ľudia. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 154.

⁹ LACIAK, Michal. Slovko spomienky. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 55.

¹⁰ KRČMÉRY, Oľga. Prostredie detstva a vývinu Boženy Slančíkovej-Timravy, s. 47.

¹¹ Podľa ORMIS V., Ján. „Iľa-kráľovná“ a iní Timravini pamätníci spomínajú... In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 64.

Boľastná a horká strata nám, pre mňa tým bolestnejšia, že som ani pri pohrebe nebola prítomná a smrť dobrého otca bola mi len o dva týždne zdelená. Po ťažkej operácii ležala som chorá v špitáli v Ďarmotách. Len pred dvoma týždňami vrátila som sa ešte slabá a pomaly sa zotavujúca v tejto strašnej opustenosti našej...“¹²

S matkou sa najskôr ubytovali v gazdovskom dome u Mojžíkov (dom č. 8). Aj v tomto novom prostredí žila spolu s matkou v skromných podmienkach, podobne ako v rodičovskom dome na chudobnej fare. Podľa Miliny Rástockej (jej matka Irena Laciaková bola Timravinou sestrou) Timrave „... bola chudoba taká blízka, že s ňou cítila a opovrhovala nafúkancami, menovite ak to bolo z vedomia majetku, bohatstva.“¹³ Timrava prišla do Ábelovej prvýkrát na kratší pobyt vtedy, keď jej brat z dvojčiek, Bohuslav Slančík, sa stal ábelovským farárom. Viedla mu domácnosť, kým sa neoženil. Vtedy sa zamilovala do tamojšieho učiteľa Ľudovíta Čipkayho. Intuitívne však cítila, že sa tento vzťah nebude rozvíjať nielen preto, že bol mladší, ale jeho povaha jej nevyhovovala. Potom sa opäť vrátila do Polichna, kde bola do otcovej smrti.

V apríli 1910 požiar, ktorý vypukol z nezistených príčin, mojžíkovský dom zničil spolu s inými domami. K tomu bývalý učiteľ v Polichne Alexander Čečetka vo svojich spomienkach („z diaľky viac ako polstoročia“) uviedol, že „*Boženka bola vtedy sama doma, lebo jej matka sa práve v tom čase zdržiavala u nás, na Polichne, pri svojej mladšej dcére: čakali sme v rodine radostnú udalosť. Ja som hneď, ako sme podľa žiare na oblohe spozorovali požiar, bežal na Ábelovú, kde som zastihol Boženku v zúfalom plači stáť nad hrbkou vecí, ktoré sa im podarilo napochytro vyniesť z horiaceho domu.*“¹⁴ Po tejto nešťastnej udalosti odišli bývať do druhého gazdovského domu (č. 13), kde vtedajšia domáca Mária Kúkelová si takto na ňu zaspomínala: „*Spisovateľka bývala u nás aj s matkou deväť rokov (1910 – 1919). Než sa k nám nastahovali, prišiel k nám pán farár, jej brat, aby sme vraj upravili príbytok pre jeho matku a sestru. Mali aj polovicu záhrady. Bola to veľmi dobrá osoba. Ja som si nepodbala, čo robievala. Pán farár ich aj vydržoval. Navštevovala ich len rodina z Polichna a Horného Tisovníka. Pani spisovateľka každú nedeľu chodila do kostola. Len vtedy nešla, keď bola chorá. Zvala som ju ‚naši kišasoňka‘. Moja svokra jej pekávala chlieb.*“¹⁵

Napriek neľahkej životnej situácii pokračovala v literárnej tvorbe. Svoje príbehy uverejňovala v časopisoch a kalendároch.¹⁶ Z osobných spomienok ľudí, ktorí boli

¹² KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1952, s. 43 (list z 12. 6. 1909).

¹³ RÁSTOCKÁ-LACIAKOVÁ, Milina. S Timravou na cestách. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 67.

¹⁴ ČEČETKA, Alexander. Timravin veľký svet: ľudia, s. 58-59.

¹⁵ Podľa KUSÝ, Adolf. V Ábelovej spomínajú na Timravu. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*. s. 86.

¹⁶ Jej novela Ondro Hľonzo In *Slovenské pohľady*, roč. 29, 1909, č. s. 206-220). V americkom periodiku vyšla Tá zem vábna. In *Slovenský denník*, roč. 9, 1909, č. 2176-2181. V *Slovenskom obrázkovom kalendári pre katolíkov, evanjelikov, pravoslávnych a židov* (1910, s. 34-51) vyšla poviedka Mýlna cesta. V *Kalendári Národného slovenského spolku v USA* (1911; s. 97-103, 121-127, 145-150) vyšla jej novela Víťazstvo. *Kalendár Národného slovenského spolku v USA* (1912; s. 171-202) uverejnil Timravinu novelu Žiadna

s Timravou v kontakte v Ábelovej, sa zachovalo aj vzácne svedectvo o spôsobe písania, pri ktorom vraj kľáčala na stoličke na jednom kolene a druhou nohou stála na zemi. Podľa osobného vyznania najradšej písala v noci, od večera do rána, a pred písaním mala vždy všetko premyslené. Napokon jej spisovateľská poctivosť by jej nikdy nebola dovolila písať o niečom, čo pozná len povrchne. O svojej spisovateľskej činnosti sa pred svojimi najbližšími väčšinou nevyjadrovala: „*Akoby im bola vsugerovala: nemiešajte sa mi do toho, to je moja súkromná vec a nechcem sa s ňou nikomu zdôverovať.*“¹⁷ Písaním zachytávala život ľudí aj v Ábelovej s upriamením pozornosti na charaktery a osudy niektorých z nich, ktorých vo svojich dielach len premenovala. Na ilustráciu uvedeného uvedieme zo spomienok svedectvo Anny Deákovej, rodenej Mlynaričovej, a to i pre uvedenie Timravinej málo známej divadelnej hry *Prekážky*: „*Pani spisovateľka, ktorá dobre poznala môj život, napísala o mne a o mojom mužovi divadlo. Divadlo sa volá Prekážky. Keď ho hrali v Ábelovej, málo som z neho videla, lebo som toho času bola v krčme zamestnaná. To však, čo som videla, verne zachycovalo moje ťažkosti, keď som sa vydávala. Divadlo Prekážky, ako viem, nebolo vytlačené a na tento čas je stratené. Ja som sa na pani spisovateľku nehnevila, že ma opísala.*“¹⁸

Prvú svetovú vojnu (1914 – 1918) prežila v biede. Vojnu veľmi nenávidela a bála sa nielen o seba, matku a celú rodinu, z ktorej najmä o chlapcov, ale vôbec o všetku slovenskú mládež. Aj keď život po vypuknutí vojny plynul v Ábelovej pomerne pokojne ďalej, predsa už nebolo tak príjemne. Medzi ľuďmi prevládala strach z budúcich hrôz. O niektorých stránkach Timravinho života počas vojny sa dozvedáme zo spomienok žien, ktoré v dome posluhovali.¹⁹

Začiatkom augusta 1914 sa rozhodla navštíviť sestru Laciakovú v Hornom Tisovníku a odtiaľ v Sucháni sestru Máriu Krpelcovú s prosbou, aby išli s ňou do Martina na martinské slávnosti. Prešli peši na detviansku železničnú stanicu, pričom cesta bola

---

radosť. V Páričkovom *Slovenskom rodinnom kalendári na rok 1912* vyšli jej poviedky V ktorú stranu II (s. 38-60), a U Kanátov (III, s. 38-57). V periodiku *Živena : časopis pre kultúrne a ženské záujmy* (roč. 3, 1912, s. 97-107, 129-140, 161-171, 193-198, 225-233, 257-265, 289-300) vychádzala Timravina novela *Strašný koniec*. V *Slovenskom obrázkovom kalendári* (roč. 42, 1913, s. 50-65) bola publikovaná jej poviedka *Mojžík*. V časopise *Živena* (roč. 4, 1913, s. 225-232, 257-265, 293-300, 329-335, 362-368) vychádzala Timravina novela *Príde čas*.

¹⁷ MRÁZ, Andrej. Aká bola pri osobnom styku a v korešpondencii. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 112.

¹⁸ Podľa KUSÝ, Adolf. *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 89-90.

¹⁹ Zuzna Kropáčová, rod. Kováčová, posluhovala v rokoch 1914 – 1916, spomína: „Dobre sa pamätám, že milovala kvety. Keď som sa jej opýtala, prečo sa toľko kvetmi zaoberá, povedala: ‚Vieš, Zuzka, kto má kvietky rád, toho aj pánboh má rád.‘ Chodievala k bratovi do fary a tiež zavše do Horného Tisovníka k sestre. Do Polichna chodila navštevovať sestru, vydatú za učiteľom Ččetkom. Kišasonka posielala ma robiť ku gazdom, ktorí jej zato dali zrno pre hydinu. (...) Keď sme s dievčatmi spievali, pani spisovateľka nás rada počúvala. Chodievala často na faru, kde dozerala na deti. Hrala na klavíri a deti pri nej tancovali. Večer čítavala noviny a písala.“ V tom čase na fare slúžila aj Mária Deáková, rodená Kyseľová, ktorá si na spisovateľku tiež zaspomínala: „Živila sa z fary. Dávali jej mliečka a čo bolo treba. Dva-tri razy do týždňa jedla na fare. Pomáhala pri bratových dieťkach. Štrikovala im ponožky a pančuchy. Cez vojnu boli u nás v Ábelovej zajatí Rusi. Rada sa s nimi rozprávala, čo sa jej bratovi, pánu farárovi, nepáčilo.“ Podľa: KUSÝ, Adolf. *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 86-87.

namáhavá, lebo okrem nevyhnutnej batožiny niesli aj kroje. V Martine sa však dozvedeli, že slávnosti zakázali. Ubytovali sa u spisovateľky E. M. Šoltésovej, s ktorou si Timrava už písala, ale až vtedy sa stretli osobne prvýkrát. Martin a jeho slovenské ovzdušie Timrave učarovalo, preto potom aj neskôr tam rada cestovala. Po návrate bola plná veľkých dojmov, rozhorčenia, lebo už nemohla uniknúť tlaku začínajúcich vojnových čias. Žila osihotene bez kontaktu s ostatnými spisovateľmi, väčšinou odkázaná, ako aj predtým, len na pozorovanie úzkeho, domáceho sveta. Okrem toho neobchádzala ani prístupné noviny, ktoré prinášali správy z rozličných frontov, pričom aj v dedine sa dozvedela mnoho smutných a otriasajúcich správ, niekedy zveličených v podaní miestnych ľudí, inokedy bezprostredne vyrozprávaných od vojnových invalidov. Okrem toho pozorne sledovala aj správy z rozhlasu u svojho brata, lebo rádio nemala.

Z literárnej tvorby vyšla v roku 1914 novela *Ťapákovci*, ktorú E. M. Šoltésová publikovala v časopise *Živena* od júna do októbra. Od vypuknutia vojny až do jej skončenia boli publikované len Timravine novely *Veľké šťastie* a *Veľký majster*, a to v *Newyorskom denníku* (1915, II, 25. 1. – 31. 3.). Timravino mlčanie bolo nápadné aj E. M. Šoltésovej, ktorá tiež žila „ticho, utiahnuto, úplne bez radosti“, no predsa bez oddychu pri starostiach o časopis *Živena*. Preto jej takmer s výčitkou písala 23. novembra 1917: „*Ale teraz Vy mne povedzte, prečo Timrava tak zamĺkla? Práve teraz, keď sa zvláštne a zaujímavé námety núkajú! A ja aj neverím, žeby ona nebola zachytila niekoľko pozoruhodných obrazov z tejto mimoriadnej doby. Inde sú plné beletristické časopisy vojnovými novelkami – a u nás nič... Nože ju pobodnite, aby mi poslala niečo, – môže mi uveriť, že sa tomu každý zaraduje...*“²⁰ E. M. Šoltésová vytušila, že Timravino literárne mlčanie je proti jej povahe, aby úplne vypadla z tvorivej práce. Vonkajší podnet zaúčinkoval a Timrava v máji 1918 poslala do *Živeny* veľkú novelu *Hrdinovia*.²¹ Témou je správanie sa ľudí vo vyhranenej existenciálnej situácii, ako je vojna – brutálny, nečakaný vpád čohosi zdanlivo iracionálneho do osudov ľudí. Názov svedčí o výbornej Timravinej analýze bystrého pozorovania, ktorý už nie je ironický, ale aj uvedomele kritický.

Na uvedený tvorivý počín bezprostredne zareagovala E. M. Šoltésová.²² Próza podávajúca panský a ľudový postoj k spoločnej otázke ťaživej, neprekonateľnej situácii vojny však bola čiastočne scenzurovaná, čo Timrave bližšie vysvetlila Šoltésová v liste z 20. 7. 1918.²³ Veľkú časť tejto novely napísala Timrava pravdepodobne v rokoch 1914 – 1915, keď mimoriadne emocionálne prežívala vznikajúcu novú tragickú situáciu. Toto

²⁰ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 55.

²¹ Uverejňovaná bola hneď na pokračovanie: *Živena*, roč. 9, 1918, s. 81-84, 98-101, 115-121, 129-135, 145-158, 177-182.

²² „(...) Vaša na súbeh poslaná práca je dobrá, úfam sa naisto, že bude odmenená. Ako na obraze ukazuje nám dedinu, jej vzrušenie, nálady a bolesti počas tejto strašnej vojny.“ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 65 (List zo 14. 5. 1918).

²³ (...) V Tvojich „Hrdinoch“ cenzúra vyhodila celý ten oddielik, kde uvádzaš hrdinku povesti, Lízu Malinskú (keď sa to v noci hnevávala na bubnovanie, že jej sen pokazilo), iste preto, že je tam spomenuté „vlastnenčenie“ detí. Ak to tak pôjde, bude plno oblokov v tej práci, a tým bude celá pokazená pre čitateľstvo – a bez príčiny. KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 72. Originál rukopisu novely *Hrdinovia* sa stratil, takže zostal len text po cenzúre.

vyzreté dielo má v slovenskej próze vojnových rokov také isté miesto ako Hviezdoslavove Krvavé sonety v poézii. Napokon Timrava už pred uvedením tejto novely vedela vo viacerých svojich dielach posunúť regionálne (novohradské) námety do vyšších polôh a svojou typizačnou schopnosťou dať svojej tvorbe celonárodnú platnosť. Jej „hrdinovia“ sú v tomto smere ešte presvedčivejší. Hoci si ani ich námet nemožno odmyslieť od novohradskej dediny a nemožno pochybovať, že jadro ich fabuly sa v základných črtách zhoduje so skutočnými udalosťami, predsa táto novela priliehavo vyjadruje postoj možno povedať všetkého slovenského ľudu k prvej svetovej vojne. Vynikajúco postrehla ciele vojny, za ktorú sa oduševňovali len panské vrstvy, ale „ľud tichý, ľud krotký“ sa pod jej zástavy nehrnul: „Lebo nejdú zabíjať, ani do umu im nepríde, že to budú robiť, ale idú mrieť – stratiť životy. Ak život naučení sú len dávať, nie brať...“²⁴

Keď vychádzali posledné kapitoly *Hrdinov* v Živene, netušila, aké nové zmeny nastanú. V tom čase mala osobné starosti, ktoré jej nedovoľovali, aby sa viac zaoberala do spoločenských záležitostí. A tak v čase, keď sa mal národ podľa Štefana Krčméryho „chystať k novej piesni“, začal Timravu trápiť život po možnom odchode jej matky do večnosti. Timrava nebola dovtedy nikde zamestnaná, žila v rodinnom kruhu s určitou podporou brata a niektorých honorárov. Chcela sa preto postarať sama o seba a odvdáčať sa najmä matke za jej starostlivosť.²⁵ Na podnet Šoltésovej sa uchádzala o miesto kustódky²⁶ národopisných zbierok Živeny v Slovenskom národnom múzeu v Martine po smrti Emy Goldpergerovej.²⁷ Vo viacerých listoch adresovaných Šoltésovej zisťovala, či s tým miestom môže počítať, akú prácu by dostala. Verila, že sa do martinského múzea dostane a tešila sa aj na nové prostredie, ktoré by vystriedalo jej dlhoročný pobyt v Novohrade. Napokon miesto kustódky nedostala a na toto miesto nastúpila Marína Oľga Horváthová.²⁸

Pokiaľ sa podarilo definitívne objasniť záležitosti okolo Timravinho zamestnania v Slovenskom národnom múzeu, záver prvej svetovej vojny a nasledujúci rok 1919 priniesol množstvo búrlivých udalostí. Na juhu stredného Slovenska prebiehali udalosti dramaticky aj v súvislosti s demarkačnou čiarou a pomery sa zo dňa na deň menili aj v Ábelovej. Blízkosť demarkačných čiar a dlhodobo obsadený neďaleký Lučenec robil z Novohradu frontovú líniu a dejisko urputných bojov.²⁹ Ako píše Timrava v novele *Záplava* (1938) „... nepokoja

²⁴ MEČIAR, Stanislav (ed.). *Sobrané spisy Timravy, Sväzok 10*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 29.

²⁵ „Dossial som bola sprostená toho starať sa o výživu, pri rodičoch a teraz pri maminky samej, ktorá je, buď Bohu vďaka, napriek 72 rokov čerstvá a zachovalá, jej ale viem, že to vždy tak nebude.“ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 68-69 (List zo 16. 6. 1918).

²⁶ Kustód (lat.) – správca, opatrovateľ a ochranca pamiatkových objektov, múzeí, múzejných a umeleckých zbierok.

²⁷ Ema Goldpergerová (1853 – 1917), múzejníčka a zberateľka. Pre B. S. Timravu bola zdrojom informácií a predovšetkým neustálym podnecovateľom k národným aktivitám. Stala sa tiež predlohou pre Hanu Čepčinskú v próze *Všetko za národ* (1926). Práve cez túto prózu je zrejmé, že to bola Ema Goldpergerová, ktorá ovplyvňovala a svojím spôsobom aj nútila Irenu Slančíkovú (v próze ako Elena Javorčíková), ale i Boženu (v próze ako Viera Javorčíková) k písaniu či tvorbe, ktoré ona označovala ako básnenie.

²⁸ Marína Oľga Horváthová (1859 Martin – 1947 Martin), herečka a recitátorka najmä predvojnového martinského Slovenského spevokolu. Bola i literárne činná, najznámejšia hra *Slovenská sirota*.

²⁹ Bližšie HOLEC, Roman. Rok 1919 a Novohrad. In *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie*, roč. 6, Hradište : Občianske združenie Priatelia histórie Novohradu, 2020, s. 186-219.

a strachu zažili sme dost' (...) na Ábelovú strieľali z kanónov aj Česi, aj Maďari. Našťastie nezabili nikoho. Ľud ako sa držal? Ponevadž vždy bol za otroka držaný a vychovávaný, nuž držal sa po otrocky. Po vpáde bolševikov sa zmenili, konečne nahliadli, že Česi sú naši a nie tí. Pravda, bludárov je ešte dost'.³⁰ Próza sa stala v podstate kronikou toho, čo sa stalo v Ábelovej za niekoľko týždňov. Timrava zachovala časový sled skutočných príbehov, ale fakty zaznamenala v deji, čiže ako novohradskí ľudia prijímali búrlivé časy na jar 1919 a vykreslila mnoho typických situácií a typických postáv. Od začiatku látku zdramatizovala a prepletla motívmi, ktoré sa dotýkajú všetkých ľudí, resp. individuálnych osudov. A práve v takýchto umeleckých postupoch prekonala kronikársku popisnosť.³¹

Timravu to znepokojovalo a zväčšovalo jej neistotu i obavu o novovytvorený štát – Československú republiku (28. 10. 1918). V zajatí pesimizmu zostávala pre udalosti, ktoré nasledovali po rozpade Rakúsko-Uhorska, keď ľudia obrátili svoj hnev proti všetkým, ktorých konanie a správanie dovtedy vnímali negatívne. Na celom území Slovenska tak dochádzalo k tzv. rabovačkám. V Ábelovej takáto rabovačka, ktorá postihla krčmára, obidva obchody bez rozdielu vierovyznania i žandársku stanicu, sa odohrala 3. novembra 1918. Tamojší notár, ktorý ušiel, ale jeho byt nebol vyrabovaný, zavolať na „udržanie poriadku“ lučeneckú vojenskú radu ovládanú Maďarmi. Poslali oddiely, ktoré boli väčšinou vedené dôstojníkmi – príbuznými postihnutých rabovačkami. Po celom Novohrade postupovali mimoriadne brutálne.³²

Boženu Slančíkovú-Timravu pohnuté poprevratové časy mimoriadne vzrušovali, čo sa výrazne prejavilo v jej literárnej tvorbe. Nové diela nevznikali ľahko, pretože okrem uvedených spoločenských problémov Timrava naďalej riešila problémy so zamestnaním. Po zamietnutí jej žiadosti o miesto kuskódky začala hľadať iné pracovné miesto. Vyhliadla si miesto na poštovom úrade v Ábelovej s pevnou vierou, že bude vymenovaná. Pre konflikt medzi Československom a maďarskou komúnou sa nemohla zúčastniť na poštárskom konkurze.³³ Rovnako neúspešné bolo úsilie Eleny Maróthy-Šoltésovej zabezpečiť jej spisovateľské štipendium roku 1919. Písala o tom niekoľkokrát nielen Timrave, ale písala žiadosť aj do Matice slovenskej, aby sa Timrave ako najlepšej slovenskej novelistke z matičných fondov vyplácal istý skromný, ale stály ročný dôchodok, že by sa bez starosti o výživu mohla oddávať literárnej práci, ku ktorej má pravé poslanie. Nakoniec

³⁰ SLANČÍKOVÁ-TIMRAVA, Božena. Záplava. In JUÁŠ, Ján (ed.). *Tri vojnové novely*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2015, s. 90.

³¹ Bližšie KRÁLIK, Pavel Jaroslav. Doba v Timrave a o Timrave (Dve doby a Záplava). In LOMENČÍK, Július (ed.). *Dráma duše v pokojnom živote. Božena Slančíková-Timrava v živote a diele. Zborník z odborného seminára o živote a diele Boženy Slančíkovej-Timravy 6. októbra 2017 v Lučenci*. Lučenec : Ing. Ján Sivok – JSS pre Spolok Milana Rastislava Štefánika, 2017, s. 171-174.

³² *Správa Národných novín* (roč. XLIX, 1918, č. 136 z 19. novembra) uvádza nezistený počet mŕtvych, najmä v Málinci, Trhanovej, Kriváni a v Hriňovej a ďalej uvádza, že „podobne bili a mučili národ na Kokave, na Luboreči, Ábelovej...“.

³³ „S tým poštárskym kursom mi tiež prekrížovaly cestu tie bolševické špaty. Práve som mala odísť do Lučenca sa učiť, keď pribehla zvesť, že padol a bolševici sa už tam. Teraz by som už mohla ist, ale mám obavu, či sa to nebude opakovať zas. Preto počkam kus čo bude, ako sa veci vyvinú a ustália.“ *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 87. List z 28. júla 1919.

pričinením novohradského župana Dr. Ľudovíta Bazovského a školského inšpektora Daniela Bodického sa stala (15. septembra 1919) dočasnou opatrovatelkou v ábelovskej štátnej detskej opatrovni.³⁴ Aj napriek tomu sa ešte určitý čas pokúšala o poštárstvo. Napokon pre prácu opatrovatelky vykonala 31. júla 1920 skúšku spôsobilosti na štátnom učiteľskom ústave v Lučenci. Z náboženstva a slovenčiny dostala jednotku, z ostatných predmetov dvojky. Po nástupe na pozíciu opatrovatelky Timrava mala už menej času na písanie, a tak priateľke Šoltésovej napísala, že „degradovala zo spisovateľky na opatrovníčku“.³⁵ Na druhej strane sa deťom venovala s radosťou a vnímala ich ako „... krásne, zdravé, čisto oblečené v kabankách, neposedné, samopašné, niekedy aj bezočivé, ale všetky bez rozdielu milé.“³⁶

Spolu s matkou sa presťahovala do budovy opatrovne, kde potom bývala aj po penzionovaní roku 1929 až do októbra 1945, keď sa presťahovala do Lučenca. Ábelovčania dom volali „dadovňa“, od ktorého vznikol srdečný názov spisovateľky miestnymi občanmi: „Kišasonka dadovská“, resp. „dadovka“ (z maďarčiny, ľudová učiteľka materskej školy). Božena Slančíková-Timrava bola v Ábelovej spokojná, pretože táto obec si zachovala svojrázny kraj, reč, zvyky.³⁷ Okrem miestnych ľudí ju poznali aj v okolitých dedinách – Madačke, Nedelišti. Aj Timrava poznala takmer každú rodinu, jej meno, prímenie, čo nebolo jednoduché, lebo napr. v Madačke bolo asi pätnásť rodín s menom Chlpoš – Paľov, Belohrítok, Močár, Kútok, Palík, Janík, Samko a pod. Rada sa stretávala s ľuďmi pri rôznych príležitostiach, pritom napríklad na ulici to nezostalo len pri zdvorilostnej odpovedi, ale „... zastala a začala rozhovor. Spýtala sa na domácnosť, na starých, na mladých, poľutovala chorých, zaujímala sa, kto sa žení, koho si berie, kde mali krštenie, ako sa ráči nevesta so svokrou a pod. Ľudia jej všetko úprimne povedali, vyponosovali sa, prijali radu a už sa aj porúčali za robotou. (...) Väčšinu ľudí oslovovala proste menom, Zuzka, Anka, Paľko a im aj tykala. Nie div, veď mnohých poznala od kolisky, ba i vychovávala. V tomto tykaní bolo milé materské oslovenie. A tak to aj ľudia brali. Ba nepadlo by im dobre, keby ich teta nebola oslovila jednoducho krstným menom. Znelo by im to akosi cudzo. Boli by iste špekulovali nad tým, či sa ‚kišasonka dadovská na mňa nehnevajú?‘ S každým vychádzala po dobrom, s každým vedela stratiť dobré slovo a to si náš dedinský ľud vie vážiť.“³⁸ Ľudí si všímala aj podľa charakteru

³⁴ „Vymenovali ma sem ešte v jesen do opatrovni za „dadovku“. Ponevác ľud proti „ovode“ mal vždy nesimpatiu nuž nechcelo sa mi to ziať na seba. Pravda, ani kurivo nebolo, a ktomu prívykať k 40 mravčiakov, takej, ktorá dosiaľ úplne slobodne, žila, slobodne ako vták – zdalo sa mi obtížnym. No teraz rozhodla som všetky mazny či škrupule odvrhnúť a dať sa do toho opatrovnictva lebo – čas je úrad daky ziať si...“ Korešpondencia Timravy a Šoltésovej, s. 96. List 8. 12. 1919.

³⁵ Korešpondencia Timravy a Šoltésovej, s. 117. List 14. 12. 1920.

³⁶ Podľa RÁSTOCKÁ, r. LACIAKOVÁ, Milina. Timrava v kritike a spomienkach, s. 70.

³⁷ „V spisoch aj v beletrii našej spisovateľky Timravy často nachádzame opis a stručný náčrt tunajších zvykov a obyčajov. A tam, kde počuť krásny hlboký hlas fujary valacha, iste nájde sa i spevu dosť, o čom je i chýrne príslovie: nože tú jabelovskú.“ BIENIK, Ján. *Dejiny Novohradského seniorátu 1517 – 1922*. Dolné Sŕnie : Združenie evanjelikov augsburského vyznania Považského seniorátu, 2010, s. 41. ISBN 978-80-8948-605-2.

³⁸ SAKTOR, Viliam. Ábelová, Ábelová... In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 138.

a páčila sa jej svojráznosť ábelovského ľudu. Rada pozerala cez okno dianie v dedine a čo počula, hneď si to zaznamenala. Pri domácich prácach jej pomáhali dievčatá z dediny, ktorým takto pomáhala hmotne, nielen keď u nej slúžili. Slúžku niekedy zamestnala aj pri hraní s deťmi, ktorým robila aj bábky, na ktoré im dala ušiť kroje. Po príchode detí do opatrovne s drôtenými košíkmi, uložila ich do radu a o desiatej si z nich deti povyberali desiatu. Obedovať ich poslala domov a o jednej popoludní opäť prišli a zostali až do večera. Detí mala niekedy až päťdesiat. Ženám v Ábelovej rada pomáhala s riešením nielen rozličných ťažkých životných situácií.³⁹ Potvrdila to aj v novele *Ľapákovci*, v ktorej v postave Ili Ľapákovovej ukazovala aj v každodennom živote dedinským ženám možnosti, ako pozdvihnúť životnú úroveň. V tejto postave zobrazila Helenu Vestegovú, ktorá sa na to hnevala. B. S. Timrava zobrazovala ľudí v jej životných príbehoch, zachytávala ľudské povahy a ľudské vzťahy tak, že v literárnej tvorbe to zovšeobecnila do univerzálnej umeleckej podoby. Ako bystrá pozorovateľka Ábelovú preslávila, pričom neopisovala jej prírodné krásy, ale písala o ľuďoch z *Novohradských vrchov*.⁴⁰

V jej novom útulnom domove po výstupe kamennými schodmi zo dvora sa vošlo do chodby a odtiaľ do obytnej izby. Od dvier vľavo bol umiestnený písací stolík, na ktorom boli poukladané v ustálenom poriadku viaceré drobné veci dennej potreby. Podľa vyjadrenia Viliama Saktora bol „samá zásuvka a nemým svedkom túžob jej mladosti, sprievodcom v dobrom i zlom. Stolík bol jej druhom. Veď ho denne niekoľkokrát otvárala. I potme poznala jeho skrýše a vedela vyloviť z neho to, čo potrebovala. V jednej zásuvke boli kľúče, v inej písacie náčinie a atrament, inde zas nožík, vyťahovač zátok, obuvák, ďalej zápalky, sviečka, elektrická žiarovka, hracie karty, kuchárska kniha, zväzky listov, pripínačky, špendlíky atď. Slovom všetko malo svoje miesto.“⁴¹ Od písacieho stola v kúte naľavo bola železná pec a pri nej debna na drevo. Pri peci stála skriňa, v ktorej boli naspodku knihy a v strednej časti mala rôzne kekсы, likéry a kompóty. Okrem lahôdok tam bola horká, žltozelená tekutina – palín a byliny namočené v tuhej pálenke. Za skriňou bola jej posteľ z tvrdého dreva. Pred oknami, v ktorých boli najmä muškáty, stál starý šijací stroj a pri ňom pohovka s operadlom. Uprostred izby stál z tvrdého dreva stôl, okolo ktorého boli štyri stoličky. Nad stolom visela lampa. Aj spisovateľka Hana Ponická zanechala svedectvo o Timravinej prednej chyži, v ktorej „sa človek cítil ako doma. Spestrená krásnymi výšivkami, dýchala útulnosťou. Všetko, ešte aj ten vankúš na diváne pri obloku, malo v nej svoje miesto, no poriadok v tej milej útulnej

³⁹ „Na tom, že v Ábelovej ako v málokterých podobných, donedávna od civilizácie skoro úplne odtrhnutých dedinách vedia dnes ženy uvariť nielen kyslé krumple, baraní guláš, alebo upiecť opekance, chlieb, ale aj pripraviť chutné zeleninové prívarky, knedle, ba upiecť aj „poschodové torty“, – ďalej aj na tom, že v mnohých domoch je čistota nielen v parádnej, ale aj v ostatných miestnostiach samozrejmosťou, – má nemalú zásluhu práve Timrava. Ábelovčania spomínajú aj „hostiny“ u Timravy, najmä tie na dvore, dodnes ako príležitosť, pri ktorej odpozerali, ako treba stolovať, srdečne sa zabávať.“ PONICKÁ, Hana. Zo stretnutí s Timravou. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 175.

⁴⁰ „Timrava videla prírodu v svojich poviedkach iba ako matné pozadie človeka a používala ju nanajvýš ako doplnenie toho, čím jej ľudia žili...“ PONICKÁ, Hana. *Ábelovská dom*. Bratislava : Tatran, 2020, s. 46.

⁴¹ SAKTOR, Viliam. Ábelová, Ábelová..., s. 129.

izbe nikdy nebol taký, že by človeka zastrašoval a pätil ho v pohyboch: na vankúšoch bol vždy otláčok niečieho lakťa, pokrovec neraz poodhrnula niečia noha, na stole neraz stál nedopitý pohár vody alebo nedočítané noviny.⁴² Vedľajšia miestnosť – hosťovská izba – bola obývaná len zriedkakedy, obyčajne keď prišli hostia (napr. netere, synovci na prázdniny). Zariadenie bolo prispôsobené na prenocovanie hostí. Prikrývky na posteliach, na stenách i na stole boli z ľanového plátna, vyšitého ábelovskými ornamentmi. Kuchyňa bola malá a zariadenie staromódne. Celé zariadenie – výšivky, ozdoby, záclony, prikrývky – boli ukážkou domáceho umenia tohto kraja. Jej pracovňa zobrazovala kus Ábelovej s jej umením, ktorej Timrava patrila. V obývacej izbe mala knižnicu (bola to staršia skromná skriňa), lebo keď zostala bez spoločnosti, hneď si zobrala knihu, pričom čítala staršie i novšie diela domácich i cudzích spisovateľov. Už v detstve rada čítala knihy z otcovej knižnice. S mnohými dielami slovenskej a svetovej literatúry sa stretla aj vďaka knižnici Emy Goldpergerovej, ktorá podľa zoznamu z roku 1886 mala obsahovať napríklad autorov: Ján Kalinčiak, Koloman Banšiel, Viliam Pauliny-Tóth, Andrej Sládkovič, Svetozár Hurban-Vajanský, Samuel Tomášik, Jozef Miloslav Hurban, Pavol Országh-Hviezdoslav, Samuel Bodický, Ján Čajak a Samo Chalupka. Tiež almanachy Živena a Tatran. Zo zahraničných autorov mala Gogoľa, Turgeneva, Goetheho, Tolstého a mnohých ďalších.⁴³ Mala výborný prehľad o svetovej literatúre a s osobitnou úctou hovorievala o ruských klasikoch, Tolstojovi, Dostojevskom, Gogoľovi a ďalších. Stretnutia s priateľmi využívala aj na diskusiu o knihách, pričom sa pýtala: Tak čo, páči sa vám kniha?, Ako ďaleko ste s čítaním?, Nezdá sa vám Tolstoj veľmi prísny voči Anne Kareninovej? a pod. Pritom vždy vyslovovala svoj názor na tú-ktorú postavu. Zo všetkých rozhovorov na tieto témy dalo sa bezpečne zistiť, aký vreľý a citlivý vzťah k životu, k prostému človeku mala Timrava a ako si vyberala z našej i svetovej literatúry to, čo v nej bolo kladné a užitočné človeku.⁴⁴ Čítala aj maďarskú literatúru, Mikszátha a Jókaiho, ktorý podľa nej „... opisoval na celé strany sedliakov, ako mali gombičky po šatách, aké šnúry a šaty a farby atď... Do zunovania! Alebo niektorí naši spisovatelia vtedy: to opisovanie prírody, tie zákruhy a výkruty dlhočizné, pri iných to sentimentálne – mala som túžbu čo najkratšie vyjadriť zavše i od zlosti to, čo je na ľuďoch. Ich zovňajšok ma nezaujímá. Ale tváre! Toho som si dobre všimala.“⁴⁵ Na Timravino kritické čítanie literárnych diel poukázala aj Hana Ponická konštatovaním, že Timrava „... sa vedela až veľmi ostro rozčúliť nad spisovateľmi, ktorí síce tiež v podstate dolovali len pravdu, no nijako sa nerozpakovali upozorňovať aj na hnilobu pod koreňom pravdy.“⁴⁶ Starostlivo sledovala, čo nové vychádzalo vo vydavateľstvách, nové knihy si objednávala

⁴² PONICKÁ, Hana. Zo stretnutí s Timravou, s. 172.

⁴³ ALÁČ, Ján – PULIŠOVÁ, Ľudmila. Ema Goldpergerová a jej život pre národ. In *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie*. roč. 6, s. 178.

⁴⁴ ROHÁČOVÁ-PAŠKOVÁ, Viera. Čriepky zo spomienok na Timravu v Ábelovej. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 146.

⁴⁵ Podľa MRÁZOVÁ, Lea. Pol dňa s Timravou. In In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 106.

⁴⁶ PONICKÁ, Hana. Zo stretnutí s Timravou, s. 179.

alebo kupovala, pričom ich aj propagovala a rozširovala. Okrem knižných publikácií jej prichádzali aj viaceré ilustrované časopisy z celej republiky.

V Ábelovej ju navštevovali s veľkou radosťou príbuzní, dospelí i deti, predovšetkým cez prázdniny. Vtedy sa jej jednotvárný život trochu narušil. Hostí mala rada a rovnako aj jej príbuzní, najmä deti, mali radi svoju Boženku. Počas ich pobytu bola, podľa ich neskorších vyjadrení, k nim milá, pohostinná. Vždy ich vítala na dvore pohostením, najmä čerstvým koláčom alebo chlebom s maslom a dobrou kávou, ktorá bola tiež jej špecialitou. Chodili spolu na výlety do blízkeho okolia, napr. na ábelovské lazy a k madačskému potoku. K tomu vo svojich spomienkach Viliam Saktor ešte upresnil, že „takýto pobyt sa iste každému u tety páčil. Mešťania len s ťažkým srdcom opúšťali krásy ábelovského kraja a nadovšetko milú hostiteľku. Keďže jej byt nebol veľký, príbuzní prišli postupne, čo sa vopred vykorešpondovalo“.⁴⁷

Osobitné čaro mali letné podvečery najmä hraním volejbalu, ktorý Timrava s radosťou pozorovala. Ako verný fanúšik sedela na drevenej lavičke a prežívala radosť z hry povzbudzovaním hlavne slabších: „Obyčajne jednej strane ‚drukovala‘, povzbudzovala ju vtipnými poznámkami, kým druhú jemnými ironickými poznámkami ‚utešovala‘ a varovala pred ‚veľkou hanbou‘, prehrou.“⁴⁸ Na volejbalovom ihrisku, zriadenom na dvore, sa takmer každodenne schádzali nielen mladí ľudia z Ábelovej, ale aj z okolia. K tomu Oľga Kuhlöflová st. dodala nasledovné: „Sedávali sme na dvore do neskorých hodín a stíšeným hlasom sme prespevovali naše ľudové piesne. Krstná mamka spievala s nami ešte i v sedemdesiatke, ba i staršia. Za chladných večerov, po daždi sme sedávali v prvej izbe. Po večeri sme sa hrali spoločenské hry: ako sa páči, na pokrievku, teplé, studené, alebo na prsteň, remeselníkov.“⁴⁹ Timrava vo svojej láske k deťom z rodiny sa im vždy počas ich pobytu v Ábelovej venovala a usilovala sa ich popri hraní aj niečo naučiť. Napríklad pre chlapcov mala vždy pripravené malé opravy v domácnosti a dievčatá zaspäcovala do tajov ručných prác ako vyšívanie vreckoviek alebo bielizne, prípadne ich viedla k šitiu zástery alebo blúzky. Okrem toho so svojimi neterami a synovcami rada hovorila aj o literatúre, a to nielen od slovenských autorov, ale i zahraničných. Prípadne celý rok sporila, aby ich mohla cez prázdniny nielen pohostiť, ale dať im aj nejakú korunku na cukríky. Okrem uvedeného Oľga Kuhlöflová st. v spomienkach prezradila, že „... všetko malo na Ábelovej zvláštne čaro. Či už to bola zvlášť príjemná vôňa jej izby, či ábelovskou výšivkou vyšívané prikrývadlá a záclony, alebo veľký dubový stôl, prikrýty na obed bielym obrusom a krížom prehodený behúň, pretkaný červenou hriankou alebo krížikovým vyšívaním. Ba ešte i bába nás čakala z roka na rok, čo ona sama urobila z handár, namaľovala tvár a našila jej vždy nové šaty. Niektoré mali i vlasy urobené z bavlnky na štopkanie.“⁵⁰

Po smrti svojej matky (zomrela 13. februára 1923 vo veku 76 rokov) sa rozhodla každoročne, hlavne cez zimu, navštevovať svojich príbuzných, ktorých mala veľa na Slovensku

⁴⁷ SAKTOR, Viliam. Ábelová, Ábelová..., s. 137.

⁴⁸ ROHÁČOVÁ-PAŠKOVÁ, Viera. Čriepky zo spomienok na Timravu v Ábelovej, s. 145.

⁴⁹ KUHLOFLOVÁ, Oľga st. Radi sme k nej chodili. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 94.

⁵⁰ Tamže, s. 93.

i v Čechách. Chodievala najmä do Šiah, Prahy, Bratislavy, Martina a Bardejova.⁵¹ Na liečenie chodievala väčšinou na Sliač. Kruh rodiny a známych jej v istom zmysle nahrádzal „domácu samotu“ bez vlastných detí. Nevydala sa a zostala slobodná bez partnera. Podľa vyjadrenia jej suseda Eugena Lukáča sa „nevydala preto, hoci mala možnosti, lebo sa bála bolesti a ťažkostí, s ktorými je spojené oddávanie života ďalšiemu pokoleniu“.⁵² Aj napriek uvedenému mala rada deti i dospeljšiu mládež. Tešila sa, keď mládež prišla na nejakú slávnosť alebo svadbu v prekrásnych miestnych krojoch. Jej život však nebol chudobný na lásku, pretože ju všetci mali radi, milovali ju a ona milovala všetkých, milovala svoj ľud, svoj národ. A tak lásku, ktorú by venovala niekoľkým osobám, rozdávala všetkým okolo seba, celému slovenskému národu. Na druhej strane slobodnou zostala aj v inom zmysle: v názoroch, konaní, vo vzlete myšlienok... Potvrdila to aj Zora Jesenská konštatovaním, že to hlavné v Timrave bola „sloboda ducha“, ktorú „nemožno nikomu dať ani vziať, ktorá sa nedá sputnať ani sama sebou a vlastnou bolesťou. Myslím, že toto zjednocuje všetky *ale* jej osobnosti a diela. Skromná, *ale* s pevným vlastným úsudkom; disciplinovaná nielen navonok, *ale* odbojná srdcom aj umom; sebazozorujúca, *ale* nie sebaobdivujúca; skeptická k životu i k človeku, *ale* veriaca... v čo vlastne? Nech to obraciam akokoľvek, vychádza mi zase len to jedno: v slobodu vlastného ducha.“⁵³

B. S. Timrava aj v nových spoločensko-politických a ekonomických podmienkach Československej republiky naďalej sledovala ľudí, ako zmýšľajú, konajú, čo ich ovplyvňuje. Aj ako vychovávateľka veľa videla prostredníctvom detí. Znepokojovalo ju, že mnohí rodičia často neposielali deti do školy, pritom si veľa sľubovala práve od výchovy, ktorou chcela docieľiť zmenu v zmýšľaní mládeže oproti ich rodičov. Uprednostňovala hlavne prehĺbenie národného uvedomenia, čo vyplývalo zo špecifických národnostných pomerov v Novohrade, kde aj vo vojne zostalo dvojnárodné prostredie: slovensko-maďarské. Zdalo sa jej, že ľudia v Novohrade si málo cenia národnú slobodu, ale pritom vedia veľmi šikovne využívať určité demokratické vymoženosti. U sedliakov sa jej nepáčilo ešte väčšie mamonárstvo a smiala sa z predstavy o slovenskom „holubičom národe“, vychovávajúcom „takú mlad“, ktorá sa len biť chce...“ Ľud považovala „za plný“, lebo viac ako knihu mal rád skleničku. Aj napriek tomu sa ho Timrava nevedela zrieknuť a pri všetkom svojom skepticizme voči nemu stála vždy na jeho strane. B. S. Timrava neuznávala literárne úsilia najmladšej generácie, ktorá vstupovala do slovenskej literatúry v priebehu dvadsiatych rokov. V ich tvorbe nenachádzala nič, čo by ju zaujalo a čo by malo znaky skutočného umenia.⁵⁴

⁵¹ O svojich cestách informovala v korešpondencii so E. M. Šoltésovou: „Na jar aj v lete bola som v Šahách pri sestre aj dva razy. Mala som umysel stou cestou spojiť i cestu k Tebe ale sa nedalo, vždy som mala so sebou deti s ktorými nemohla som ísť. Teraz mám plán ísť do Prahy...“ Korešpondencia Timravy so Šoltésovou. List nedatovaný z augusta – septembra 1923. „Cez Január sberam sa ponavštevovať všetkú moju rodinu. Aj do Bardiova pôjdem. Nasped idúc, ak nebudeš mať nič proti tomu pozrela by som i k Tebe.“ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 165 (List z 28. 12. 1926).

⁵² LUKÁČ, Eugen. Timrava v kritike a spomienkach, s. 142.

⁵³ JESENSKÁ, Zora. Stretnutia s Timravou. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 127.

⁵⁴ „Kde že sa tí pišní mladý spisovatelia? Čo nepíšu. Mne pravda nie su po chuti. To večné opisovanie padlych žienstín, lebo jich ideálom je taká ženstína – je zunované už. Jaj hrozne ma to núdi.“ KUSÝ, Ivan

Koncom roka 1925 dokončila jednu zo svojich najväčších prozaických prác *Všetko za národ* (vyšla na deväť pokračovaní v *Živene* r. 1926). Mnohé motívy v tejto próze majú „korene“ v jej predchádzajúcej tvorbe, čo však neznamená opakovanie už predtým povedaného a zobrazovaného. Napísala ju v čase, keď sa všelijako uvažovalo o národe. Opäť tu vystupuje ľud, dedinská i mestská inteligencia, slovenská i maďarónska spoločnosť, teda skutočnosti, o ktorých už písala. *Všetko* je to však zasadené do inej štruktúry, čiže týmto dielom prehĺbila svoje umelecké zobrazovanie skutočnosti aj kompozične rozsiahlejšou prózou románového charakteru.

Po publikovaní novely *Všetko za národ* sa Timrava priblížila k svojmu šesťdesiatemu roku života. Pri príležitosti jej životného jubilea usporiadali v Lučenci slávnosť (9. 10. 1927), na ktorú prišiel aj Jozef Škultéty.⁵⁵ Timrava na oslavu neprišla, preto sa Jozef Škultéty spolu s Dr. Ľudovítom Bazovským a jeho manželkou vybrali za ňu do Ábelovej, kde sa už zišlo mnoho hostí. Aj napriek tomu, že nemala rada oficiálnosti, bola napokon spokojná.⁵⁶ Veľkej pozornosti sa Timrave dostalo aj v novinách a časopisoch. Takáto pozornosť Timravu mimoriadne vzpružila, a tak jej priaznivci očakávali ďalšie práce. Nebola bez literárnych plánov, ale uskutočňovala ich už len pomaly. Zároveň sa jej zmocňovalo presvedčenie, že jej metóda umeleckej tvorby je už neaktuálna, takže by už ani nemusela písať.⁵⁷

Timrava v roku 1929 zanechala zamestnanie v materskej škole v Ábelovej. Nazdávala sa, že na penzii nastane pre ňu pokojnejší život a keď nebude viazaná pravidelnými vychovávateľskými povinnosťami, niečo ešte napíše. Aj keď mala radosť z utvorenia Československej republiky, ani po prežití viac ako desiatich rokov nepodľahla ilúziám a obraz poprevratového slovenského života naďalej zobrazovala kriticky. Výsledkom bolo koncipovanie prózy *Dve doby*, ktorú rozdelila na dve časti. V prvej zobrazila život na predprevratovej slovenskej dedine a v druhej časti zobrazuje život dedičanov v poprevratových časoch. Hoci sa usilovala dokázať, že v povojnovom období sa žije oveľa lepšie, že nie je namieste hyperkriticizmus, predsa nezamlčala určité protirečenia v súvekej spoločnosti.

Roku 1932 dokončila hru *Odpoveď*. Zachovalo sa z nej iba druhé dejstvo (rukopis sa stratil v redakcii *Živeny*), ktoré roku 1934 uverejnili Slovenské pohľady. Podľa zachovaného

---

(ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 160.

⁵⁵ Na záver svojho vystúpenia poznamenal: „Slovenská literatúra po Timrave bude mať vzácne dedičstvo v tých originálnych, samorasťných typoch slovenských ľudí, ktoré jej tvorbou nabraté sú zo slovenskej dediny. Druhé dedičstvo bude vo zvláštnom realizme jej tvorby. Áno, i to, čo zo slovenskej skutočnosti v jej dielach ukazuje sa nie v hotových typoch, len akoby v kľúčkoch typov (rozumiem osoby, ktorých spisovateľka dotkne sa len mimochodom), bude vzácnosťou slovenskej literatúry.“ ŠKULTÉTY, Jozef. Timrava šesťdesiatročná. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 361.

⁵⁶ „Veľmi som sa bála tych osláv a aké milie dni to boli! Naveky mi v pameti ostanú. No že som sa asi dosť nešikovne chovala, to asi myslím. Ani akomačičok zbehlosti nemám vo vystupovaní pred ľuďmi. Keby som bola vedela, že ma v 60 rokov potká také vyznačenia bola by som sa pripravila ktomu.“ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 170 (List z 10. 10. 1927).

⁵⁷ „Nuž ale jesto mladých pracovníkov a spisovateľov už dosť a ja sa hádam v terajšom svete už ani nepáčim. Nepišem moderne (ani nechcem!).“ KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*, s. 178-179.

torza možno predpokladať, že autorka chcela vytvoriť psychologicky verne prekreslený typ starej dievky – učiteľky Jarmily Jahodovej, roky čakajúcej na ženicha statkára Imricha Havrana a dostávajúcej sa pre svoju čudácku povahu do komických konfliktov s prostredím.

B. S. Timrava veľmi ťažko znášala dôsledky Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938, na základe ktorej muselo Česko-Slovensko odstúpiť južné územia Slovenska v prospech Maďarského kráľovstva. Maďarsku totiž pripadol aj Lučenec, kde žil jej brat Bohuslav a sestra Bela, ktorá bola po mŕtvici nemá. Svojich súrodencov mala tak rada, že ich aj napriek nepríjemnostiam na hranici naďalej navštevovala, pričom z Haliče musela ísť do Lučenca peši asi päť kilometrov. O uvedenom zanechal svedectvo aj Viliam Saktor.⁵⁸ Svoje rozčarovanie z rozbitia a okyptenia republiky raz v rozhovore vyjadrila jednoduchou vetou: „Nikdy by som nebola verila, že je na svete toľko zlých ľudí...“⁵⁹

Druhú svetovú vojnu prežila v Ábelovej, okolo ktorej sa počas oslobodzovania odohrávali ťažké boje s náletmi a kanonádou. Aj napriek tomu zachovávala pokoj a dokonca iných posmeľovala a vlievala nádej. Jej hlboká viera, že sa jej nemôže nič stať a jej celoživotný optimizmus zahnali všetky chmáry a aj počas kanonády chodila spokojne po dvore a záhrade za svojou každodennou prácou. Veľmi živo sa zaujímala o všetky udalosti nielen doma, ale i vo svete počúvaním zahraničného rozhlasu. Keďže rádio nemala, chodila pravidelne do Petrivaldskovcov do školy, kde mali baterkové rádio. Tu potom spoločne viacerí politizovali a upevňovali sa v presvedčení o víťazstve nad Hitlerom. Po napadnutí Sovietskeho zväzu Timrava poznamenala, že „teraz si Hitler zuby vylomí“. Poslanie slovenských vojakov ísť bojovať na východný front proti Rusom si pripomenula slovami, ktoré vložila do úst svojmu hrdinovi Širickému v diele Hrdinovia: „... teraz bojovať v Rusku (...) a to za záujmy druhého, cudzieho! Bodaj ich stihol ten najväčší trest!“ Keď potom nastal obrat a Červená armáda prešla do útoku, každého sa spytovala: „No, kdeže sú už naši“.⁶⁰

Počas vojny si už širšia verejnosť pripomenula „polookrúhle“ 75. narodeniny slávnosťou v škole. Pozdraviť ju prišiel aj dramatik Július Barč-Ivan z Matice slovenskej, ktorého príhovor pôsobil mohutným dojmom nielen na hostí, ale i na B. S. Timravu, ktorá sa zmohla len na slová „ďakujem vám“. Prítomný bol aj okresný školský inšpektor Sekey a predsedníčka Živeny. Timrava sedela v kresle v kruhu občanov a nevedela pochopiť, že slávnosť sa koná na jej počesť, kvôli jej 75 rokom. Po príhovoroch ju zaplavili kvety, čo ju mimoriadne dojalo. Potešilo ju tiež, keď „jabelovská“ mládež zaspievala z tých

⁵⁸ „Timrava ťažko znášala i okupáciu Lučenca a iných našich miest Maďarmi. Raz išla navštíviť do obsadeného Lučenca svojho brata Bohuslava. Kolega Petrivaldský ju odviezol na aute cez jej rodisko Polichno do Haliče, odkiaľ mala prejsť na obsadené územie. Sedel som vzadu s tetou. Bola zadumaná. Kolega jej vybavoval formality a tetu spovedali maďarskí vojaci pred strážnicou. Na prvé otázky im odpovedala po slovensky. Na ďalšie vyzvedanie mi hovorí: „Vilo, hovorte vy za mňa!“ a nepovedala už ani slova. Pochopil som jej citové rozpoloženie. Nie že by bola šovinistkou, nie že by bola nenávidela maďarský ľud, alebo nevedela dokonale po maďarsky. Tentoraz sa vzoprel v nej vzdor. V maďarských vojakoch nevidela len obyčajných ľudí, dosť biedne oblečených, ale ich považovala za stelesnenie brutálnej moci horthyovského fašizmu, ktorý z hĺbky srdca nenávidela.“ SAKTOR, Viliam. Ábelová, Ábelová..., s. 134.

⁵⁹ Podľa: ČEČETKA, Ludovít. Timravin veľký svet: ľudia, s. 154.

⁶⁰ MEČIAR, Stanislav (ed.). *Sobrané spisy Timravy*, sväzok 10, s. 39.

„jabelovských“ jej obľúbenú pieseň Šípová ružička všade kvitne v poli. Najlepšie sa cítila len medzi svojimi, medzi ľuďom, ktorý tak majstrovsky vedela opísať vo svojich poviedkach a novelách. Po skončení slávnosti ju najmä hostia nahovárali, aby ešte niečo napísala, aspoň malý článok do Národných novín. Nezájum o písanie zdôvodňovala vojnovými udalosťami a nastolením ľudáckeho režimu.⁶¹ Uvedené skutočnosti ju od písania odrádzali a akoby jej odoberali sily, chute i vôľu. Podľa Viliama Saktora len mávla rukou s vyjadrením, že jej „atrament už vyschol“.⁶² V roku 1943 sa liečila na Sliači, kde sa dobre cítila, veď sa tam stretla so svojimi známymi a nadviazala aj nové známosti. Vypuknutie Slovenského národného povstania (29. 8. 1944) prijala so zadosťučinením. Po jeho potlačení, keď sa museli partizáni skrývať, chcela s mladými ľuďmi robiť zbierky po dedine a nezištne pomáhala chudobným ľuďom. Vždy peniaze požičala, keď mala. Po zastavení frontu bola v „dadóve“ poľná nemocnica a Timrava zatiaľ bývala v škole u svojej netere Zlaty Petrivalskej.⁶³ Keď sa situácia upokojila a mohlo sa voľne chodiť po ulici, Timrava si išla pozrieť byt, kde v predizbe ležal pod stolom mŕtvy vojak.

Po skončení vojny bol manžel Timravinej netere Zlaty preložený do Lučenca. Po tom, čo Timrava usúdila, že nemôže v Ábelovej zostať sama, rozhodla sa presťahovať. Toto mesto jej síce nebolo sympatické, ale v dôsledku pokročilej staroby chcela byť v blízkosti brata Bohuslava. Prakticky žila v jednej domácnosti so Zlatou Petrivalskou a jej manželom, aj keď mala k dispozícii osobitnú izbu, neskoršie dve na poschodí.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Noviny

Národné noviny, XLIX, 1918 (19. november), č. 136.

---

⁶¹ Timrava v liste T. Vansovej z 23. októbra 1939 vyjadrila svoj odpor proti ľudáctvu takto: „... ale aj ináčie tieto pomery mňa veľmi ubíjajú. Už som celá otrávená, nič dobrého nečakám. Len samé obavy. Kde to zaviedli náš národ?“ Timrava (Život a dielo). In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 279.

⁶² „Darmo sme ju i neskôr my domáci nahovárali a sľubovali, že jej i atrament, i nové pero kúpime, viac už nepísala. My, ktorí sme ju poznali, vedeli sme, že by bola schopná ešte mnoho vytvoriť, vedeli sme, že hoci je vo vysokom veku, jej duševné schopnosti ešte neklesajú. Stále bola svieža a čulá. Nepísala len zo skromnosti, lebo nevedela pochopiť, že je spisovateľkou. Písala, iba tak ‚pre vlastnú potrebu‘, ako nám často hovorievala, keď sme sa pýtali na jej začiatky. Nepochopila ani, že jej spisy majú umeleckú hodnotu. Bola príliš skromná, než by si vedela uvedomiť, že niečo znamená.“ SAKTOR, Viliam. Ábelová, Ábelová..., s. 137.

⁶³ „Keď po prvý raz bombardovali Ábelovú, u tety bola aj teta Krpelcová s rodinou. Na tetinom byte tlak leteckej bomby vybil všetky okná. Všetci sa presťahovali k nám. Bolo nám dosť tesno, boli sme jedenásti vo dvoch izbách. Deti spali na zemi. V jednej izbe bolo ubytované vojsko. Na byte sme mali vždy veliteľov, ktorí nás akosi chránili. Teta sa držala po celú vojnu hrdinsky. Báli sme sa bombardovania, preto sme chodili do susednej dediny Madačky, ktorá leží v doline. Teta vždy ostala u nás, aby nám chránila byt, hoci bol plný vojakmi. Chodila medzi nimi, nebála sa ničoho.“ PETRIVALDSKÁ, Zlata. Spomienky na moju tetu. In KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*, s. 234.

Časopisy

Živena : časopis pre kultúrne a ženské záujmy, roč. 3, 1912 (Turčiansky Sv. Martin : Živena, spolok slovenských žien) <https://chamo-skp.kis3g.sk/lib/item?id=chamo:34021> & theme=skp.

Živena : časopis pre kultúrne a ženské záujmy, roč. 4, 1913 (Turčiansky Sv. Martin : Živena, spolok slovenských žien).

Literatúra

ALÁČ, Ján – PULIŠOVÁ, Ľudmila. Ema Goldpergerová a jej život pre národ. In *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie*. roč. 6. Hradište : Občianske združenie Priatelia histórie Novohradu, 2020, s. 178. ISBN 978-80-973441-9-1.

HOLEC, Roman. Rok 1919 a Novohrad. In *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie*, roč. 6. Hradište : Občianske združenie Priatelia histórie Novohradu, 2020, s. 186 – 219. ISBN 978-80-973441-9-1.

KUSÝ, Ivan (ed.). *Korešpondencia Timravy a Šoltésovej*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1952, 228 s.

KRÁLIK, Pavel Jaroslav. Doba v Timrave a o Timrave (Dve doby a Záplava). In LOMENČÍK, Július (ed.). *Dráma duše v pokojnom živote. Božena Slančíková-Timrava v živote a diele. Zborník z odborného seminára o živote a diele Boženy Slančíkovej-Timravy 6. októbra 2017 v Lučenci*. Lučenec : Ing. Ján Sivok – JSS pre Spolok Milana Rastislava Štefánika, 2017, s. 171-174. ISBN 978-80-971805-5-3.

PONICKÁ, Hana. *Ábelovský dom*. Bratislava : Tatran, 2020, 127 s. ISBN 978-80-222-113-21.

SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, Božena. Záplava. In JUÁŠ, Ján (ed.). *Tri vojnové novely*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2015, 166 s. ISBN 978-80-972016-1-6.

MEČIAR, Stanislav (ed.). *Sobrané spisy Timravy, Sväzok X*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, 170 s.

KUSÝ, Ivan – JESENSKÁ, Zora – MATUŠKA, Alexander (eds.). *Timrava v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, 849 s.

ŠMATLÁK, Stanislav. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999, s. 265-266. ISBN 80-88878-50-0.

doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD.
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 51
974 01 Banská Bystrica, Slovakia
julius.lomencik@umb.sk

Ján Kvačala st. (1830 – 1888) a Ján Kvačala ml. (1862 – 1934) : sonda do života dvoch intelektuálov z Vojvodiny z druhej polovice 19. storočia

Libor Bernát

BERNÁT, Libor. Ján Kvačala Sr. and Ján Kvačala Jr.: a probe into the lives of two intellectuals from Vojvodina from the second half of the 19th century. In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, No. 2, pp. 30 – 48.

Abstract: The article analyzes the life of the teacher Ján Kvačala Sr. and his son Ján Kvačala Jr., a comeniologist and church historian, based on their mutual correspondence, which has not been processed so far. The nationalist and conservative Lutheran Ján Kvačala Sr. came to Báčský Petrovec from his native Beckov and started a family here. After his studies at home, his son Ján continued his education in Šopron, Prešpork and at the University of Leipzig. The lively correspondence shows the reader the joys and problems of the Slovaks in Báčský Petrovec and at the same time the world of the gymnasium in Šopron, Prešpork and the University of Leipzig. Ján Kvačala Sr. wrote to his son not only about family events, interesting things in Báčský Petrovec and the surrounding area, but also about famous personalities and problems in the church congregation. Ján Kvačala Jr. He described not only his studies, but also the teaching staff, e.g. his father's friend Štefan Koreň from Šoproň, Magyarization, attacks against the Pan-Slavs, etc. We present only part of the correspondence with the family, much information is provided by letters to Ján Kvačala Jr. from his older brother, the theologian Karel, and from his sisters Lujza, Ludmila and Zuzana.

Keywords: Ján Kvačala Sr., Ján Kvačala Jr., teacher, studies, Vojvodina.

Priezvisko Kvačala (vrátane variantov Gvaczala, Kaszalla?, Kracsala?, Kvacala, Kvaczala, Kwácsala, Kwaczalech, Kwaczala, Kwaczula, Kvačsala, Kvatsala, Kwátsala, Kwátsála, Kwácsalla, Kwaczala) sa onomasticky dá vysvetliť viacerými spôsobmi. Môže mať ako východisko obec Kvačany pri Liptovskom Mikuláš alebo názov potoka Kvačianka, pravostranný prítok rieky Váh. Samotný Ján Kvačala ml. tvrdil, že priezvisko „Kvaczala“ je odvodené od dediny „Kwaczala“ v Malopoľsku, neďaleko mestečka Chrzanów.¹ Túto tézu však nedokladá žiadnym argumentom.

Formy priezvisk tej istej osoby sa v minulosti často menili,² a tak je veľmi pravdepodobné, že sa to týkalo aj priezviska Kvačala. Až za panovania Márie Terézie došlo k zapisovaniu priezvisk nie „podľa chalupy“, ale podľa rodín, t. j. priezvisk – na základe

¹ BERNÁT, Libor a kol. (eds.). *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétyom*. Bratislava : Eko-konzult, 2015, s. 43. List Jána Kvačalu Jozefovi Škultétymu 14. 8. 1896.

² BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha : ČSAV, 1962, s. 12.

nemeckej zásady „Nicht mehr nach dem Grund, sondern nach der Familie“. Občiansky zákonník v roku 1786 § 63 upravoval priezviská. Podľa § 120 toho istého zákonníku deti dostávajú meno svojho otca a jeho práva.³

Rod Jána Kvačalu st. pochádzal z Beckova, ale pre neúplnosť prameňov, napr. v matrike narodených evanjelického augsburského vyznania od roku 1793 v Beckove chýbajú fólie 33 – 37, 39 – 40, 42 – 45, 47 – 55, 60, 65, 69, 79 – 82, nie je možné presne rekonštruovať rod Kvačalovcov. Ani strohosť mnohých zápisov v matrikách nedovoľuje presnejšie určiť rodové väzby.

Niektoré rody do *Biblie* alebo inej náboženskej knihy zapisovali dátumy narodenia, sobáša a úmrtia rodinných príslušníkov. V prípade Kvačalovcov sa takéto prameň nezachoval.⁴

Najstaršie dochovaná správa o nositeľovi priezviska Kvačala v Beckove sa nachádza v matrike úmrtnej rímskokatolíckej farnosti o úmrtí syna Jána „Joannis Kwaczala filioli“ z konca roku 1681.⁵ Je však diskutabilné, či „Juraj Katzala“, syn Jána, ktorý sa narodil 2. januára 1690,⁶ pochádzal z Kvačalovského rodu, resp. či Katzala je formou priezviska Kvačala. Na základe genealogického výskumu môžeme stanoviť hypotézu, že existovali minimálne dve vetvy tohto rodu, jedna v Beckove a druhá v Kálnici.

Najstarším doloženým predkom Jána Kvačalu st. bol Ondrej († pred rokom 1832), ktorý sa oženil s Annou († po roku 1832). Narodili sa im deti: dcéra Judita (6. 3. 1714 – 9. 6. 1714)⁷ a synovia Juraj st. (4. 11. 1715),⁸ Ján (18. 11. 1722).⁹ Kvačalovci boli mešťanmi, najčastejšie sú uvádzaní ako remeselníci, obuvníci alebo roľníci.

Vráťme sa k Jánovi (* 1722), synovi Ondreja, ktorý sa oženil s Katarínou Remenárovou (5. 4. 1725 – 25. 1. 1799)¹⁰ a ich syn Juraj (6. 2. 1762 – 9. 3. 1828) sa oženil s Katarínou Seleckou (asi 1764 – 10. 2. 1842), s ktorou mal päť detí: Štefana (12. 4. 1795 –?),¹¹ Jána

³ BURDOVÁ, Pavla. Nařízení o užívání příjmení v 18. stol. In *Demografie*, 1987, roč. 29, č. 4, s. 349, pozri tiež BERNÁT, Libor. *Obyvatelstvo dubnickej farnosti v 17. – 19. storočí vo svetle matrik*. Kežmarok : Vivit, 2009, s. 72.

⁴ Napr. Karol Jesenský si zapisoval takéto poznámky v *Biblia Sacra To jest Biblí Swatá*. W Liptowském Sv. Mikulássi : Nákladem spolku „Tranoscius“, 1899.

⁵ Štátny archív (ďalej ŠA) v Bratislave, fond Zbierka cirkevných matrik (ďalej ZCM), inv. č. 41, Rímskokatolícky (ďalej r. kat.) farský úrad v Beckove, Matrika úmrtná 1678 – 1748, fol. 10.

⁶ ŠA v Bratislave, f. ZCM, R. kat. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1676 – 1748, fol. 56. Juraj Katzala zomrel 17. 10. 1690. ŠA v Bratislave, f. ZCM, R. kat. farský úrad v Beckove. inv. č. 41, Matrika úmrtná 1678 – 1748, fol. 32.

⁷ ŠA v Bratislave, f. ZCM, R. kat. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1676 – 1748, fol. 224; inv. č. 41, Matrika úmrtná 1676 – 1748, fol. 72.

⁸ ŠA v Bratislave, f. ZCM, R. kat. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1676 – 1748, fol. 236.

⁹ ŠA v Bratislave, f. ZCM, R. kat. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1676 – 1748, fol. 314.

¹⁰ Katarína Remenárová bola dcérou Jána Remenára a Anny Stachovej (Sztacho). ŠA v Bratislave, f. ZCM, Evanjelický augsburského vyznania (ďalej Ev. a. v.) Ev. a. v. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1676 – 1748, fol. 370; Matrika úmrtná 1791 – 1866, fol. 12.

¹¹ ŠA v Bratislave, f. ZCM, Ev. a. v. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1793 – 1866, fol. 8.

(17. 2. 1798 – 19. 9. 1865),¹² Máriu (júl 1800 – 11. 4. 1849),¹³ Ondreja (1. 3. 1803 – september 1804)¹⁴ a Evu (1. 1. 1807 – 28. 8. 1808).¹⁵ Posledné dve deti zomreli v ranom detskom veku. Vysoká detská úmrtnosť bola v tom období bežná, spôsobená nedostatočnými hygienickými podmienkami a nízkou úrovňou zdravotnej starostlivosti. Z desiatich – jedenástich detí prežilo najčastejšie päť detí alebo len štyri.

Ján Kvačala st. (1830 – 1888) sa rozhodol pre inú životnú cestu ako ostatní členovia jeho rodiny. Po štúdiách doma a na nižšom evanjelickom seniorátnom gymnázium v Ožďanoch¹⁶ sa stal učiteľom. Spolu s inými mladými slovenskými vzdelancami, kaplánmi a učiteľmi prišiel na Dolnú zem do Báčskeho Petrovca. V tom čase mal Báčsky Petrovec približne 7460 obyvateľov – Slovákov, hlásiacich sa k augsburskému vyznaniu viery, podobne ako aj celá slovenská Báčka, s výnimkou časti Selenče. Obyvateľstvo zotrvalo na stanoviskách luteránskej ortodoxie so silným slovenským národným povedomím. Ján Kvačala st. tu získal miesto učiteľa v roku 1857. Aktívne sa zapojil do národnobuditeľskej činnosti a vystupoval proti stupňujúcej sa maďarizácii. Stal sa členom Matice slovenskej (156. člen),¹⁷ učil na nedeľnej škole,¹⁸ prispieval do časopisu *Obzor* a do *Slovenských novín*.

Ján Kvačala st. si prirodzene hľadal manželku v kruhoch, v ktorých sa pohyboval. Našiel ju v Terézii Godrovej (2. 11. 1837 – 8. 12. 1902),¹⁹ ktorá pochádzala zo známej rodiny kultúrnych dejateľov. Školskú dochádzku dokončila podobne ako väčšina jej rovesníčok na elementárnej škole a potom sa vzdelávala samoštúdiom.

Otec Terézie Godrovej Jozef (1809 – 10. 1. 1873),²⁰ učiteľ v Laliti, bol dvakrát ženatý. Najskôr sa oženil 31. januára 1832 s Janou Triznajovou (asi 1815 – 10. 8. 1836),²¹

¹² Zomrel na suchotiny. ŠA v Bratislave, f. ZCM, Ev. a. v. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1793 – 1866, fol. 16; Matrika úmrtná 1791 – 1866, fol. 142 (227).

¹³ Vydala sa za Ondreja Tupého (Tupí, Tupý). Zomrela na horúčku spojenú so zápalom žalúdka alebo žľazníka. Pohreb sa konal 13. 4. 1849. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1793 – 1866, fol. 23 (11); Matrika úmrtná 1791 – 1866, fol. 103 (191).

¹⁴ ŠA v Bratislave, f. ZCM, Ev. a. v. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1793 – 1866, fol. 31 (15); Matrika úmrtná 1791 – 1866, fol. 21.

¹⁵ Ako príčina úmrtia je zapísaná „vermes“ – červík. Pravdepodobne išlo o parazitické ochorenie. ŠA v Bratislave, f. ZCM, Ev. a. v. farský úrad v Beckove. Matrika rodná 1793 – 1866, f. 41 (26); Matrika úmrtná 1791 – 1866, fol. 29 (154).

¹⁶ GALLO, Jozef. *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Bratislava : Osveta, 1977, s. 108.

¹⁷ Pozri BABIAK, Ján. Matičné nadšenia vojvodinských Slovákov v rokoch 1861 – 1875. In *Slováci v zahraničí*, roč. 39, 2022, s. 69.

¹⁸ O nedeľnej škole v Petrovci pozri MUČAJI, P. Inštitúcia nedeľnej školy petrovskej. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 623 a n.

¹⁹ Pokrstená bola ako Jana (Johana). Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1831 – 1841, fol. 23. [Online]. Dostupné na: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iii-1831-1841.html> [cit. 9. 2. 2024].

²⁰ Zomrel na rakovinu žalúdka. Matrika úmrtná 1874 – 1883, nefol. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. [Online] Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/vi-1874-1883.html> [cit. 9. 2. 2024].

²¹ Príčinou úmrtia bola cholera. Kňaz ju zapísala ako „Dominu“. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika úmrtná 1831 – 1841, fol. 10. [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iii-1831-1841.html> [cit. 9. 2. 2024].

s ktorou mal dve deti – Bartolomeja Emanuela (21. 6. 1834 – 1874)²² a Hermínu Jozefínu (* 10. 7. 1836).²³

Druhýkrát sa oženil so Zuzanou Lehotskou, s ktorou mali deti: Teréziu Johanu, Jozefa Michala (2. 10. 1839 – 1879),²⁴ Ľudmilu (17. 3. 1843 – 15. 4. 1873),²⁵ Augusta Gustáva (* 26. 2. 1847)²⁶ a Gustáva (* 25. 2. 1850).²⁷

Ján Kvačala ml. (1862 – 1934) sám objasňoval rodinné vzťahy s Godrovskou rodinou v prednáške, ktorú mal 28. júla 1929 v Báčskom Petrovci o Michalovi Godrovi. Vydal ju tlačou pod názvom *Prebúdzanie sa u Slovákov národného povedomia a mladost' Michala Godru*.²⁸ Zaujímavé je, že ako historik sa detailnejšie nezaoberal Kvačalovcami z Beckova.

26-ročný Ján Kvačala st. sa oženil s 19-ročnou Teréziou Godrovou 15. septembra 1857 v Laliti. Svedkami ich sobáša boli Ondrej Martonfy a Michal Godra.²⁹ Ján Kvačala st. a Terézia bývali v Báčskom Petrovci v popisnom čísle domu 272, v učiteľskom byte. Ideológia nacionalizmu 19. storočia prisúdila ženám dôležitú úlohu v dvoch smeroch: jednak mali vychovávať deti v národnom jazyku a v „národnom duchu“ formovať a posilňovať národnú identitu, jednak sa mali po boku mužov stať aktivistkami v národnom hnutí.³⁰ Manželstvo Kvačalovcov, ako vyplýva z korešpondencie, je možné označiť za šťastné a vzájomne si prejavovali úctu.

Jánovi st. a Terézii Kvačalovcom sa narodilo osem detí: Adelheida Karolína (5. 7. 1858 – 1858),³¹ Karol Drahotín (18. 1. 1860 – 29. 10. 1918),³² **Ján Radomil** (5. 2. 1862 –

²² Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1831 – 1841, fol. 11.

²³ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1831 – 1841, fol. 18.

²⁴ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1831 – 1841, fol. 29.

²⁵ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika úmrtná 1874 – 1883, nefol. [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/vi-1874-1883.html> [cit. 9. 2. 2024].

²⁶ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1842 – 1851, nefol. [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iv-1842-1851.html> [cit. 9. 2. 2024].

²⁷ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika rodná 1842 – 1851, nefol. [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/iv-1842-1851.html> [cit. 9. 2. 2024].

²⁸ Práca vyšla v *Národnej jednote*, roč. 10, 1929, č. 84-85, s. 1. Ako samostatný výtlačok vyšiel článok v Turčianskom Sv. Martine v roku 1931 a tiež v *Sborníku Spolku profesorov Slovákov*, 1930/31, roč. 10, č. 5, s. 134-147. Ešte v roku 1932, kedy Ján Kvačala ml. oslavoval výročie 70. narodenín, jeho životopisci si neboli istí jeho rodovou väzbou na Michala Godru. Aj preto potreboval Ján Vladimír Ormis spresnenie, pozri kópiu listu zo 7. 3. 1932. Archív Matice Slovenskej, fond Matica Slovenská II. sign. 68/1932/15, s. 1. Pozri tiež článok ORMIS, Ján Vladimír. Dr. Ján Kvačala (1862 – 1932). In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 2-3, s. 177-184.

²⁹ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti. Matrika sobášna 1852 – 1874, nefol. [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit/v-1852-1874.html> [cit. 9. 2. 2024].

³⁰ DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. Elity v ženskom národnom hnutí v podmienkach dvoch politických režimov : príklad spolku slovenských žien Živena pred a po roku 1918. In HUDEK, Adam – ŠOLTĚS, Peter a kol. (eds.). *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí : kontinuity a diskontinuity*. Bratislava : VEDA, Historický ústav SAV, 2019, s. 514.

³¹ Pokrstená bola 8. 7. 1858. Krstnými rodičmi boli Ján Garaj a Eva Krajčovičová. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. Matrika narodených a pokrstených od r. 1853 – 1861, sv. V., fol. 110.

³² Pokrstený bol 18. 1. 1860. V zápise o krste má uvedené len jedno krstné meno – Karol. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. Matrika narodených a pokrstených od r. 1853 – 1861, sv. V., fol. 141.

9. 6. 1934),³³ Lujza (5. 12. 1863 – 21. 3. 1902), Ľudmila Alžbeta (2. 1. 1866 – 2. 9. 1956),³⁴ Terézia (7. 3. 1868 – 1910),³⁵ Zuzana Mária (26. 3. 1870 – 2. 4. 1898)³⁶ a Hermína (16. 6. 1872 – 29. 12. 1875).³⁷ Krstnými rodičmi všetkých detí boli učiteľ Ján Garaj st. a Eva Krajčovičová.³⁸

Problémom je zistenie dátumu narodenia Lujzy Kvačalovej. V *Matrika Baptisatorum Ecclesiae evang. a. c. Petrovác ab Anno 1862 – 1866* sme zápis o krste nenašli. Vychádzame preto z údaju nachádzajúcim sa v matrike sobášnych.³⁹

Ján Kvačala st. sa zžil s prostredím v Báčskom Petrovci a na Slovensko sa už nevrátil, ani sme nenašli záznamy o tom, že by sa pokúšal získať pracovné miesto na Slovensku. V obci, ako aj v cirkevnom zbore požíval vážnosť. O tom svedčí aj fakt, že 25. mája 1865 bol svedkom na sobáši svojich susedov Pavla Šušku s Alžbetou Čániovou⁴⁰ alebo 28. novembra 1866 Karola Lehotského s Emíliou Mrvovou⁴¹ a iných. Stal sa tiež, ako ešte uvedieme, krstným otcom niekoľkých detí.

Prostredie, v ktorom Ján Kvačala ml. vyrastal, bolo formované ortodoxným luteranizmom. „... práve v rodičovskom učiteľskom dome a v samotnom rodnom Báčskom Petrovci získal prvý silný a vo veľkej miere rozhodujúci podnet, ktorý naštartoval jeho výnimočnú kariéru.“⁴²

---

³³ Opätovne je nutné zdôrazniť, že Ján Kvačala ml. sa narodil 5. 2. 1866 a pokrstený bol 9. 2. 1866, o čom svedčí záznam *Matrika Baptisatorum Ecclesiae evang. a. c. Petrovác ab Anno 1862 – 1866*, fol. 2. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci.

³⁴ Pokrstená bola o dva dni neskôr. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika Baptisatorum Ecclesiae evang. a. c. Petrovác ab Anno 1862 – 1866*, fol. 89.

³⁵ Pokrstená bola o deň neskôr. V zápise o rodičoch stojí: „Vlídny p. Kvačala Ján, učiteľ cirkve petrovskej a Terezia Godra e. a. v.“ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878*, VII. sv., fol. 25.

³⁶ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878*, VII. sv., fol. 74; *Matrika úmrtná 1889 – 1902*, fol. 202.

³⁷ Pokrstená bola 19. júna 1872. Zomrela na „zápal prsnej blany“. Asi mala zápal podhrudnice alebo prsníka, príp. pneumóniu, t. j. zápal pľúc. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878*, fol. 123; *Matrika úmrtná cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1867 – 78*, sv. VII., f. 186.

³⁸ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878*, fol. 25.

³⁹ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika sobášna 1889 – 1902*, sv. IX., fol. 7.

⁴⁰ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika sobášna 1862 – 1866*, sv. VI., nefol.

⁴¹ Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika sobášna 1862 – 1866*, sv. VI., nefol. (27).

⁴² SPEVÁK, Zoroslav. Recepčia osobnosti a diela Dr. Jána Kvačalu v periodikách juhoslovanských Slovákov v prvej polovici 20. storočia. In SPEVÁKOVÁ-ŠIMÁRKOVÁ, Martina (ed.). *Slovakistické výskumy*. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2021, s. 40.

Od roku 1865 pôsobil v Báčskom Petrovci ako administrátor Juraj Mrva.⁴³ „*Jeho nehynúca zásluha väzí v snahe dostať do Petrovca osvedčených národovcov kaplánov a učiteľov. To sa mu aj podarilo. Nejednen z nich požehnane pracoval v Petrovci.*“⁴⁴

Pre Jána Kvačalu ml. bol otec prvým a veľkým vzorom. Z jeho bohatej knižnice si mohol vypožičať knihy na štúdium. Ľudovít Vladimír Rizner v liste zo 7. augusta 1882 Jánovi Kvačalovi ml. ocenil knižnicu jeho otca slovami: „*Ej, keby som len dva – tri dni mohol tú, Vášho pána otcovu knižnicu poprezerat'. (...) za niektoré staré spisy, rád mnohé česko-slovenské, nové knihy obsahu beletristického a vedeckého poslal, môžete byť uistení.*“⁴⁵

Okrem toho odoberal mnoho časopisov, napr. *Národné noviny*, *Neues Pester Journal*, *Obzor : noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život* (dok. 3). Časopis *Sokol : časopis pre krásno umenie a literatúru* si objednal priamo u redaktora Pavla Dobšinského.⁴⁶ Aj z korešpondencie sa dozvedáme, že čítal časopisy, často spolu so susedmi.

Po návšteve elementárnej školy Ján Kvačala ml. spolu so starším bratom Karolom odišiel na maďarské gymnázium v Sarvaši, ktoré navštevoval v rokoch 1872 – 1880.⁴⁷ Vďaka tomu si veľmi dobre osvojil maďarský jazyk. To bolo vtedy na Dolnej zemi jediné úplné gymnázium, samotným Jánom Kvačalom ml. nazývané „dolnozemske Atheny“.⁴⁸ Štipendium mu pomohlo študovať bez väčšieho finančného zaťaženia rodiny.⁴⁹ Ján Kvačala ml. získaval štipendium aj vďaka tomu, že rodina predložila svedectvo chudoby (pozri dok. č. 8).

Napriek tomu sa v korešpondencii veľmi často opakujú vety o nedostatku peňazí, že pošlú neskôr. „*Peniaze Ti ešte nemôžem poslať, lebo som žito nepredal, ale ako náhle sa to stane (...) aj za didaktra dostaneš*“ (dok. č. 3). Ján Kvačala ml. bol šetrný. Skôr požičiaval peniaze spolužiakom a bratovi, než by si ich požičiaval od nich.

Ján Kvačala ml. s rodinou udržiaval čulý písomný kontakt. Kvačalovci posielali Jánovi ml. listy často v balíku, aby ušetrili za poštovné. V balíkoch mu posielali topánky, oblečenie a jedlo (koláče, mäso zo zabíjačiek, klobásy, tlačenkú atď.).

---

⁴³ Juraj Mrva (1825 – 6. 11. 1915), národnokultúrny dejateľ a evanjelický duchovný augsburského vyznania. Po štúdiách teológie v Prešporke a vo Viedni bol v roku 1860 vysvätený. V rokoch 1861 – 1865 bol prvým kaplánom v Báčskom Petrovci, v roku 1865 administrátorom a v rokoch 1868 – 1915 farárom. V rokoch 1870 – 1895 bol tiež katechétom,

⁴⁴ ČAJAK, Ján. Z korešpondencie Juraja Mrvu. In *Bratislava*, roč. 6, 1932, č. 1-2, s. 139.

⁴⁵ Pozri list Ľudovíta Vladimíra Riznera Jánovi Kvačalovi zo 7. 8. 1882, s. 1. Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej EBF UK v Bratislave), pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. Pozri tiež BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu : sto listov z Kvačalovej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2021, s. 32.

⁴⁶ Pozri list Jána Kvačalu st. Pavlovi Dobšinskému z 19. 2. 1861. Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív (ďalej SNK Martin, LA), f. Pavol Dobšinský, sig. M 14 D 10. J. Kvačala st. ho objednal pre piatich predplatiteľov. Časopis vychádzal od roku 1860.

⁴⁷ *A bekesi ag. hitv. ev. egyhazmegyetöl fentartott s igazgatott szarvasi föiskola evi ertestítője 1872/3-rol*. Gyulan : Dobay Janos könyvnyomdaja, 1873, s. 24.

⁴⁸ KVAČALA, Ján. Z gymnázia na vysoké školy. In *Slov. nár. kalendár (Petrovac)*, 1925, s. 75.

⁴⁹ MÁTEJ, Jozef. *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 83.

Hoci frekvencia listov bola čulá, niekedy aj zazneli výčitky, prečo skôr neodpísal, čo je nové atď. Z korešpondencie sa dozvedáme rôzne novinky o živote v Báčskom Petrovci, o zabíjačkách, zábavách, divadelných hrách, vystúpeniach spevokolu, susedoch, narodení, sobášoch, pohreboch, škole a pod. Veľká pozornosť bola venovaná cirkevno-náboženskému životu, čo je pochopiteľné, pretože veľká časť života sa sústreďovala na túto oblasť a mnohé zvyky, obyčaje s ňou úzko súviseli.

Takmer v každom liste sa odosielateľ zmieňoval o zdravotnom stave. Počas štúdia v Sarvaši ho zastihla správa o smrti jeho starého otca Jozefa Godru, ktorého pohreb sa konal 11. januára 1873. Ďalší jeho príbuzný básnik, jazykovedec, publicista a učiteľ Michal Godra, brat jeho starého otca Jozefa, zomrel asi o rok neskôr, 1. marca 1874, tiež v Báčskom Petrovci. Tu žil od roku 1868 na dôchodku. Práve on udržiaval národné povedomie dolnozemsých Slovákov.

Karol a Ján Kvačalovci bývali u svojej príbuznej Júlii Kvačalovej, rodenej Konečnej, ktorú familiárne nazývali „nénike“. Žila asketicky a obetovala svoje finančné prostriedky na náboženské, národnostné ciele a svojim príbuzným.⁵⁰ Kvačalovci obedovali v škole, kde bola strava skromná, ale bezplatná.⁵¹

Študovali tu s ním rodáci z Báčskeho Petrovca bratranec Gustáv Maršall-Petrovský,⁵² Július Orgován⁵³ alebo mladší rovesníci Ondrej Garaj,⁵⁴ Emil Kubány, Ján Svätopluk Mičátek⁵⁵ a ďalší. Po odchode Karola do Prešporku býval Ján ml. u tety so štyrmi – piatimi študentmi z Báčskeho Petrovca. S bratom Karolom si písali, ale ten mu vyčítal, že mu nepíše: „... *bo dľa mojej mienky ešte väčším právom, bo mladší brat, má hádam skuor staršiemu písať a nie naopak*“.⁵⁶

Ako typický tinedžer aj Ján Kvačala ml. vo svojej mladosti bol trochu rebelom (pozri dok. 5). Nepomaďarčil sa, čo možno pripísať aj silnému národnostnému zázemiu.

⁵⁰ Pozri napr. BACHAT, Daniel Miloslav. In *Korouhev na Sionu*, roč. 2, Pešť, 1879, č. 23, s. 364, porovnaj Soznam zakladateľov ev. gymnásia v Turč. Sv. Martine (Pokračovanie). In *Cirkevné listy*, roč. 4, 1890, č. 12, s. 192.

⁵¹ EBF UK v Bratislave, Pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. List rodičov Jánovi Kvačalovi z 5. 7. 1879.

⁵² Gustáv Maršall-Petrovský (23. 3. 1862 – 1916), syn Jána Maršalla a Juliány Fábriovej, spisovateľ, krajský pracovník, redaktor, ochotník.

⁵³ Július Orgován (Orgován, Orgovan), 1862 –?, priateľ a spolužiak J. Kvačalu v Sarvaši, v Prešporke, potom študoval v Prešove, ktorý v roku 1882 opustil kvôli obvineniu z panslavizmu. Pokračoval v štúdiách v Prešporke a v roku 1885 na univ. v Rostocku. Potom pôsobil ako ev. farár a. v. vo Vojvodine.

⁵⁴ Ondrej Garaj (Garai, Garaji), mladý Garaj, 8. 11. 1865 – 12. 11. 1919, syn Jána, učiteľ a priateľ Jána Kvačalu ml. Učil v Báčskom Petrovci od roku 1883 ako pomocný učiteľ a od roku 1885 ako riadny učiteľ až do smrti, divadelník.

⁵⁵ Ján Svätopluk Mičátek (1864 – 1919), evanjelický duchovný augsburského vyznania, syn Jána Bratislava Mičátka. V roku 1885 ho vylúčili zo štúdia teológie v Prešporke a odišiel do Lipska. Po štúdiách krátko pôsobil ako učiteľ v Kysáči a v roku 1890 emigroval do USA, kde po ordinácii pôsobil na viacerých miestach. V roku 1914 sa vrátil do Kysáča.

⁵⁶ EBF UK v Bratislave, Pozostalosť Jána Kvačalu, šk. X, neskatalogizované. List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi ml. z 8. 4. 1880.

Najviac ho však zaujali profesori Štefan Koreň⁵⁷ a Daniel Kička.⁵⁸ Predovšetkým Štefana Koreňa obdivoval ako pracovitého pedagóga, národovca a človeka s mnohými priateľmi z kultúrneho sveta. Kvačalov otec sa so Štefanom Koreňom poznal a nechával ho v listoch pozdravovať. Štefan Koreň hodnotil svojho žiaka ako „*zriedka nadaného a pilného žiaka*“.⁵⁹ Š. Koreň mu niekedy aj finančne vypomáhal, resp. požičiaval peniaze.⁶⁰

Zo sarvašského obdobia sa zachovalo päť listov medzi Jánom Kvačalom st. a Jánom Kvačalom ml. Najstarší list od otca je z 26. apríla 1878 (dok. 1). Je to len fragment korešpondencie. Ako napovedajú slová z listov, rodičia vyzývajú syna, aby písal častejšie.

Ján ml. bol prímusom triedy. Vynikal nadaním a pracovitosťou. Aktívne sa zúčastňoval na činnosti rôznych spolkov na gymnáziu, napr. maďarského, nemeckého a iných. Už vtedy pomáhal kondíciami mladším spolužiakom. Otec ho podnecoval, aby v tom pokračoval (dok. 1). Za kondície si finančne prilepšoval.⁶¹ Na rozdiel od brata Karola, ako vyplýva z korešpondencie, bol veľmi šetrný.

Zo sarvašského obdobia sa zachoval list (dok. 3), v ktorom blahoželal otcovi k 50. narodeninám. Pravdepodobne vznikol pod vplyvom rétorických cvičení a má panegyrickú formu, ale z obsahu cítiť úprimnosť a úctu k otcovi.

Maturitu skončil s vyznamenaním a pred ním vyvstala otázka, čo ďalej? Ako vyplýva z listu Jána Kvačalu st. Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, syn Ján ml. priveľmi netúžil študovať teológiu:

„Osmelujem sa Dôstojnosti Vašej ešte oznámiť a spolu aj o radu prosiť, akoby môj druhý syn Ján, ktorý maturitu excelentne v Sarvaši zložil, a ktorý by sa rád z toho tyranstva ducha vymaňiť – na Pražskej technike študovať mohol. Moje okolnosti a chudoba mi nedovolia, abych ho výdatne podporovať mohol. Ja som mu radil, aby teológiu v Prešporke študoval, do toho ale veľkej chuti není.“⁶²

Ján Kvačala ml. sa napokon, podobne ako jeho starší brat, rozhodol pre štúdium teológie v Prešporke, kam bol prijatý v roku 1880. Voľbu zdôvodnil slovami: „*Povolanie sme si vybrali podľa svojich hmotných prostriedkov k štúdiu a potom po zvláštnostiach patričných životných dráh... Keď už mne stalo sa nevyhnutným študovať za farára, som sa s tým ľahko zmieril; volil som životnú dráhu čo i nie skvelú a bezstarostnú, no zato*

⁵⁷ Štefan Koreň (1805 – 1893), národovec, publicista a stredoškolský profesor v rokoch 1833 – 1856 v Aszóde a v rokoch 1856 – 1873 v Sarvaši. Pozri článok KVAČALA, Ján. Pamäť Štefana Koreňa. In *Slovenské pohľady*, roč. 16, 1896, č. 9, s. 541-546, a *Slovenské pohľady*, roč. 16, 1896, č. 12, s. 754-763.

⁵⁸ Daniel Kička (Kicska), 1805 – 1893, učiteľ na gymnáziu v Sarvaši.

⁵⁹ EBF UK v Bratislave, Pozostalosť Jána Kvačalu, šk. C/XXXI. List Štefana Koreňa Jánovi Kvačalovi z 31. 12. 1888.

⁶⁰ EBF UK v Bratislave, Pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml. z 1. 12. 1878

⁶¹ Pozri EBF UK v Bratislave, Pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. List Anny Dankovej Jánovi Kvačalovi ml. z 1. 10. 1879.

⁶² List Jána Kvačalu st. Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 10. 8. 1880, s. 1. BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu*, s. 37.

vďačnú a pomerne pohodlnú. Bol som od detinstva nábožný, ani som nemyslel, žeby o tej veci nejaké ťažkosti mohli vzniknúť...“⁶³

Od septembra 1880 až do septembra 1883 študoval Ján Kvačala ml. na Evanjelickej teologickej akadémii a súčasne na filologickom odbore akadémie v Prešporke. Jeho brat Karol práve ukončil štúdium, odišiel z Prešporku a v školskom roku 1880/81 študoval na univerzite v Erlangene (Königliche Bayerische Friedrich-Alexanders-Universität Erlangen) v Bavorsku. Univerzita patrila k menším vysokým školám v Nemecku a bola pre mnohých vyučujúcich medzizastávkou na slávnejšiu alebo väčšiu univerzitu.

Medzi bratmi prebiehala v tomto období veľmi čulá korešpondencia a Ján sa stal pre svojho staršieho brata dôverníkom v jeho nešťastnej a neopätovanej láske k Lujze Belohorskej, dcére seniora Gabriela Belohorského (1836 – 1922). Karol Kvačala prežíval veľmi intenzívne odmietnutie a idealizáciu „svojho“ vzťahu. Jeho myšlienky sa neustále sústreďovali na jeho milú. Dlhو mu trvalo, kým sa vyrovnal s odmietnutím a sobášom Lujzy Belohorskej s iným mužom.

Na škole prebiehal silný maďarizačný tlak. Z klasifikačných hárkov vyplýva, že obe skúšky absolvoval s prospechom „výborný“.⁶⁴ Počas štúdia sa na Jána Kvačalu ml. obracali s dôverou mnohí vzdialení príbuzní a známi ako napr. Ján Maršall,⁶⁵ evanjelický farár augsburského vyznania Móric Philadelphi,⁶⁶ evanjelický učiteľ Štefan Krajčovič z Beckova, Karol Hýl zo Selenče, Karol Rudolf Rizner⁶⁷ a iní, aby im pomohol v dozore nad ich synmi, študujúcimi v Prešporke. Bol to prejav dôvery v jeho osobu a v jeho zodpovednosť, s akou si plnil svoje povinnosti.

Cez veľkonočné sviatky v roku 1881 navštívil rodinu v Beckove, v rodisku svojho otca. Pobyt využil tiež na kázanie v miestnom evanjelickom zbore augsburského vyznania. Kvačalovská rodina bola početná, nestihol navštíviť tetu Annu, najstaršiu sestru svojho otca, čo mu ten ostro vyčítal.⁶⁸ Sám Ján Kvačala ml. sa v tomto období charakterizoval ako človek „nadmieru citlivý a skoro úzkostlivý“.⁶⁹

V druhej polovici roku 1881 už podliehal brannej povinnosti. Jeho otec mu pomocou notára v Báčskom Petrovci vybavoval odklad.⁷⁰ Nakoniec sa brannej povinnosti vyhol.

⁶³ KVAČALA, Ján. Z gymnázia na vysoké školy, s. 81-83.

⁶⁴ OSUSKÝ, Samuel Štefan. Sedemdesiatka prof. dra Jána Kvačalu : životopisný a bibliografický nástin. In *Viera a veda*, roč. 3, 1932, č. 1, s. 2.

⁶⁵ Ján Maršall (Marsal, Marschal, Maršal), 29. 6. 1835 – 27. 4. 1902, syn Tomáša Maršalla a Jany Lehotskej, manžel Juliány Fábriovej a K. Plachej, krajanský pracovník, báčsky garbiar, čižmár a obchodník, otec G. Maršalla-Petrovského. Bol tiež cirkevným dozorcem.

⁶⁶ Móric Philadelphi (Philadelphus), 1834 – 1905, evanjelický duchovný augsburského vyznania, národnokultúrny dejateľ a náboženský spisovateľ. Pôsobil v cirk. správe, od roku 1874 v Nemeckej Lupči.

⁶⁷ Karol Rudolf Rizner (8. 4. 1838 – 26. 10. 1919), evanjelický učiteľ v Bzinciach pod Javorinou, v Horných Ozorovciach a Novom Meste nad Váhom.

⁶⁸ Pozri list Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml. z 4. 5. 1881 (dok. č. 8).

⁶⁹ KVAČALA, Ján. Z gymnázia na vysoké školy, s. 81.

⁷⁰ EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. A2. List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml. z 8. 12. 1881.

V júli 1882 absolvoval suplikáciu, pri ktorej vyberal peniaze na prešporské lýceum. V ôsmich listoch podrobne popisoval, kde sa nachádzal, s kým sa stretol a aký dosiahol úspech. Jeho otec odovzdával pozdravy mnohým známym, pričom od syna Jána ml. dostával odkazy od nich určené jemu osobne.

Mladý Ján Kvačala uvažoval, že by išiel v stopách svojho otca a obdivovaného pedagóga Štefan Koreňa, t. j. nastúpil na cestu učiteľa. Otec nechal rozhodnutie na neho a nabádal ho k dôkladnej úvahe, „*rozváž dôkladne vec, a urob ako za najlepšej uznáš, ved' si už dávno maturus*“.⁷¹

Ján Kvačala ml., poznajúc údel dedinského učiteľa, na jeseň 1883 odišiel pokračovať v štúdiách teológie a filozofie na univerzitu do Lipska (*Alma mater lipsiensis*, Universität Leipzig) v Sasku. Zatiaľ čo jeho starší brat Karol študoval v Erlangene v Bavorsku (Mittelfranken), Ján dal prednosť Lipsku, ktoré malo medzi slovenskými študentmi veľmi dobré renomé. V bratskej korešpondencii sa tak objavujú rady Karola pre Jána. Neskôr takto komunikoval Ján Kvačala ml. aj so svojimi spolužiakmi, alebo radil mladším spolužiakom, ako sa zorientovať na nemeckej akademickej pôde. Z listov sa dá vyčítať, aký život Ján Kvačala viedol.

Podobne ako väčšina študentov, trpel nedostatkom peňazí, preto sa v jeho korešpondencii takmer neustále opakujú snahy získať od svojej tety zo Sarvaša podporu na štúdium. Jeho snaha nebola úspešná. Malý finančný príspevok mu posielal až spomenutý Štefan Koreň.

Pravdepodobne tu nadviazal bližší vzťah s učiteľkou Annou Martou Šípkovou. Podľa moravského historika, muzejníka a koleniológa Františka Hýbla sa mala stať jeho manželkou.⁷² Napovedala by tomu tiež fotografia Jána Kvačalu ml. v pozostalosti Josefa Krumpholca manželke Anne Marte Šípkovej s venovaním.⁷³ Tá sa však, ako vyplýva zo správ v korešpondencii, snažila nadviazať bližší vzťah s jeho bratrancom Gustávom Maršallom-Petrovským.

Ján Kvačala ml. informoval svojich rodičov o štúdiu a miestach, ktoré navštívil, s kým sa stretával, ako Nemci oslavovali fašiangy, a pod. Vždy nechal pozdraviť rodinných príslušníkov, známych a nezabúdaj ani na farára Juraja Mrvu a kaplánov.⁷⁴

Podľa Ľudmily Kvačalovej sa jej brat Ján Kvačala ml. po roku vrátil a mal byť v roku 1884 ordinovaný v Novom Sade za kaplána u bač-sriemského seniora Gabriela A. Belohorského v Novom Sade.⁷⁵ Podľa ordinačnej knihy superintendenta Dr. Ľudovíta

⁷¹ EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. List rodičov Jánovi Kvačalovi ml. z 28. 5. 1883.

⁷² Anna Marta Krumpholcová (1863 – 1956), dcéra Samuela Šípku a Pavlíny Krasnecovej, učiteľka a manželka Josefa Krumpholca. O tom podrobnejšie pozri BERNÁT, Libor a kol. (eds.). *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava : Eko-konzult, 2016, s. 12.

⁷³ Moravský zemský archív v Brně, fond G 384 Josef Krumpholc, V. fotografie a pohľadnice, inv. č. 728, rôzny materiál o Dr. J. Kvačalovi.

⁷⁴ Pozri napr. EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. X., neskatalogizované. List Jána Kvačalu ml. rodičom z 10. 2. 1884.

⁷⁵ BERNÁT, Libor. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským)*. Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019, s. 93. List

Gedulyho (1861 – 1890) bol vysvätený až 27. októbra 1886 v Prešporku k seniorovi Františkovi Trstenskému pod poradovým číslom 101. Zatiaľ čo Ján Kvačala ml. napísal zápis po latinsky, tak Vladimír Jurkovič (* 12. 10. 1865 – † 14. 4. 1943), ktorý po ňom nasledoval, ho napísal po slovensky.⁷⁶

Ján Kvačala ml. sa vrátil ešte na štúdiá do Lipska. Rodičia neboli jeho druhým pobytom v Lipsku nadšení. Otec mu kládol otázku: „*Že mieniš ešte rok v Lipsku ostať, to sme čítali! Nuž, ale čože budeš mať z toho? Vari by bolo lepšej dakde pedagógom byť, pár zlatých zošporovať, a potom ešte do kúpeľov odísť*“.⁷⁷ Narážal na zdravotné problémy svojho syna, ktoré mal s hrdlom a pľúcami. Tie pretrvávali aj v neskoršom období, a preto navštevoval kúpele aj v neskoršom období.

Aj tak sa vo svetle korešpondencie javí mladý Ján Kvačala ako sympatický, spoločenský človek. Nebol to žiaden knihomol, ale bol pracovitý. Aj tento pobyt bol poznačený finančnými problémami.

Po obhájení a vydaní dizertačnej práce *Über J. A. Comenius' Philosophie insbesondere Physik : Inauguraldissertation zur Erlangung der philosophischen Doctorwürde an der Universität Leipzig* na filozofickej fakulte v Lipsku mu členovia rodiny gratulovali a správa vyvolala úprimnú hrdosť v celej obci.

Starší brat Karol svoju úctu vyjadril slovami: „*Ved' pri tej tabuli (rozumej Kvačalovskom stole – L. B.) ešte málo D^rov sedelo, ktorý to isté meno nosili, ak ma pamäť neklame, teda ani jeden.*“⁷⁸ Okrem toho požiadal o zaslanie jedného výtlačku.

Zatiaľ čo Ján Kvačala ml. sa sústredil na prehlbovanie štúdia, jeho praktickejšie založený brat Karol bol ordinovaný a nastúpil na miesto kaplána v rodnom Báčskom Petrovci. Potom prešiel od 2. decembra 1883 do Bingule,⁷⁹ kde pôsobil najskôr ako administrátor a od 27. januára 1884 ako farár evanjelického augsburského vyznania po Jurajovi Jesenskom, ktorý ho odporúčal ako svojho nástupcu. Bingulskí farníci následne navštívili seniora a žiadali, aby sa Karol Kvačala stal ich duchovným správcom. Zbor tvorili veriaci slovenskej a nemeckej národnosti. Pritom vplyv Nemcov bol dosť silný. Z toho vyplývali viaceré konflikty.

Dňa 5. novembra 1884 sa jeho starší brat Karol oženil s Gizelou Belohorskou († 21. 4. 1895) v Binguli ako prvý z detí Jána Kvačalu st. Otec to synovi Jánovi ml. oznámil

---

Ludmily Kvačalovej Júrovi Janoškovi z 11. 8. 1909. V údajoch, ktoré poskytla Ludmila Kvačalová Jurovi Janoškovi alebo Josefovi Krumpcholcovi, sa nachádza viacero faktografických chýb.

⁷⁶ *Series ad Sacrum Ministerium Ordinatorum ab anno 1861 ... Superintendenten Ludovico Geduly*, nefol. (131). [Online]. Dostupné na internete: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/1733#book/131> [cit. 13. 10. 2024].

⁷⁷ EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované. List Jána Kvačalu st. a Terézie Kvačalovej Jánovi Kvačalovi ml. z 24. 4. 1881.

⁷⁸ EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. C/XXXIV/30 (C33). List Karola Kvačalu Jánovi Kvačalovi ml. z 17. 7. 1885.

⁷⁹ O tom pozri EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. M 2. List Pavla Lužu Jánovi Kvačalovi ml. z 23. 12. 1883, s. 1-3. Pavol Luža bol smutný z toho, že nebude mať s kým hrať karty. In *Evangélikus Egyház és iskola*, č. 2, 1884, s. 48. [Online]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangEgyhazEsIskola_1884/?pg=0 & layout=s [cit. 13. 10. 2024].

v liste zo 7. novembra 1884.⁸⁰ Manželstvo Karola a Gizely Kvačalovcov trpelo mnohými konfliktmi, Gizelinými zdravotnými problémami, a najmä tým, že sa im narodili mŕtvi novorodenci alebo došlo k potratom.

Po návrate zo štúdia žil Ján Kvačala ml. krátky čas v Báčskom Petrovci u rodičov. Nepodarilo sa mu hneď si nájsť zamestnanie. Potom získal miesto suplujúceho profesora na lýceu v Prešporku a od 1. februára 1886 aj kaplána po boku seniora prešporského mestského seniorátu Františka Trstenského. Vzhľadom na svoj slovanský pôvod a „panslávsku“ minulosť nemal istotu, že bude pripustený k profesorským skúškam a či dostane definitívu.

Korešpondencia s rodinou prebiehala živo, takmer pravidelne. Informoval ich o novostiach v Prešporku a oni jeho zase, čo je nové v Báčskom Petrovci, ako sa darí rodine a jeho priateľom.

Na evanjelickom lýceu v Prešporku panoval duch maďarizácie. Ján Kvačala ml. sa musel situácii prispôbiť. Duch boja proti panslavizmu bol mimoriadne silný a musel sa ho obávať každý Slovák, ktorý sa aspoň trochu pozitívne národnostne prejavoval.

Ján Kvačala ml. bol aktívny a začal publikovať v rôznych časopisoch (*Cirkevné listy*, *Časopis vlasteneckého Muzejního spolku olomuckého*, *Evangélikus Egyház és iskola*, *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*, *Protestáns Szemle*, *Zeitschrift für die österreichische Gymnasien* a v iných). V bádání sa sústredil na osobu Jána Amosa Komenského. Kvôli tomu podnikal rôzne bádateľské cesty, najmä do Čiech. V tom ho finančne podporovala Česká akadémia.⁸¹

Dňa 22. februára 1887 zomrela jeho 72-ročná babka Zuzana Lehotská, druhá manželka Jozefa Godru.⁸² V liste z 8. marca 1887 mu pohreb, ktorý sa konal 23. februára 1887, podrobne opísala sestra Ľudmila. O rok neskôr ho zasiahla ďalšia smutná správa o úmrtí milovaného otca 12. júla 1888.⁸³ Pritom posledný list, ktorý máme k dispozícii, písal Ján Kvačala st. svojmu synovi Jánovi ml. 22. januára 1888. O zhoršujúcom sa zdravotnom stave Jána Kvačalu st. informovala Ján Kvačalu ml. jeho sestra Ľudmila v liste z 8. marca 1888, súčasne ho potešujúc, že „*ale tak veľmi zle, ako si Ty myslíš nie... Teda sa už len nič nestrachuj*“.⁸⁴

Pohreb Jána Kvačalu st. sa konal 14. júla 1888 „pri valnej účasti ctiteľov nebožtíkových a ľudu z Petrovca i okolia“.⁸⁵ Nad jeho hrobom kázal administrátor bul'keský Karol Langhoffer na text Ozeáš 6,1: „*Pod'te, vrá'tme sa k Hospodinovi. On nás roztrhal, On*

⁸⁰ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X., List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml. 7. 11. 1884.

⁸¹ O tom pozri EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu. listy Josefa Jána Kořána z 29. 9. 1892 M/XXV/5, z 10. 2. 1893 (C/XXII/11), 24. 3. 1893 (M/XXVII/9) a ďalšie.

⁸² Ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci. Matrika úmrtná 1878 – 1888, fol. 186.

⁸³ Ev. a. v. farský úrad v Báčskom Petrovci. Matrika úmrtná 1878 – 1888, fol. 213.

⁸⁴ EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List Ľudmily Kvačalovej Jánovi Kvačalovi ml. z 8. 3. 1888.

⁸⁵ SNK LA Martin, fond Vendelín Kutlík, sign. C 139. Vendelín Kutlík Správa o zosnulom. s. 1.

nás aj uzdraví. On nás zbil, On nás aj obviaže“. Okrem neho sa na pohrebe zúčastnili duchovní Felix Kutlík, Karol Medvecký, Juraj Mrva, Viliam Seberini⁸⁶ a ďalší.⁸⁷

Ján Kvačala ml. spolu s bratom Karolom uverejnili na stránkach *Evangelikus Egyház és iskola* (1888, č. 29, s. 236) nekrológ. Synovia Jána Kvačalu st. si otca veľmi vážili a rešpektovali. Hoci niekedy mali odlišné názory, z korešpondencie vysvitá, že pre nich bol autoritou a mali ho radi.⁸⁸

Rok 1892 bol v znamení viacerých významných udalostí v rodine Kvačalovcov. Ján Kvačala ml. publikoval svoju druhú rigoróznu prácu – tentokrát z teológie pod názvom *Johann Amos Comenius und sein Leben und seine Schriften*, ktorá mu otvorila dvere na katedru cirkevných dejín na Evanjelickej teologickej fakulte v Dorpate (Депт, Dörpt, Jurjev, Юрьев, Tarbatu, Tartu, Tērbata). Práca získala priaznivé ohlasy v odborných kruhoch.⁸⁹ Dokonca ani v Čechách a na Morave nevyšla v tomto období tak kvalitne spracovaná monografia.

V tom období už na elementárnych školách učili tiež ženy. Ľudmila Kvačalová zložila kvalifikačnú učiteľskú skúšku v Sarvaši. Učiteľský diplom získali siedmi študenti, štyria verejní a traja súkromní, medzi nimi tiež Vladimír Mičátek.⁹⁰ Ľudmila bola jediná žena medzi nimi. Potom začala učiť v Báčskom Petrovci.

Brat Karol sa vysťahoval spolu s manželkou Gizelou do Spojených štátov amerických – dôvodom bola stupňujúca sa maďarizácia, mnohé konflikty v zbore, dlžoby a problémy Karola s konzumáciou alkoholu. Karol Kvačala sa stal farárom vo farnosti sv. Petra a Pavla vo Freelande (dnešná mestská časť Luzerne County, Pensylvánia), kde nahradil svojho bývalého spolužiaka z Prešporku Ľudovíta Novomeského.⁹¹

Maďarský historik a riaditeľ lýcea v Prešporke Sámuel Markusovszky (1851 – 1913) pri hodnotení pedagógov prešporského lýcea oceňoval Kvačalovu pracovitosť, jeho výskumné aktivity v zahraničných archívoch a komeniologické štúdie. Osobitne vyzdvihol jeho rigoróznu prácu, ktorá vyšla podľa neho vo vysokom náklade.⁹² Ale to už sa Kvačalovi otvárala akademická kariéra v Rusku.

Ján Kvačala ml. nastúpil na teologickú fakultu v Dorpate na miesto profesora cirkevných dejín, patristiky, dejín dogmatiky, kresťanskej archeológie a symboliky. Historický seminár viedol až do roku 1918.

---

⁸⁶ Viliam Seberini sa oženil s Vilmou Korosyovou, v rokoch 1876 – † 1914 bol evanjelickým farárom augsburského vyznania v Silbaši.

⁸⁷ SNK LA Martin, fond Vendelín Kutlík, sign. C 139. Vendelín Kutlík Správa o zosnulom, s. 1.

⁸⁸ Vzťah k otcovi, hlbokú úctu k nemu, vyjadril v gratulácii k meninám, keď mal Ján Kvačala st. 50 rokov. Pozri EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. G. List Jána Kvačalu ml. Jánovi Kvačalovi st. z 23. 6. 1880.

⁸⁹ O tom pozri podrobnejšie BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu*, s. 56-59.

⁹⁰ Uj tanitók. In *Evangelikus Egyház és iskola*, 1892, roč. 28, z 9. júla, s. 246-247.

⁹¹ Pozri *Biografický lexikón Slovenska. VI.* Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2017, s. 782. Pozri tiež Z Ameriky. In *Cirkevné listy*, 1893, roč. 7, č. 1, s. 23.

⁹² MARKUSOVSZKY, Sámuel. *Poszonyi ág. hitv. evang. lýceum töténete*. Poszonyi : Wigand F. K. Könyvnyomdája, 1896, s. 680.

Na univerzite prednášal po nemecky a prispôbil sa aj nemeckému štýlu práce. Celý jeho pobyt v Dorpate je vyplnený prednáškami a bádateľskými cestami v archívoch, múzeách, knižniciach, zhromažďovaním materiálov o Jánovi Amosovi Komenskom a jeho milie. Navštívil takmer všetky významné archívy, knižnice a múzeá v Belgicku, Dánsku, vo Francúzsku, v Holandsku, Nemecku, Poľsku, Rakúsko-Uhorsku, vo Švajčiarsku, vo Švédsku, vo Veľkej Británii.

Kvalitatívne nový vzostup Kvačalovej odbornej práce spočíval v spracovaní zbierky písomných prameňov Jána Amosa Komenského, ktorej venoval niekoľko-ročnú usilovnú prácu. Korešpondenciu vydal v Prahe nákladom českej akadémie cisára Františka Jozefa – prvý diel vydal v roku 1897 pod názvom *Jana Amosa Komenského : listy Komenského a vrstevníků jeho : nová sbírka* a druhý diel s podnázvom *Zprávy o životě jeho ze současných pramenů : menší latinské spisky některé* vydal v roku 1902.

V roku 1908 sa definitívne nechal presvedčiť a uzatvoril vydateľskú zmluvu na spracovanie *Veškerých spisů Jana Amose Komenského* s Ústredným spolkom jednot učiteľských na Morave zastúpených predsedom J. Havlíkom a predsedom literárno-kritického odboru F. Mertom. Zmluva bola podpísaná v nedeľu 17. januára 1909.

Spolu s *Veškerými spisy* bol vydávaný *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*, ktorý začal vychádzať v roku 1910. V podstate za jeho redaktorstva v ňom vychádzali predovšetkým jeho príspevky. V tom istom roku vyšiel ako prvý obsiahly 15. zväzok *Listové do nebe. Přemýšlování o dokonalosti křesťanské. Nedobytedlný hrad. Truchlivý. Labyrint světa a lusthaus srdce. O sirobě. Centrum securitatis. Výhost světu*. Zväzok, ktorý mal byť prvý, bol vydaný až v roku 1914 a tvorili ho Komenského spisy *Problemata miscellanea. Sylloge quaestionum controversarum. Theatrum universitatis rerum. Physicae synopsis. Pansophiae prodromus. Conatuum pansophicorum dilucidatio. Faber fortunae*. V júli 1914 Ján Kvačala ml. abdikoval na svoju funkciu pri vydávaní *Veškerých spisů Jana Amose Komenského* a vystriedal ho popredný český komeniológ Jan Václav Novák (21. 12. 1853 – 30. 4. 1920).⁹³ Komeniológovia v Čechách ešte pokračovali vydaním IX. zväzku v roku 1915, a potom sa, ako to poeticky napísal Josef Krumpholc, „uložily k válečnému spánku“.⁹⁴

Okrem komeniologického bádania využil Ján Kvačala ml. študijný pobyt v Ríme na bádanie o talianskom dominikánovi, filozofovi, teológovi, astrológovi a utopistovi Tommasovi Campananellovi (5. 9. 1568 – 21. 5. 1639). Sústredil sa tiež na španielskeho mysliteľa Juana Luisa Vivèsa (6. 3. 1492 – 6. 5. 1540).

Ján Kvačala bol ocenený udelením čestného členstva v roku 1905 spolkom Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich a Kotljarevského cenou Akadémie náuk v Petrohrade za obidva zväzky Komenského korešpondencie.

⁹³ Pozri BEČKOVÁ, Marta. Dílo J. A. Komenského, J. A. Comenii Opera omnia. In *Pedagogika*, roč. 41, 1991, č. 5-6, s. 633-634.

⁹⁴ KRUMPHOLC, Josef. Prof. St. Souček a „Veškeré spisy J. A. Komenského“. In *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*, roč. 14, 1937, s. 204.

Kvačalove kontakty prerušila prvá svetová vojna, keď sa Rusko 1. augusta 1914 ocitlo vo vojnovom stave s Nemeckom, 6. augusta 1914 sa Rakúsko-Uhorsko pripojilo k svojmu spojencovi.

Keď sa v roku 1916 začalo na fakulte prednášať v ruskom jazyku, tak J. Kvačala bol jedným z prvých profesorov prednášajúcich po rusky. Znalosť ruského jazyka a publikovanie v ruštine sa v Kvačalovej tvorbe preceňuje. Ján Kvačala ml. o tom ešte v roku 1894 napísal: „Driov nemienim ruské prednášky, ako keď jich žiaci budú žiadať“.⁹⁵ Kvačalovi nemeckí kolegovia na fakulte radšej odstúpili zo svojich postov, než aby prednášali v inom jazyku ako nemeckom.⁹⁶ Veľká väčšina profesorov, učiteľov, zamestnancov a študentov opustila univerzitu. Z pedagogického zboru zostal len Ján Kvačala ml., Traugott Hahn a K. Kundiņš. K nim pribudol ešte docent J. Köpp, prednášajúci praktickú teológiu.⁹⁷ Jánovi Kvačalovi ml. sa podarilo rozbehnúť fakultu a obnovil katedru praktickej teológie, obsadenú estónskymi a lotyšskými docentmi z radov farárov.⁹⁸

Keď nemecká armáda pod vedením generálplukovníka Günthera Emanuela von Kirchbacha obsadila Pobaltie, vyhnali ruské vojská aj z Dorpartu. V meste zriadili nemeckú univerzitu a Ján Kvačala ml. bol úradne profesorom do 31. augusta. 1918. Dostal sa, ako občan pochádzajúci z Rakúsko-Uhorska, teda spojeneckej krajiny Nemeckého cisárstva, do špecifického postavenia.

Ruská univerzita bola evakuovaná. Celkom 39 profesorov, 45 učiteľov, 43 zamestnancov a asi 800 študentov opustilo Dorpat. Po 1. svetovej vojne a po založení národných republík sa univerzita rozdelila na dve časti v Dorpate (Estónsko) a v Rige (Lotyšsko). Univerzita v Dorpate bola obnovená v roku 1919. Nenašli sme žiadne informácie o tom, že by zmienené univerzity nadviazali kontakt s Jánom Kvačalom ml., aby mu ponúkli miesto profesora. Posty pedagógov obsadili svojimi ľuďmi, väčšinou študentmi Jána Kvačalu ml.

Ján Kvačala ml. odišiel do Voroneže, kde pracoval od septembra 1919 až do augusta 1920 ako knihovník gubernského múzea a zastupujúci farár vo Voroneži. Útek z Ruska pre neho bol záchranou, pretože bolševická moc upriamila svoju pozornosť aj na cirkev, i keď v prvom rade sa snažila podlomiť vplyv pravoslávnej cirkvi.

Po návrate pôsobil Ján Kvačala v Československu, konkrétne v Turčianskom Svätom Martine a v Bratislave, čo predstavuje novú a poslednú kapitolu v jeho živote.

---

⁹⁵ List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 19. 2. 1894, s. 3-4. BERNÁT, Libor. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi*, s. 79-80.

⁹⁶ ADAMOVIČS, Ludvigs. Prof. Dr. J. Kvačala a jeho hosťovské prednášky o Husovi v Rige. In *Cirkevné listy*, 1931, roč. 45, č. 10, s. 194.

⁹⁷ *Ökumenisches Heiligenlexikon*. [Online]. Dostupné na internete: https://www.heiligenlexikon.de/BiographienT/Traugott_Hahn.html [cit. 4. 9. 2019]. O tom pozri PAČMAR, Radim. Etnokonfesionálna línia v živote a diele prof. Jána Kvačalu. In ŽILÁKOVÁ, Martina – SZUDOVÁ, Katarína Eva – DEMMEL, Jakub (eds.). *Konfesia a národ : kontexty konfesionálnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav, 2017, s. 210-211.

⁹⁸ SCHWARZ, Karl. c. d., s. 102.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Pramene

Archív Matice Slovenskej v Martine, fond Matica Slovenská II. sign. 68/1932/15, list Jána Vladimíra Ormisa zo 7. 3. 1932.

Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. A2, B, G, X a neskatalogizované.

Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci.

Matrika narodených a pokrstených od r. 1853 – 1861, sv. V.

Matrika Baptisatorum Ecclesiae evang. a. c. Petrovác ab Anno 1862 – 1866.

Matrika narodených a pokrstených 1867 – 1878, VII. sv.; 1879 – 1888, sv. VIII., 1889 – 1902, IX.

Matricula Copulatorum Ecclesiae evang. Petrovác ab Anno 1831 usque 1841.

Matrika sobášna 1862 – 1866, VI. sv., 1879 – 1888, VIII. sv.; 1889 – 1902, sv. IX., 1920 – 1930, XI. sv.

Matrika úmrtná cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1867 – 78, sv. VII.; 1879 – 1888; 1889 – 1902.

Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Kysáči, Matrika úmrtná 1873 – 1885 [Online]. Dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/kysac/z-1873-1885.html> [cit. 1. 2. 2022].

Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Laliti, Matrika rodná, sobášna a úmrtná 1831 – 1841, 1842 – 1851, 1852 – 1874, 1879 – 1888, 1889 – 1892 [Online]. Matriky sú dostupné na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/lalit.html> [cit. 9. 2. 2024].

Magyar Evangélikus Digitális Tár, Series ad Sacrum Ministerium Ordinatorum ab anno 1861... Superintendente Ludovico Geduly, nefol. [Online]. Dostupné na internete: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/1733#book/131> [cit. 13. 10. 2024].

Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív, fond Pavol Dobšinský M 14 D 10, list Jána Kvačalu st. Pavlovi Dobšinskému z 19. 2. 1861.

Štátny archív v Bratislave, fond Zbierka cirkevných matrik, Matrika rodná 1793 – 1866, inv. č. 44, 1866 – 1886, inv. č. 44, ev. a. v. farský úrad v Beckove.

Matrika sobášna 1792 – 1866, inv. č. 44, 1867 – 1892, inv. č. 45, 1893 – 1910, ev. a. v. farský úrad v Beckove.

Matrika úmrtná 1791 – 1866, inv. č. 44, 1866 – 1906, inv. č. 45, ev. a. v. farský úrad v Beckove.

Konfirmovaní 1869 – 1902, inv. č. 45, ev. a. v. farský úrad v Beckove.

Matrika úmrtná 1676 – 1748, inv. č. 36, 1748 – 1800, inv. č. 37, 1801 – 1848, inv. č. 38, 1843 – 1866, inv. č. 39, Matrika sobášna 1801 – 1837, inv. č. 38, r. kat. farský úrad v Beckove.

Zoznam birmovancov 1841, inv. č. 41, 1868, inv. č. 62, r. kat. farský úrad v Beckove.

Dobové periodiká

Bratislava, 1932.

Cirkevné listy, 1890, 1893, 1931.

Evangélikus Egyház és iskola, 1892.

Slovenské pohľady, 1896, 1932.

Literatúra

ADAMOVIČS, Ludvigs. Prof. Dr. J. Kvačala a jeho hosťovské prednášky o Husovi v Rige. In *Cirkevné listy*, roč. 45, 1931, č. 10, s. 194-195.

A bekesi ag. hitv. ev. egyhazmegyetól fentartott s igazgatott szarvasi főiskola evi ertestítője 1872/3-rol. Gyulan : Dobay Janos könyvnyomdaja, 1873, 48 s.

BABIAK, Ján. Matičné nadšenia vojvodinských Slovákov v rokoch 1861 – 1875. In *Slováci v zahraničí*, 2022, roč. 39, s. 62-95. ISSN 0081-0061.

BACHAT, Daniel Miloslav. In *Korouhev na Sionu*, roč. 2, Pešť, 1879, č. 23, s. 364.

BEČKOVÁ, Marta. Dílo J. A. Komenského, *J. A. Comenii Opera omnia. Pedagogika*, 1991, roč. 41, č. 5-6, s. 633-634. ISSN 0031-3815.

BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních*. Praha : ČSAV, 1962, 55 s.

BERNÁT, Libor. *Obyvatelstvo dubnickej farnosti v 17. – 19. storočí vo svetle matrik*. Kežmarok : Vivit, 2009, 179 s. ISBN 978-80-89264-27-8.

BERNÁT, Libor. Korešpondencia Juraja Mrvu s Jánom Kvačalom. In *Literárny archív*, 2015, roč. 40, s. 72-92. ISBN 978-80-8149-052-1.

BERNÁT, Libor. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským)*. Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019, 174 s. ISBN 978-80-973248-1-0.

BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu : sto listov z Kvačalovej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2021, 391 s. ISBN 978-80-8079-238-1.

BERNÁT, Libor a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom*. Bratislava : Eko-konzult, 2016, 441 s. ISBN 978-80-8079-207-7.

BERNÁT, Libor a kol. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*. Bratislava : Eko-konzult, 2015, 205 s. ISBN 978-80-8079-207-7.

BERNÁT, Libor, MICHALIČKA, Vladimír. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 4-11. ISSN 1338-693X.

BERNÁT, Libor, VAŠKOVÁ, Ľubica. Ján Kvačala a Štefan Koreň : vzťah žiaka a učiteľa vo svetle korešpondencie Š. Koreňa. In *Studia Comeniana et historica*, 2009, roč. 39, č. 81-82, s. 381-386. ISSN 0323-2220.

Biografický lexikón Slovenska. VI. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2017, 795 s. ISBN 978-80-8149-079-8, 80-89023-15-0.

BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, 989 s. ISBN 86-81945-13-0.

BURDOVÁ, Pavla. Nařízení o užívání příjmení v 18. stol. In *Demografie*, roč. 29, 1987, č. 4, s. 348-349.

ČAJAK, Ján. Z korešpondencie Juraja Mrvu. In *Bratislava*, 1932, roč. 6, č. 1-2, s. 139-144.

ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Bratislava : Nakl. Slovenskej Ligy, 1935. 285 s.

HUDEK, Adam – ŠOLTÉS, Peter a kol. (eds.). *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí : continuity a diskontinuity*. Bratislava : VEDA, Historický ústav SAV, 2019, 576 s. ISBN 978-80-224-1778-5.

GALLO, Jozef. *Dejiny stredných škôl v Gemeri do polovice 19. storočia*. Bratislava : Osveta, 1977, 235 s.

KIŠŠ, Igor (ed.). *Ján Kvačala – otec modernej komeniológie : zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave 13. – 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 2005, 189 s. ISBN 80-223-2155-9.

ŽILÁKOVÁ, Martina – SZUDOVÁ, Katarína Eva – DEMMEL, Jakub (eds.). *Konfesia a národ : kontexty konfesionálnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav, 2017, 253 s. ISBN 978-615-5615-70-2.

KRUMPHOLC, Josef. Prof. St. Souček a „Veškeré spisy J. A. Komenského“. In *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*, roč. 14, 1937, s. 204.

KUTLÍK, Felix. *Báč-Sriemskí Slováci*. Nemecká Palánka : Jozef Krištofek, 1880, 80 s.

KVAČALA, Ján. Cicero a lélek halhatatlanságárol (Cicero o nesmrteľnosti). In *Gondolat theologiai és philosophiai folyóirat*, 1881 – 1882, č. 1-2, s. 12-17, č. 3, s. 34. 39.

KVAČALA, Ján. *Johann Amos Comenius : sein Leben und Schriften*. Berlin – Leipzig – Wien : J. Klinkhardt, 1892, 480 + 89 s.

KVAČALA, Ján. Pamäť Štefana Koreňa. In *Slovenské pohľady*, roč. 16, 1896, č. 9, s. 541-546, č. 12, s. 754-763.

KVAČALA, Ján. Z gymnázia na vysoké školy. In *Slov. nár. kalendár (Petrovac)*, 1925, s. 75-89.

MARKUSOVŠZKY, Sámuel. *Poszonyi ág. hitv. evang. lýceum töténete*. Poszonyi : Wigand F. K. Könyvnyomdájja, 1896, 692 s.

MÁTEJ, Jozef. *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, 149 s.

ORMIS, Ján Vladimír. Dr. Ján Kvačala (1862 – 1932). In *Slovenské pohľady*, 1932, roč. 48, č. 2 – 3, s. 177 – 184.

OSUSKÝ, Samuel Štefan. Sedemdesiatka prof. dra Jána Kvačalu : životopisný a bibliografický nástin. In *Viera a veda*, roč. 3, 1932, č. 1, s. 1-20.

Ökumenisches Heiligenlexikon. [Online]. Kniha je dostupná na internete https://www.heiligenlexikon.de/BiographienT/Traugott_Hahn.html [cit. 4. 9. 2019].

SCHWARZ, Karl. Most medzi jazykmi a kultúrami : protestantizmu na Slovensku. In *Testimonia theologica*, 2012, roč. 6, č. 2, s. 136-146. ISSN 1337-6411.

SIRACKÝ, Ján a kol. *Slováci vo svete*. Martin : Matica slovenská, 1980, 300 s.

SPEVÁKOVÁ-ŠIMÁRKOVÁ, Martina (ed.). *Slovakistické výskumy*. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2021, 75 s. ISBN 978-86-6065-645-4.

Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. V. Martin : Matica slovenská, 1992, 560 s. ISBN 80-7090-216-7.

VALENTÍK, Vladimír (ed.). *Kysáč 1773 – 2013 : zborník prác*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, Matica slovenská v Srbsku, Kysáč : Rada Miestneho spoločenstva, 2013, 861 s. ISBN 978-86-7103-416-6.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
Katedra humanitných vied
Stavebná fakulta Slovenskej technickej univerzity
Radlinského 2766/11,
810 05 Staré Mesto, Bratislava
libor.bernat@stuba.sk

Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1929 – 1934 (Od šiestojanuárovej diktatúry po atentát na kráľa Alexandra)

Ján Tkáč

TKÁČ, Ján. Political Life of Slovaks in Vojvodina in 1929–1934 (From the 6 January Dictatorship to the Assassination of King Alexander) In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, No. 2, pp. 49 – 83.

Abstract: The coup d'état of King Alexander I on January 6, 1929 was welcomed by many Slovaks in Vojvodina, because apart from the Slovak National Peasant Party, other political parties in Yugoslavia were also banned. Slovaks were in a difficult situation since the breakup of Yugoslavia in 1918, because cooperation with one national Serbian political party meant revenge from the other party when the political situation changed. The Slovak press of the time in Vojvodina adapted to the dictatorial regime and operated in the spirit of state propaganda. In the political newspaper *Národná jednota* there were fewer articles of a political nature. Articles of an informative nature prevailed. King Alexander I, the Karađorđević dynasty, the government and state power were described in a positive light. The main figure of Slovak public life in Vojvodina and Yugoslavia was lawyer in Novi Sad Ján Bulík (who come from Kovačica). In the new political conditions after 1929, he began to promote a new way of organizing Slovaks in Yugoslavia. This involved „non-political“ activities and the establishment of non-political organizations through which the policy of Slovaks was promoted. The Advisory Committee of Slovaks of the Danube Banate (banovina) played a major role in this policy. In 1932, the Advisory Committee of the Danube Banate founded the most important institution of Slovaks in Yugoslavia, Matica slovenská.

Keywords: dictatorship, coup d'état, Yugoslavia, Vojvodina, Matica slovenská, banovina, advisory committee, foreign Slovaks.

Predmetom tejto štúdie je politika vojvodinských Slovákov v Juhoslovanskom kráľovstve v rokoch 1929 – 1934 a nadväzuje na moje predchádzajúce štúdie, v ktorých som sa venoval slovenskej politike v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1929.¹ Nový juhoslovanský štát na čele s dynastiou Karađorđevićovcov vznikol 1. decembra 1918. V rokoch 1920 – 1929 sa volal Kráľovstvo, Srbov, Chorvátov a Slovincov (Kráľovstvo SHS) a v rokoch

---

¹ TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1924. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 33, 2023, č. 2, s. 41-77. ISSN 1335-8723. TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1924 – 1929. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 34, 2024, č. 2, s. 88-125. ISSN 1335-8723.

1929 – 1941 Juhoslovanské kráľovstvo. Už od začiatku sa novému štátu jednoducho hovorilo Juhoslavia. Obdobie Juhoslovanského kráľovstva v rokoch 1929 – 1941 sa podľa politického zriadenia rozdeľuje na: obdobie absolutistickej monarchie (1929 – 1931), obdobie nepriameho parlamentarizmu (1931 – 1939) a obdobie výkonnej (nezastupiteľskej) vlády (1939 – 1941) bez parlamentu.² Ďalší výrazný medzník, ktorý obdobie rokov 1929 – 1941 rozdeľuje na dve časti, je vražda kráľa Alexandra I. Karađorđevića³ v Marseille v októbri 1934. Obdobie od roku 1929 do roku 1934 je v znamení osobnej diktatúry kráľa Alexandra Karađorđevića. Niektorými aspektmi histórie Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1929 – 1934 sa venovali historici Samuel Jovankovič a Eva Škorvánkova.

6. januára 1929 kráľ Alexander I. uskutočnil štátny prevrat. Zrušil tzv. Vidovdanskú ústavu z roku 1921, rozpustil parlament a s pomocou armády nastolil osobnú diktatúru. Potom zrušil orgány obecnej samosprávy, nariadil rozpustenie všetkých strán a zaviedol prísnu cenzúru tlače. Kráľ vládol bez ústavy a parlamentu a vymenoval predsedu vlády, ministrov, ktorí boli zodpovední iba jemu. Nový režim sa opieral o vojenské špičky, štátny bezpečnostný aparát, časť srbskej a slovinskej politickej reprezentácie a časť chorvátskych a slovinských hospodárskych a finančných kruhov. Zákomom z 3. októbra 1929 bolo Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov (skratka SHS) premenované na Kráľovstvo Juhoslavia (*Kraljevina Jugoslavija*, ďalej len Juhoslavia).⁴ S cieľom dokončiť unifikáciu a centralizáciu krajiny boli zrušené všetky dovtedajšie historické oblasti so starými hranicami a krajina bola rozdelená na deväť bánstiev (bánovin).⁵ Ako vhodný prostriedok na centralizáciu krajiny sa kráľ snažil využiť juhoslovanskú národnú myšlienku o jednom juhoslovanskom národe. Tým chcel podprieť svoju politickú moc. Táto myšlienka nenašla ohlas ani medzi srbskými radikálmi, ani v Chorvátskej sedliackej strane, čo boli dovtedy najsilnejšie politické strany v Juhoslávii. Zo slovenských autorov sa diktatúre kráľa Alexandra v Juhoslávii vo svojich štúdiách venovala Eva Škorvánkova.⁶

² ĐORĐEVIĆ, Miroslav. Istorijat izbora u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugosloaviji. In *Strani pravni život*, roč. 57, 2013, č. 3, s. 294. ISSN 0039-2138.

³ Kráľ Alexander I. Karađorđević (1888 – 1934) bol syn srbského kráľa Petra I. Od roku 1914 bol regentom Srbska a vrchným veliteľom srbských vojenských síl. Po smrti svojho otca v roku 1921 sa stal kráľom Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Ako monarcha sa obával rastu vplyvu Talianska a obnovenia Rakúsko-Uhorska. V zahraničnej politike sa orientoval na spojenectvo s Francúzskom a Malou dohodou. Vo vnútornej politike sa opieral o srbské vládnuce elity a presadzoval unitárnu formu štátu. Jednotu štátu sa snažil dosiahnuť myšlienkou jednotného juhoslovanského národa.

⁴ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 417-419. ISBN 80-7106-266-9.

⁵ Banovina. V dobovej tlači vojvodinských Slovákov ako napríklad v novinách *Národná jednota* sa používajú dve podoby názvu. Raz sa uvádza nezmenená podoba zo srbčiny a chorvátčiny „banovina“ a inokedy sa používa poslovenčený názov „bánstvo“. Slovenskí historici tiež používajú oba názvy, ktoré sú podľa mňa rovnocenné. Vzhľadom na to, že sa prvá z dvoch slovenských inštitúcií, ktorá bola založená v tomto období, nazýva Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, budem v tejto štúdii používať túto podobu.

⁶ ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra. In *Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Stimul, 2011, 164 s. ISBN 978-80-8127-015-4.

Zákaz politických organizácií sa, samozrejme, dotkol aj Slovenskej národnej roľníckej strany (ďalej len SNRS) so sídlom v báčskej obci Petrovec.⁷ 17. januára dostala strana výzvu, aby do 24 hodín podala žiadosť, ak chce aj naďalej pôsobiť. Po dohode s viacerými politickými činiteľmi strana oznámila nasledovne: „*Vzhľadom na terajší stav v krajine Slovenská národná roľnícka strana zastavuje svoju činnosť*“ („*S obzirom na posotojeće stanje u državi Slovenská národná roľnícka strana obustavlja svoj rad.*“). Bola to posledná aktivita strany. Zároveň bol v obecnom dome v Petrovci do rúk notára Jána Dedinského odovzdaný celý archív strany. 18. januára boli rozpustené všetky politické organizácie v Juhoslávii.⁸ SNRS v skutočnosti prestala byť aktívna už po voľbách v roku 1927. Ústava z 3. septembra 1931, ktorú vyhlásil kráľ Alexander I., v 13. paragrafe síce povoľovala zhromažďovanie a združovanie občanov, ale zakazovala náboženské, kmeňové (národné) a regionálne (krajové) združovanie, ktoré by malo stranícko-politické a telovýchovné ciele.⁹ SNRS už nebola obnovená a Slováci, až do obsadenia Juhoslávie štátmi Osi v apríli 1941, už neiniciovali, ani nezaložili vlastnú politickú stranu.

Štátny prevrat kráľa Alexandra I. mnohí Slováci vo Vojvodine prijali so zadosťučinením, pretože okrem SNRS zanikli aj ostatné celoštátne politické strany. Slováci a SNRS (do roku 1927 pod názvom Slovenská národná strana) boli v ťažkom postavení celé obdobie od vzniku Juhoslávie v roku 1918, pretože spolupráca s niektorou celoštátnou srbskou politickou stranou znamenala pomstu od druhej, keď sa zmenili politické pomery. Veľmi negatívne vplývalo na slovenskú politiku časté striedanie vlád a časté voľby (namiesto každých štyroch rokov boli voľby každý druhý rok). To, čo Slováci získali od jednej vlády za spoluprácu s vládnu stranou, to väčšinou stratili po zmene politických pomerov. Najvýznamnejší politicky činní Slováci vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1929 boli okrem predsedu Slovenskej národnej strany Ľudovíta Mičátka (Kysáč), evanjelický farár Igor Branislav Štefánik (Báčska Palanka – Nový Sad),¹⁰ notár Jozef Marčok (Hložany), kníhtlačiar Andrej Labáth (Petrovec). Ako reakciu na politický vývoj v Juhoslávii pred rokom 1929, parlamentnú krízu a strelbu v juhoslovanskom parlamente v roku 1928 petrovský kníhtlačiar A. Labáth v knihe *Naša politika od prevratu podnes*, ktorú vydal v roku 1932 napísal: „*A preto keď prišiel 6. január 1929 zhlboka sme si vydýchli, bárs boli sme na čistom, čo značí rozpustenie parlamentu a vrchná správa v rukách vojenských. Šiesty január pomohol nielen nám Slovákom ale celému štátu a mi tak vďaka z tej príležitosti v Nár. jednote napísali sme: Lepšia zdravá diktatúra*

ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Legitimizácia diktatúry kráľa Alexandra v kázňach Igora Branislava Štefánika. In DANIŠ, Miroslav (ed.). *Historické štúdie (Acta historica Posoniensia 16)*. Bratislava : Stimul, 2011, s. 230-237. ISBN 9788081270246.

⁷ Do 3. apríla 1927 mala strana názov Slovenská národná strana. Skratka SNS, ako to bolo bežné na Slovensku, sa vo Vojvodine bežne nepoužívala.

⁸ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň úč. spol v Petrovci, 1932, s. 86-87.

⁹ *Ustav Kraljevine Jugoslavije*. Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931, s. 6. [online]. Dostupné na: http://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_32AD9356FA85FB655C55A96AF1D7ACD7#page/0/mode/1up. [cit. 1. 7. 2025].

¹⁰ Igor Branislav Štefánik (1873 – 1940) bol starším bratom generála Milana Rastislava Štefánika.

*ako zhnitý parlamentarizmus! Nech žije kráľ!*¹¹ V podobnom duchu sa o kráľovi Alexandrovi I. vyjadril aj farár Igor B. Štefánik. Vyzdvihoval kráľa aj vo svojich kázňach na nedelňých bohoslužbách. Na prvom mieste oslavoval kráľa ako vojaka, hrdinu, múdreho panovníka a vladára. Hovoril, že kráľ je obľúbený a miluje ho celý národ.¹² Slovenská dobová tlač vo Vojvodine sa prispôsobila diktátorskému režimu a pôsobila v duchu štátnej propagandy. Bola to určitá forma autocenzúry a snahy, ako sa vyhnúť štátnym represáliám. V spoločensko-politických novinách *Národná jednota* bolo menej článkov s politickým charakterom. Prevažovali články informatívneho charakteru. Kráľ Alexander I., dynastia Karađorđevićov, vláda a štátna moc boli opisované v pozitívnom svetle.¹³ Kráľ Alexander I. bol vyzdvihovaný ako starostlivý panovník, ktorý sa stará aj o maloroľníkov, ktorých bolo medzi vojvodinskými Slovákmi asi najviac.¹⁴ V podobnom duchu boli písané aj školské dejepisné učebnice. Juhoslovanská štátna tradícia však bola postavená na srbskej štátnej tradícii a na dynastii Karađorđevićov, čo vzbudzovalo odpor ostatných národov.¹⁵ Ideológia jednotného juhoslovanského národa nenašla podporu medzi Chorvátmi, Slovincami a ostatnými neslovanskými národmi (Albánci, Macedónci, Maďari, Nemci). Je zaujímavé, že juhoslovanská štátna tradícia získavala čoraz väčšiu podporu medzi Slovákmi. Naplno sa prejavila po druhej svetovej vojne v socialistickej Titovej Juhoslávii. Slovenská politická reprezentácia v Juhoslávii a najmä vo Vojvodine v zápase za svoje požiadavky využívala to, že Juhoslávia a Československo boli spojencami v Malej dohode. Prejavilo sa to najviac práve v tomto období, keď Juhoslávii naplno dominoval kráľ Alexander I., ktorý sa snažil utužovať spojenectvo s Malou dohodou, a teda aj s Československom.

Na základe rozhodnutia kráľa Alexandra I. bola Juhoslávia 3. októbra 1929 rozdelená na deväť bánstiev.¹⁶ Bánstvá boli najvyššie správne a podľa ústavy z roku 1931 aj samosprávne územné jednotky v Juhoslávii. Samospráva bola iba čiastočná a formálna, keďže na čele bánstva bol bán vymenovaný kráľom na návrh ministra vnútra a so súhlasom ministerskej rady (vlády). V každom bánstve boli aj samosprávne orgány: bánska rada a bánsky odbor. Bánska rada bola poradným orgánom bána, ktorá mala byť volená na štyri roky v priamych voľbách. V bánskej rade mal mať každý okres jedného zastupiteľa, podobne ako mestá s počtom obyvateľov od 3 000 do 15 000 obyvateľov. Mestá s počtom obyvateľov od 15 000 do 30 000 mali mať dvoch zástupcov, mestá s počtom obyvateľov od 30 000 do 50 000 troch zástupcov a miest od 50 000 obyvateľov štyroch zástupcov. Členov bánskej rady vymenoval juhoslovanský minister vnútra. Bánska rada sa zaoberala

¹¹ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu*, s. 84-85.

¹² ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Legitimizácia diktatúry kráľa Alexandra v kázňach, s. 233-234.

¹³ „Rodí sa lepšia a silnejšia Juhoslávia!“ In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 40, s. 1; Z reči min. predsedu Živkovića. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 40, s. 1.

¹⁴ Kráľova starosť o maloroľníkov. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 41, s. 1.

¹⁵ ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Legitimizácia diktatúry kráľa Alexandra Karađordjevića (popularizovanie vládnuceho rodu v učebniciach dejepisu v medzivojnovom období). In *Acta historica posoniensia XIII*, Bratislava : Stimul, 2010, s. 199, ISBN 978-80-89236-87-9.

¹⁶ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu*, s. 86-87.

ekonomickými, kultúrnymi a sociálnymi záležitosťami, o ktorých mohla podávať námietky. Výkonným orgánom bol bánsky odbor, ktorého volila bánska rada zo svojich členov.¹⁷

Jedno z bánstiev bolo aj Dunajské bánstvo so sídlom v báčskom meste Nový Sad, v ktorom sa ocitli takmer všetci Slováci v Juhoslávii. Išlo o oblasť Báčky, Banátu, Srijemu. Súčasťou Dunajského bánstva bola však aj srbská Šumadia na juh od Belehradu. Samotný Belehrad ako hlavné mesto štátu spolu s najbližším okolím tvoril osobitnú administratívnu jednotku. Pripojením Šumadie k Dunajskému bánstvu sa zvýšil percentuálny podiel Srbov v bánstve. Bolo to prvýkrát v dejinách Juhoslávie, že do jednej administratívnej jednotky boli spojené oblasti, ktoré pred prvou svetovou vojnou boli súčasťou iných štátov a iných územných administratívnych jednotiek. Podobne boli určené hranice aj iných bánstiev. Takéto rozdelenie Juhoslávie bolo veľmi problematické vzhľadom na rozdielne etnografické, etnické, kultúrne, náboženské, hospodárske a jazykové rozdiely jednotlivých regiónov. Podľa kníhtlačiara A. Labátha sa počet Slovákov v tejto oblasti odhadoval na takmer 70 000.¹⁸ Na začiatku boli sriemske okresy Šíd a Srijemska Mitrovica zaradené do Drínskeho bánstva, ale na protest predstaviteľov uvedených okresov boli zaradené do Dunajského bánstva. V čase založenia malo Dunajské bánstvo 31 479 km² a 2 387 495 obyvateľov. Z toho bolo 56,9 % Srbov a Chorvátov, 18,2 % Maďarov, 16,3 % Nemcov a ďalších 10 % tvorili Slováci, Rumuni, Rusíni, Cigáni a iní. Podľa náboženstva bolo v bánstve 54,9 % pravoslávnych, 35,3 % rímskokatolíkov a 7,9 % evanjelikov.¹⁹

Aj napriek tomu, že bol parlament rozpustený, politické strany zrušené a nastolená absolutistická vláda kráľa Alexandra I., politický život neustal. Politické elity jednotlivých národov Juhoslávie na to reagovali každá po svojom. Samozrejme, politicky pôsobili v rámci možností, ktoré im štátny režim umožňoval.²⁰ Svojím spôsobom sa do politiky zapojili aj Slováci v Juhoslávii, teda vo Vojvodine. Politická činnosť Slovákov v Juhoslávii mala iný charakter ako predtým, ale ich požiadavky zostali takmer rovnaké ako pred rokom 1929. Hlavný dôvod, prečo to tak bolo, je, že tieto požiadavky neboli splnené, a preto pokračovali v zápase o ich naplnenie. Poprední predstavitelia slovenského národa očakávali, že do bánskej rady bude ako bánsky radca vymenovaný aj jeden Slovák. Pre Slovákov bolo dôležité, aby mal bánsky radca spojenie so slovenskou verejnosťou a aby poznal požiadavky Slovákov v Juhoslávii.²¹ 16. novembra 1929 bol v petrovských novinách *Národná jednota* publikovaný úvodník so slovenskými požiadavkami, ktoré sa týkali nasledovných bodov: 1. daňová otázka, 2. otázka pozemkovej reformy, 3. otázka verejnej administratívy, 4. školstvo, 5. zrovnoprávnenie slovenských legionárov, 6. podpora slovenských kultúrnych a hospodárskych inštitúcií. V daňovej otázke sa požadovalo, aby dane neboli vysoké, aby sa bralo do ohľadu hospodárske postavenie občanov a aby dane

¹⁷ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije / SHS 1918 – 1941*. Beograd : Prosvetni pregled, 2008, s. 139 a s. 153-154. ISBN 978-86-7055-072-8.

¹⁸ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu*, s. 86-87.

¹⁹ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva. In BAJANÍK, Stanislav (ed.). *Dr. Janko Bulík vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 60. ISBN 978-80-7090-860-0.

²⁰ Viac v štúdií ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra, s. 116-119.

²¹ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu*, s. 86-87.

neškodili hospodárskemu, obchodnému a priemyselnému podnikaniu. Táto požiadavka vyplývala zo skutočnosti, že Vojvodina bola daňovo oveľa viac zaťažená ako ostatné časti Juhoslávie. Čo sa týka pozemkovej reformy, tak v článku bola požiadavka zrevidovať jej doterajší priebeh a prideliť pôdu aj tým, čo ju dotedy nedostali. Najviac pôdy vo Vojvodine v rámci pozemkovej reformy totiž dostali bývalí srbskí vojnoví veteráni (takzvaní *Solunski dobrovoljci*) z prvej svetovej vojny zo starého Srbska, kým Slováci z Vojvodiny dostali menej pôdy alebo nič. Najhoršie dopadli Nemci a Maďari, ktorí boli vyňatí z prídeltov pôdy. Ohľadom verejnej administratívy sa požadovalo, aby v slovenských obciach boli slovenskí úradníci a aby sa úradovalo v slovenčine. Tiež sa požadovalo, aby do obecných výborov boli vymenovaní ľudia, ktorým záležalo na napredovaní obcí. V školskej otázke sa požadovalo, aby na obecných školách vyučovali slovenskí učitelia a aby vyučovanie nebolo iba v štátnom, ale aj v materskom, teda slovenskom jazyku. Tieto podmienky by mali platiť aj pre „slovenské“ gymnázium v Petrovci,²² prípadne iné odborné školy. Ohľadom slovenských legionárov, ktorí boli počas prvej svetovej vojny v československých légiách, sa požadovalo, aby dostali všetky výhody a podporu, ktorú mali srbskí vojnoví veteráni. Bolo pravidlom, že srbskí veteráni dostali prídelt pôdy v rámci pozemkovej reformy, ale slovenskí legionári ju nedostali. V kultúrnej otázke sa požadovalo, aby sa finančne podporovala slovenská kníhtlačiareň v Petrovci a vydávanie slovenskej tlače, najmä hospodárskych publikácií a inej tlače potrebnej pre Slovákov. Zároveň sa požadovala podporiť slovenské súkromné hospodárske školy a tzv. „humánne ustanovizne“, akou bola evanjelická cirkev (keďže väčšina Slovákov vo Vojvodine boli evanjelici), a sirotinec v Kovačici, ktorý založila evanjelická cirkev.²³

Založenie Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva

Hlavnou osobnosťou slovenského verejného života vo Vojvodine a v Juhoslávii sa po nastolení kráľovej diktatúry stal Kovačičan a právnik Ján Bulík,²⁴ advokát v Novom Sade. Ako verejne činná osoba sa do politiky zapojil už predtým. V nových politických podmienkach po roku 1929 začal presadzovať nový spôsob organizovania Slovákov v Juhoslávii. Išlo o „nepolitickú“ činnosť a zakladanie nepolitických organizácií, ktorými

---

²² Gymnázium v Petrovci bolo založené 1. októbra 1919. Najprv bolo verejné a v roku 1920 bolo poštátnené. Jeho prvým správcom bol miestny učiteľ Július Kubány. Väčšina učiteľov boli vojvodinskí Slováci. Jeho prvú budovu postavili v roku 1923 z vlastných dobrovoľných príspevkov, za finančnej pomoci vlády ČSR a Slovákov zo zámeria a v značnej miere vlastnou dobrovoľnou prácou Petrovčanov. V čase vzniku to bolo jediné slovenské gymnázium mimo Československa.

²³ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 60; šr. Dunajské bánstvo a Slováci. In *Národná jednota*. roč. 10, 1929, č. 129, s. 1.

²⁴ Ján Bulík (1897 Kovačica – 1942 Mauthausen). Bol organizátor slovenského národného hnutia v Juhoslávii, advokát. Pochádzal z roľníckej rodiny. Od roku 1926 bol samostatným advokátom v Novom Sade a neskôr v Belehrade. Jeho otec bol súdený v Kovačickom procese. V roku 1929 založil a viedol Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva. V roku 1932 sa podieľal na zakladaní Matice slovenskej v Juhoslávii a do roku 1935 bol jej prvý predseda. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia bol činný prevažne v politike. V roku 1938 sa zapojil do hnutia na podporu ohrozenému Československu. Po okupácii Juhoslávie v júli 1941 bol zatknutý gestapom. Po vyšetrovaní vo Viedni a v Prahe bol odvečený do koncentračného tábora, kde zahynul.

sa presadzovala politika Slovákov. Položil základy politiky Slovákov vo Vojvodine v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. Hlavnú úlohu v tejto politike zohral Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva.

Kedy presne a kto inicioval založenie Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva sa mi nepodarilo presne zistiť. Stalo sa to asi medzi 3. októbrom, keď bol vyhlásený zákon o administratívnom členení krajiny na bánstva, a 16. novembrom 1929, keď bol v *Národnej jednote* uverejnený spomenutý úvodník so slovenskými požiadavkami. V tomto úvodníku sa už spomína „osobitný prípravný výbor pre vymáhanie slov. požiadavkov“.²⁵ Tento prípravný výbor zasadal v Petrovci a Aradáči, kde sa dohodli na zvolaní porady. J. Bulík v mene osobitného prípravného výboru zvolal poradu predstaviteľov slovenských kultúrnych a cirkevných „ustanovizní“ v Dunajskom bánstve. Porada sa uskutočnila 21. novembra 1929 v Novom Sade v priestoroch Slovenskej banky. Hoci do porady zabezpečoval všetky národné, hospodárske, kultúrne a školské požiadavky Slovákov Československý zväz, ktorý sídlil v Belehrade,²⁶ život Slovákov vo Vojvodine veľmi neovplyvnil.²⁷ Potvrďuje to aj dobová slovenská vojvodinská tlač ako napríklad *Národný kalendár*,²⁸ ale aj *Národná jednota*, kde sa o poradnom výbore písalo veľa, kým o Československom zväze takmer vôbec. Do roku 1929 oveľa viac ako Československý zväz v Juhoslávii presadzovala slovenské požiadavky SNRS (do roku 1927 Slovenská národná strana). Preto bolo potrebné, aby po zaniknutej slovenskej politickej strane niekto presadzoval slovenské požiadavky primeraným spôsobom. A tým mal byť poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva. Prípravná porada, na ktorej bol pripravený materiál na poradu, sa konala deň predtým v Novom Sade.²⁹ Čo sa týka počtu účastníkov porady, tak údaje sú rozdielne. Podľa *Národnej jednoty* sa na porade zúčastnilo 45 delegátov. Podľa S. Jovankoviča, ktorý cituje zápisnicu z porady predstaviteľov slovenských kultúrnych a cirkevných ustanovizní, sa na porade zúčastnilo 48 delegátov z 13 slovenských obcí (chýbali napr. delegáti z banátskej Padiny, sriemskeho Erdevíku) a mesta Nového Sadu, ako aj tajomník Československého zväzu v Belehrade Vojta Režný. Uvedená zápisnica uvádza nasledovných delegátov: z Nového Sadu sa zúčastnili šiesti delegáti (Mojmír Bodický, Dr. Matej Macák, Ondrej Mudroch, Ondrej Lovaš, Dr. Ján Bulík, Samuel Babylon), z Petrovca deväti (Juraj Hrnčiar, Emil Spevák, Michal Kelleberger, Samuel Štarke, Ján Grúnik, Ondrej Labáth, Juraj Častven, Leopold Vagač, Eduard Greisinger), z Kysáča štyria (Juraj Bartoš, Michal Števček, Peter Šimkovic, Ján Ededy), z Kulpína jeden (Ján Cesnak), z Hložian šiesti (Štefan Dudok, Juraj Pecník, Ján Pagáč, Juraj Ferík, Ján Podhradský, Ondrej Franka), z Pivnice štyria (Ján Lamoš, Pavel Žihlavský, Michal Rúžek, Ján Horvát), z Laliťu dvaja (Ján Turčan, Ján Ďurčanský), zo Silbaša jeden (Juraj Demiter), zo Selenče dvaja (Ján Mihál, Karol Medvecký), z Bajše jeden (Kornel Kvas),

²⁵ šr. Dunajské bánstvo a Slováci. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 129, s. 1.

²⁶ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 61-62.

²⁷ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 412.

²⁸ -Y-. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*, roč. 6, 1924, s. 133.

²⁹ Porada predstaviteľov slo. kultúrnych a cirkevných ustanovizní Dunajského bánstva. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 132, s. 1-2.

z Kovačice dvaja (Pavel Litavský, Dr. Ján Čaplovič), zo Slovenského Aradáča jeden (Štefan Vierg), zo Starej Pazovy piati (Jozef Šipický-Šágy, Jozef Klátik, Tomáš Potran, Miloslav Kamenár, Karol Lilge) a z Bóľoviec dvaja delegáti (Maco Klinka, Pavel Zloch).³⁰ Na porade schválili memorandum, ktoré začínalo: „*Vedomí si svojich povinností voči svojej vlasti a potrebám jej výstavby na základe Vysokého Kráľovského manifestu zo 6. januára a 3. októbra 1929 si želáme aj mi Slováci aktívne spolupracovať na rozkvet krajiny a nášho nového bánstva, po boku so svojimi slovanskými bratmi Juhoslovanmi. Šťastnou náhodou všetky slovenské obce, ktoré počítajú 70 000 našich ľudí, sa dostali do Dunajského bánstva. Preto považujeme za nutné vyložiť Vám svoje národné, osvetové a hospodárske potreby v tejto forme, usporiadané po oddeleniach vašej Kráľovskej správy, a žiadame, aby ste im vyšli v ústrety...*“ Neskôr bolo memorandum publikované v srbčine v dvoch číslach *Národnej jednoty*. Je zaujímavosťou, že kým informácia o konaní porady bola na prvej strane, tak srbské znenie memoranda bolo až na tretej strane. Memorandum malo nasledovné časti:

1. Administratívne oddelenie. Dožadovali sa, aby v slovenských obciach boli za úradníkov vymenovaní rodení Slováci. Hlavným argumentom tejto požiadavky bolo, že len rodení slovenskí úradníci sa najlepšie dorozumejú s miestnymi Slováckmi a najlepšie rozumejú miestnej politike.³¹ V rámci tohto oddelenia bola požiadavka, aby sa v záujme lepšieho spravovania obecných záležitostí v administratíve, na zasadnutí obecných zastupiteľstiev, v zápisniciach a v oficiálnych oznámeniach popri štátnom jazyku používala aj slovenčina. V zmiešaných obciach požadovali, aby boli v pomernom zastúpení vymenovaní aj slovenskí úradníci a predstavitelia.

2. Poľnohospodárske oddelenie. Požadovali, aby bánstvo poskytlo dotácie pre poľnohospodárske školy (v podstate odborné kurzy), ktoré v tom čase jestvovali v Petrovci a Starej Pazove, a ďalšie, ktoré plánovali založiť. V rámci uskutočňovanej pozemkovej reformy mali viacero požiadaviek: revízia pozemkovej reformy, aby sa vyslyšali prosby jednotlivých evanjelických cirkevných zborov, škôl a umožnilo sa im odkúpiť pôdu, ktorá bola určená na pozemkovú reformu, aby sa početnej slovenskej chudobe, ktorá sa chcela vysťahovať z jednotlivých obcí, prideliť pôda v kultivovanom „*pánčevskom ríte*“;³² kde by vznikla slovenská kolónia. V rámci tohto oddelenia požadovali od bána, aby sa zasadil o to, aby približne 150 bývalých

³⁰ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 59-74.

³¹ Do roku 1918 bola v Rakúsko-Uhorsku úradným jazykom maďarčina alebo nemčina. Spoločenský život obcí bol v dvadsiatych rokoch 20. storočia ohraničený na bližšie okolie a niekde v susedstve slovenských obcí žilo viac Nemcov ako Srbov. V sledovanom čase Juhoslávia jestvovala len niečo vyše 10 rokov. To boli dôvody, prečo mnohí Slováci nerozprávali po srbsky a lepšie sa dorozumievali po slovensky.

³² „*Pánčevsky rit*“ (srb. Pančevački rit) – močaristá oblasť na sever od Belehradu a rieky Dunaj medzi mestami Pančevo a Stará Pazova. Územie bolo často zaplavované riekou Dunaj a nevhodné na bývanie. V 20. rokoch 20. storočia juhoslovanská vláda rozhodla vystavať násypy, ktoré by bránili záplavám a vykopat odvodňovacie kanály. Stavebné práce prebiehali v rokoch 1929 – 1935 a vykonala ich jedna francúzska firma. Všetko to stálo 250 miliónov dinárov. V rokoch 1933 – 1935 bola postavená železničná trať z Belehradu do Pančeva, ktorá išla aj cez rieku Dunaj. V dôsledku týchto prác sa zvýšila hodnota tohto územia.

slovenských legionárov bolo zrovnoprávnených s bývalými srbskými veteránmi z prvej svetovej vojny.³³ Prostredníctvom srbských vojnových veteránov (tzv. solúnskych dobrovoľníkov) boli Srbi uprednostňovaní pred ostatnými národmi vzhľadom na to, že príslušníci ostatných národov (napríklad Chorváti, Slovinci, Bosniaci, Nemci, Maďari, Slováci, Česi, Rumuni, Židia), ktorí žili v bývalom Rakúsko-Uhorsku, bojovali v rakúsko-uhorskej armády, teda na nepriateľskej strane. Podľa oficiálnej juhoslovanskej politiky nový štát bol v podstate reprezentovaný iba Srbmi, kým ostatné národy reprezentovali porazené Rakúsko-Uhorsko.

3. Vzdelávacie oddelenie. Podľa delegátov porady bolo školstvo a vzdelávanie najdôležitejším prostriedkom národného prežitia Slovákov v Juhoslávii. Preto v memorande naliehali na bána, aby požiadavkám Slovákov v tomto oddelení venoval najväčšiu pozornosť. Požadovali, aby sa dodržiavalo nariadenie ministerstva vzdelávania č. 7271 z 28. januára 1928, aby v slovenských obciach vyučovali rodení Slováci a aby sa znížil počet nepotrebných oddelení a zvyšní slovenskí učitelia sa presunuli na iné školy, kde to bolo potrebné. Ďalej požadovali, aby sa dodržiaval zákon, ktorý viacerí srbskí riaditelia nedodržiavali, aby sa v slovenských obciach vyučovalo po slovensky, aby jednotlivé triedy mali vlastné učebne a aby to všetko finančne podporilo bánstvo. Osobitne prosili bánstvo nebrániť obciam pri samostatnom zriaďovaní nových vyučovacích priestorov, podporiť obce v zabezpečení slovenských vyučovacích prostriedkov a prípravu nových slovenských učiteľov sústrediť na Učiteľskej škole v Novom Sade. V Učiteľskej škole by sa budúci slovenskí učitelia mali učiť slovenský jazyk a literatúru, slovenské dejiny, evanjelický cirkevný spev a hudbu a praktické pedagogické cvičenia v slovenských triedach novosadskej základnej školy, tak ako to bolo uvedené v predošlej prosbe Československého zväzu, ktoré zaslali na ministerstvo vzdelávania. V tomto bode požadovali, aby sa pre slovenských žiakov stredných a mestských škôl zabezpečila výuka slovenských národných predmetov.³⁴ Čo sa týka jediného slovenského gymnázia v Petrovci, memorandum obsahovalo prosbu, aby sa zabezpečila potrebná pomoc pre gymnaziálnu knižnicu a zabezpečili učebné pomôcky a aby bánstvo finančne podporilo výstavbu internátu. Vzhľadom na to, že štát prevzal školy a majetky, ktoré patrili evanjelickej cirkvi a nič za to neplatil, tak požadovali, aby cirkevné obce za to dostali zaplatené ako prenájom. Pre slovenskú kníhtlačiareň v Petrovci požadovali finančnú pomoc na vydávanie slovenských osvetových, najmä poľnohospodárskych publikácií a novín.

4. Technické oddelenie. V bývalom Uhorsku vláda podporovala výstavbu ciest a železníc, ktoré nie vždy spájali slovenské obce. Preto sa v memorande požadovalo, aby sa realizovali plány v bývalej báčskej oblasti a slovenské obce sa navzájom prepojili. Zároveň sa mali postaviť železnice, ktoré by viac prepojili Báčku s Banátom, teda smer

---

³³ Memorandum Slovákov Dunajského bánstva oddané bánovi p. Dakovi Popovićovi. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 139, s. 3.

³⁴ Slovenské národné predmety boli tie, ktorými sa zdôrazňovala národná osobitosť Slovákov: slovenský jazyk a literatúra, slovenské dejiny, evanjelický cirkevný spev a hudba a praktické pedagogické cvičenia.

východ – západ (dovtedajšie železničné spojenie bolo orientované z juhu na sever do Budapešti). Požadovali postaviť železničnú trať Veľký Bečkerek³⁵ – Žabal' a dokončiť trať Pančevo – Veľký Bečkerek. V memorande sa spomína aj požiadavka, aby sa na dopravu využil aj kanál kráľa Alexandra, ktorý spájal kanál kráľa Petra s riekou Dunaj. Tento kanál bol vykopaný v blízkosti slovenských obcí Petrovec, Kysáč a Laliť, ako aj rusínskej obce Ruský Kerestúr.³⁶

5. Oddelenie sociálnych potrieb a národného zdravia. V tomto bode požadovali prideliť trvalé ročné subvencie pre evanjelický sirotinec v Kovačici, v ktorom sa bežne nachádzalo viac ako 20 sirôt. Potom tu bola požiadavka, aby sa v slovenských obciach vymenovali slovenskí lekári, ktorí sa ľahšie dorozumejú so slovenskými pacientmi a lepšie by propagovali „*národnú hygienu*“.

6. Oddelenie obchodu a priemyslu. Tu požadovali finančnú podporu pre Zväz Československých poľnohospodárskych družstiev so sídlom v Novom Sade, ktorý v Dunajskom bánstve združoval 26 družstiev. Aj keď mal zväz v názve československý, tak to boli družstvá prevažne zo slovenských obcí.

7. Finančné oddelenie. Najväčším problémom nielen Slovákov bolo veľké daňové zaťaženie. Najmä tzv. „*dohodarina*“, teda daň z príjmu, ktorá bola veľkým bremenom pre slovenské obce, najmä v novosadskom okrese, kde žilo najviac Slovákov. Napríklad nedoplatky obyvateľov Petrovca boli okolo 15 miliónov dinárov. V memorande sa konštatovalo, že na uhradenie všetkých nedoplatkov by ľudia museli predať všetok svoj majetok. A preto si mysleli, že štát a bánstvo nemôžu žiadať, aby sa takýmto spôsobom zničili daňové subjekty. Tento stav sa už nedal zmeniť administratívnym spôsobom, lebo rozhodnutia o ohodnotení výšky dane nadobudli právoplatnosť. Preto v memorande požadovali úplnú revíziu daní, lebo len tak sa dalo dostať z bezvýhodiskovej situácie. A preto prosili bána, aby sa na príslušných miestach zasadil za revíziu.³⁷ Nadmerné dane sa netýkali iba Slovákov, ale všetkých obyvateľov Vojvodiny.³⁸

---

³⁵ Veliki Bečkerek bol po druhej svetovej vojne premenovaný na Zrenjanin.

³⁶ Oba kanály sa nachádzajú v Báčke a boli postavené ešte pred rokom 1918. Kanál kráľa Petra sa predtým volal Kanál cisára Františka (postavený v rokoch 1793 – 1802) a dnes sa volá Veliki bački kanal. Spája rieku Dunaj (Bezdán) a Tisu (Bečej). Kanál kráľa Alexandra sa predtým volal Kanál Františka Jozefa a dnes sa volá Malí Bački kanal. Spája Veľký báčsky kanál (Malí Stapar) a riekú Dunaj (Nový Sad).

³⁷ Memorandum Slovákov Dunajského bánstva oddané bánovi p. Dakovi Popovićovi. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 140, s. 3.

³⁸ Vojvodina bola daňovo najviac zaťaženou oblasťou v Juhoslávii. Kým v ostatných častiach Juhoslávie jestvovalo päť-šesť daní, tak vo Vojvodine ich bolo až 22, okrem iných aj vojnová daň, ktorá bola iba vo Vojvodine. Od roku 1920 do roku 1928 Vojvodina, ktorá tvorila len 11,5 % obyvateľov Juhoslávie, platila viac ako 25 % všetkých daní v Juhoslávii. A to sa ešte viac zhoršilo v tridsiatych rokoch 20. storočia. Platenie drastických daní v ešte väčšej miere, ako bolo predpísané, mala na starosti vojvodinská administratíva, ktorú tvorili úradníci pochádzajúci z bývalého Srbského kráľovstva. Zdroj: JANKOV, Dragomir. *Vojvodina propadanje jednog regiona*. Novi Sad : Graphica Academica, 2004, s. 56-57. ISBN 86-85219-00-0.

Pod memorandum sa podpísali predseda výboru Ján Bulík, zapisovateľ učiteľ Karol Lilge³⁹ a poradou zvolení členovia farár Samuel Štarke,⁴⁰ riaditeľ petrovskej sporiteľne Ján Grúnik,⁴¹ kníhtlačiar Andrej Labáth, farár Igor Branislav Štefánik a Andrej Mudroch.⁴²

Po schválení memoranda delegáti schválili členov Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva tak, aby v ňom mali zastúpenie všetci Slováci z jednotlivých obcí. Podľa kritérií, ktoré si stanovili, mali obce do 4000 obyvateľov mať jedného delegáta a tie, ktoré mali viac ako 4000 obyvateľov, ako boli Petrovec, Stará Pazova a Nový Sad, po troch delegátov. „*Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva sa v nových podmienkach stal najvyšším politickým a kultúrnym orgánom juhoslovenských Slovákov.*“⁴³ Za predsedu zvolili novosadského právnik Jána Bulíka a potom ďalších 31 členov výboru. Z Nového Sadu boli zvolení evanjelický farár Igor Branislav Štefánik a Andrej Mudroch. Z Petrovca konsenior Samuel Starke, správca Slovenskej banky Ján Grúnik a redaktor Andrej Labáth. Z Kysáča učiteľ Peter Šimkovic a hospodár Juraj Bartoš. Z Kulpína hospodár Ján Cesnak. Z Hložian richtár Ján Pagáč. Z Pivnice správca banky Michal Rúžek. Z Laliťu hospodár J. Hrnčiar. Zo Selenče hospodár Juraj Krížov. Zo Silbaša hospodár a roľník Martin Bánsky. Z Bajše evanjelický farár Kornel Kvas. Z Palánky Ján Čelovský. Z Kovačice hospodári Juraj Mikuš a Pavel Litavský. Z Padiny evanjelický farár Gustáv Klobušický a hospodár Ján Slivka. Zo Slovenského Aradáča učiteľ Štefan Vierg. Za Slovenský Alexandrovec⁴⁴ a Hajdušicu Ján Pilich. Za Vojlovicu a Biele Blato evanjelický farár Štefan Kvas. Z Veľkého Bečkereka evanjelický farár Ľudevít Juráni. Zo Starej Pazovy učiteľ K. Lilge, správca staro-pazovskej banky Jozef Šipický-Šágy a P. Potran. Za Bóľovce, Ašaňu a Dobanovce učiteľ Pavel Zloch a hospodár Ján Litavský. Za Erdevík, Ľubu, Bingulu a Lug evanjelický farár Ladislav Zgúth a hospodár Michal Čásár. Nakoniec za mestečko Ilok mlynár Juraj Kopčok. Do užšieho výboru, ktorý mal koordinovať prácu výboru, boli zvolení zástupcovia z Nového Sadu a Petrovca.⁴⁵ Do bánskej rady, ktorá bola samosprávnym orgánom bánstva, bol jednohlasne navrhnutý

³⁹ Karol Lilge (1888 Mošovce – 1953 Beška) bol bývalý československý legionár, staropazovský učiteľ a katechéta, vlastivedný a osvetový pracovník, prekladateľ z chorvátskej literatúry. Autor knižnej monografie Stará Pazova, ktorá vyšla v roku 1932 v Myjave.

⁴⁰ Samuel Štarke (1888 Mošovce – 1959 Bratislava) bol národno-kultúrny dejateľ, evanjelický farár a biskup. Študoval na gymnáziu v Banskej Bystrici a v Banskej Štiavnici, v rokoch 1907 – 1911 na evanjelickej teologickej akadémii v Bratislave, v rokoch 1911 – 1912 na univerzitách v Rostocku a v Lipsku. V rokoch 1912 – 1913 bol kaplánom vo Vrútkach. V roku 1913 sa stal kaplánom a v roku 1914 farárom v Petrovci. V roku 1933 sa stal druhým biskupom slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii. Od roku 1957 žil na dôchodku v Bratislave.

⁴¹ Ján Grúnik (1869 Kotešová-Buková – 1930 Báčsky Petrovec) študoval na gymnáziu v Žiline a na obchodnej akadémii v Bratislave. V rokoch 1908 – 1930 bol správca Petrovskej sporiteľne.

⁴² Memorandum Slovákov Dunajského bánstva oddané bánovi p. Dakovi Popovičovi. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 140, s. 3.

⁴³ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 64-65.

⁴⁴ Slovenský Alexandrovec – srb. Slovački Aleksandrovac je obec v Banáte, ktorá bola po druhej svetovej vojne premenovaná na Jánošík.

⁴⁵ Porada predstaviteľov slo. kultúrnych a cirkevných ustanovizní Dunajského bánstva. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 132, s. 1-2.

J. Bulík.⁴⁶ Vzhľadom na to, že nejestvujú dôkazy o jeho pôsobení v tomto orgáne, je pravdepodobné, že sa ním nakoniec nestal. Akýmsi neformálnym bánskym radcom sa stal Jozef Šipický-Šágy zo Starej Pazovy.⁴⁷ Bola to však iba jednostranná iniciatíva poradného výboru, ktorá nebola formalizovaná ani zo strany štátnych, ani zo strany bánskych orgánov.

Tajomník Vojta Režný v mene Československého zväzu sľúbil podporu pre poradný výbor a kandidatúru J. Bulíka za člena bánskej rady na príslušných miestach. Zároveň požiadal prítomných, aby sa pri vymáhaní svojich národných práv viac opierali o starú vlasť, teda Československo. Konsenior S. Štarke navrhol národnú daň, ktorú by platil každý Slovák, ktorý sa považuje za člena slovenského spoločenstva. Príspevok a jeho výška mali byť dobrovoľné. Na návrh kovačického farára Jána Čaploviča porada rozhodla, že z tých dobrovoľných príspevkov založia dispozičný fond, ktorým mal disponovať užší výbor. Niektorí členovia už na porade darovali peňažné príspevky do dispozičného fondu.⁴⁸

J. Bulík ako predseda Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva v mene zhromaždených poslal pozdravné telegramy⁴⁹ kráľovi Alexandrovi I. a predsedovi vlády generálovi Petrovi Živkovičovi.⁵⁰ Oba telegramy boli následne publikované v slovenských novinách *Národná jednota* v srbskom jazyku.⁵¹ Ešte v ten istý deň poobede delegácia poradného výboru Slovákov na čele s J. Bulíkom bola v Novom Sade prijatá u bána Daku Popovića, ktorému odovzdali memorandum. Odpoveď bána D. Popovića bola publikovaná

⁴⁶ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 64.

⁴⁷ Z porady Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1931*, 1930, roč. 12, s. 119.

⁴⁸ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 65-66.

⁴⁹ Telegramy poslané z príležitosti schôdze Slovákov v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 132, s. 1.

⁵⁰ Petar Živković (1879 – 1947) bol srbský a juhoslovanský generál. Bol v sprisahaneckej skupine, ktorá v roku 1903 zavraždila kráľa Alexandra Obrenovića a jeho manželku. Následne sa kráľom stal Peter I. Karađorđević. Zapojil sa do skupiny Biela ruka, ktorá bola v opozícii voči Čiernej ruke. V roku 1916 sa vtedajší regent a neskorší kráľ Alexander I. Karađorđević s pomocou Bielej ruky vo vykonštruovanom procese zbavil príslušníkov Čiernej ruky. V roku 1921 nový kráľ Alexander I. vymenoval P. Živkovića za ministra obrany. Po nastolení diktatúry bol P. Živković vymenovaný za predsedu juhoslovanskej vlády. Aby mohol kandidovať a viesť jednotnú vládnu kandidátku vo voľbách v roku 1931, musel odísť z armády. Predsedom vlády bol do roku 1932, potom sa vrátil do armády.

⁵¹ Preložené znenie telegramov:

„Jeho Veličenstvu kráľovi Alexandrovi I., Belehrad

Predstavitelia slovenských kultúrnych a cirkevných inštitúcií zhromaždení s cieľom, aby svojej veľkej radosti nad aktami vysokej štátnickej múdrosti Vášho Veličenstva zo 6. januára a 3. októbra dali čím konkrétnejšie formy svoje skromné potreby, predkladajú Vášmu Veličenstvu úprimné pocity lojality a oddanosti Juhoslovanských Slovákov. Nový Sad, 21. nov. 1929 Dr. Ján Bulík Predseda odboru“

„Predsedovi vlády pánovi generálovi Petrovi Živkovičovi, Belehrad

Predstavitelia slovenských a cirkevných inštitúcií zhromaždili sa dnes v Novom Sade s cieľom riešiť slovenské kultúrne potreby, ako aj spokojní, že v dôsledku nového bánovinského usporiadania všetkých 70 tisíc Slovákov v Kráľovstve Juhoslávia pripadlo do jednej správnej jednotky bánoviny Dunajskej, vyhlasujú svoju radosť nad vysokou iniciatívou nášho vznešeného Vladára zo 6. januára a 3. októbra aj svoju neohraničenú dôveru do osvietenej pevnej jednoty vodcovstva Vášho aj Vašej vlády. Novi Sad, 21. novembra 1929... Dr. Ján Bulík Predseda odboru“

aj v *Národne jednote*.⁵² Nakoniec bán D. Popović neurobil pre Slovákov nič vzhľadom na to, že v januári 1930 odstúpil a za nového bána kráľ vymenoval Radoslava Dunjića.⁵³ Memorandum sa v ďalšom období vôbec nespomína, z čoho môžem usudzovať, že sa ním nikto nezaoberal a slovenskí predstavitelia sa sústredili na iné záležitosti.

Druhá porada poradného výboru sa konala 11. decembra 1929 v Novom Sade, tiež v priestoroch Slovenskej banky. Na porade sa zúčastnilo 24 delegátov. Poradu otvoril J. Bulík a informoval prítomných o tom, že memorandum odovzdali bánovi a „*poznámenal, že slovenské požiadavky sa budú riešiť neskôr, lebo bánsky úrad sa iba formuje*“. Zaoberali sa prípravou na prijatie u kráľa Alexandra I. v Belehrade. Kráľ mal prijať predstaviteľov Dunajského, Drinského a Dravského bánstva.⁵⁴ O pripravovanej slovenskej deputácii u kráľa informovala aj *Národná jednota*. Publikovaný článok navodzoval dojem, že štátne orgány si všimli národný pohyb Slovákov, a preto by to Slováci mali využiť a vyslať k panovníkovi svoju deputáciu s vyjadrením „*našej oddanosti a vernosti nášmu milovanému panovníkovi*.“ Článok na jednej strane v podstate vyjadril podporu kráľovi a jeho režimu a na druhej strane sa snažil získať priazeň tohto režimu pre svoje národné ciele.⁵⁵ V skutočnosti organizácia podobných deputácií jednotlivých bánstiev u kráľa bola iniciovaná štátnym režimom. Ich cieľom bolo v krajine manifestovať podporu režimu a oddanosť kráľovi. Do zahraničia mali dokladať stabilitu režimu, jednotu štátu a národa.⁵⁶ Poradný výbor vybral členov deputácie z každej slovenskej obce a Nového Sadu. Určili aj to, kto pôjde v slovenskom národnom kroji. Pred prijatím u kráľa sa všetci členovia deputácie mali stretnúť v Československom dome v Belehrade. Dátum a hodinu prijatia oznámil predseda poradného výboru.⁵⁷ Druhým bodom programu bola rozprava o článku v časopise *Jugoslávští Čechoslováci*, ktorého autorom bola osoba blízka Československého zväzu. V článku obviňoval poradný výbor Slovákov, že je to separatistická organizácia, ktorá nechce mať nič spoločné so starou vlasťou, teda Československom. Článok bol napísaný v takom urážlivom štýle, nad ktorým sa slovenskí delegáti pohoršovali.⁵⁸ Je zaujímavé, že sa v dobovej tlači nespomína meno autora toho článku, z čoho môžeme usudzovať, že išlo o vysokopostaveného člena Československého zväzu, ktorého si nechceli postaviť proti sebe. Odpoveď na uvedený článok, ktorú pripravil A. Labáth, bola doplnená na návrh S. Štarkeho. Podľa nich mohol obsah článku v časopise *Jugoslávští Čechoslováci* narušiť vzájomnú spoluprácu Slovákov a Čechov v Juhoslávii. Zároveň sa Slováci obhajovali, že nechcú ísť proti českým záujmom, mysliac si, že aj Česi vo vlastnom bánstve budú podobne obhajovať vlastné záujmy. Text odpovede zaslal J. Bulík

⁵² Porada predstaviteľov slo. kultúrnych a cirkevných ustanovizní Dunajského bánstva. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 132, s. 1-2. Tiež pozri: S. Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 12, 1930, s. 149-150.

⁵³ Nový bán Dunajského bánstva Radoslav Dunjić. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 6, s. 1.

⁵⁴ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 65-66.

⁵⁵ šr. Slováci ku svojmu panovníkovi. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 141, s. 1.

⁵⁶ ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra, s. 117.

⁵⁷ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 65-66.

⁵⁸ šr. Slováci ku svojmu panovníkovi. In *Národná jednota*, 1929, roč. 10, č. 141, s. 1.

do redakcie časopisu *Jugoslávští Čechoslováci* a na ústredie Československého zväzu v Belehrade. Posledným bodom rokovania bola voľba funkcionárov poradného výboru. Za podpredsedu bol zvolený K. Lilge a za pokladníka Juraj Nôta z Nového Sadu.⁵⁹

Kráľ Alexander I. prijal predstaviteľov Dunajského, Drinského a Dravského bánstva v nedeľu 12. januára 1930. V deputácii Dunajského bánstva boli predstavitelia Slovákov právnik J. Bulík, farár G. Klobušický, roľník Ondej Poliak z Petrovca, Jozef Klátik zo Starej Pazovy a roľník Andrej Litavský zo Slovenského Aradáča.⁶⁰ Slovenská delegácia prišla do Belehradu deň predtým a bola ubytovaná v hoteli Bristol, kde sa večer konal banket. Na bankete mal príhovor J. Bulík, v ktorom hovoril o príchode Slovákov na Dolnú zem a pôsobení Slovákov medzi Srbmi a Chorvátmi. Spomenul, že Ján Gros bol prvým riaditeľom srbského gymnázia v Sriemskych Karlovciach, Pavel Jozef Šafárik riaditeľ a profesor na Novosadskom pravoslávnom gymnáziu, Janko Šafárik bol jeden zo zakladateľov národnej knižnice v Belehrade, Igor Branislav Zoch bol reformátor školstva v Chorvátsku, Bosne a v Hercegovine, Juraj Haulík bol prvý záhrebský arcibiskup a kardinál. J. Bulík sa v príhovore snažil vykresliť Slovákov ako spolubojovníkov za slobodu Juhooslávie, ako Slováci v Juhooslávii považovali Juhoosláviu za svoj národný štát, v ktorom nechceli byť menšinou alebo viesť menšinovú politiku. Podľa jeho slov „*Slováci vždy budú veľkí bojovníci za Juhoosláviu, lebo len v nej vidia svoju budúcnosť, ale očakávajú a veria, že im brat Juhooslovan, ako príslušníkom druhej slovanskej vetve, ako severným Slovanom dá možnosť národného a kultúrneho vývinu.*“ Jeho prejav bol sprevádzaný búrlivým súhlasom prítomných. Prijatie u kráľa sa konalo v kráľovskom Starom paláci (*Stari dvor*) a malo nasledovný priebeh. Stretnutie všetkých troch bánnskych delegácií sa konalo v tanečnej sieni. Príchod kráľa oznámil maršal paláca a po kráľovi vstúpila do siene celá vláda. Pozdravné príhovory kráľovi mal v mene Drinského bánstva mešťanosta Sarajeva, v mene Dravského bánstva mešťanosta Ljubljany a v mene Dunajského bánstva mešťanosta Nového Sadu Dr. Bobota. Na prednesené príhovory odpovedal kráľ, poďakoval sa za prejavy, „*vyjadril svoju radosť nad tým, že národ pochopil, že sa kráča lepšou cestou*“ a pozdravil celý národ. Potom kráľ prišiel k jednotlivým delegáciám a rozprával sa s vodcami jednotlivých delegácií. V petrovských novinách *Národná jednota* je opísané stretnutie so slovenskou delegáciou. „*Jeho Veličenstvo zastavil sa aj pred slovenskou delegáciou, ktorej na čele stál Dr. Bulík a pohovoril najprv s ním a potom s ostatnými členmi našej delegácie. Kráľ sa dozvedel o našich slovenských záležitostiach, koľko sa len dalo za ten krátky čas.*“⁶¹

Na nasledovných slovenských národných slávnostiach v Petrovci, ktoré sa konali 10. a 11. augusta 1930, mal poradu aj Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, kde boli prerokované všetky slovenské kultúrne otázky, ale najmä „*zlé hospodárske pomery*“ Slovákov počas práve prebiehajúcej Veľkej hospodárskej krízy. Rozhodli sa, akým spôsobom čeliť hospodárskej kríze a ako postupovať v kultúrno-výchovnom ohľade.

⁵⁹ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 66-67.

⁶⁰ Pozdravná deputácia Dunajského bánstva. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 4, s.1.

⁶¹ Slováci u svojho kráľa. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 5, s.1.

Účastníci porady boli bánsky radca J. Šipický-Šágy, K. Lilge, J. Ďurica, P. Potran a J. Galantha zo Starej Pazovy, predseda Poradného výboru J. Bulík z Nového Sadu, ev. farár S. Štarke, spisovateľ a učiteľ Ján Čajak, kníhtlačiar A. Labáth, Dr. Jozef Šuster, učiteľ Emil Spevák a redaktor a profesor Dr. Andrej Sirácky z Petrovca, hložiansky richtár J. Pagáč, Jozef Janiš ev. farár v Slov. Aradáči, J. Cesnak z Kulpína a Juraj Mikuš z Kovačice.⁶² Pôvodne mal na slávnosti prísť aj bán Dunajského bánstva,⁶³ ale vzhľadom na to, že nemohol prísť, nakoniec ho zastúpil „*podbán*“ (zástupca bána) M. Nikolić. Podbán najprv zavítal do obecného domu, kde ho privítal doktor J. Šuster. Z obecného domu išli na otvorenie hospodárskej výstavy v gymnáziu a potom do evanjelického kostola. Nakoniec sa opäť vrátili do gymnázia, kde sa v slávnostnej sieni konala slávnostná akadémia. Na akadémii sa podbánovi a hosťom prihovoril J. Bulík. Vo svojej reči zopakoval niektoré aktuálne slovenské požiadavky a zdôraznil tvrdý dopad hospodárskej krízy na Slovákov. Aby zapôsobil na podbána a srbské obecnstvo, tak hovoril frázy o spoločnej histórii Slovákov a Srbov, ako Slováci bojovali za Juhosláviu a v štátotvornosti sa Slováci vôbec nelíšia od Juhoslovanov. Svoju reč J. Bulík zakončil slovami: „*Verim Pane Podbáne, že vo vás nájdeme nášho úprimného priateľa, ktorý vyjde v ústrety našim nacionálnym kultúrnym potrebám a bude chcieť liečiť našu hospodársku biedu.*“ Odpoveď podbána bola stručná a všeobecného rázu. Ocenil „*úspechy*“, ktoré Slováci dosiahli spolu so Srbmi pred rokom 1918, a na základe toho povedal, aby Slováci spomínali na tie časy, lebo ich môžu inšpirovať pri vytváraní lepšej budúcnosti a poprial im ďalšie úspechy. Po slávnostnej akadémii podbán prijal slovenských legionárov, korporácie a zástupcov jednotlivých obcí. Nakoniec bol banket, divadlo a ľudová zábava.⁶⁴

Ako napísal slovenský historik S. Jovankovič: „*Poradný výbor svoju činnosť sústreďoval na riešenie reálnych hospodárskych, kultúrnych a osvetových potrieb Slovákov vo Vojvodine.*“⁶⁵ Veľká hospodárska kríza naplno zasiahla Juhosláviu v roku 1930. Hospodárska situácia Slovákov v Petrovci a v jeho okolí sa však začala zhoršovať už v roku 1927. Súviselo to s pestovaním chmeľu. Petrovec bol strediskom pestovania chmeľu v Juhoslávii a zároveň tretia najväčšia oblasť pestovania chmeľu v Európe. Vzhľadom na to, že sa pestovanie chmeľu na začiatku 20. rokov. 20. storočia oplatilo, tak sa zväčšovali aj plochy, na ktorých sa chmeľ pestoval. Kým v roku 1925 to bolo 762 katastrálnych jutár a priemerná cena bola 6 000 dinárov za 100 kg, tak v roku 1927 to bolo 2 000 katastrálnych jutár. Potom sa to začalo zhoršovať, najprv bol chmeľ zasiahnutý rôznymi chorobami, potom nepriazňou počasia a napokon vypukla Veľká hospodárska kríza. Podľa Združenia vojvodinských chmeliarov v Petrovci sa v roku 1927 urodilo 5 000 metrických centov chmeľu, výdavky predstavovali 25 000 000 dinárov a strata bola 17 530 000 dinárov. V roku 1928 prvá tohoročná, takzvaná uvádzacia cena chmeľu klesla na 3 000 dinárov za 100 kg a priebehu roka ďalej klesala, najprv na 1 000 dinárov

⁶² Z porady Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 12, 1930, s. 119.

⁶³ Program slovenských národných slávností. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 63, s. 1.

⁶⁴ Ag. Naše národné slávnosti. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 65, s. 1-2.

⁶⁵ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 68.

a nakoniec na 500 dinárov za 100 kg. Väčšina chmeľu bola predaná podľa poslednej ceny 500 dinárov za 100 kg. V roku 1929 to bolo ešte horšie. Preto niektorí roľníci vyklčovali časť chmeľníc vo výmere asi 500 katastrálnych jutár. Urodilo sa 1 000 metrických centov a z toho až 600 metrických centov bolo predaných len za 120 dinárov. Finančné straty za posledné roky boli nasledovné:

1927 – 17 530 000 dinárov

1928 – 21 030 000 dinárov

1929 – 12 363 000 dinárov

Okrem toho v dôsledku prírodných katastrof bolo zasiahnuté aj pestovanie iných poľnohospodárskych plodín. V roku 1927 v dôsledku sucha predstavovali škody na výnosoch kukurice 50 %, v roku 1928 v dôsledku búrky boli škody na výnosoch pšenice, jačmeňa a chmeľu 67 %, v roku 1929 v dôsledku sucha boli škody na chmeli takmer 100 % a v roku 1930 v dôsledku poľných myší boli škody 75 %. V dôsledku takéhto strát si časť roľníkov, ktorá si myslela, že sa to predsa len postupne zlepší, požičiavala peniaze v bankách za vysoké úvery. Keďže sa situácia aj v dôsledku Veľkej hospodárskej krízy nezlepšila, mnohí roľníci v Petrovci sa zadlžili a nestačili splácať pôžičky. Takmer každý deň prichádzali exekútori a zhabali domy, pozemky alebo rôzne iné veci. Niektorí roľníci hľadali východisko zo zadlženia v predaji zeme alebo domov. Nehnutelnosti, predávali za 15-krát menšiu hodnotu ako pred tromi rokmi. Zo včerajších miliónárov sa tak stali bezdomovci. Situáciu zhoršil aj štát, ktorý neskoro vymeral dane za predošlé roky 1918 – 1925. Dlh petrovskej obce na daniach bol v roku 1929 skoro 18 000 000 dinárov a v roku 1930 sa zvýšil na 20 000 000 dinárov. Ešte dobre, že štát nepristúpil k exekutívnemu vymáhaniu daní.⁶⁶

V priebehu roka 1931 sa činnosť Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva utlmila. Najbohatším rokom z pohľadu aktivít poradného výboru sa tak stal rok 1932.⁶⁷ Boli to zjazd učiteľov, Slovenský deň v Bajši, účasť na Prvom zjazde zahraničných Čechov a Slovákov v Prahe a založenie Matice slovenskej v Juhoslávii.

Zjazd slovenských učiteľov v Novom Sade

Podobne ako počas iných zím, aj na prelome rokov 1931/1932 sa vo Vojvodine konali mnohé kultúrne alebo vzdelávacie podujatia. Medzi ne patrila aj konferencia slovenských učiteľov v Novom Sade, na ktorej bol stanovený termín a program nadchádzajúcej porady slovenských učiteľov.⁶⁸ Posledná podobná porada slovenských učiteľov sa konala pred štyrmi rokmi v Starej Pazove. Porada, teda zjazd, sa mal konať na podnet

⁶⁶ Hospodárska kríza v Petrovci. In *Národná jednota*, roč. 11, 1930, č. 68, s. 1. Pre porovnanie prvá československá koruna koncom decembra 1929 mala hodnotu 166,89 – 167,69 dinárov. Takže 20 miliónov dinárov bolo približne 119-tisíc korún. Jeden výťahok *Národnej jednoty* stál 1 dinár. Burza peňažná. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 144, s. 11.

⁶⁷ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 68.

Z porady Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 12, 1930, s. 119.

⁶⁸ Z Národného života Slovákov v Juhoslávii. In *Čechoslovák*, roč. 12, 1932, č. 3, s. 84.

Československého zväzu v Juhoslávii a pričinením J. Bulíka. Ministerstvo osvety pod číslom ONBr. 82.741 zo 16. decembra 1931 povolilo zvolanie zjazdu slovenských učiteľov. Konal sa 4. marca 1932 v slávnostnej sieni novosadského gymnázia. Na zjazde sa rokovalo o potrebách slovenských škôl v Juhoslávii. Zjazdu predsedal petrovský učiteľ, redaktor a predseda Združenia vojvodinských chmeliarov Samuel Šiška,⁶⁹ zapisovateľom bol staropazovský učiteľ K. Lilge. Na zjazde boli okrem 92 učiteľov a učiteliek prítomní aj predstavitelia štátnej správy a cirkvi.⁷⁰ Juhoslovanské ministerstvo školstva zastupoval inšpektor Đorđević, vzdelávacie oddelenie bánoviny Dr. Sekulić, mesto Nový Sad senátor Vučković, slovenskú evanjelickú cirkev senior S. Štarke a ďalší farári, Československý zväz v Juhoslávii zastupoval V. Režný, Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva J. Bulík, učiteľov Dunajského bánstva Mirkov, novosadské gymnázium Balubdžić a slovenské reálne gymnázium v Petrovci jeho správca Michal Rapoš. Spolu to bolo 130 účastníkov. Učitelia z Banátu neprišli vzhľadom na vykoľajený vlak.⁷¹ Na zjazde bolo prednesených šesť referátov. Hložiansky učiteľ Ján Podhradský referoval o výučbe štátneho jazyka na slovenských školách, S. Šiška o výučbe materinského jazyka (slovenčiny), K. Lilge o výučbe náboženstva, Augustín Streit o nových vyučovacích metódach, staropazovský učiteľ Ferdo Klátik⁷² o učebniciach a učebných pomôckach a M. Kyselňa o mimoškolskej práci učiteľov. Zjazd schválil rezolúciu a memorandum, ktoré užšia deputácia odovzdala ministrovi vzdelávania v Belehrade a duplikáty bánskej správe

⁶⁹ Samuel Šiška (1877 Hronská Breznica – 1949 Báčsky Petrovec) bol organizátor národného, politického kultúrneho a hospodárskeho života Slovákov v Juhoslávii, redaktor a učiteľ. Maturoval na učiteľskom ústave v Prešove. Zo začiatku učil na rôznych miestach na Slovensku a potom na Dolnej zemi v Laliti, v rokoch 1900 – 1921 v Selenči, od roku 1921 bol učiteľom v Petrovci, od roku 1936 na odpočinku v Báčskom Petrovci. Propagoval pestovanie chmeľu. Z poverenia juhoslovanského ministerstva poľnohospodárstva zameran na túto problematiku aj svoju prednáškovo-osvetovú činnosť. Bol iniciátorom založenia hasičského a pohrebného spolku v Selenči, spoluzakladateľom filiálky Slovenskej banky, Kníhtlačiarne úč. spoločnosti v Petrovci. Bol plodný publicista, autor prevažne hospodárskych článkov o chmeliarstve, pedagogických príspevkov a politických úvodníkov, ktoré publikoval v periodikách *Dolnozemský Slovák*, *Vlast' a svet*, *Národná jednota*, *Národný kalendár*. V rokoch 1923 – 1929 bol redaktor *Národnej jednoty*. Bol predsedom Združenia vojvodinských chmeliarov, Chmeliarskeho zväzu Juhoslávie, miestneho odboru MS a jej školskej sekcie, člen výboru Sokolskej jednoty v Petrovci.

⁷⁰ ŠIŠKA, S. Sjazd našich učiteľov v Novom Sade. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 68.

⁷¹ Sjazd slovenských učiteľov v N. Sade. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 18, s. 1; Impozantná manifestácia slovenských učiteľov v Novom Sade. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 19, s. 2; Soznam učiteľstva zúčastnivšieho sa učiteľského sjazdu v N. Sade dňa 4. marca 1932. roku. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 20, s. 4. Aj napriek snahe sa mi nepodarilo zistiť mená spomenutých srbských úradníkov.

⁷² Ferdinand (Ferdo) Klátik (1895 – 1944 Stará Pazova) bol osvetový a hospodársky pracovník, učiteľ. Po skončení učiteľskej školy v Osijeku bol učiteľom vo viacerých obciach. V roku 1914 narukoval do rakúsko-uhorskej armády. Na východnom fronte prebehol k Rusom. Tam sa stal emisárom Československej národnej rady a spoluredaktorom *Slovenských hlasov* vychádzajúcich na Sibíri. V rokoch 1919 – 1935 bol učiteľom v Starej Pazove, v rokoch 1935 – 1940 riaditeľom školy v Borove, v rokoch 1940 – 1943 učiteľom v Čepine a v Starej Pazove. V roku 1926 založil v Starej Pazove Slovenské roľnícke združenie a Večernú roľnícku školu, 1927 Chmeliarsky spolok, 1928 Hospodárske a úverové družstvo, 1930 slovenskú ústrednú knižnicu pri Československom zväze v Juhoslávii. Venoval sa práci s deťmi. V rokoch 1925 – 1927 bol redaktorom *Zorničky*.

v Novom Sade a tzv. „*krajskej* [evanjelickej] *cirkvi*“.⁷³ Obsah rezolúcie vychádzal zo spomenutých referátov a obsahoval nasledovné body:

1. Výučba štátnej reči. Intenzívnejšia výučba štátneho jazyka v nižšej a vyššej ľudovej škole. Vzhľadom na to, že je štátny jazyk viazaný na cyriliku, ktorá sa na území, kde sa dovtedy písalo latinkou, vyučuje od tretieho ročníka, tak by sa výučba štátneho jazyka podľa § 45 školského zákona z 5. decembra 1929 mala začínať až od tretieho ročníka. Rozvrh hodín a pomer vyučovania slovenčiny a štátneho jazyka by sa upravil osobitnou normou.

2. Výučba materinského jazyka. Aby sa § 45 školského zákona čím skôr uviedol do života. Príprava stážistov (učiteľov) československej národnosti⁷⁴ by sa mala sústrediť na štátnom učiteľskom ústave v Belehrade alebo v Novom Sade, kde by sa okrem bežnej výučby konala aj výučba československého jazyka a histórie. Vzhľadom na to, že školská inšpekcia nekontrolovala vyučovanie československého jazyka, tak by ministerstvo vzdelávania malo nariadiť kontrolu výučby československých predmetov. Išlo hlavne o dediny, kde srbský riaditelia škôl bránili vyučovaniu v slovenčine.

3. Výučba náboženstva. Zjazd prosil, aby stážisti, ktorí by sa sústredili na spomenutom učiteľskom ústave, mali aj náboženský predmet (evanjelický) a aby po absolvovaní boli schopní vykonávať službu kantorov a levitov v cirkvi.⁷⁵

4. Nové prúdy v školstve. „*Učiteľstvo*“ československých škôl v Juhoslávii vyjadriло ochotu spolupracovať s československým „*učiteľstvom*“ v Československej republike a juhoslovanským „*učiteľstvom*“. Tiež požadovali, aby na československom ústave boli vyučovacie hodiny pre nové pokusné pedagogické smery. Učiteľ S. Šiška to neskôr upravil na požiadavku, aby učitelia venovali pozornosť novým pedagogickým metódam a aby ich uvádzali do praxe.

5. Učebnice. Aby sa pri Československom zväze v Juhoslávii vytvorila čítanková komisia, ktorá mala vypracovať slovenské a české učebnice. Pre potreby vyučovania štátnej reči sa mala vypracovať osobitná učebnica, ktorá by uľahčila prechod z výuky materinského jazyka na výuku štátneho jazyka. Učitelia by sa mali pričiniť o lepšie zabezpečenie učebných pomôcok. A v tomto poslednom bode sa apelovalo na učiteľov, aby sa nespoliehali iba na školské výbory, ale aby aj sami prejavili iniciatívu. Vo verzii publikovanej v *Národnej jednote* má rezolúcia iba päť bodov. V *Národnom kalendári* na rok 1933 učiteľ S. Šiška spomína aj šiesty bod, ktorý sa prelína s piatym bodom.

6. Aby učitelia neobmedzovali svoju činnosť iba na školu, ale aby organizovali rôzne kultúrne, dobročinné a vlastenecké spolky.⁷⁶

⁷³ ŠIŠKA, S. Sjazd našich učiteľov v Novom Sade. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 68.

⁷⁴ Pod vplyvom málodohodového spojenectva medzi ČSR a Juhosláviou sa aj medzi Slovákmi a Čechmi v Juhoslávii presadzovala ideológia čechoslovakizmu. Aj v juhoslovanských štatistikách boli Slováci najprv zaraďovaní do kolónky ostatní Slovania a neskôr často označovaní aj ako Čechoslováci. Väčšinou išlo o formalitu. Keď išlo o konkrétne údaje, vždy sa vedelo, že ide o Slovákov a slovenčinu.

⁷⁵ Levita – zastarané, v katolíckej a evanjelickej cirkvi pomocný kňaz.

⁷⁶ ŠIŠKA, S. Sjazd našich učiteľov v Novom Sade. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 68; Rezolúcia vynesená na sjazde čl. učiteľstva v Novom Sade dňa 4. marca 1932. In *Národná*

Pre čitateľov v Československu to zhrnul Andrej Vrbacký v časopise *Čechoslovák*: „V rezolúcii o vyučovaní materinského jazyka žiadali, aby bol čím skôr uvedený do života § 45 školského zákona zo dňa 5. decembra 1929; aby všetci učiteľskí kandidáti čs. národnosti boli koncentrovaní na štátnej učiteľskej škole v Novom Sade alebo v Belehrade, kde by sa im bola prednášala aj čs. literatúra, jazyk a dejiny; a aby bola sriadená kontrola vyučovania na slovenských školách aj z predmetov, ktoré sa vyučujú slovensky, resp. česky. – V rezolúcii o vyučovaní štátnej reči sjazd žiada, aby táto bola vyučovaná v nižšej ľudovej škole ako predmet a vo vyššej, aby bola vyučovacou rečou; v nižšej ľudovej škole aby vyučovanie štátnej reči počínalo len v tretej triede. – V rezolúcii o vyučovaní náboženstva sa znovu vyslovuje požiadavok, aby československí učiteľskí kandidáti boli koncentrovaní na jednej učiteľskej škole, kde by sa mohli vyučovať aj predmetom potrebným pre konanie kantorskej služby, a aby ministerstvo školstva v dohode so slovenskou evanjelickou cirkvou upravilo plán pre vyučovanie náboženstva. V rezolúcii o vyučovacích metódach sa žiada ministerstvo, aby umožnilo učiteľom na čs. školách, aby mohli byť prostredníkmi čím užších stykov medzi učiteľstvom československým v Československej republike a juhoslovanským hlavne na poli nových vyučovacích metód. Konečne v rezolúcii o učebných knihách sa žiada, aby pri Československom zväze bola utvorená čítanková komisia, ktorá by vypracovala čítanky a učebnice ako pre slovenské tak aj pre české ľudové školy, a aby pre vyučovanie štátneho jazyka na menšinových školách boli zostavené zvláštne učebnice.“⁷⁷

O vývoji slovenského školstva vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941 som sa podrobnejšie zaoberal v ďalších štúdiách.⁷⁸ Výsledok bol taký, že tam, kde mali Slováci väčšinu, sa vyučovalo po slovensky a tam, kde boli v menšine, sa vyučovalo po srbsky. Takže sa nič nezmenilo.

Najvýznamnejšie rozhodnutie poradného výboru

18. mája 1932 sa v Slovenskej banke v Petrovci konala schôdza Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. Na schôdzi boli zastúpené všetky významnejšie obce, kde žili Slováci. Schôdzu viedol predseda poradného výboru advokát J. Bulík z Nového Sadu. Najväčší počet zúčastnených bol z Petrovca: konsenior (spolusenior) a farár S. Štarke, učiteľ J. Čajak, riaditeľ Slovenskej banky v Petrovci Ing. Ivan Grúnik,⁷⁹ kníhtlačiar A. Labáth, petrovský kaplán Mirko Petrovič, správca petrovského gymnázia M. Rapoš,

---

jednota, roč. 13, 1932, č. 20, s. 2.

⁷⁷ VRBACKÝ, Andrej. Požiadavky slovenských učiteľov v Juhoslávii. In *Čechoslovák*, roč. 12, 1932, č. 4, s. 120.

⁷⁸ TKÁČ, Ján. Slovenské ľudové školstvo vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941. In *Nový život. Mesačník pre literatúru a kultúru*, roč. 71, 2019, č. 11-12, s. 24-31. ISSN 0351-3610; TKÁČ, Ján. Slovenské školstvo vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 29, 2019, č. 2, s. 28-44. ISSN 1335-8723.

⁷⁹ Ivan Grúnik bol synom správcu petrovskej sporiteľne Jána Grúnika. Po smrti svojho otca v roku 1930 sa stal riaditeľom Petrovskej sporiteľne, ktorá bola v roku 1931 premenovaná na Slovenskú banku. V Matici slovenskej v Juhoslávii mal funkciu pokladníka od roku 1932 do roku 1938. Články hospodárskeho charakteru uverejňoval v slovenskej tlači v Juhoslávii.

gymnaziálny profesor Dr. A. Sirácky a Michal Topoľský, petrovskí učители E. Spevák a S. Šiška, profesor Jozef Maliak, lekár Dr. J. Šuster a učiteľ Peter Šimkovic, pravdepodobne tiež asi z Petrovca. Ostatné obce mali menšie zastúpenie: učiteľ Ján Ededy z Kysáča, učiteľ J. Podhradský z Hložian, roľník M. Bánsky zo Silbaša, farár Alexander Hodolík z Bajše, učiteľ Michal Kyselá z Pivnice, banátsky evanjelický senior Jozef Janiš (Slovenský Aradáč), Dr. Jozef Struhárik z Kovačice, Juraj Struhárik zo Slovenského Alexandrovca, učители F. Klátik a K. Lilge a roľník Tomáš Potran zo Starej Pazovy, farár Ivan Vereš z Iloka. Československý zväz v Juhoslávii zastupoval V. Režný. Na programe porady boli nasledovné body:

1. Prípravy na prvý zjazd zahraničných Čechov a Slovákov v Prahe.
2. Založenie odboru Matice slovenskej, alebo osvetového odboru.
3. Slovenský národný deň v Bajši.

Na porade sa najviac debatovalo o prvých dvoch bodoch. Pri rokovaní o prvom bode sa vystriedalo viacero rečníkov, ktorí mali rôzne názory. Pre jednotlivé otázky zjazdového pracovného programu zvolili referentov. Referáty sa týkali hlavne organizácie a celkového stavu slovenského národa v Juhoslávii, kultúrnych, náboženských, ľudovýchovných, telovýchovných, robotníckych, národohospodárskych pomerov Slovákov v Juhoslávii. V tomto bode zvolili aj redakčný výbor, ktorý mal na základe jednotlivých referátov zostaviť celkový, tzv. „*oblastný referát*“. Pojednávanie o druhom bode programu bolo veľmi živé. Na začiatku J. Bulík spomenul, že nebohý Samko Baláž, ktorý bol pokladníkom Slovenskej banky v Novom Sade, odkázal v testamente peniaze na založenie Matice slovenskej v Juhoslávii.⁸⁰ Bolo to 40 000 dinárov, ktoré sa mali využiť na výstavbu budovy Matice slovenskej v Petrovci.⁸¹ Predsedajúci J. Bulík odporučil, aby sa to zobralo do úvahy. Na potrebe výlučnej slovenskej kultúrnej organizácie v Juhoslávii sa zhodli všetci prítomní. Názory na to, akým spôsobom to uskutočniť, sa rôznili.⁸² Boli dve možnosti: vytvoriť jednu samostatnú kultúrnu inštitúciu (Matica slovenská), čo si želala väčšina vojvodinských Slovákov, alebo osvetový odbor Československého zväzu v Juhoslávii, za čo boli úradníci tohto zväzu.⁸³ V zásade nebol nikto proti založeniu Matice slovenskej, len boli obavy, či činnosť Matice slovenskej nebude v kolízii s prácou Československého zväzu v Juhoslávii a či tým neutrpí jeho autorita. Nakoniec sa zhodli, že by nešlo o kolíziu a obe organizácie by sa iba dopĺňali a rozdelili si prácu. Považovali za potrebné, aby Československý zväz v Juhoslávii zastrešoval záujmy Slovákov a Čechov v Juhoslávii, a preto by mu mala zostať reprezentačná, organizačná, školská a spolková práca. Matica slovenská mala byť hlavne slovenskou kultúrnou organizáciou, ktorá sa mala venovať osvetovej práci medzi Slovákami, ako napr. zakladať pobočky knižníc, usmerňovať prácu v rôznych odboroch, ako napríklad v literárnom, dramatickom, prednáškovom. Na záver sa jednohlasne zhodli založiť Maticu slovenskú ako samostatnú organizáciu. Za tým

⁸⁰ Založenie Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 40, s. 1.

⁸¹ LABÁTH, Andrej. Založenie Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 37.

⁸² Založenie Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 40, s. 1.

⁸³ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 72.

účelom založili prípravný výbor, ktorého členmi sa stali prítomní účastníci porady, ako aj ostatní národní pracovníci, ktorí budú súhlasiť s touto myšlienkou. Z tohto širšieho výboru zvolili tzv. pracovný výkonný výbor, ktorý mal pripraviť založenie Matice slovenskej, stanov y a text vyhlásenia, ktorý po podpísaní členmi širšieho výboru mal byť predložený verejnosti.⁸⁴ Za predsedu pracovného výkonného výboru bol zvolený J. Bulík a za ostatných členov výboru S. Štarke, A. Labáth, K. Lilge, F. Klátik, M. Topoľský, J. Janiš a M. Kyselá.⁸⁵ Valné zhromaždenie založenia Matice slovenskej chceli uskutočniť na najbližších slovenských národných slávnostiach v Petrovci. Čo sa týka tretieho bodu programu porady, na podnet J. Bulíka sa rozhodlo uskutočniť v Bajši tzv. Národný deň a v rámci neho poradu Poradného výboru Dunajského bánstva. Na Slovenskom dni v Bajši mali mať zastúpenie bánska administratíva z Nového Sadu, Československé vyslanectvo v Belehrade a Československý zväz v Juhoslávii.⁸⁶

Slovenský deň v Bajši

Obec Bajša sa nachádza v strednej Báčke. Je viac vzdialená a izolovaná od zvyšných slovenských obcí, ktoré sa nachádzajú v južnej Báčke. V dôsledku maďarizácie, zmiešaných manželstiev a susedstva s maďarskými obcami sa väčšia časť Slovákov v Bajši pomadžarčila. A. Labáth napísal v Národnom kalendári na rok 1933, že tamojší Slováci sú národne nevedomelí a považujú sa za Maďarov. Napísal, že, „*Bajša dospela tak ďaleko, že v posledné roky 90 % slovenských školských detí nevedia vôbec slovensky a čo sa tam naučia, vlivom prostredia, lebo v rodine až na niekoľko rodín hovorí len maďarsky, časom zase zabudnú. Ináč evanj. Cirkev v Bajši zachovala jednu veľkú zaujímavosť. Totiž všetci príslušníci tejto cirkvi, aj tí, ktorí už dnes slovensky nič nevedia, chodia do slovenského evanjelického kostola a tam spievajú zo starého slovenského, vlastne staročeského spevníka a modlia sa tiež po slovensky. Je to zvláštnosť akej niekde nenajdete.*“⁸⁷ Odnárodnenie Slovákov v Bajši bolo výsledkom silnej maďarizácie na prelome 19. a 20. storočia. Slovenský deň mal toto odnárodňovanie zastaviť a pomôcť evanjelickému farárovi Alexandrovi Hodolíkovi a tamojším slovenským učiteľom v tejto činnosti.⁸⁸

Slovenský deň v Bajši sa konal 5. júna 1932 pod protektorátom dunajského bána M. Nikolića. Na Slovenskom dni sa zúčastnili aj inšpektor Slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii právnik Cyril Abaffy, tajomník Československého zväzu v Juhoslávii V. Režný, Petrovská odbočka spolku československých žien s predsedníčkou Adelou Greisingerovou, Petrovský spevokol pod vedením J. Feríka, Slovenský športový klub pod vedením prof. M. Topoľského a istého pána Fejdiho. Zo srbských predstaviteľov sa na Slovenskom dni zúčastnili pravoslávny farár Leskovac, notári Tutorov a Jakovljević

⁸⁴ Založenie Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 40, s. 1.

⁸⁵ Slovenskej verejnosti v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 48, s. 1.

⁸⁶ Založenie Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 40, s. 1. a LABÁTH, A. Čo sme videli a vykonali v Bajši. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 45, s. 1-2.

⁸⁷ LABÁTH, Andrej. Slovenský deň v Bajši. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 61-62.

⁸⁸ JOVANKOVIĆ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 71.

a „škôldozorca“ Čosić a iní. Československého vyslanca zastupoval tlačový atašé Ctibor Melč. Prvým bodom programu bola inštalácia (oficiálne uvedenie do úradu) miestneho evanjelického farára Alexandra Hodolíka v bajšanskom evanjelickom chráme. A. Hodolík bol predtým biskupský sekretár v Iloku pri evanjelickom biskupovi Adamovi Verešovi.⁸⁹ Z poverenia báčskeho seniora Gustáva Klobušického inštaláciu uskutočnil konsenior S. Štarke a na inštalácii boli prítomní aj farári Ján Horváth z Pivnice a I. Vereš z Iloku. Po skončení služieb Božích sa konal evanjelický presbiteriálny konvent pod predsedníctvom konseniora S. Štarkeho a miestneho cirkevného dozorca Jozefa Gernáča.⁹⁰ Druhým bodom programu bolo zasadnutie Poradného výboru Dunajského bánstva. Bajšanom sa prihovril jeho predseda J. Bulík, zástupcovia evanjelickej cirkvi a slovenských spolkov. Petrovská odbočka spolku československých žien zorganizovala výstavu krojov a výšiviek a akademická maliarka Zuzka Medvedová výstavu svojich prác, ktorú otvoril zástupca bána, okresný prednosta („načelník“) Branko Vučetić. Na programe slávností bol aj zápas Slovenského športového klubu a hádzanej z Petrovca. Na večer bajšanskí ochotníci zahrli divadlo a slovenský spevokol z Petrovca zaspieval slovenské národné piesne.⁹¹

Prvý zjazd zahraničných Čechov a Slovákov v Prahe

Prvý zjazd zahraničných Čechov a Slovákov sa konal 1. až 3. júla 1932 v Prahe pod záštitou predsedu vlády ČSR Františka Udržala. Predsedom zjazdu bol zaslužilý dlhoročný pracovník v krajanských záležitostiach a prezident Štátneho úradu štatistického docent JUDr. Jan Auerhan. Na zjazde sa zúčastnilo 254 zástupcov zahraničných organizácií a početných hostí, ako aj 176 zástupcov 76 organizácií a domácich hostí. Predstavitelia slovenských a českých krajanov pochádzali zo 16 štátov: z USA, Rakúska, Bulharska, Juhoslávie, Poľska, Rumunska, Maďarska, Francúzska, Holandska, Nemecka, Švajčiarska a štátov Južnej Ameriky. Ako prvý prehovoril protektor zjazdu František Udržal, potom nasledovali príhovory predsedu československého senátu Františka Soukupa, ministra vnútra Dr. Juraja Slávika, predsedníčky Československého Červeného kríža Alice Masarykovej a ďalších významných osobností z ČSR a zo zahraničia ako napríklad J. Bulík, ktorý zastupoval Slovákov z Juhoslávie.⁹² Okrem J. Bulíka reprezentoval juhoslovanských Slovákov na zjazde aj konsenior S. Štarke ako člen užšieho výboru Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. J. Bulík predniesol referát v mene Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva v Juhoslávii.⁹³ V prejave sa „zmenil o politických, hospodárskych, kultúrnych a školských pomeroch, hovoril o spolkovom živote, peňažných ústavoch, stykoch so starou vlasťou, peňažníctve a o otázke náboženstva juhoslovanských Slovákov. Prihovárал sa za systematickejšiu spoluprácu s ČSR, ale aj

⁸⁹ LABÁTH, A. Čo sme videli a vykonali v Bajši. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 45, s. 1-2.

⁹⁰ Dopisy. Bajša. In *Evanjelický hlásnik*, roč. 7, 1932, č. 6, s. 110-111.

⁹¹ LABÁTH, A. Čo sme videli a vykonali v Bajši. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 45, s. 1-2.

⁹² Sjezd zahraničních Čechů a Slováků v Praze. In *Čechoslovák*, roč. 12, 1932, č. 7, s. 213.

⁹³ VRBACKÝ, A. Prvý sjezd zahraničních Čechov a Slováků. In *Národní kalendár na obyčejný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 87.

medzi menšinami samotnými za účelom národného udržania, ale aj s cieľom tvorby celonárodných hodnôt.“⁹⁴ Slováci z Maďarska sa na zjazde zúčastnili len ako pozorovatelia. Po návrate domov sa museli na maďarskej hranici podrobiť prísny prehliadkam a doma možno aj perzekúcií.⁹⁵ Na záverečnej schôdzi zjazdu vedenej J. Bulíkom bolo prijatých niekoľko rezolúcií.⁹⁶ Pre Slovákov v Juhoslávii bol dôležitý najmä bod päť rezolúcie týkajúci sa školských požiadaviek: „*S ľútosťou konštatujeme, že jediná slovenská stredná škola v zahraničí a to gymnázium v Petrovci v Juhoslávii bolo redukované na nižšie gymnázium. Apelujeme na bratský a spojenecký štát juhoslovenský, aby od tejto redakcie upustil. Zároveň obraciame sa na československú vládu, aby jednala v prospech zachovania tohto gymnázia.*“⁹⁷

Po intervencii Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva a novozvoleného Prípravného výboru Matice slovenskej v Juhoslávii, ako aj na základe protestných článkov v *Národnej jednote* bolo „... osobitným kráľovským restriktom zo dňa 8. augusta 1932... zrušené rozhodnutie Ministerskej rady o redukovaní petrovského gymnázia na štvortriedne a rozhodnuté bolo, že bude aj naďalej pracovať ako úplné reálne gymnázium. Takže redukcia, ktorá bola uskutočnená len cez prázdniny [toho roku], sa na práci gymnázia nijako neprejavila.“⁹⁸ Na záverečnej schôdzi zjazdu v Prahe mali prejavy aj predseda československej poslaneckej snemovne Jan Malypetr, riaditeľ kancelárie Národnej rady československej Augustin Seifert, konsenior S. Starke a iní. Nakoniec predsedajúci J. Bulík zvlášť poďakoval J. Auerhanovi a ďalším osobám. Zjazd zahraničných Čechov a Slovákov ukončil J. Auerhan.⁹⁹

Juhoslovenskí Slováci boli s priebehom zjazdu spokojní. Ukázalo sa, že juhoslovenská slovenská a česká menšina v mnohom ohľade predčila iné „československé“ menšiny a slovenskí delegáti z Juhoslávie J. Bulík a konsenior S. Starke si v Prahe získali veľké zásluhy a uznanie. „Svedčí o tom i to, že p. Dr. Ján Bulík bol jednohlasne zvolený za predsedu plenárnej schôdze, kde bol podaný celkový referát o jeho práci a výsledkoch a prijatá rezolúcia.“¹⁰⁰ Účasť vojvodinských Slovákov na zjazde v Prahe prispel k väčšiemu záujmu vojvodinských Slovákov o dianie v Československu a na Slovensku v 30. rokoch 20. storočia. Najmä v čase ohrozenia Československa v rokoch 1938 a 1939.

Založenie Matice slovenskej v Juhoslávii

Pracovný výkonný výbor alebo prípravný výbor, ako sa začal nazývať po 18. máji 1932, sa pustil do priprav založenia Matice slovenskej v Juhoslávii. Už o mesiac 18. júna

⁹⁴ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 70.

⁹⁵ VRBACKÝ, A. Prvý sjazd zahraničných Čechov a Slovákov, s. 87-88.

⁹⁶ Sjezd zahraničních Čechů a Slováků v Praze. In *Čechoslovák*, roč. 12, 1932, č. 7, s. 213.

⁹⁷ VRBACKÝ, A. Prvý sjazd zahraničných Čechov a Slovákov, s. 87-88.

⁹⁸ KMEŤ, Ján. Päťdesiat rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci, In SPEVÁK, Juraj (ed.). *Pamätnica, 50 rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci*. Báčsky Petrovec : Vydalo Slovenské gymnázium v Petrovci, s. 66-67.

⁹⁹ Sjezd zahraničních Čechů a Slováků v Praze. In *Čechoslovák*, roč. 12, 1932, č. 7, s. 213.

¹⁰⁰ VRBACKÝ, A. Prvý sjazd zahraničných Čechov a Slovákov, s. 88.

prípravný výbor uverejnil na titulnej strane *Národnej jednoty* oznam o zakladaní Matice slovenskej v Juhoslávii so sídlom v Petrovci. Zároveň vyzval všetkých Slovákov, aby sa v čo najväčšom počte prihlásili za členov a zúčastnili sa na zakladajúcom zhromaždení, ktoré sa malo uskutočniť počas národných slávností v Petrovci.¹⁰¹ Podľa návrhu stanov, ktoré vypracoval prípravný výbor a ktoré malo schváliť zakladajúce zhromaždenie, mala mať Matica dvojakých členov: zakladajúcich a riadnych. Za zakladajúceho člena mal byť považovaný každý, kto zaplatil jednorazový poplatok 1 000 dinárov. Riadni členovia mali platiť ročné príspevky vo výške 36 dinárov. Zo zozbieraných členských príspevkov mali členovia dostávať zdarma alebo za znížené ceny rôzne knihy, ktoré mala vydávať Matica slovenská.¹⁰²

21. júla 1932 sa v Petrovci konalo zasadnutie prípravného výboru Matice slovenskej. Na ňom J. Bulík referoval o prípravných prácach založenia Matice slovenskej. Na zasadnutí bol zostavený návrh členov predsedníctva a ostatných funkcionárov. Podľa neho mala mať Matica jedného predsedu, troch podpredsedov (pre Báčku, Banát a Sriem), troch sekretárov, knihovníka, archívára, pokladníka a výbor. V jej rámci mali byť aj odbory: literárno-umelecký, historický, ľudovýchovný, divadelný a muzeálny.¹⁰³

Práce na prípravách založenia Matice slovenskej v Juhoslávii pokračovali rýchlo, zakladajúcich členov stále pribúdalo. Viac ako týždeň pred zakladajúcim valným zhromaždením bol v *Národnej jednote* uverejnený návrh stanov. Programovým cieľom Matice slovenskej malo byť: „*zjednotenie všetkých milovníkov národa a života slovenského v Juhoslávii, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti a tým i na hmotnom dobrobyte slovenského národa v Juhoslávii*“.¹⁰⁴

Zakladajúce valné zhromaždenia sa konalo v Petrovci na dvore petrovského gymnázia v rámci slovenských národných slávností v dňoch 14. a 15. augusta 1932. Program zhromaždenia bol nasledovný: 1. otvorenie zhromaždenia a voľba predsedu, 2. zaslanie pozdravných telegramov juhoslovanskému kráľovi Alexandrovi a československému prezidentovi T. G. Masarykovi, 3. založenie Matice slovenskej, 4. spev slovenskej hymny *Hej, Slováci*, 5. privítanie a pozdravenie hostí, 6. spev srbskej hymny *Bože pravde*, 7. schválenie pracovného programu, 8. referát prípravného výboru Matice slovenskej, 9. schválenie stanov, 10. voľba predsedníctva výboru a ostatných úradníkov, 11. zostavenie programu práce, 12. „*otázka investovania majetku*“, 13. voľné návrhy, 14. zakončenie.¹⁰⁵ Na zhromaždení sa zúčastnilo podľa odhadov od 1 500 do 2 000 ľudí. Veľké nadšenie nastalo vtedy, keď J. Bulík oznámil prítomným, že výnosom kráľa Alexandra z 8. augusta 1932 a na základe § 8 zákona o stredných školách bolo petrovské gymnázium zmenené z nižšieho štvorročného („*štvortriedne*“) na vyššie osemročné („*osemtriedne*“). „*Tým*

¹⁰¹ Slovenskej verejnosti v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 48, s. 1.

¹⁰² Matica slovenská. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 49, s. 1.

¹⁰³ Zasadnutie prípravného výboru Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 55, s. 1.

¹⁰⁴ Návrh stanov Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 58, s. 2.

¹⁰⁵ Pozvanie na zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 59, s. 1.

*bolo umožnené slovenským žiakom aj ďalšie štúdium a vzdelávanie v slovenskej a českej reči, literatúre a kultúre.*¹⁰⁶

Prvých osem bodov programu bolo prebratých v prvý deň. Na druhý deň sa pokračovalo schvaľovaním stanov a ďalšími bodmi programu. K 15. augustu 1932 mala Matica slovenská 132 zakladajúcich členov a 360 riadnych členov. Výbor Matice tvorili:

Čestný predseda: ThDr. PhDr. Ján Kvačala.

Predseda: Dr. Ján Bulík.

Podpredsedovia: konsenior Samuel Starke, seniori Vladimír Hurban a Jozef Janiš.

Sekretári: profesor Michal Topol'ský, učiteľ Karol Lilge, senior Gustáv Klobušický.

Knihovník: učiteľ Gustáv Boldocký.

Archivár: profesor Jozef Maliak.

Pokladník: riaditeľ Ing. Ivan Grúnik.

Zvolené boli aj obecné výbory jednotlivých oblastí.

V Bážke boli v Petrovci, Kysáči, Kulpíne, Hložanoch, Selenči, Laliti, Pivnici, Palánke, Bajši, Silbaši a v Novom Sade.

V Srieme boli v Staraj Pazove, Ból'ovciach, Erdevíku, Binguli, Iloku, Šíde, Dobanovciach a výbor pre slavónskych Slovákov.

V Banáte boli v Bielom Blate, Slovenskom Alexandrovci, Aradáči, Kovačici, Padine, Vojlovici a Hajdušici.

Matica slovenská mala sedem odborov: národopisný, ľudovýchovný, národohospodársky, divadelný, literárny, hudobný a historický. Po skončení zhromaždenia sa konali porady výboru a predsedníctva. Zo širšieho výboru zvolili užší výbor.¹⁰⁷ „Založením Matice a zvolením jej vedenia ukončil svoju plodnú prácu aj Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva.“¹⁰⁸ Najaktívnejším odborom Matice slovenskej v Juhoslávii bol ľudovýchovný odbor,¹⁰⁹ ktorý organizoval prednášky, kurzy, nedeľné besiedky, vydával časopisy a knihy pre obyčajných ľudí.¹¹⁰

Matica slovenská v Juhoslávii bola najvýznamnejšou a navyše integrujúcou inštitúciou Slovákov vo Vojvodine v kráľovskej Juhoslávii. Čo sa nepodarilo Slovenskej národnej strane pred rokom 1929, to sa sčasti podarilo Matici slovenskej v 30. rokoch 20. storočia. Do národného hnutia sa jej podarilo zmobilizovať viac Slovákov zo všetkých obcí, kde žili Slováci. Pritiahla nielen inteligenciu, remeselníkov, obchodníkov, ale aj roľníkov. Angažovanosť jednotlivých vrstiev slovenskej spoločnosti bola úmerná ich sociálnemu postaveniu. Aj keď sa jej podarilo obísť politické názory jednotlivcov, nepodarilo sa jej prekonať sociálne rozdiely. V obciach, kde mali Slováci väčšinu, chudoba aspoň pasívne participovala na národnom snažení. V horšom postavení boli chudobní Slováci v obciach, kde mali Slováci menšinu. Tiež pretrvali regionálne rozdiely. Matica slovenská pôsobila najaktívnejšie v Bážke, menej v Srieme a Banáte. Lokálpatriotizmus slovenských obcí pretrvával namiesto toho, aby ho

¹⁰⁶ Naše gymnázium zostáva úplné, osemtriedne. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 60, s. 2.

¹⁰⁷ Druhý deň matičného shromaždenia. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 60, s. 3.

¹⁰⁸ JOVANKOVIČ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva, s. 73.

¹⁰⁹ VRBACKÝ, A. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár 1934*, roč. 15, s. 148.

¹¹⁰ SIRÁCKY, A. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 104-106.

prekonali. Je zaujímavé, že miestne odbory Matice slovenskej boli založené aj v obciach s menším počtom Slovákov, ako napr. v Bajši, Begeči a Sólanoch, ale v obciach, kde bol väčší počet Slovákov, ako v Erdevíku, Binguli, Iloku, Vojlovici a Hajdušici, nie. Činnosťou Matice slovenskej som sa zaoberal podrobnejšie v ďalších štúdiách.¹¹¹

Dotvorenie samostatnej slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii

Okrem vzniku Matice slovenskej bol v roku 1932 dokončený proces formovania slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Juhoslávii. Tento proces začal ešte v roku 1921, keď sa slovenskí evanjelici rozhodli oddeliť od maďarských a nemeckých evanjelikov. Zriaďovaním cirkvi sa zaoberala synoda v rokoch 1925 – 1928. Najprv bol zriadený iba samostatný slovenský dištrikt, ktorý sa mal zmeniť na samostatnú cirkev. Na treťom zasadnutí synody v dňoch 18. – 19. apríla 1928¹¹² sa navrhlo, aby Slováci a Nemci vytvorili autonómne cirkvi, ktoré by tvorili „*Evanjelický a. v. cirkevný zbor v Juhoslávii*“ na čele s výborom, ktorý mali zostaviť obe cirkvi. Pre nezáujem Nemcov sa to však neuskutočnilo.¹¹³ Synoda následne zaslala návrh novej cirkevnej ústavy na schválenie kráľovi Alexandrovi I. Potom 19. septembra 1928 sa predsedníctvo dištriktu vzdalo svojej funkcie a dištriktuálny konvent vypísal voľbu nového dištriktuálneho predsedníctva. Výsledok bol vyhlásený 3. januára 1929. Za biskupa bol zvolený ilocký farár Adam Vereš¹¹⁴ a za dištriktuálneho dozorcú právnik C. Abaffy.¹¹⁵

Inštalácia prvého biskupa a dištriktuálneho dozorcú slovenských evanjelikov v Juhoslávii sa uskutočnila 18. septembra 1929 v rámci dištriktuálneho konventu v rodisku biskupa A. Vereša v Starej Pazove. Biskupa inštaloval biskup slovenskej evanjelickej cirkvi na Slovensku Štefan Fajnor.¹¹⁶

---

¹¹¹ TKÁČ, Ján. Vznik a pôsobenie Matice slovenskej v Juhoslávii (Vojvodine) v rokoch 1932 – 1941. In *Nový život. Mesačník pre literatúru a kultúru*, roč. 65, 2013, č. 3-4, s. 52-57. ISSN 0351-3610; TKÁČ, Ján. Účinkovanie Matice slovenskej vo Vojvodine v rokoch 1932 – 1941. In *Matica slovenská v národných dejinách. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Matica slovenská v národných dejinách 26. – 27. 2. 2013 Martin*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 363-372. ISBN 978-80-8128-086-3.

¹¹² Z našej synody. In *Evanjelický hlásnik*, roč. 3, 1928, č. 5, s. 77-78.

¹¹³ ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. In STRUHÁRIK, Juro (ed.). *Pamätnica. Päťdesiat rokov samostatnosti Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii 1921 – 1971*. Nový Sad : Biskupský úrad Slov. evanj. a. v. cirkvi v Juhoslávii, 1971, s. 40-41.

¹¹⁴ Adam Vereš (1883 Stará Pazova – 1931 Nový Sad, pochovaný v Iloku) bol evanjelický farár a biskup, národný pracovník. Vo Viedni študoval spolu s neskorším biskupom Samuelom Zochom. Od roku 1905 evanjelický katechéta v slovenskej škole v Starej Pazove. Od roku 1906 bol prvý riadny evanjelický farár v Gornej Mitropolii v Bulharsku, potom farár nemeckej evanjelickej cirkvi v Krčedine, neskôr v Beške (obe v Srieme). V roku 1921 sa stal farárom slovenských evanjelikov v Iloku. V bývalom chorvátsko-slavónskom senioráte, ktorý pozostával zo slovenských a nemeckých evanjelických cirkví, bol konseniorom. V roku 1920 sa stal predsedom „Spravujúceho výboru“ všetkých evanjelických cirkví v Juhoslávii. Dištriktuálny konvent konaný v Starej Pazove ho 11. júna 1925 postavil na čelo Slovenskej ev. a. v. cirkvi v Juhoslávii.

¹¹⁵ VEREŠ, Adam et. al. *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augsburského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec : Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom, 1930, s. 15.

¹¹⁶ ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii, s. 41-42.

Vzhľadom na to, že ústava nebola schválená, bola do Nového Sadu zvolaná druhá synoda, ktorá mala ústavu prepracovať v súlade s novým zákonom o evanjelicko-kresťanskej cirkvi a o reformovano-kresťanskej cirkvi v Kráľovstve Juhoslovanskom¹¹⁷ zo 16. apríla 1930. Štát zákonom určil, že evanjelikov augsburského vyznania v Juhošlávii „tvoria dve osobitné, jedna od druhej nezávislé evanjelicko-augsburského vyznania kresťanské cirkvi v Kráľovstve Juhoslovanskom: slovenská a nemecká“. Zákon určoval aj podmienky pôsobenia a organizácie evanjelickej cirkvi.¹¹⁸ Nová ústava bola vyhlásená na synode konanej 30. – 31. marca a úradne potvrdená 24. júna 1932. Úradný názov cirkvi bol Slovenská evanjelicko-kresťanská augsburského vyznania cirkev v Kráľovstve Juhošlávii. Už dva roky po svojom zvolení 2. novembra 1931 zomrel biskup A. Vereš a vedením biskupského úradu bol poverený báčsky senior G. Klobušický.¹¹⁹ Nová voľba biskupa sa konala v auguste a septembri 1932 a podľa výsledku, ktorý bol vyhlásený 15. septembra, sa biskupom stal petrovský farár a báčsky konsenior S. Štarke.¹²⁰

Voľby do národného zhromaždenia v roku 1931 a voľby do senátu v roku 1932

Založenie a činnosť Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva sa odohrávalo v nepokojnom a nepriaznivom období, v čase Veľkej hospodárskej krízy, ktorá zasiahla aj Juhošlávii a tamojších vojvodinských Slovákov. Bolo to obdobie osobnej diktatúry kráľa Alexandra I., ktorý zo začiatku vládol bez ústavy. Namiesto toho, aby stabilizoval politické pomery v Juhošlávii, tak len prehĺbil politickú krízu. Obdobie bez ústavy v Juhošlávii ukončil kráľ Alexander I. 3. septembra 1931, keď „daroval“ štátu novú ústavu, ktorá vošla do dejín ako septembrová alebo oktrojovaná ústava. Bol to pokus kráľa nájsť východisko z krízy, ktorá zachvátila diktátorský režim. Diktátorský režim kráľa Alexandra nedokázal vyriešiť ekonomické a nahromadené politické problémy v Juhošlávii. Zároveň na kráľa tlačili jeho zahraniční demokratickí spojenci Francúzsko a Československo, aby zmiernil diktatúru. Nebol to však návrat k vidovdanskému parlamentnému systému pred rokom 1929.¹²¹ Na rozdiel od vidovdanskej ústavy v novej ústave bolo vynechané slovo parlamentná. Podľa článku jeden novej ústavy bola Juhošlávii definovaná ako dedičná a ústavná monarchia. V článku 77 sa určovalo, že predsedu ministerskej rady (vlády) a ministrov vymenuje kráľ. Pred uvedením do úradu predseda ministerskej rady a ministri prisahali vernosť kráľovi a že budú dodržiavať ústavu a zákony. Slovo parlament sa v ústave nespomína. Namiesto toho sa v oddiele sedem spomína Národné predstaviteľstvo, ktoré malo byť zložené zo Senátu a Národného zhromaždenia.¹²² Spôsob volieb upravovalo viacero zákonov: zákon o volebných zoznamoch zo 6. septembra, zákon

¹¹⁷ ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhošlávii, s. 42.

¹¹⁸ VEREŠ, Adam et. al. *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augsburského vyznania*, s. 240-247.

¹¹⁹ ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhošlávii, s. 43.

¹²⁰ Samuel Starke. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 59.

¹²¹ PETROVIČ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 83.

¹²² *Ustav Kraljevine Jugoslavije*. Beograd : Državna štamparija Jugoslavije, 1931, s. 3, 16, 17, 24.

o voľbe národných poslancov do Národného zhromaždenia z 10. septembra a zákon o voľbe senátorov z 26. septembra 1931. Poslanci Národného zhromaždenia sa podľa ústavy volili slobodne vo všeobecných, rovných a priamych voľbách. Podobne ako v prípade vidovdanskej ústavy nemohli voliť vojaci, dôstojníci, väzni. Nová oktrojovaná ústava podobne ako vidovdanská pripúšťala možnosť voliť aj ženám, ale to sa neuskutočnilo. Voľby neboli tajné, ale verejné, čo umožnilo robiť nátlak na voličov, takže niektorých ľudí to odradilo zúčastniť sa na voľbách. Polícia nútila občanov, aby išli voliť a hlasovali za volebný zoznam vládnej politickej strany. Voliť mohli iba muži, ktorí mali viac ako 21 rokov. Za poslanca mohol byť zvolený každý, kto mal aktívne volebné právo a vek nad 30 rokov. Voľby do senátu sa konali tak, že jednu polovicu senátorov mohol vymenovať kráľ a druhá polovica bola volená v doplňovacích voľbách. Senátorov nevolili občania vo všeobecných voľbách, ale národní poslanci všetkých okresov a miest, bánski poslanci a prednostovia obcí. Za senátora mohol byť zvolený ten, kto mal viac ako 40 rokov, juhoslovanské občianstvo a bol gramotný.¹²³ Podľa článku 59 ústavy všetci zvolení členovia národného zastupiteľstva sľubovali vernosť kráľovi a že budú zachovávať jednotu národa, nezávislosť štátu a ústavu.¹²⁴

Článok 13 ústavy umožňoval občanom združovať sa, ale nemohli zakladať politické strany a telovýchovné spolky na náboženskom, plemennom alebo regionálnom základe.¹²⁵ Podľa volebného zákona dve tretiny poslaneckých mandátov automaticky získala víťazná kandidátka a len zvyšok sa mal rozdeliť proporcionálne medzi ostatné politické strany. Takýmto spôsobom sa mala stabilizovať vláda a obmedziť opozícia.¹²⁶ Prvé voľby do parlamentu podľa oktrojovanej ústavy a nového volebného zákona boli vypísané na 8. novembra 1931. Podmienky účasti na voľbách boli také zložité, že sa do volieb prihlásila iba vládna kandidátka. Voliči si mohli vybrať kandidátov z jednotnej kandidátky vedenej predsedom vlády generálom Petrom Živkovičom. V celej Južoslávii sa malo zvoliť 306 poslancov.¹²⁷ V Dunajskom bánstve sa volilo 51 poslancov, čo bol druhý najväčší počet po Sávskom bánstve so sídlom v Záhrebe (58 poslancov).¹²⁸ Kandidátka generála P. Živkoviča združovala prevažne zástancov „integrálneho juhoslovanstva“, ale na kandidátke boli aj príslušníci bývalých politických strán, ktorí sa chceli dostať do parlamentu. Samozrejme, museli súhlasiť s vládou politikou.¹²⁹ Predstavitelia bývalých politických strán, ktoré nemohli kandidovať, ako Národnej radikálnej strany, Demokratickej strany, Slovinskej ľudovej strany, Južoslovanskej moslimskej organizácie a Chorvátskej sedliackej strany, vyzvali ľudí, aby voľby bojkotovali.¹³⁰

¹²³ ĐURĐEVIĆ, Miroslav. Istorijat izbora u Kraljevini SHS, s. 303; *Ustav Kraljevine Jugoslavije*. Beograd : Državna štamparija Jugoslavije, 1931, s. 16.

¹²⁴ *Ustav Kraljevine Jugoslavije*. Beograd : Državna štamparija Jugoslavije, 1931, s. 19.

¹²⁵ Tamže, s. 6.

¹²⁶ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 421.

¹²⁷ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 73.

¹²⁸ Zákon o voľbe poslancov. In *Národná jednota*, roč. 12, 1931, č. 48, s. 1.

¹²⁹ ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra, s. 121.

¹³⁰ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 84.

Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva v Juhoslávii na svojej konferencii 10. októbra 1931 v Novom Sade vyzval slovenských voličov, aby si pri voľbách splnili svoju občiansku povinnosť a išli voliť. Predstavitelia poradného výboru považovali svoj politický program za juhoslovanský a predpokladali, že tento program zastávali aj všetci kandidáti jednotnej kandidátky. Členovia poradného výboru sa neviazali na jednotnú kandidátku ako celok ani na jednotlivých kandidátov, ale ponechávali voličom slobodnú vôľu, koho budú voliť. Od voličov očakávali, že budú voliť takého slovanského kandidáta, ktorý bude mať najviac porozumenia a dobrej vôle podporovať slovenské kultúrno-školské záujmy. Keďže v tých oblastiach, kde žili Slováci, neboli Chorváti, Maďari a Nemci na vládnej kandidátke, v praxi to znamenalo voliť srbského politika. Výzvu potom publikovali na titulnej strane *Národnej jednoty* 14. októbra 1931.¹³¹

V každom okrese mohlo byť viacero kandidátov. S veľkou podporou Slovákov v Novosadskom okrese bol zvolený verejný notár z Nového Sadu Branko Nikolić a za jeho náhradníka advokát z Nového Sadu Matej Macák. V Odžackom okrese bol zvolený Oto Gavrilović a za náhradníka správca filiálky Slovenskej banky v Pivnici Michal Rúžek. V ostatných okresoch Slováci nemali svojich kandidátov.¹³² V polovici novembra 1931 bol v parlamente vytvorený poslanecký klub, ktorý vypracoval program a pravidlá novej politickej strany, ktorá dostala pomenovanie Juhoslovenská radikálna sedliacka demokracia. Program bol vypracovaný v duchu ústavy z 3. septembra 1931 a zákona o združovaní z 18. septembra 1931.¹³³

Voľby do senátu sa uskutočnili 3. januára 1932 v hlavných mestách jednotlivých bánstiev. Bolo zvolených 46 senátorov. Kráľ Alexander vymenoval 26 senátorov, takže prvý senát mal spolu len 72 senátorov.¹³⁴ Kvôli volebnému zákonu sa Slováci vo Vojvodine na voľbách do senátu nezúčastnili podobne ako ani väčšina občanov Juhoslávie.

Obecné voľby v roku 1933

Diktatúra kráľa Alexandra a zmeny, ktoré uskutočnil vo verejnej správe, sa dotkli aj obecného zriadenia. Už 6. januára 1929 bol vydaný zákon o zmene zákona o obciach a oblastnej samosprávy. Dovtedy sa obce v Juhoslávii riadili právnymi predpismi z čias Rakúsko-Uhorska, Srbského kráľovstva a Čiernohorského kráľovstva. Vo Vojvodine sa obce riadili podľa (uhorského) XXII. zákonného článku z roku 1866. Podľa nového zákona z roku 1929 bola zrušená dovtedajšia obecná samospráva a obecná správa. Obecní notári boli zbavení úradu. Veľkí župani mali vymenovať komisárov, ktorí mali spravovať obecné záležitosti. 12. februára 1929 bol schválený *zákon o zmenách a doplnkoch zákona o obciach*. Tento zákon umožnil spájanie a vytváranie nových obcí a zmenu hraníc obcí. Nový zákon o obciach bol schválený až 14. marca 1933. Podľa tohto zákona boli obce samosprávne územné celky a právnické osoby. Každá obec mala mať minimálne 3 000

¹³¹ Slovenským voličom! In *Národná jednota*, roč. 12, 1931, č. 82, s. 1.

¹³² Poslanci zvolení v Dunajskej bánovine. In *Národná jednota*, roč. 12, 1931, č. 90, s. 1.

¹³³ LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu*, s. 90.

¹³⁴ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 73.

obyvateľov s výnimkou, keď to neumožňoval terén. Počet členov obecných výborov („*opštinski odbor*“) závisel od veľkosti: 24 výborníkov („*odbornik*“) v obciach od 3 000 do 5 000 obyvateľov, 30 výborníkov v obciach od 5 000 do 8 000 obyvateľov a 36 výborníkov v obciach s viac ako 8 000 obyvateľmi. Obecné výbory boli volené vo všeobecných, priamych a verejných voľbách na tri roky. Voliť mohli obyvatelia, ktorí mali volebné právo, viac ako 25 rokov a neboli vylúčení z volieb (ako napríklad obecní úradníci, pracovníci a prenajímatelia obecných statkov).¹³⁵ V deň volieb, deň pred nimi a deň po nich sa nesmel čapovať („*točiť*“) alkohol v krčmách. V prípade, ak sa v obci na voľbách zúčastnila iba jedna kandidátska listina, tak boli zvolení všetci výborníci. Ak bolo viacero kandidátskych listín, tak 2/3 mandátov dostala kandidátka s najväčším počtom hlasov. Zvyšok sa rozdelil medzi ostatné kandidátske listiny.¹³⁶ Obecné výbory boli uznášaniaschopné, keď bola prítomná nadpolovičná väčšina výborníkov. Rozhodovalo sa väčšinou hlasov. Na čele obce bol predseda obce, ktorého vyberali obecní výborníci. Obecnú správu tvorili predseda obce a najviac piati zvolení výborníci. V slovenských obciach sa na označenie predsedu obce používalo slovo richtár. Do obecných právomocí patrila: správa obecného majetku, starostlivosť o obecné dopravné zariadenia, starostlivosť a podpora chudobných osôb, starostlivosť o zdravie a hygienu obyvateľstva, dobytka a prostredia, zásobovanie potravinami, rozvoj hospodárstva a podnikov, výstavba škôl, čítární a knižníc, zriaďovanie kultúrno-osvetových spoločností, prednášky a iné.¹³⁷ Aj keď Slováci pre svoj malý počet nemohli ovplyvniť celoštátnu alebo regionálnu politiku, mohli ovplyvniť aspoň obecné záležitosti. Uvedomili si to aj v redakcii *Národná jednota*. Deň pred voľbami publikovala úvodník *Pred obecnými voľbami*, v ktorom sa uvádzalo: „*Priamo pre nás Slovákov, pre naše obce obecné voľby majú veľký význam, veď tu ide o to, či sa do obecných výborov dostanú ľudia, ktorí majú nielen pochopenie pre hospodárske, sociálne otázky obce, ale ktorí sa nechovajú odmietave ani voči našim národným, kultúrnym potrebám. Veď z obecných výborov sa volia školské odbory, ktorým patrí starosť o naše školy a tiež i o osvetovú činnosť na dedine. Práve preto potrebujeme do výboru ľudí rozumných, majúcich pochopenie pre kultúru, pre napredovanie našich obcí, pre záujmy všetkých občanov. My potrebujeme aj hmotnú podporu pre uskutočňovanie ľudovýchovného programu pre naše obce, a túto nemôžeme dostať z inej strany, len od našich obcí... A preca, treba vedieť, že sú určité, minimálne požiadavky kultúrneho rázu, ktorých ignorovanie znamenalo by ohrozenie osvetového napredovania našich obcí. Úspory sú potrebné a rovnováha financií je znakom zdravého základu obce, ale škrtat' sa nemajú len výlučne potreby kultúrneho rázu. Toto treba dnes povedať jasne a bez demagógie... Prajeme si teda, aby sa do našich obcí dostali rozumni ľudia, ktorí nebudú za každú cenu a pri každej príležitosti uplatňovať zásadu „nenačim“, ale budú vedieť vykonať osožnú prácu v prospech hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho pokroku našich obcí... nech volia ľudia, ktorí doterajšou svojou prácou dokázali, že vedia*

¹³⁵ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 146-152.

¹³⁶ Obecné voľby. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 39, s. 3.

¹³⁷ PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije*, s. 146-152.

a chcú pracovať za všeobecné dobro a že majú smyslu a pochopenia i pre naše národné záujmy a potreby.“¹³⁸ Je zaujímavé, že v čase kráľovej diktatúry až do zániku kráľovskej Juhoslávie v roku 1941 mali obce väčšie kompetencie ako počas vlády komunistov po roku 1945 alebo v súčasnosti.

8. októbra 1933 sa v Dunajskom, Drinskom, Savskom a Primorskom bánstve konali obecné voľby. V niektorých slovenských obciach sa na voľbách zúčastnila iba jedna kandidátka, v niektorých dve. V najväčšej slovenskej obci Petrovec v Báčke sa na obecných voľbách zúčastnila len kandidátka Juhoslovanskej nacionálnej strany. Vytvorená bola po dohode medzi Roľníckym združením, Remeselníckym spolkom, Obchodníckym spolkom a Agrárnym združením (teda stavovskými združeniami). Druhú kandidátku, ktorú podala Juhoslovanská národná strana, prislúchajúci súd zamietol z formálnych dôvodov, „lebo nebola podaná v zmysle zákonného nariadenia“,¹³⁹ a tak sa na voľbách nemohla zúčastniť. V niektorých obciach, ako napr. v Pivnici, ktorá bola prevažne slovenská, sa na spoločnej kandidátke nachádzali predstavitelia rôznych národov¹⁴⁰ a v iných zmiešaných obciach, ako napr. v Hajdušici, nie.¹⁴¹ V sriemskej Starej Pazove, kde žili okrem Slovákov aj Srbi a Chorváti, sa proti vládnej kandidátke Viktora Ruppá postavila „Meštianska“ kandidátka na čele so Slovákom Pavlom Brtkom. Zvítazil V. Ruppá.¹⁴² Podľa vládnej štatistiky sa na obecných voľbách v Dunajskom bánstve zúčastnilo 65 % voličov, pričom vládna Juhoslovanská nacionálna strana získala 94,4 % hlasov a opozícia 3,6 % hlasov. Kandidátky vládnej Juhoslovanskej nacionálnej strany zvítazili v 757 obciach a opozícia v 33 obciach. Účasť na voľbách bola v slovenských obciach početná, aj keď okolnosť, že v mnohých obciach bola len jedna kandidátka, vplývala na hlasovanie. Výsledky volieb v jednotlivých obciach, kde žil väčší počet Slovákov, boli nasledovné:

BÁČKA:

Petrovec: Listina Juhoslovanskej nacionálnej strany: Juraj Častven 247 hlasov, opozícia –

Kysáč: Ján Medveď 235, Jozef Privizer 209.

Kulpín: Daniel Chalupka 401, Pavel Šimo 119.

Pivnica: Michal Thýr 986 (spoločná listina Slovákov, Srbov a Nemcov).

Hložany: Pavel Ďuriš 235.

Silbaš: Mladen Tutorov 335, Sava Leškov 310 (obaja Srbi).

Selenča: Ján Mesároš 358, Štefan Vrabčeniak 285.

Laliť: D. Jovanović 220 (Srb).

Bajša: Ján Rimár 634, Obrad Berić 176.

BANÁT:

Kovačica: Pavel Čížik 849.

Padina: Ján Petráš 346.

¹³⁸ Pred obecnými voľbami. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 40, s. 1.

¹³⁹ Obecné voľby. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 40, s. 2.

¹⁴⁰ Obecné voľby v Dunajskej bánovine. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 41, s. 1.

¹⁴¹ Dopis z Hajdučice. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 41, s. 2.

¹⁴² Víťazstvo p. Dr. Viktora Ruppá v St. Pazove. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 41, s. 2.

Aradáč: Ján Litavský 662, Grga Marjanov 439.
Slovenský Alexandrovec: Ján Kollár 107, Ondrej Tomek 86.
Vojlovica: Peter Lutz.
Biele Blato: Štefan Kolek 502.
Hajdušica: Michal Vzdychan 229, Peter Kurtz 221.

SRIEM:

Stará Pazova: Dr. Viktor Rupp 663 (asi Chorvát), Pavel Brtka 422.
Ilok: Stanko Matković 392 (asi Chorvát).
Erdevík: Ď. Širadović 509, Petar Belić 455 (pravdepodobne Srbi).
Binguľa: Živan Ćatić 217.
Bóľovce: Vlada Radovan: 304.
Šíd: M. Rakić 702.¹⁴³

Schválenie ústavy v roku 1931 a následné voľby v rokoch 1931 – 1933 znamenali uvoľňovanie diktatúry. Aj napriek tomu, že vo voľbách kandidovala iba jednotná kandidátka na čele s kráľovým protežantom generálom P. Živkovićom, aj v parlamente sa postupne začala formovať opozícia. Okrem srbskej a chorvátskej opozičnej skupiny vznikla aj juhoslovanská skupina. V Južoslávii sa zvýšil počet nepokojov a protivládnych akcií v Srbsku, Slovinsku, Bosne, Chorvátsku a vo Vojvodine. V januári 1933 bola zverejnená rezolúcia (schválená 28. decembra 1932) regionálnych politikov rôznej etnickej príslušnosti z Nového Sadu, ktorá odsudzovala ekonomické zneužívanie Vojvodiny a Sriemu a požadovala autonómiu Vojvodiny. Vojvodina a Srieň mali tvoriť jednu územnú jednotku. Srbskí politickí predstavitelia v Belehrade odsudzovali túto rezolúciu. Naopak predseda Chorvátskej sedliackej strany Vlatko Maček prejavil sympatie a pochopenie pre požiadavky autonómie Vojvodiny.¹⁴⁴ Nepodarilo sa nám zistiť, v akej miere sa na vypracovaní tejto rezolúcie podieľali aj vojvodinskí Slováci. Signatárom tejto rezolúcie bol však právnik a neskorší prvý predseda Matice slovenskej v Južoslávii Ján Bulík.¹⁴⁵ Slovenská tlač vo

¹⁴³ Obecné voľby v Dunajskej bánovine. In *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 41, s. 1.

¹⁴⁴ ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra, s. 123-124. Tiež pozri nasledovné: RADOJEVIĆ, Míra. Srpsko-hrvatski spor oko Vojvodine 1918 – 1941. In *Istorija 20. veka*, roč. 14, 1996, č. 2, s. 52 a 60; DIMIĆ, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti (Knj 3) : Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad : Srpska akademija nauka i umenosti, Ogranak u Novom Sadu : Beseda : Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga, 2001, s. 150.

Pri vzniku Južoslávie bolo etnické zloženie Vojvodiny nasledovné: Srbi a Chorváti 502 415 (36,80 %), Maďari 376 107 (27,71 %), Nemci 316 107 (23,10 %), Rumuni 69 530 (5,10 %), Slováci a Česi 48 666 (3,30 %), Židia 19 069 (1,40 %), Rusíni 11 471 (0,80 %). Srbi a Chorváti boli považovaní za jeden národ. Odhaduje sa, že Srbov bolo okolo 400 000, čo činí necelých 30 % z celkového počtu obyvateľov. Podobne Slováci a Česi boli považovaní za jeden národ. Zdroj: GAČEŠA, N. L. Demografске i socialne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 50-51.

¹⁴⁵ DRUGA, Ondrej. Odbojové aktivity vojvodinských Slovákov v rokoch 1938 – 1941. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2021, s. 43.

Vojvodine, ani spoločenskopolitické noviny *Národná jednota*, vychádzajúce v Petrovci, o schválenej rezolúcii vôbec neinformovali. Hoci si slovenskí politickí predstavitelia uvedomovali zlé postavenie Vojvodiny, sústredili sa len na úzke slovenské problémy a deklarovali podporu juhoslovanskému štátu. Proti „*samostatnosti*“ Vojvodiny sa neskôr vyjadrili niektorí srbskí politici a verejní pracovníci. Prejav proti „*separatistickému programu*“ podpísali napríklad predseda národného zhromaždenia Stevan Čirić, predseda akadémie vied Dr. B. Gavrilović, niekoľko univerzitných profesorov, lekárov, inžinierov, obchodníkov. Zo Slovákov tento prejav podpísali Dr. Vlad. Vereš, lekár v Starej Pazove, a Dr. M. Macák, advokát v Novom Sade.¹⁴⁶

Mnohé strany, ktoré jestvovali pred rokom 1929, začali v roku 1933 s tichým súhlasom úradov obnovovať svoju činnosť. Oficiálne jestvovala len Juhoslovanská nacionálna strana a neoficiálne sa obnovili staré strany.¹⁴⁷ Slovenská národná roľnícka strana spred roka 1929 už nebola obnovená a Slováci, až do obsadenia Juhošlávie Nemeckom a jeho spojencami v apríli 1941, už neiniciovali, ani nezaložili vlastnú politickú stranu. V zastretej forme nielenže sa politické strany obnovili, ale sa zúčastnili aj na nasledujúcich voľbách v roku 1935. Aj keď oficiálne vo voľbách figurovali len zoznamy jednotlivých volebných listín vedených politickými vodcami, v skutočnosti išlo o politické strany. Volebný zákon preferoval víťaznú stranu, ktorej bola prisúdená väčšina poslaneckých mandátov. Ostatné poslanecké mandáty získali zvyšné strany. V dôsledku tohto volebného systému sa do parlamentu dostalo málo strán, čo na určitú dobu stabilizovalo politickú situáciu, ale nie nadhlo. Situácia sa opäť vyostrila po atentáte na kráľa Alexandra I. v Marseille vo Francúzsku 9. októbra 1934. Atentát na kráľa spáchali členovia chorvátskych ustašovcov a macedónskej organizácie VMRO, ktoré neboli spokojné s postavením Chorvátska a Macedónska v Juhošlávií.¹⁴⁸ Kráľ Alexander I. zraneniu podľahol, čo vyvolalo šok v Juhošlávií a zo začiatku vlnu solidarity so zavraždeným kráľom a jeho rodinou. Vzhľadom na to, že jeho syn Peter bol maloletý, bola ustanovená regentská rada, v ktorej mal najväčší vplyv kráľov bratranec regent Pavol (Pavle Karađorđević). Následnú vnútropolitickú krízu sa juhoslovanská vláda snažili riešiť zostrením policajného teroru. To najprv oslabilo medzinárodnopolitické postavenie Juhošlávie, ktorá sa postupne odpútala od Francúzska a Malej dohody a začala nadväzovať kontakty najprv s Talianskom a Bulharskom a neskôr s nacistickým Nemeckom, ktorého hospodársky vplyv v Juhošlávií nakoniec prevládol.

¹⁴⁶ Proti autonómii Vojvodiny. In *Národná jednota*, roč. 17, 1936, č. 3, s. 2.

¹⁴⁷ ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*, s. 424.

¹⁴⁸ Ustaša – Chorvátske revolučné hnutie (hovorovo ustašovci) bolo chorvátske ultranacionalistické fašistické politické hnutie. Organizácia bola založená v roku 1930 v Taliansku a jej cieľom bolo vytvorenie samostatného chorvátskeho štátu ako odpoveď na srbskú hegemoniu a útlak v Juhošlávií. Vodcom ustašovcov bol Ante Pavelić. V roku 1941 ustašovci prevzali moc v tzv. Nezávislom štáte chorvátska za pomoci fašistického Talianska a nacistického Nemecka. VMRO – Vnútná macedónska revolučná organizácia založená v roku 1893.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Publikované pramene

Ustav Kraljevine Jugoslavije. Beograd : Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931, 39 s.

Dobové periodiká

Čechoslovák, rok 1932.

Evanjelický hlásnik, roky 1928 a 1932.

Národná jednota, roky 1929 – 1934

Národný kalendár na obyčajný rok 1931 a 1933.

Náš život, rok 1933.

Literatúra

DIMIĆ, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti (Knj 3) : Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad : Srpska akademija nauka i umentosti, Ogranak u Novom Sadu : Beseda : Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga, 2001, 472 s. Bez ISBN.

DRUGA, Ondrej. *Odbojové aktivity vojvodinských Slovákov v rokoch 1938 – 1941*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum; Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2021, 268 s. ISBN 978-86-87947-54-2.

ĐORĐEVIĆ, Miroslav. Istorijat izbora u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugosloaviji. In *Strani pravni život*, roč. 57, 2013, č. 3, s. 293-309. ISSN 0039-2138.

GAČEŠA, Nikola L. 1993. Demografske i socialne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 49-57.

JANKOV, Dragomir. *Vojvodina propadanje jednog regiona*. Novi Sad : Graphica Academica, 2004, 119 s. ISBN 86-85219-00-0.

JOVANKOVIĆ, Samuel. Poradný výbor Slovákov Dunajského bánstva. In BAJA-NÍK, Stanislav (ed.). *Dr. Janko Bulík, vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 59-74. ISBN 978-80-7090-860-0.

KMEŤ, Ján. Päťdesiat rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci. In SPEVÁK, Juraj (ed.). *Pamätnica, 50 rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci*. Báčsky Petrovec : Vydalo Slovenské gymnázium v Petrovci pri príležitosti 5. výročia založenia v októbri 1969, s. 21-136.

LABÁTH, Andrej. *Naša politika od prevratu dodnes*. Petrovec : Kníhtlačiareň úč. spol v Petrovci, 1932, 104 s.

PETROVIĆ, F. Milić. *Državni rodoslov Kraljevine Jugoslavije / SHS 1918 – 1941*. Beograd : Prosvetni pregled, 2008. 439 s. ISBN 978-86-7055-072-8.

RADOJEVIĆ, Mira. Srpsko-hrvatski spor oko Vojvodine 1918 – 1941. In *Istorija 20. veka*, roč. 14, 1996, č. 2, s. 39-73. ISSN 0352-3160.

SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985, 527 s.

ŠESTÁK, Miroslav et. al. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 756 s. ISBN 80-7106-266-9.

ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. In STRUHÁRIK, Juro (ed.). *Pamätnica. Päťdesiat rokov samostatnosti Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii 1921 – 1971*. Nový Sad : Biskupský úrad Slov. evanj. a. v. cirkvi v Juhoslávii, 1971, s. 9-54.

ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Diktatúra kráľa Alexandra. In *Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Stimul, 2011, s. 100-133. ISBN 978-80-8127-015-4.

ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Legitimizácia diktatúry kráľa Alexandra v kázňach Igora Branislava Štefánika. In DANIS, Miroslav, ed. *Historické štúdie*. Bratislava: Stimul, 2011. *Acta historica Posoniensia*, 16, s. 230-237. ISBN 9788081270246.

ŠKORVÁNKOVÁ, Eva. Legitimizácia diktatúry kráľa Alexandra Karadjordjevića (popularizovanie vládnuceho rodu v učebniciach dejepisu v medzivojnovom období). In *Acta historica posoniensia XIII*, Bratislava, 2010, s. 171-200. ISBN 978-80-89236-87-9.

VEREŠ, Adam et. al. *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšpurského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec : Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom, 1930, 247 s.

TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1924. In *Historický zborník, vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 33, 2023, číslo 2, s. 41-77. ISSN 1335-8723.

TKÁČ, Ján. Politický život Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1924 – 1929. In *Historický zborník, vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 34, 2024, č. 2, s. 88-125. ISSN 1335-8723.

TKÁČ, Ján. Slovenské ľudové školstvo vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941. In *Nový život. Mesačník pre literatúru a kultúru*, roč. 71, 2019, č. 11-12, s. 24-31. ISSN 0351-3610.

TKÁČ, Ján. Slovenské školstvo vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 29, 2019, č. 2, s. 28-44. ISSN 1335-8723.

TKÁČ, Ján. Vznik a pôsobenie Matice slovenskej v Juhoslávii (Vojvodine) v rokoch 1932 – 1941. In *Nový život. Mesačník pre literatúru a kultúru*, roč. 65, 2013, č. 3-4, s. 52-57. ISSN 0351-3610.

TKÁČ, Ján. Účinkovanie Matice slovenskej vo Vojvodine v rokoch 1932 – 1941. In *Matica slovenská v národných dejinách. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Matica slovenská v národných dejinách 26. – 27. 2. 2013 Martin*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 363-372. ISBN 978-80-8128-086-3.

PhDr. Ján Tkáč, PhD.
Univerzitná knižnica v Bratislave
tkac1985@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-3018-9752>

MATERIÁL

Interpretácie konca 2. svetovej vojny v dejinách a v historickej pamäti

Peter Mulík

V roku 2025 venujú vedecké a kultúrne inštitúcie na celom svete veľkú pozornosť koncu 2. svetovej vojny. Nielen historici, ale aj spisovatelia, publicisti, politici a odborníci z rôznych európskych krajín diskutujú o rôznych skúsenostiach a dôsledkoch vojnového obdobia a konca vojny. Cieľom je umožniť európsky pohľad na problematiku. Naším cieľom je pokúsiť sa zladať európsky a slovenský pohľad na problematiku historickej pamäti. Touto témou som sa zaoberal pred 10 rokmi pri 70. výročí konca vojny v kolektívnej monografii, kde som v časti *Namiesto úvodu* napísal *Stereotypy hodnotenia dejín vyplývajúce z vojenských a politických dôsledkov konca 2. svetovej vojny*.¹

Platí nepísaná zásada, že status quo, ktoré nastolili víťazi vojny, je trvalo platná podmienka interpretácie dejín. Interpretácia dejín 2. polovice 20. storočia je trvalo silne podmienená výsledkami 2. svetovej vojny. To platí všeobecne, ale v niektorých krajinách zvlášť. Tie boli nielen politické, ale aj ideologické. Historik by mal byť oslobodený od tohto tlaku a skúmať iba faktografiu. A to aj napriek tomu, že vojny sú nespornou súčasťou ľudských dejín, čo niektorí eufemisticky definujú ako pokračovanie diplomacie inými prostriedkami. V čase, keď ničivosť zbraní dosiahla možnosť zničenia ľudstva a boli pevne zadefinované ľudské práva, ani historik by nemal vnímať vojnu, víťazstvá a prehry v nej ako jeden z prostriedkov na riešenie medzinárodných konfliktov, ani ako pozostatok čestných rytierskych súbojov alebo nebudaj športu, kde je nutný víťaz a porazený. Ide o mnohovrstevnatý proces vnímania a poznania, ktorého efekt stále slabne. Pretože 80 rokov je pomerne dlhý čas, pamätníci už nie sú prítomní, alebo sa ich pamäťové schopnosti stali krehkými. Rozhodujúcim výsledkom vnímania a poznania reality je dodnes transatlantický Západ ako geopolitická a ekonomická sila. Ďalším ponaučením je, že vojenské posúvanie hraníc stojí oveľa viac, než koľko zarobí.²

V moderných vojnách niet skutočných víťazov – sú iba porazení. Jediným víťazstvom by bolo, keby sa vojne predišlo. V historiografii by nemal mať miesto ani nijaký vojnový heroizmus, lebo padlí vojaci na všetkých stranách šli do vojny pod tlakom moci a najväčšími a najhroznejšími obeťami vojny je nevinné, neozbrojené civilné obyvateľstvo.

¹ MULÍK, Peter a kol. *Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Bratislava : Matica slovenská, 2016, s. 7-21.

² LUFT, Elisabeth – MUNKLER, Herfried. 80 Jahre Kriegsende: Verblasst die Erinnerung? In *Zeitgeister. Das Kulturmagazin des Goethe Instituts*. Online: <https://www.goethe.de/prj/zei/de/art/26647661.html> [cit. 10. 9. 2025].

Obsadenie, oslobodenie alebo okupácia?

Oslavy víťazstva nad Nemeckom a oslobodenia od nacistickej totality sa v roku 1945 konali v celej Európe. Bezpodmienečná kapitulácia wehrmachtu 8. mája 1945 a úplne obsadenie krajiny znamenali, že sa Nemecko ocitlo v nulovom bode. Zrútila sa nielen národnosocialistická vláda, ale bol zničený aj nemecký národný štát. Nemci sa museli v tejto chvíli vyrovnáť s kolapsom celej infraštruktúry, starosti o zachovanie samotnej existencie komplikovali príchod miliónov utečencov a vyhnancov.

Očakávaný mier však zostal len v počiatočných štádiách. Konflikty podobné občianskej vojne vypukli okrem iného vo Francúzsku, Taliansku a Nórsku. Počas obnovy bývalej Juhoslávie bojovali nacionalistické skupiny ako ustašovci a četníci proti komunistickým partizánom vedených Josipom Brozom Titom, pričom prví dvaja boli podporovaní Západom, druhí Sovietskym zväzom. Najnásilnejšia občianska vojna, ktorá sa zintenzívnila aj zvonku, zúrila v Grécku až do roku 1950. V bývalom východnom Poľsku, dnes západnej Ukrajine, pokračovali masakry medzi rôznymi skupinami ukrajinských nacionalistov a bojovníkov protisovietskeho odboja, rovnako ako krvavo prebiehala resovietizácia v pobaltských štátoch. Počas tohto obdobia prebiehajúceho vojenského násillia pokračoval ďalší aspekt vojny: etnické čistky³ a nútená migrácia. Ľudia utekali, vracali sa alebo boli vyhnaní; bolo to obdobie „Európy v pohybe“⁴. Táto fáza, zmes regionálnych vojen a nútenej migrácie, dominovala veľkým časťami Európy až do roku 1950. Až potom sa de facto vojna v Európe definitívne skončila.

Pojem osloboditeľská vojna územia ZSSR, ktorú v Rusku a Bielorusku dodnes nazývajú aj Veľkou vlasteneckou vojnou, by sa mal používať iba na vojenské operácie po hranice ZSSR z augusta 1939, potom to už bolo obsadzovanie Nemeckom obsadených alebo ovládaných území. Dobrí vojenski stratégovia správne predpokladali, že Nemecko vojnu prehrá, ale nerátali s tým, že to bude trvať tak dlho. Churchill sa postťažoval svojmu ministrovi Haroldovi Macmillanovi: „*Nemecko je vybavené, aj keď to ešte chvíľu bude trvať, než sa tá pohroma upokojí. Skutočný problém je teraz Rusko.*“⁵

Sovietske vytlačanie nemeckej okupácie z juhovýchodnej Európy obyvatelia týchto území vnímali rozdielne. V Estónsku, Lotyšsku a Litve vnímali príchod Červenej armády ako fakt, že nemeckú okupáciu vystrieda obávaná sovietska okupácia. Obavy Estóncov, Lotyšov a Litovčanov sa naplnili hneď po prechode frontu. Nasledovali sovietske represie, deportácie, popravy.⁶ Na západnej Ukrajine – v Haliči prijímala veľká časť Ukrajincov

³ Slovenský aspekt etnických čistiek spracoval ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In MULÍK, Peter a kol. *Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Bratislava : Matica slovenská, 2016, s. 195-215.

⁴ Pozri KULISCHER, Eugen (ed). *Europe on the move : war and population changes 1917-47*. New York : Columbia University, 1948. Druhé vydanie: Leipzig – Frankfurt : Deutsche Nationalbibliothek, 2013, 256 s.

⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*. Praha : Rozmluvy, 1991, s. 422.

⁶ GOECKEL, Robert. Die sowjetische Politik gegenüber der katholische Kirche in Lithauen 1940-1949. In HÜBSCHER, D. Wolf (ed.). *Der Weg der katholischen Kirche in verschiedenn realsozialistischen Ländern in den Jahren 1945 bis 1948/49. Referate : 4. Berliner Staat-Kirche-Kolloquium vom 18. bis 20. mai 1995*. Berlín : Gesellschaft zur Förderung vergleichender Staat-Kirche-Forschung, 1995, s. 54.

Červenú armádu s veľkou obavou (desaťtisíce opúšťali svoje domovy s ustupujúcou nemeckou armádou), pamätajúc si na sovietske represie v rokoch 1939 – 1941, keď toto územie obsadil ZSSR po porážke Poľska.⁷ V Poľsku prijímali Červenú armádu ako „osloboditeľku od Nemcov“, ale nie vždy ako nositeľku slobody. Jednoznačne pozitívne vnímali Červenú armádu v Čechách a na Morave, lebo benešovský exilový odboj bol zladený so stalinským ZSSR. Rumunsko, štát, ktorý prešiel na stranu Spojencov v auguste 1944, vnímal Červenú armádu ako vojenskú silu, s ktorou rumunskí vojaci prelievali krv až po dobytí Berlína, hoci Rumunsko sa, na rozdiel od obnovenej ČSR, ocitlo na strane porazených štátov a platilo ZSSR vojnové reparácie. Maďarsko vnímalo obsadenie Červenou armádou ako porážku a okupáciu krajiny, ktorá bola podobne ako Slovensko, členom Paktu Osi a jeho vojaci až do konca bojovali na strane Nemecka. V sovietskom zajatí sa ocitli desaťtisíce maďarských vojakov.

Aj historiografie veľkých národov (americká, ruská, britská, francúzska atď.) sú pri interpretácii dejín tohto obdobia stále ovplyvnené politickým hodnotením, nastoleným na konci 2. svetovej vojny, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje práve jej vojenské súvislosti.⁸ Vyzdvihuje sa najmä vojenský zámer vojny – prispieť k porážke Nemecka, s čím sa zhoduje so zámermi celej protifašistickej koalície Spojencov a Sovietskeho zväzu. Táto ideológia víťazov vojny limituje aj historiografiu. Historici by sa nemali vyjadrovať jazykom politikov. Nevidno úsilie o objektivizáciu. Historik by mal považovať za neprimerané a nesprávne viazať výklad dejín na výsledky 2. svetovej vojny. Nemožno trvalo deliť svet na „víťazov“, ktorí mali „pravdu“, a porazených, ktorí nemali „pravdu“, ba ani právo brániť sa. Žiaľ, obidve svetové vojny sa neskončili mierom medzi bojujúcimi stranami, ale diktátom jednej strany a pokorením druhej strany. To predtým v medzinárodnom práve nebolo. Aj porazený nestratil tvár. Tú zmenu spôsobila jednak nacistická ideológia, ale aj neadekvátna chuť na pomstu zo strany „víťazov“. Spolitizovaná historiografia od roku 1945 ovplyvnila zásadne aj kolektívne historické pamäte jednotlivých národov.

Obraz komunistického totalitného ZSSR a 2. svetová vojna

Vojna spôsobila, že Sovietsky zväz – pred vojnou ostrakizovaný štát s pochybnou povestou, sa stal spolu s Veľkou Britániou a Spojenými štátmi americkými krajinou

---

⁷ ŠMIGEL, Michal. Protikomunistické a antisovietske aspekty pôsobnosti oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády na území Slovenska v rokoch 1945 – 1947. In JAŠEK, Peter (ed.). *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011). Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012, s. 455-457. Pozri SZCZEŚNIAK, Antoni – SZOTA, Wiesław. *Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. Varšava : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 587 s.

⁸ ADAMCZYK, Richard D. – MACGREGOR, Morris J. (eds.). *United States Army in World War II: Reader's Guide*. Washington : Center of Military History; United States Army, 1992, 173 s.; ENSER, Alfred George Sidney. *A Subject Bibliography of the Second World War, and Aftermath: Books in English, 1975-1987*. Brookfield, Vt. : Gower, 1990, 287 s.; HOGG, Ian V. *Dictionary of World War II*. Lincolnwood, Ill. : NTC, 1996, 264 s.; KEEGAN, John. *Who's Who In World War II*. New York : Oxford University Press, 1995, 182 s.; POLMAR, Norman B. – ALLEN, Thomas B. *World War II: America At War, 1941-1945*. New York : Random House, 1991, 940 s.; KEEGAN, John. *The Second World War*. New York : Viking, 1990, 608 s.

rozhodujúcou o povojnovom usporiadaní sveta. V priebehu sa vytvárali rôzne formy spolupráce týchto mocností. Mimoriadny význam nadobudli schôdzky ich vedúcich predstaviteľov Roosevelta, Stalina a Churchilla. Napriek rozdielnym názorom vo vnútri ich koalície sa problémy riešili rokovaním s cieľom nájsť spoločného menovateľa. Tým bola istá forma diktátu, ktorý určoval povojnové usporiadanie sveta, najmä Európy. Tzv. Veľká trojka, podobne ako Mnichovská konferencia v septembri 1938, menila hranice, určovala formu vlády jednotlivých krajín.

Z tohto hľadiska malo mimoriadny význam druhé stretnutie tzv. Veľkej trojky v Jalte, kde sa riešila najmä otázka povojnového osudu Nemecka, ale aj Poľska. Dôležitým bodom bolo prijatie Deklarácie o oslobodenej Európe, v interpretácii ktorého od začiatku vznikali zásadné rozdiely medzi Sovietskym zväzom a západnými mocnosťami.

Postavenie ZSSR malo po skončení vojny dva odlišné aspekty – zahraničnopolitický a vnútorný. Zahraničnopoliticky sa ZSSR stal veľmocou prvého rangu – kontrolované územia. Jeho prestíž bola neporovnateľná so stavom pred vojnou, hoci paradoxne do júna 1941 bol komunistický Sovietsky zväz rovnakým agresorom ako nacistické Nemecko. Obsadenie rozsiahlych území východného Poľska po 17. septembri 1939, napadnutie Fínska s územnými ziskami. Anexia Besarábie a severnej Bukoviny na úkor Rumunska a anexia troch pobaltských republík Litvy, Lotyšska a Estónska – predstavoval taký rozsiahly územný zisk, dosiahnutý agresívnymi metódami politiky, že miesto ZSSR medzi víťazmi vojny je tým spochybniteľné. Okrem iného aj preto, že tieto územné zisky, počas spojenectva ZSSR s Nemeckom, rokovania „veľkej trojky“ a povojnová mierová konferencia Sovietskemu zväzu uznali.

Sovietska politika sa riadila zásadou – úplnosť dosiahnutého víťazstva musí zodpovedať plnosti využitia tohto víťazstva. Hlavné body tohto plánu súviseli s ideológiou tzv. svetovej socialistickej revolúcie. Išlo najmä o vytvorenie pevného bloku vazalských štátov v strednej a juhovýchodnej Európe, získanie vplyvu pri riadení Nemecka, preniknúť do čiernomorských úžin a získať podiel na okupácii Japonska. Akosi imanentne obsahoval tento plán aj podporu ľavicových hnutí na celom svete. Táto politika mala byť dlhodobá, preto sa nerobili nijaké radikálne kroky, ktoré by podráždili Západ, ktorý v Postupime už dával najavo, že nebude tolerovať nárast sovietskeho kolosu. V priebehu šiestich mesiacov po Postupime bolo stále zrejmejšie, že západné veľmoci hodľajú svet pred ZSSR uzamknúť. Eliminovali jeho prenikanie do Japonska a Iránu.

Vo vnútornej politike bolo ZSSR celkom na inej úrovni. Krajina bola zničená. Nielen vojnou, ale aj Stalinovými represiami. Obrovské straty v armáde boli neraz spôsobené chybami najvyššieho velenia.⁹ Išlo o nepremyslené ofenzívne aktivity a používanie trestných práporov, ktoré bývali už vopred odpísané. ZSSR nepristúpil k Haagskej konvencii o zaobchádzaní so zajatcami, čím Nemecku umožnili kruté zaobchádzanie s nimi. Na rekonštrukciu zničených západných oblastí ZSSR použila sovietska moc aj

---

⁹ Obrovské straty Červenej armády v roku 1941 neboli spôsobené len chybami vedenia či Stalinovými represiami, ale tým, že wehrmacht Červenú armádu zaskočil, predbehol v jej útoku na Európu plánovanom na leto 1941. Je o tom odborná literatúra aj v slovenčine či češtine (SOLONIN, Mark. 23. červen aneb Opravdový den "M", Praha : Vydavatel'stvo Naše vojsko, 2010, 496 s.; SUVOROV, Viktor. Všechno bylo jinak, aneb kdo začal druhou světovou válku, Praha : Vydavatel'stvo Naše vojsko, 2010, 304 s.)

asi 4 milióny zajatcov – z tohto 2 388 000 Nemcov. ZSSR začal v utajení hneď po vojne veľké vyzbrojovanie, najmä námorného loďstva. Obrovské finančné čiastky šli na výskum a výrobu jadrových zbraní. Vojna paradoxne posilnila stranícky aparát a veľmi stúpila spoločenská váha dôstojníckeho zboru. Milióny sovietskych ľudí v priebehu vojny spoznali však skutočnosť, že v krajinách mimo sovietskeho blahobytu sa žije oveľa lepšie. Stalin utužil kult osobnosti a totalitný charakter režimu.

Ako sa zmenila spomienka na druhú svetovú vojnu a jej koniec?

Viacerí historici, okrem iných historik Dan Diner,¹⁰ sa v niektorých publikáciách zamerl na problém kolektívnej pamäti vzťahujúci sa na koniec vojny v roku 1945. Rozličný západný, východný a koloniálny obsah tejto kolektívnej historickej pamäti platí na rok 1945, diferencuje charakter spomienok na túto udalosť v ešte väčšom rozsahu. Napríklad zhodenie atómových bômb na Hirošimu a Nagasaki, ako aj kapitulácia Japonska v lete 1945 je jej ázijským komponentom. Charakter a lokalizácia spomínaného druhu historickej pamäti sú národne determinované – s tým dôsledkom, že sa môžu stať predmetom, ba dokonca spúšťacím mechanizmom konfliktov medzi národnými kolektívnymi pamäťami. To však znamená, že rok 1945 nie je pravdepodobne vhodný ako míľnik budúcej paneurópskej kultúry postavenej na pamäti národa. Súčasné globálne krízy, riziká a katastrofy vytvorili zásadnú neistotu. Kedysi triumfálna modernita je charakterizovaná ako chyba, prešľap. Pokrok, sekularizácia a mechanizácia upadli u časti spoločnosti do nemilosti. Historik Dan Diner spochybňuje toto diskreditovanie a presvedčivo argumentuje v prospech chápania osvietenstva a modernizácie ako mnohostranného fenoménu. Len tak môžeme získať výhľad do rozmanitosti súčasných kultúr na Západe a mimo neho a tým možno aj vedomie jedinečnej možnej „ľudskej kultúry“.¹¹

Je možné identifikovať najmenej tri fázy. Prvou fázou je tá – aspoň na Západe –, v ktorej bola celá vec vnímaná ako porážka či fixácia na bezpodmienečnú kapituláciu. Zároveň sa dostavila úľava, pretože bombardovanie sa skončilo a človek už nemusel očakávať, že bude režimom sankcionovaný alebo dokonca obesený za zbabelosť kvôli vyčerpávajúcim vyhláseniam, alebo odmietnutiu hlásiť sa pri Volkssturme. Zlom nastal v roku 1985 s prejavom Richarda von Weizsäckera, v ktorom on, ako bývalý podplukovník wehrmachtu, teda účastník vojny, označil 8. máj za deň oslobodenia. Tu sa pohľad odvracia od bezprostrednej porážky k dvanástim rokom režimu a oslobodeniu od neho,

---

¹⁰ Dan Diner (narodený ako Donald Diner 20. mája 1946 v Mníchove) je nemecko-izraelský historik a politický publicista. Je emeritným profesorom moderných dejín na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme a riaditeľom (v rokoch 1999 až 2014) Inštitútu Simona Dubnowa pre židovské dejiny a kultúru, ako aj profesorom na Katedre histórie Univerzity v Lipsku. Diner je riadnym členom Filologicko-historickej triedy Saskej akadémie vied a humanitných vied; DINER, Dan. *Das Jahrhundert verstehen: Eine universalhistorische Deutung*. Mníchov : Pantheon Verlag, 2014, 400 s.

¹¹ DINER, Dan. *Aufklärungen. Wege in die Moderne*. Stuttgart : Reclam, Philipp, jun. GmbH, Verlag, 2017, s. 27.

pretože tí, ktorí stále lipli na svojich činoch vo vojne a každý večer sa pozerali na svoje medaily, už takmer nehrali nijakú spoločenskú rolu.¹²

O ďalších 40 rokov neskôr, čelíme skutočnosti, že Západ je rozdelený (aj ako výsledok aktivít prezidenta USA). Mnohí hľadajú s obavou do budúcnosti, či sa k nám opäť neblíži globálny vojnový konflikt či autoritatívne režimy v populistickom háve. Takže sa môže stať, že o pár rokov nezostane nič z toho, čo sme sa naučili z 2. svetovej vojny.

Rok 1945 – ústredný bod európskej historickej pamäti

V nasledujúcom texte sa pokúsim v niekoľkých tézach z celoeurópskeho aspektu a na národných rovinách ukázať význam konsenzu a konflikty roka 1945. Rok 1945 je určite ústredným bodom európskej historickej pamäti (používa sa na to aj pojem vo francúzštine *lieu de mémoire* – miesto pamäti), ak nie dokonca prelomom v historickej pamäti dnes žijúcich Európanov.¹³ Pritom sú udalosti roka 1945 a ich odraz v historickej pamäti nanajvýš diskutabilné, lebo v rôznych častiach Európy sa interpretujú celkom odlišne. Nemecký spolkový prezident Richard von Weizsäcker povedal v roku 1985 vo svojom známom prejave pri príležitosti 40. výročia ukončenia vojny okrem iného aj toto: „*Vitazstvo alebo porážka, oslobodenie od bezprávia a diktatúry, alebo prechod k novej závislosti, rozdeleniu, novým zväzkom, násilnému presúvaniu moci – 8. máj 1945 je dátumom s rozhodujúcim historickým významom v Európe.*“¹⁴

Pri definovaní odlišných interpretácií roka 1945 je veľmi dobre všimnúť si rozdelenie Európy podľa kultúrnych a nábožensko-historických kritérií na tri veľké historické regióny – západná Európa, stredná Európa a východná Európa. Strednú Európu možno členiť ešte na stredozápadnú a stredovýchodnú Európu. Hoci toto delenie vychádza z dlhodobých kultúrno-historických aspektov, pri skúmaní 2. svetovej vojny a začínajúcej sa studenej vojny¹⁵ je veľmi evidentné.

---

¹² DÜLFER, Jost. Im Schatten des Zweiten Weltkrieges. Der Soldatentod in deutscher und internationaler Erinnerungskultur. In HAUSWEDELL, Corinna (ed.). *Soldatentod in heutigen Kriegen. Herausforderungen für politische Normenbildung und Erinnerungskultur*. Rehburg-Loccum : Evangelische Akademie Loccum 2009, s. 71-96. Jost Düllfer je profesor novších dejín 1982 – 2008 na Kolínskej univerzite. Zaoberá sa dejinami medzinárodných vzťahov, výskumom konfliktov a mieru. DÜLFER, Jost. Krieg, Kriegsende und -erinnerung in europäischer Perspektive. Die unterschiedlichen Erfahrungen von Krieg und Gewaltherrschaft in Europa. In *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins* 76, 2005, s. 101-122.

¹³ Lieux de Mémoire in East Central Europe. Experiences of the past and perspectives | ENRS

¹⁴ Webový archív Nemeckého spolkového snemu: Príhovor spolkového prezidenta Richarda von Weizsäckera 8. mája 1985v plenárnom sále Nemeckého spolkového snemu k 40. Výročiu ukončenia 2. svetovej vojny. <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw19-de-gedenkstunde-rede-weizsaecker-1062288> [cit. 7. 10. 2025]. Pozri aj: <http://www.focus.de/politik/deutschland/historische-rede-vom-8-mai-1985-diese-rede-weizsaeckers-veraenderte-das-ansehen-deutschlands-in-der-welt_id_4443590.html> [cit. 7. 10. 2025].

¹⁵ Už od roku 1945 môžeme hovoriť o permanentnom zvyšovaní napätia medzi USA a ZSSR. Problémy sa objavili už počas vojny na Jaltskej konferencii 4. až 11. februára 1945. Nezhody sa týkali hlavne hraníc Poľska so ZSSR a povojnového usporiadania Nemecka. Západné mocnosti navrhovali federáciu a Sovietsky zväz trval na jednotnom nemeckom štáte. Za začiatok studenej vojny sa považuje prejav amerického prezidenta Harry S. Trumana z 12. marca 1947, ktorým sformuloval novú smernicu zahraničnej politiky USA (Trumanova

Pri skúmaní európskej historickej pamäti na rok 1945 je azda najvýraznejšou zložkou jeho spojenecké či transatlantické vnímanie. V štátoch protihitlerovskej koalície rok 1945 v historickej pamäti znamená oslobodenie Európy, víťazstvo nad nemeckým nacizmom, ba často sa interpretuje ako „triumf demokracie“. Táto interpretácia prevláda v západnej Európe, najmä vo Veľkej Británii a Francúzsku, vrátane USA, ako aj vo východnej Európe. Tam však v najväčšom rozsahu v postsovietskej Ruskej federácii.¹⁶

V stredozápadnej Európe, pod ktorou sa chápe najmä Nemecko a Rakúsko, má rok 1945 ako bod historickej pamäti dvojaký charakter. Na jednej strane znamená koniec totalitnej diktatúry, ktorý však zároveň znamenal pre tú časť európskeho kontinentu na dlhšie obdobie porážku štátu, rozvrat, ba dokonca katastrofu, okupáciu, uplatňovanie spravodlivosti víťaza a rozdelenie krajiny¹⁷. Vo východnej časti Nemecka to okrem toho znamenalo aj začiatok novej diktatúry.

Jaltská konferencia – historická spomienka

V stredovýchodnej Európe, myslíme tým najmä Poľsko a tri pobaltské krajiny Litvu, Lotyšsko a Estónsko, má rok 1945 jednoznačne negatívny význam, pretože je takmer totožný s historickou spomienkou na Jaltu¹⁸. Jalte predchádzala Teheránska konferencia, čo bolo vôbec prvé stretnutie Stalina, Roosevelta a Churchilla (tzv. Veľkej trojky). Konalo sa 28. novembra – 1. decembra 1943 v Teheráne. Na stretnutí sa rokovalo o otázkach, ktoré do značnej miery rozhodli o povojnovom osude strednej a východnej Európy. Churchill navrhoval rozšíriť pôsobnosť Spojencov v oblasti Stredomoria a pripraviť si tak podmienky na vylodenie na Balkáne. Tento návrh nevyklučoval možnosť zároveň aj spojeneckého vylodenia na západe Európy a navyše by obmedzoval sovietske pôsobenie v strednej Európe. Pre Stalina, ktorý v tom čase už operoval podľa plánu na vytvorení satelitných krajín v strednej a východnej Európe, bol tento návrh neakceptovateľný a Roosevelt¹⁹ sa bez váhania priklonil na sovietsku stranu. USA a Veľká Británia mali koordinovať svoje vojenské operácie v Európe so sovietskym generálnym štáбом.

---

doktrína). Truman v prejave vyhlásil, že USA sa majú stať garantom slobody a demokracie všade vo svete a majú poskytovať pomoc krajinám ohrozených diktátormi, totalitou, či už zvonka, alebo zvnútra. Pomoc má byť finančná, hospodárska, ale aj vojenská. Pozri PETRUF, Pavol. *USA a studená vojna. Politika amerického imperializmu v Európe 1945 – 1949*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1985, 277 s.

¹⁶ Pozri ARON, Raymond. *Historie XX. století*. Praha : Academia, 1999, 869 s.

¹⁷ Spojenci a ZSSR sa dohodli na demilitarizácii a odzbrojení Nemecka. Krajina mala byť, na rozdiel od pôvodného spojeneckého plánu, ktorý počítal s jej rozdelením na niekoľko samostatných štátov, rozdelená na štyri zóny, ktoré by boli spravované USA, ZSSR a Spojeným kráľovstvom. Posledná zóna bola na britský nátlak vymedzená Francúzsku, ktoré tým získalo aj miesto v kontrolnej komisii.

¹⁸ Už v Teheráne dôležitým bodom rokovania bola poľská otázka, v ktorom Stalin žiadal východnú časť Poľska, v podstate v tom rozsahu, ktorý získal podľa spojeneckej zmluvy s Nemeckom v roku 1939. Spojenci súhlasili a bolo dohodnuté, že Poľsko ako kompenzáciu získa časť nemeckej ríše na západe. V podstate sa tak rozhodlo o poľských východných hraniciach na tzv. Curzonovej línii.

¹⁹ Vedúci britského štábu v Teheráne Alan Brooke povedal: „Stalin má prezidenta (Roosevelta, pozn. P. M.) oмотанého okolo malíčka.“ JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*, s. 422.

„Jalta“ v historickej pamäti strednej a juhovýchodnej Európy znamená zradu zo strany vlastných anglo-amerických spojencov prostredníctvom vydania Stalinovi a kontinuálny prechod od jedného diktátorského, cudzieho etnického režimu k druhému. Jaltská konferencia bola jedným zo stretnutí hlavných predstaviteľov ZSSR, USA a Spojeného kráľovstva (Stalina, Roosevelta a Churchilla) počas 2. svetovej vojny, ktoré sa konalo medzi 4. a 11. februárom 1945. Stretnutie malo krycí názov *Argonaut* a hlavnými otázkami, o ktorých sa rokovalo, bol vzťah Spojencov k Nemecku a Francúzsku, znova sa prerokovávala poľská otázka a vznik OSN.²⁰ V Jalte sa podpísala *Deklarácia o slobodnej Európe*, v ktorej sa USA, ZSSR a Spojené kráľovstvo zaviazali, že nechajú na oslobodených európskych územiach prebehnúť demokratické voľby. Zároveň sa mocnosti zaviazali pomáhať národom oslobodeným od nacistov riešiť demokraticky ich politické a hospodárske problémy. Východné časti Nemecka (Sliezske, Pomoransko, Východné Prusko) mali pripadnúť pod poľskú a sovietsku správu. Obyvateľstvo (asi 15 miliónov Nemcov) malo byť z týchto území odsunutú na západ.²¹

V Poľsku mala vzniknúť demokratická dočasná vláda, v ktorej by mal zastúpenie aj nekomunistický odboj a zástupcovia londýnskej exilovej vlády. Toto rozhodnutie bolo porážkou Britov a Američanov, pretože prakticky znamenalo len doplnenie bábkovej lublinskej vlády,²² riadenej z Kremľa. Pôvodnú požiadavku na odvolanie tejto vlády sa u Stalina nepodarilo presadiť. V Juhoslávii bola podporená dohoda medzi Titom a Šubašičom, ktorá prakticky zlúčila komunistickú a exilovú vládu.

Závery prijaté na Jaltskej konferencii sa po roku 1945 prijímali rozpačito alebo boli otvorene kritizované. Roosevelt bol obvinený z odpísania východnej a strednej Európy v prospech komunistického ZSSR. V tejto súvislosti sa predovšetkým zmieňuje Rooseveltovo a Churchillovo odmietnutie žiadosti poľskej emigračnej vlády o povojnovú medzinárodnú kontrolu poľského územia. Navyše žiadni predstavitelia iných štátov, o ktorých sa rokovalo, neboli do Jalty pozvaní, a tak boli vylúčení z rozhodovania o osudoch vlastného štátu či národa. Je silne nepravdepodobné, že obaja štátnici verili, že Stalin splní na konferencii dohodnuté závery ohľadom slobodnej Európy.²³

Historická pamäť modernej Európy je postavená na spomienke na víťazstvo nad nacizmom v roku 1945, ale zároveň si pamätá alibistické zapieranie pravdy o pasivite mocností v prvej fáze vojny. V čase, keď Poľsko znášalo vojenskú agresiu a ako prvé

---

²⁰ Veľká trojka sa správala podobne ako signatári Mníchovskej dohody, lebo ľubovoľne posúvali hranicami štátov bez toho, aby dotknuté krajiny mohli o tom spolurozhodovať. Výber samotného miesta, kde sa Veľká trojka stretla, bol v znamení ústupkov ZSSR. Stalin pod zámienkou, že nesmie stratiť kontakt s vojenskými operáciami, mal celý priebeh stretnutia pod kontrolou vrátane možných odpočúvaní britskej a americkej delegácie.

²¹ PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska 1939–1989*. Praha : Academia, 2000, s. 91-94.

²² Na poľskom území obsadenom Červenou armádou ZSSR sa ustanovil Poľský výbor národného oslobodenia (známy ako Lublinský výbor podľa sídelného mesta). Sovietska vláda oficiálne uznala Lublinský výbor ako dočasnú vládu Poľska 1. augusta 1944. Medzinárodne uznávanú exilovú poľskú vládu v Londýne ZSSR ignoroval.

²³ JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*, s. 421-426. Pozri PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska 1939–1989*, s. 86-87.

sa postavilo na odpor nacistickému Nemecku, v Paríži či dokonca v Londýne ešte stále mnohí verili, že Hitler sa zastaví pri porážke a rozdelení Poľska. Čoskoro však zistili, ako veľmi sa mýlili.²⁴

Poľská historická pamäť

Čo sa stalo s Poľskom a čo sa stalo na jeho území počas nemeckej okupácie, je v historickej pamäti veľmi tragickým príbehom. Práve na poľskom území páchali Nemci svoje najkrutejšie zločiny. Práve na poľskom území si vybudovali väčšinu infraštruktúry, ktorá bola použitá na jeden z najstrašnejších zločinov v ľudských dejinách – na genocídu. V mnohých západných krajinách bola okupácia bolestnou skúsenosťou, ktorú však bolo možné prežiť. No v Poľsku milióny Poliakov a európskych židov každý deň bojovali o prežitie, pričom sa s nimi zaobchádzalo ako s „podľudmi“. „Herrenvolk“ (národ pánov) umelo vymyslenú „židovskú rasu“²⁵ cieľavedome diskriminoval a nakoniec rozhodnutím o Endlösung (konečnom riešení) určil na fyzickú likvidáciu. Poliaci boli zase kvalifikovaní ako národ otrokov, ktorého veľkú časť bolo treba postupne likvidovať.²⁶

Schopnosť historickej pamäti pozrieť sa pravde o druhej svetovej vojne do očí je našou povinnosťou nielen voči minulosti, ale je to naša povinnosť aj voči budúcnosti. Skutočnosť, že povojnové Nemecko bolo tak rýchlo znovu začlenené do medzinárodného spoločenstva bez potreby dôkladného vyrovnania sa s vojnovými zločinmi, otvorila bránu pre odpustenie, ale aj relativizáciu zla spáchaného konkrétnymi ľuďmi.

Poľský expremiér Matesz Morawiecki sa nazdáva, že v politike je málokedy priestor na moralizovanie, ale pokiaľ ide o hodnotenie totalitných režimov – komunistického aj nacistického, nemôžeme mať žiadne pochybnosti, že to bolo absolútne zlo a jeho páchatelia sa raz a navždy vylúčili z ľudského spoločenstva. *„A dnes čoraz častejšie počúvame a čítame o spoluvine obetí. Odtiaľ je to už len krôčik k tomu, aby niekto úplne obrátil dejiny a postavil ich na hlavu. Vo vzťahu k Poľsku tento krok neurobil nikto iný ako Vladimir Putin. Ruská propaganda sa už roky snaží presvedčiť svet, že Poľsko je zodpovedné za vypuknutie druhej svetovej vojny. Lož taká drzá, že je až absurdná, je jedným zo základných znakov totalitnej propagandy.“*²⁷

Morawiecki sa nazdáva, že historické porovnania a ich aktualizácia sú zradné, ale dnes je ťažké vyhnúť sa im. Ak by sme genézu druhej svetovej vojny adaptovali

²⁴ Pozri BEDURFTIG, Friedemann. *Tretí ríše a Druhá svetová válka. Lexikon německého nacionalního socialismu*. Praha : PROSTOR, 2004, s. 365-366.

²⁵ Rasistický chápaná „židovská rasa“ nie je totožná ani so Židmi ako etnikom, ani so židmi ako náboženstvom, lebo boli do nej zahrnutí aj asimilovaní „poloviční a štvrtinovní židia“, ktorí sa už Židmi/židmi vôbec necítili a boli kresťanmi alebo ateistami. Preto sa rasistické označenie tejto komunity píše s malým „ž“ – židia (ako rasa, beloch, černoch...)

²⁶ KAŁAŻNY, Jerzy – KORZENIEWSKA, Amelia – KORZENIEWSKI, Bartosz (eds.). Der Zweite Weltkrieg im polnischen und deutschen kulturellen Gedächtnis. Siebzig Jahre danach (1945 – 2015). In *Posener Beiträge zur Germanistik* 36, 2016, 220 s.

²⁷ MORAWIECKI, Mateusz. Poľský premiér pre Postoj. Aktuálnosť dejín 2. svetovej vojny. In *Postoj. Konzervatívny denník*, 5. septembra 2022. Online: <https://www.postoj.sk/113675/aktualnost-dejin-2-svetovej-vojny> [cit. 20. 9. 2025].

na súčasné podmienky, kulmináciou by bola ruská invázia na Ukrajinu. Skutočnosť, že sa to stalo, znamená, že mnohé krajiny už zabudli na ponaučenie, ktoré plynie z 20. storočia. Čelíme obnovujúcemu sa impériu s totalitnými chůtkami. Pred 83 rokmi Poľsko ako prvé odmietlo ustúpiť imperialistickej agresii. Vybralo si vernosť slobode, vernosť základným hodnotám západnej civilizácie. A zradili ho jeho spojenci. Ak sa k tejto histórii vraciame, nie je to iba preto, aby sme si ju pripomenuli, ale aj preto, aby sme sa vyvarovali rovnakých chůb, k akým došlo práve vtedy.²⁸

Historická pamäť a interpretácie konca vojny po páde sovietskej sféry vplyvu

Pluralitný charakter spomienok na rok 1945 umožnil až pád komunistických diktatúr v roku 1989 a do politiky a historiografie sa to prenieslo vo forme silných konfliktov historickej pamäti. Výrazne to vidíme najmä v protikladnej interpretácii dejín medzi stredovýchodnou Európou a východnou Európou. Z baltsko-poľského pohľadu znamená rok 1945 prakticky prechod od jednej, nacistickej cudzej vlády k sovietskej cudzej vláde, naproti tomu z ruskej perspektívy znamená rok 1945 porážku a rozbitie nacistického Nemecka a „oslobodenie“ národov Európy a to vrátane Estónska, Lotyšska, Litvy a Poľska.

Na rozdiel od diel kultúry spomínania na bolestivé stránky vojny (vojnové pamätníky, diela obetiam vojny) sa v historickej pamäti medzi stredovýchodnou a východnou Európou takmer vytratil protiklad ohľadne charakteru nacionálno-socialistickej útočnej vojny a kriminálnej nemeckej okupačnej a likvidačnej politiky medzi bývalými protivníkmi svetovej vojny. To platí nielen pre medzičasom už konsenzuálnu interpretáciu roka 1945 medzi západnou Európou spojencov a nacionálno-socialistickou stredozápadnou Európou – ako začiatok denacifikácie, demokratizácie a hospodárskeho zázraku, ale aj pre zhodnú interpretáciu dejín medzi „stredozápadnou“ a „východnou Európou“, teda medzi znovuzjednoteným Nemeckom a Rakúskom na jednej strane a postsovietskymi spoločnosťami na druhej strane. Maďari, Česi a Slováci po masovej emigrácii z Maďarska v roku 1956 a z Československa 1968 začali Nemeckú spolkovú republiku vnímať vysoko pozitívne, ako demokratickú krajinu, ktorá ich emigrantom poskytla politický azyl a mnohým aj slušné živobytie a uplatnenie.

Tiež prevažne konsenzuálna je medzičasom spomienka na rok 1945 v stredozápadnej a stredovýchodnej Európe, teda medzi Nemeckom a Rakúskom na jednej strane a Poľskom a Českou republikou na strane druhej. Jedni boli na strane agresora (hoci v prípade Rakúska ide o veľmi problematické posudzovanie „anšlusu“ (z nem. Anschluss) a druhí boli obeťami tohto agresora. Tretiu skupinu štátov v tomto priestore, zvažujúc sa k Balkánu, tvorili spojenci Nemecka: Maďarsko, Slovensko a Chorvátsko. Iba na konci vojny sa stali obeťami nemeckej okupácie a paradoxne Slovensko a Chorvátsko sa stalo po vojne súčasťou víťaznej koalície, hoci tento atribút neniesli ako samostatné politické subjekty, ale už len v rámci obnovených predvojnových štátov Československa a Juhoslávie. V chorvátskom, ale ešte

---

²⁸ Tamže.

výraznejšie v slovenskom prípade nastali počas vojny významné zmeny národnej identity. Politická rezistencia voči prvej SR zosilnela po zmenách na frontoch. Čechoslovakisticky orientovaní tvorcovia Povstania v auguste 1944 však nedostatočne zväžili jednu podstatnú vec, že v tom satelitnom „nesuverénnom slovenskom štáte“ nastalo dokonštituovanie moderného slovenského národa, ktorý by sa bez tohto vojnového intermezza nebol dotvoril, ale pravdepodobne by bol v „československom politickom národe“ postupne zanikol. Až od 6. októbra 1938 – vyhlásenie autonómie Slovenskej krajiny, resp. od 14. marca 1939, sa dá hovoriť o politickom slovenskom národe,²⁹ ktorý nielen sám seba uznával, ale bol aj medzinárodne akceptovaný. Tento fakt už nezmenil ani koniec vojny (spojený so zánikom I. Slovenskej republiky), ani komunistický režim. Ba tento významný fakt právnej (ba dokonca medzinárodnoprávnej) subjektivizácie slovenského národa, ktorý sa uložil do kolektívnej historickej pamäti, vznikol práve zásluhou Slovenskej republiky (1939 – 1945), bol okrem konštituovania Slovenskej národnej rady 1944 predpokladom aj pre vznik československej federácie 1968 a samostatného štátu 1. januára 1993.

Avšak rok 1945 ako miesto spomienok je v tejto časti Európy čiastočne prekrytý vysídlením – vyhnaním Nemcov, ako inou historickou spomienkou, keď v duchu filozofie pomsty – retribúcie bola uplatnená kolektívna vina na milióny po nemecky hovoriacich obyvateľov strednej Európy, ktorí nielen etnicky, ale najmä kultúrne a civilizačne stáročia dotvárali tento priestor. Markantne sa pošliapala všeobecná humanita a vlastnícke práva, čím je stredoeurópsky konsenzus historickej pamäti výrazne oslabený. Naproti stredovýchodo-európskej argumentácii jestvuje v niektorých častiach spoločností stredozápadnej Európy názor, že takáto kauzalita nie je daná.

Ešte viac konfliktný ako pomer medzi oboma *lieux de mémoire*, teda rokom 1945 a vyhnaním Nemcov, je pomer medzi rokom 1945 a holokaustom. V stredovýchodnej Európe sa postulát celoeurópskej spomienky na genocída židov poníma ako bezprostredná konkurencia k vlastnej interpretácii Jalty, ako nežiaduce napomenutie, ba dokonca ako podvedomá výčitka antisemitizmu. A aj v postsovietskej východnej Európe sa vina za holokaust vníma ako cudzí fenomén, pretože sa chápe ako „aktivity nemeckého nacizmu“, ktoré nie sú spojené s vlastnými národnými dejinami jednotlivých európskych krajín. V prípade Slovenska došlo v tomto smere v posledných desaťročiach k výraznému posunu v hodnotení spoluzodpovednosti národného režimu za holokaust a to až do tej miery, že aj najvyšší politickí predstavitelia a média terajšej Slovenskej republiky pripisujú I. Slovenskej republike vinu a zodpovednosť za „vyvražďovanie slovenských židov“.³⁰

²⁹ LETZ, Róbert a kol. *Úsilie Slovákov o autonómiu*. Martin : Matica slovenská, 2019, 262 s.

³⁰ Údaje už v čase deportácií židov zo Slovenska (marec – október 1942) slovenskí politici „mali vedieť“, že židia budú po deportáciách likvidovaní. Tento názor vyvracia misia Rudolfa Vrba a Alfréda Wetzlera. Ani v apríli 1944 takmer nikto nechcel uveriť týmto dvom židovským zbehom z koncentráku správy o vraždení židov v Osvienčime. Ani maďarskí židia, ktorým bola ich správa určená. Veľká časť sa nechala napriek ich informáciám deportovať do koncentrákov. Objektívnou pravdou je to, že vtedajšia slovenská vláda prijala celý rad protizidovských zákonov, čo bolo nehumánne a rasistické a čo viedlo ku genocíde. Ani jeden z nich, ani ústavný zákon o deportáciách, však nepredpokladal, že židia budú vyvraždení. Konferencia vo

Oslobodenie a „sloboda“ v krajinách s totalitnými režimami

Ako je to s pojmom oslobodenie? Slobodu môže priniesť len ten, kto sám slobodu má. Úbohí ľudia povinne mobilizovaní do Stalinovej Červenej armády boli zotročení obyvatelia totalitnej krajiny, kde krutá totalitná diktatúra trvala už 28 rokov. Oni sami nemali ani osobnú, ani spoločenskú slobodu. Čo priniesli strednej a juhovýchodnej Európe? Diktatúru komunistov! Už roku 1945 mali v rukách všetky kľúčové mocenské rezorty.

Je prípustné položiť otázku, či môže armáda totalitného štátu niekoho oslobodiť? Oslobodiť znamená priniesť slobodu. Červená armáda nikomu slobodu priniesť nemohla. Bola nositeľkou komunistickej totalitnej ideológie. Obyvatelia ZSSR žili v podmienkach diktatúry, kde nebolo slobody. Sovietski občania nepoznali slobodu ako základnú spoločenskú hodnotu. Bez donucovania konať a rozhodovať sa bez cudzieho nátlaku. V ZSSR nebola garantovaná osobná sloboda, ktorá zaručovala, že nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako ustanoví zákon. Nebola tam sloboda slova – právo slobodne vyjadriť svoj názor. Ani sloboda pohybu – právo slobodne sa pohybovať na území štátu a opustiť ho. Preto bol dôsledok sovietskej prítomnosti v strednej a juhovýchodnej Európe a vytvorenie sféry vplyvu ZSSR len ten, že jednu totalitu – nacistickú, vystriedala totalita komunistická. Totalitný nacistický systém vystriedal postupne v rokoch 1945 – 1948 totalitný boľševický systém. Oslavy oslobodenia môžu sláviť v západnej Európe. Argumentácia, že v prípade zmluvy Ribbentrop – Molotov šlo len o zmluvu o neútočení, neobstojí. Táto spojenecká zmluva umožnila Stalinovmu Sovietskemu zväzu prisvojiť si veľké územné zisky prostredníctvom vojenskej agresie a okupácie Litvy, Lotyšska a Estónska, rovnako ako veľkej časti Poľska, Fínska a Rumunska. Nešlo o nijakú zmluvu o neútočení, ale o zmluvu dvoch totalitných štátov, ktorá len stanovila územné rozdelenie okupovaných území a hranicu medzi sférami vplyvu oboch diktátorov. Tieto dve diktatúry, nacizmus a komunizmus, majú k sebe prekvapivo blízko, napríklad v metódach zaobchádzania s odporcami týchto režimov. Nie je nijakým tajomstvom, že nacistické koncentračné tábory boli priamo inšpirované pracovnými vyhladzovacími tábormi v ZSSR – systémom gulagov. Červená armáda sa dopúšťala prvých vojnových zločinov v období 2. svetovej vojny.³¹

Katynský masaker bol vojnovým zločinom Červenej armády, ktorá páchala aj iné zločiny. Išlo o krádeže, lúpeže, únosy, znásilňovanie, mučenie a vraždy. Niet sa čo čudovať, že obyvatelia západnej Ukrajiny a pobaltských štátov obsadených ZSSR vítali v roku 1941 nemeckých nacistov ako osloboditeľov. Po ukrutnostiach a zločinoch, ktoré zažili od sovietskych okupantov, bol vstup nacistov oslavovaný ako oslobodenie. Hoci to bol, samozrejme, veľký omyl. Rovnako sú ním oslavy vstupu Červenej armády na územia štátov okupovaných nacistickým Nemeckom. Skutočná sloboda bola zničená medzi dvoma mlynskými kameňmi dvoch diktatúr.

Wannsee v januári 1942 o Endlösung bola prísne tajná a nesmeli o nej vedieť ani nemecké špičky. Potvrdil to aj Norimberský proces.

³¹ COURTOIS, Stéphane a kol. (eds). *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*. Bratislava : Agora, 1999, 704 s.

Stalinov totalitný štát nikdy nepodpísal Ženevské konvencie. Na dobytých územiach sa sovietski vojaci správali ako okupačná armáda. Unášanie civilného obyvateľstva do ZSSR na otrocké práce bolo bežné. Cieľom vstupu Červenej armády na územie iných štátov nebolo priniesť im slobodu, ale zaviesť na okupovaných územiach vlastný systém brutálnej totality. Čo sa skutočne po pár rokoch stalo. Práve tí, čo bojovali v západných armádach v západnej Európe, to pocítili najviac. Skončili vo väzniciach a komunistických pracovných táboroch. To sa odráža aj v historickej pamäti národov, čo zažili komunizmus.

Rozdiely a paralely v interpretácii dejín po roku 1945

V Berlíne sa 10. – 12. októbra 2013 konalo (NSR) Medzinárodné sympóziu ústavov a inštitúcií, ktoré sa zaoberajú výskumom totalitných režimov 20. storočia, ktoré malo názov Medzinárodná spolupráca – historická pamäť – rozdiely a paralely v Európe. Organizátormi konferencie boli Európska sieť – pamäť a solidarita a Európske centrum Solidarnosť z Gdaňska. Na príprave konferencie kooperovali so Spolkovým ústavom pre kultúru a dejiny Nemcov vo východnej Európe v Oldenburgu, Ústavom pre súčasné dejiny akadémie vied Českej republiky, Ústavom pamäti národa v Bratislave a Maďarskou akadémiou vied v Budapešti.³² Na podujatí som sa osobne zúčastnil.

Britský spisovateľ a historik Keith Lowe³³ sa na tejto konferencii zaoberal rozdielnymi prístupmi k historickej pamäti v západnej a východnej Európe. Svojím nekonvenčným pohľadom mnohé veci zjednodušil. Najmä s jedným z jeho záverov, že fašizmus bol oveľa horšou formou diktatúry ako komunizmus, preto ich nemožno porovnávať, nesúhlasili v diskusii viacerí účastníci, najmä z Poľska, Estónska a Lotyšska.

Prof. Andrzej Paczkowski³⁴ predstavil ťažkú tému historickej pamäti na národný socializmus a komunizmus v Európe. Pokúsil sa charakterizovať historickú pamäť. To, čo skúmame, je podľa neho tzv. pamäť verejnosti, ktorú formujú učebnice, oslavy, pamiatky, múzeá, názvy ulíc, filmy a knihy (žiaľ, viac romány ako odborné publikácie). Vyhodnotil rozsah a intenzitu štátneho teroru dvoch európskych totalitných mocností. Už do 31. augusta 1939 – v predvečer vojny – sa ukazujú výrazné rozdiely medzi tretou

³² Na konferencii sa zúčastnilo 121 účastníkov z 28 krajín.

³³ Lowe vydal dve kritikou uznávané historické knihy o druhej svetovej vojne a jej následkoch. V knihe *Inferno : the fiery destruction of Hamburg, 1943* (New York : Scribner, 2007, 430 s.) opísal kobercový nálet britských a amerických leteckých síl na Hamburg v roku 1943, ktorý zničil väčšinu mesta a vyžiadal si približne 40 000 civilných obetí. Jeho kniha *Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II*. (New York : St. Martin's Press, 2012, 460 s.) je história Európy v období po druhej svetovej vojne, ktorá opisuje bezprávie, chaos a neobmedzené násilie, ktoré zachvátilo kontinent v rokoch 1944 – 1949. To naznačuje, že vojna sa neskončila, ale v skutočnosti pokračovala v rôznych podobách niekoľko rokov po oficiálnom príméri v máji 1945. To sa vzťahuje na celý rad sporných otázok, ako je povojnová pomsta, etnické čistky a občianske vojny.

³⁴ Andrzej Paczkowski bol v 80. rokoch vydavateľom prameňov k dejinám Solidarności, ako dokumenty ústredného výboru PZRS: *Gomulka i inni, Dokumenty z archiwum KC 1948 – 1982* (Londyn : Aneks, 1987, 272 s.). Pracoval v Ústave politických vied a je autorom mnohých kníh z najnovších poľských dejín. Napísal časť *Čiernej knihy komunizmu* (1997) o poľských reáliách. V roku 1999 sa stal členom kolégia Ústavu národnej pamäti.

rišou a Sovietskym zväzom. Brutalita a bezohľadnosť v devastovaní spoločnosti, ničenie politických oponentov, vyvlastňovanie a vyvražďovanie židov a „zbytočných ľudí“ spôsobili, že od prevzatia moci nacistami (1933) bolo zabitých alebo zomrelo vo väzniciach a táborech pravdepodobne takmer 10-tisíc ľudí.³⁵ Za 6 rokov od príchodu Hitlera k moci bolo v koncentračných táborech okolo 170-tisíc nemeckých občanov. Avšak v Stalinom ovládanom Sovietskom zväze – vlasti svetového proletariátu, len za niekoľko mesiacov – od júla 1937 do novembra 1938 – bolo zastrelených s veľkou presnosťou (a možno aj v súlade s realitou), lebo to počítali sami vrahovia, 681 691 ľudí. Na začiatku roka 1935 bolo v trestaneckých táborech takmer milión ľudí a len v roku 1937 pribudlo 700-tisíc nových „nevoľníkov“. Sovietsky zväz nezastavil politiku masového teroru proti svojim vlastným a cudzím občanom ani vtedy, keď bol spojencom Nemecka (Katynský masaker, kde na jar 1940 za menej ako dva mesiace postrieľali asi 22-tisíc poľských občanov). Keď ZSSR bojoval s treťou ríšou až na smrť, ale najmä potom, keď bojovala Červená armáda v Berlíne a vo Viedni, teror pokračoval. Jedna z niekoľkých divízií NKVD vnútorných vojsk umiestnených v Poľsku od októbra do decembra 1944 zatkla viac ako 50-tisíc ľudí. Do mája 1945 NKVD a jednotky sovietskej kontrarozviedky (Smerš) zatkli a poslali do zajateckých táborev viac ako 30-tisíc vojakov a dôstojníkov podzemnej Armije Krajovej.³⁶ V týchto táborech boli poľskí vojaci spolu s Nemcami, Maďarmi a neskôr aj Japoncami. V marci 1945 poľské podzemné vedenie (vrátane formálneho podpredsedu vlády) pozvali na politické rozhovory do Moskvy a o tri mesiace neskôr ich odsúdili vo vykonštruovanom procese. Extrémnou brutalitou v kombinácii s prefíkanosťou sa vyznačovali sovietske akcie v Budapešti, Bukurešti a Sofii. Najbrutálnejšie postupovali v rámci pacifikácie partizánskych protisovietskych hnutí na novozískaných územiach, čo trvalo až do konca 40. rokov. V partizánskej vojne v bývalých poľských východných územiach, pripojených k Sovietskemu zväzu (západná Ukrajina a Bielorusko), v Litve a Lotyšsku boli zabití desiatky tisíc civilistov a partizánov a státisíce ľudí bolo deportovaných za Ural.³⁷

Slovenská historická pamäť na 2. svetovú vojnu

Vplyv Nemecka a spojenectvo s ním sa zmenilo veľmi zásadným spôsobom, čo doteraz výrazne podmieňuje videnie tejto časti našich dejín. Pod vplyvom mocenskej hegemonie nacistického Nemecka sa do Slovenskej republiky implantovala rasová ideológia, ktorá našla čiastočne podporu v slovenskom antisemitizme sociálneho pôvodu. Vyústilo to do rasovej selekcie časti obyvateľstva a jeho deportácii so smutne známym koncom. Toto evidentné porušenie ľudských práv sa pripisuje nielen kompetentným, ale celému štátu, čo u časti neseriózných publicistov dokonca vyznieva tak, ako keby tento štát vznikol iba pre odsúdeniahodné rasové opatrenia.

³⁵ Všetky údaje sú prevzaté z rukopisu prednášky prof. A. Paczkowského.

³⁶ COURTOIS, Stéphane a kol. (eds). *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*, s. 319-344.

³⁷ Pozri JAŠEK, Peter (ed.). *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*, 940 s.

Po roku 1945 sa vzhľadom na existenciu I. Slovenskej republiky, ktorá bol spojencom porazeného Nemecka, nepripúšťal názor, že tento štát mohol mať aj nejaké pozitíva, ktoré objektívne aj mal. Keďže sa dejiny museli skúmať z československého pohľadu, negatívne videnie slovenského emancipačného pohybu (vo veľmi nepriaznivých vojnových podmienkach) sa iba posilnilo, ba určitým spôsobom zafixovalo. Po roku 1948 k tomu pristúpil ešte povinne záväzný marxistický výklad dejín s neslávne známymi pojmami „*klérofašistický štát*“ a s odsudzovaním politického katolicizmu, s ktorým spájal aj „*škodlivý*“ slovenský nacionalizmus. Po páde komunizmu roku 1989 sa nakrátko v rámci pokusov o odkrývanie tabuizovaných tém začalo voľnejšie písať aj o slovenskom vývoji v rokoch 1918 – 1945, ale kľúčové historické vedecké pracoviská opäť väčšinou zaujali postoj bez politického nadhľadu, nerešpektujúce slobodu vedeckého výskumu a potrebu kontinuálne, neskreslene zobrazit' slovenský vývoj v 20. storočí.

Historické spracovanie témy I. Slovenskej republiky slovenskými historikmi sa odrážalo aj v kolektívnej pamäti. Od roku 1945 sa dá rozdeliť podľa dobových okolností a miesta, kde vznikali. Slovenský politický exil v zahraničí hodnotil jednoznačne pozitívne aj po roku 1945.³⁸ Československý politický exil (kde pôsobili aj niektorí Slováci) hodnotil túto tému prevažne negatívne – ako rozbitie Československa. Na Slovensku (resp. Československu) bola táto téma zaťažaná od roku 1945 politickým tlakom, ktorý bol dvojako charakteru – výsledkom 2. svetovej vojny a obnovením Československa.³⁹ Po prevzatí moci komunistami pribudol ďalší faktor – marxisticko-leninské kritériá posudzovania dejín (triedny a internacionálny prístup), ktorý neumožnil objektívne posúdiť ani dejinný priebeh vzniku I. Slovenskej republiky a ani slovenský nacionalizmus ako pozitívny jav. Po roku 1989 sa v rámci odkrývania tabuizovaných tém začalo objektívnejšie hodnotiť aj obdobie rokov 1939 – 1945.⁴⁰ Asi do polovice 90. rokov 20. storočia sa rozvinula aj polemická diskusia na tieto témy. Žiaľ, väčšina bývalých marxistických historikov nezmenila veľmi ani terminológiu, ani metodológiu prístupu k tejto téme. V ostatných rokoch slovenskí historici dávajú pri posudzovaní tohto obdobia prednosť pohľadu externého pozorovateľa. To sa prejavuje aj v médiách ovplyvňujúcich verejnosť.

Vznik samostatného Slovenského štátu 14. marca 1939 bol spôsobený geopolitickými zmenami v Európe, najmä posilnením úlohy Nemecka. Slovenská štátnosť však bola vyústením dlhodobého úsilia slovenských elít o národnú emancipáciu Slovákov. Slovenské politické programy neobsahovali myšlienku samostatného štátu (žiadali politickú

³⁸ POLAKOVIČ, Štefan – LACKO, Martin. *Z dejín slovenského exilu (1945 – 1989)*. Bytča : Slovenský dejepisný spolok, 2025 (2. vyd.), 49 s.

³⁹ BOBÁK, Ján (ed.) Slovenský revolučný odboj a počiatky organizovaného protikomunistického odboja v zahraničí v rokoch 1945 – 1947. In JAŠEK, Peter (ed.). *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*, s. 642-693.

⁴⁰ HOFFMANN, Gabriel a kol. *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : Garmond, 1996, 811 s.; *Zamlčaná pravda o Slovensku. 2. diel. Dr. Jozef Tiso o sebe: Jeho obhajovacia reč pred tzv. Národným súdom v Bratislave dňa 17. a 18. marca 1947*. Bratislava : S-G-T PLUS, 1996, 417 s.

autonómii), ale ani ho neodmietali. Politické okolnosti rozpadu ČSR urýchlili tento vývoj a samostatný štát bol prirodzeným vyústením slovenského národno-emancipačného vývoja. Hoci ide o relatívne krátke obdobie dejín 20. storočia, zrútenie dovtedajšieho poversailleského usporiadania umožnilo posuny štátnych hraníc a vznik viacerých nových štátov. Treba zdôrazniť, že vznik Slovenského štátu 14. marca 1939 nijako nesúvisí s 2. svetovou vojnou (tá sa začala až 1. septembra 1939), ale s pokusmi a diplomatickými krokmi zabrániť vojne.⁴¹ Zdrojom napätia, podobne ako dnes, boli národnostné menšiny (najmä nemecká a maďarská), čo limitovalo aj autonómnou Slovenskú krajinu, ktorá 2. novembra 1938 stratila juh svojho územia aj s druhým najväčším mestom Košice. V stave krajného ohrozenia Slovenska sa vtedajší reprezentanti Slovenska rozhodli pre štátnu samostatnosť, garantovanú Nemeckom. Nemecká politika a národnosocialistická ideológia vyvíjala intenzívny tlak na mladý štát, ktorého autoritatívny režim sa málo odlišoval od ostatných európskych štátov.

Slovenský štát, resp. I. Slovenská republika je nesporne v historickej pamäti národa. Je tam však uchovaná v rozmanitých podobách. Iba časť populácie si uchováva tzv. rodinné vedomie – informáciu od prarodičov a rodičov. Táto informácia väčšinou neobstojí v odbornej polemike, ale postoj týchto skupín obyvateľstva to nemení. Veľká časť populácie je formovaná „socialistickou“ školou a túto prvú modernú slovenskú štátnosť vníma s rezervou. Najväčšia časť spoločnosti však nemá vyhranený názor na toto obdobie slovenských dejín. Je však prístupná logickej argumentácii historikov a politikov.⁴²

Slovenskí politici zaujímali ambivalentné postoje k tomuto úseku dejín. Aj vysoko-postavení politici, pokiaľ nestáli na dogmatických československých alebo kozmopolitných pozíciách, v súkromí často vyjadrovali kladný vzťah k I. Slovenskej republike, intuitívne vnímajúc, že išlo o „slovenskú vec“. Tieto postoje silne ovplyvňoval slovenský politický exil.⁴³ Na verejnosti si však málokto dovolil vyjadriť sa aj pozitívne o rokoch 1938 – 1945. Marginálne politické strany (a dve parlamentné) sa občas k 14. marcu hlásili, ale nazdávam sa, že išlo o výrazne zdeformovaný obraz historickej reality.

Skúsenosť malého národa, ktorý sa vyslobodil spod národnostného útlaku iba roku 1918, s vlastným štátom je aj v kolektívnej historickej pamäti vnímaná ako dejinná udalosť.⁴⁴ Napriek nepriaznivej geopolitickej situácii (hegemónia totalitného Nemecka, deštrukcia Československa, ideológia elitného autoritárstva), Slováci ako národný kolektív videli v samostatnom štáte efektívnu možnosť národnej záchranu, a to napriek tomu, že jeho elity videli od začiatku riziká existencie tohto štátu (nezávisle od toho, aké politické

⁴¹ MULÍK, Peter a kol. *Rok 1939. Rok slovenských historických rozhodnutí*. Martin : Matica slovenská, 2020, 257 s.

⁴² Pozri BOBÁK, Ján (ed.). *Na ceste k štátnej samostatnosti : (na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského)*. Martin : Matica slovenská, 2002, 288 s.

⁴³ POLAKOVIČ, Štefan – LACKO, Martin. *Z dejín slovenského exilu (1945 – 1989)*, 49 s.

⁴⁴ MRVA, Ivan – MULÍK, Peter. *Rok 1918 a Slováci*: Martin : Matica slovenská, 2019, 116 s.; LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol a kol. *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a Strednej Európy*. Martin : Matica slovenská, 2020, 274 s.

postoje zastávali). Kvalitatívne však najväčším pozitívom novovzniknutej situácie bolo konštituovanie a rozvinutie idey samostatného slovenského národa, lebo v Československej republike (1918 – 1938) sa táto právna subjektivita stratila⁴⁵ (v Uhorsku existovala v obmedzenej miere ako slovenská národnosť) a bola prekrytá ideológiou fiktívneho československého národa. Toto vtedajšie zadefinovanie úplnej a nespochybniteľnej samostatnosti slovenského národa nebolo odvtedy už viac spochybnené (ani v Povstaní, ani v Košickom vládnom programe a ani v období komunizmu).⁴⁶ Čierno-biele videnie týchto udalostí prekonáme postupne zreлым analytickým uvažovaním mladých učiteľov, právnikov, publicistov. Vidím to pozitívne.

Tento trend je v ostatnom čase dosť zreteľným úsilím časti slovenských elít. Usiloval sa o to v exile aj ideológ slovenskej štátnosti Štefan Polakovič. Zdá sa mi, že ide o dosť účelové pokusy, ktorých motívom je „jednota národa“, resp. „jednotné historické myslenie“. Ucelené a zrozumiteľné historické vedomie u jednotlivca aj národa predpokladá, že na jednotlivé historické udalosti a aktérov dejín si spomína v určitom súlade, ktorý dáva vysvetlenie dejín jeho národa. Ak ten súlad chýba, je toto vedomie zmätočné, a to vysvetľuje aj nechť Slovákov k vlastným dejinám.

Historická pamäť na vojnu je zvyčajne zameraná v prvom rade na vlastný národ a obeť, ktoré priniesol (v latinčine lepšie chápané ako *offertum*), a medzi ne patria v prvom rade vojaci medzi mŕtvymi, ale aj civilné obyvateľstvo.⁴⁷ Druhá svetová vojna však mala úplne iný rozmer ako dovtedy bežné vojenské konflikty. V nemeckej sfére vplyvu išla ruka v ruke s holokaustom, genocídou v nebyvalom rozsahu, ale aj s fyzickou likvidáciou zástupcov mnohých iných skupín obyvateľstva. Studená vojna, rozdelenie Európy na dve sféry vplyvu, vytvorila odlišné rámcové podmienky. Najmä v sovietskej sfére vplyvu sa až po jej páde v rokoch 1989/1991 naskytila príležitosť slobodnejšie formovať národnú historickú pamäť. To vyvolalo otázku, ako by sa mala nemecká a sovietska dominancia, ktorá po nej nasledovala, chápať v pamäti národa. Najmä v oblastiach, kde pakt Hitlera a Stalina z roku 1939 ustanovil vládu oboch mocností, táto dvojité pamäť dodnes zohráva dôležitú úlohu.

Pripomínanie si nemeckých vojnových zločinov

Táto historická spomienka súvisí s rokom 1945, lebo len vtedy sa odhalili nacistické zločiny v celom rozsahu. V západnej a čiastočne aj v strednej Európe vznikol trend pridávať mená padlých, v tomto prípade vojakov, z druhej svetovej vojny k existujúcim regionálnym pamätníkom prvej svetovej vojny. To sa dialo takmer univerzálne napríklad vo Francúzsku a možno ho nájsť aj v centrálnom Víťaznom oblúku v Paríži, vždy s hlavným posolstvom „*Mort pour la patrie*“ („Zomrel za vlasť“) ako zdanlivo nadčasovou formuláciou. Riešenie s obeťami z radov civilistov však bolo zložitejšie. Vo Francúzsku

⁴⁵ HEIMANNOVÁ, Mary. *Československo, štát, ktorý zklamal*. Havlíčkův Brod : PETRKOV, 2020, s. 21-49.

⁴⁶ LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992*. Bratislava : Slovenské literárne centrum, 2021, s. 12-14.

⁴⁷ LACKO, Martin (ed.). *Partizánske zločiny v pamäti národa I. (Príbehy z rokov 1944 – 1945)*. Partizánske : Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939 – 1945, 2024, 144 s.

boli miesta nacistického vraždenia všade, od masakrov až po koncentračné tábory. Tie sa postupne zviditeľňovali, čoraz viac od 60. rokov 20. storočia, a ich štrukturálne pozostatky poskytovali príležitosť na pripomínanie si vojny vrátane pamätníkov. Spočiatku sa to dialo na národnej úrovni, ale od 60. rokov 20. storočia sa objavili miesta zmierenia medzi bývalými vojnovými nepriateľmi, často v bilaterálnych štátnych dokumentoch. Príkladmi sú Oradour-sur-Glane v Limousin (Francúzsko), Fosse Ardeatine v Ríme, Marzabotto neďaleko Bologne (Taliansko), ako aj Kalavryta v Grécku alebo Kragujevac a Pančevo v Srbsku (Juhoslávia).

Jadro nacistických zločinov, najmä genocída európskych židov, sa odohralo vo východnej Európe. Vojnové akcie a systematické vyhladzovanie boli často úzko prepojené. V regionálnej pamäti boli väčšinou oddelené. Samotná pripomienka vojny sa v podstate riadila podľa sovietskeho modelu: monumentálna ženská socha víťazstva pripomínala víťazstvo vo „Veľkej vlasteneckej vojne“. Socha „Vlast“ neďaleko Volgogradu, miesto ústredného víťazstva vo vojne, bola slávnostne odhalená v roku 1967 ako jeden z najväčších pamätníkov na svete s výškou 85 metrov, socha „Matka Ukrajina“ v Kyjeve z roku 1981 svojou veľkosťou sotva za ňou zaostávala. Podobný vzor prevládal v celej sovietsky ovládanej časti Európy, vrátane Berlína-Treptowa, kde sa nachádzala monumentálna socha vojaka so zachráneným dieťaťom a zlomeným hákovým krížom. Pamätník víťazstva a vojenský cintorín boli tu zjednotené už v roku 1949. Stalo sa tak na mnohých miestach v NDR, ako aj inde v strednej a východnej Európe, hoci väčšinou v menšom rozsahu.

Po skončení sovietskej sféry vplyvu v Európe sa národné spomienky, ktoré boli predtým latentné, mohli dostať do väčšej verejnej prítomnosti. Avšak najmä v pobaltských štátoch hrozí, že nahradenie pamätníkov „slávnej Červenej armády“ národnými tradíciami povedie ku konfliktom o novú formu postsovietskej štátnosti. Napríklad v roku 2007 bola v Tallinne presunutá (menšia) bronzová socha vojaka z centra mesta na cintorín; v roku 2022 boli z pamätníka v Klaipede (Litva) odstránené sovietske insígnie – čo sprevádzali vnútrospoločenské a medzištátne spory o legitimitu opätovného odhalenia pamätníka. Konflikt o „desovietizáciu“ pamäti, a to aj prostredníctvom demolácie, tu pokračuje dodnes.⁴⁸

Príklad Poľska

Od konca 40. rokov 20. storočia poľský štát spomína na nemecké vyhladzovacie tábory na svojom území. Napríklad v Treblinke, ústrednom mieste genocídy, boli v roku 1964 postavené symbolické hroby podľa vzoru židovských cintorínov s centrálnym pamätníkom a viacjazyčným nápisom „Nikdy viac“. V roku 1947 poľský štát vyhlásil miesto Osvienčim za múzeum. V roku 1954 bol založený Medzinárodný výbor pre Osvienčim, zložený z bývalých väzňov z 19 krajín, ktorý sa snažil uplatniť svoj vplyv. Od 60. rokov 20. storočia dostali východoeurópske aj západoeurópske štáty možnosť

⁴⁸ LUFT, Elisabeth – MUNKLER, Herfried. 80 Jahre Kriegsende: Verblasst die Erinnerung? In *Zeitgeister. Das Kulturmagazin des Goethe Instituts*. Online: <https://www.goethe.de/prj/zei/de/art/26647661.html> [cit. 10. 9. 2025].

zriadiť si vlastné národné výstavy, ktoré hrozili tým, že zatienia pamiatku židovských obetí. Okrem toho si tu židovská a kresťanská historická pamäť konkurovala. Až od roku 1990 sa zlepšili príležitosti pre občiansku spoločnosť a medzinárodné iniciatívy na spoločné formovanie historickej pamäti.⁴⁹

Poľská národná historická pamäť sa formovala iným spôsobom. V roku 1966 bol neďaleko Gdanska postavený pamätník obrancom Westerplatte počas invázie nacistického Nemecka do Poľska v septembri 1939. V roku 2017, po takmer desiatich rokoch plánovania, bolo otvorené múzeum druhej svetovej vojny. Prekročilo úlohu Poľska ako nemeckej obete a okrem iného sa venovalo aj sovietskej okupácii východného Poľska od roku 1939. Vo Varšave stál od roku 1948 pamätník povstania židov vo varšavskom gete, ktoré Nemci v roku 1943 krvavo potlačili. Pamätník Varšavského povstania proti nemeckej nadvláde v roku 1944 (ktorého krutému potlačeniu Červená armáda, stojaca na druhom brehu Visly, nezabránila) verejne symbolizoval v roku 1983 iba pamätníkom „Malého povstalcu“, sochou malého chlapca. Až v roku 1989 vznikol monumentálny bronzový súbor dokumentujúci podzemný odboj poľského obyvateľstva.⁵⁰

Za posledných 30 rokov sa v stredovýchodnej Európe čoraz viac objavuje iný druh rivality spomienok na druhú svetovú vojnu. Nemecká okupácia, vojnové zločiny spáchané v jej kontexte a holokaust sa pripomínajú v celej Európe, hoci už takmer vôbec nežijú pamätníci. Venuje tomu veľkú pozornosť najmä kinematografia a filmové umenie. Iniciatívy oživovania tejto historickej spomienky sú často zo židovského prostredia.

Rivalitu spôsobuje však to, že do verejného povedomia sa dostal aj sovietsky útlak, prejavy komunistickej totality, počnúc paktom Hitlera a Stalina v auguste 1939. Okrem toho sa objavila perspektíva, ktorá spájala nemeckú tyraniiu v rokoch 1939 až 1945 so sovietskou dominanciou, totalitnou vládou a často aj útlakom. Štyri až šesť rokov genocídnej nacistickej vlády ustúpilo do úzadia v porovnaní so sovietskou tyraniiou, ktorá bola vnímaná ako podobná, ale dlhšia. Žije veľa pamätníkov a obetí komunistickej totality. Vzhľadom na jej trvanie a blízkosť k súčasnosti sa zdá, že odlišná povaha cudzej nadvlády ustúpila do úzadia ako interpretačný vzorec.⁵¹

Paneurópska spomienka?

---

⁴⁹ HETLING, Manfred – ECHTERNKAMP, Jörg (eds.). *Gefallenengedenken im globalen Vergleich. Nationale Tradition, politische Legitimation und Individualisierung der Erinnerung*. Mnichov : Oldenbourg Verlag, 2013, s. 345. Pozri BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a Druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu*. Praha : PROSTOR, 2004, 672 s.

⁵⁰ LUFT, Elisabeth – MUNKLER, Herfried. 80 Jahre Kriegsende: Verblasst die Erinnerung? In *Zeitgeister. Das Kulturmagazin des Goethe Instituts*. Online: <https://www.goethe.de/prj/zei/de/art/26647661.html> [cit. 10. 9. 2025].

⁵¹ HILBRENNER, Anke – MEISSNER, Christoph – MORRÉ, Jörg (eds.). *Riss durch Europa. Die Folgen des Hitler-Stalin-Pakts. Perspektiven aus Ostmitteleuropa*. Göttingen : Wallstein Verlag, 2024, 296 s.

Európske kultúry spomienok slúžia na podporu zmierenia a uzmierenia medzi bývalými agresormi a ich obeťami. Paneurópska spomienka na vojnu sa koná v určitých významných dátumoch a na určitých miestach, ako sú napríklad výročia vylodenia vojsk (západných) Spojencov v Normandii v júni 1944. Oslavy týchto výročí v Normandii boli vyjadrením aktuálneho politického vývoja a konštelácií. Po prvé, existovala západná interpretácia víťazstva vo svetovej vojne, ktorá počas studenej vojny zdôrazňovala aj neochvejnosť Západu, napríklad v rámci NATO. Od roku 2004 boli v tomto zmysle zahrnutí aj Nemci. Nakoniec, v roku 2014 boli pozvané aj Rusko a Ukrajina. Vzhľadom na vojnu, ktorú viedla Ruská federácia proti Ukrajine, ruským zástupcom neboli v roku 2024 zaslané žiadne ďalšie pozvánky. To tiež viac-menej jasne zdôraznilo úlohu atlantického Západu pri prekonávaní „Tretej ríše“. Vzhľadom na to Rusko naďalej zdôrazňovalo svoj rozhodujúci príspevok k víťazstvu v porovnaní so Západom. V Rusku je 9. máj dňom venovaným spomienke na hrdinské činy Červenej armády a to, čo bolo pôvodne iniciatívou na pripomenutie si víťazstva nad fašizmom, sa za posledné desaťročie stalo akýmsi štátnym kultom.

CeloEurópska pripomienka druhej svetovej vojny teda existuje len v plienkach. Dom európskych dejín v Bruseli (založený Európskou úniou) sa hlási k dokumentovaniu vývoja kontinentu od stredoveku. Stála expozícia, ktorá je tam vystavená, zasadzuje dôležitú časť druhej svetovej vojny v jej celistvosti do dejín násillia 20. storočia a jeho prekonania prostredníctvom rekonštrukcie. Situácia je však iná v prípade genocídy európskych Židov spáchanej Nemcami. Tu sa Osvieňčim, ako historické miesto bývalého nemeckého koncentračného a vyhladzovacieho tábora, stal celoEurópskym miestom spomienky a najdôležitejším symbolom týchto zločinov. Zástupcovia 46 krajín sveta vrátane niekoľkých hláv štátov prijali 27. januára 2000 v Štokholme deklaráciu o pripomínaní si holokaustu a vzdelávaní. Založili Medzinárodnú alianciu pre pripomínanie si holokaustu a v roku 2005 vyhlásili deň oslobodenia tábora za (globálny) Medzinárodný deň historickej pamäti.⁵² Osvieňčim tak tvorí ústrednú súčasť celoEurópskej kultúry spomienky, ktorá je komplexnejšia ako spomienky na vojnové udalosti v užšom zmysle slova. Aj v roku 2025 zostáva charakter 2. svetovej vojny ako rasovo ideologickej vyhladzovacej vojny najdôležitejšou a zjednocujúcou perspektívou kolektívneho historického vedomia v celej Európe.

Úzke spojenie holokaustu a roku 1945 ako miest spomienok zo západoEurópskej, ako aj stredoZápadoEurópskej perspektívy vrátane celoEurópskeho normujúceho nároku naráža v stredovýchodnej Európe a čiastočne aj vo východnej Európe na rozpor ešte aj z iného dôvodu – sovietska komunistická diktatúra sa tu v kultúre spomínania stavia s národnosocialistickou diktatúrou na jeden hierarchický stupeň, tomu zodpovedajúc sa oproti západnej pamäti na holokaust stavia ako rovnocenná apostrofovaná východná spomienka na gulag. To zase vyvolalo napríklad v Nemecku

---

⁵² LUFT, Elisabeth – MUNKLER, Herfried. 80 Jahre Kriegsende: Verblasst die Erinnerung? In *Zeitgeister. Das Kulturmagazin des Goethe Instituts*. Online: <https://www.goethe.de/prj/zei/de/art/26647661.html> [cit. 10. 9. 2025].

alebo v USA silný protest vrátane obviňovania z antisemitizmu bez toho, že by sa tematizovala základná otázka ohľadne ambivalencií roka 1945 ako miesta spomienok.⁵³ V ničivých vojnách, aké boli v 20. storočí, niet víťazov a porazených, sú len obeť na oboch stranách. Tým treba vzdať pieteť a netreba nikoho vyzdvihovať, že bol na správnej strane.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Použitá literatúra:

ADAMCZYK, Richard D. – MACGREGOR, Morris J. (eds.). *United States Army in World War II: Reader's Guide*. Washington : Center of Military History; United States Army, 1992, 173 s. ISBN 0160378176.

ARON, Raymond. *Historie XX. stoloťí*. Praha : Academia, 1999, 869 s. ISBN 9788020007780.

BEDURFTIG, Friedemann. *Třetí říše a Druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu*. Praha : PROSTOR, 2004, 672 s. ISBN 80-7260-109-1.

BOBÁK, Ján (ed.). *Na ceste k štátnej samostatnosti : (na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského)*. Martin : Matica slovenská, 2002, 288 s. ISBN 80-7090-636-7.

COURTOIS, Stephane a kol. (eds). *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*. Bratislava : Agora, 1999, 704 s. ISBN 80-96210-6-2.

DINER, Dan. *Aufklärungen. Wege in die Moderne*. Stuttgart : Reclam, Philipp, jun. GmbH, Verlag, 2017, 87 s. ISBN 9783150194355.

DINER, Dan. *Das Jahrhundert verstehen: Eine universalhistorische Deutung*. Mnichov : Pantheon Verlag, 2014, 400 s. ISBN 978-3570552742.

DINER, Dan. *Zeitenschwelle: Gegenwartsfragen an die Geschichte*. Mnichov : Pantheon, 2010, 270 s. ISBN 9783641047092.

DÜLFER, Jost. Im Schatten des Zweiten Weltkrieges. Der Soldatentod in deutscher und internationaler Erinnerungskultur. In HAUSWEDELL, Corinna (ed.). *Soldatentod in heutigen Kriegen. Herausforderungen für politische Normenbildung und Erinnerungskultur*. Rehburg-Loccum : Evangelische Akademie Loccum, 2009, s. 71-96. ISBN 978-3817225088.

DÜLFER, Jost. Krieg, Kriegsende und -erinnerung in europäischer Perspektive. Die unterschiedlichen Erfahrungen von Krieg und Gewaltherrschaft in Europa. In *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins* 76, 2005, s. 101-122. ISSN 0341-9320.

ENSER, Alfred. George Sidney. *A Subject Bibliography of the Second World War, and Aftermath: Books in English, 1975-1987*. Brookfield, Vt. : Gower, 1990, 287 s. ISBN 0566057360.

GOECKEL, Robert. Die sowjetische Politik gegenüber der katholische Kirche in Lithauen 1940-1949. In HÜBSCHER, D. Wolf (ed.). *Der Weg der katholischen Kirche*

⁵³ DINER, Dan. *Zeitenschwelle: Gegenwartsfragen an die Geschichte*. Mnichov : Pantheon, 2010, 270 s.

in verschiedenn realsozialistischen Ländern in den Jahren 1945 bis 1948/49. Referate : 4. Berliner Staat-Kirche-Kolloquium vom 18. bis 20. mai 1995. Berlín : Gesellschaft zur Förderung vergleichender Staat-Kirche-Forschung, 1995, s. 56-70.

HEIMANNOVÁ, Mary. *Československo, stát, který zklamal*. Havlíčkův Brod : PETRKOV, 2020, 403 s. ISBN 9788087595862.

HETLING, Manfred – ECHTERNKAMP, Jörg (eds.). *Gefallenengedenken im globalen Vergleich. Nationale Tradition, politische Legitimation und Individualisierung der Erinnerung*. Mnichov : Oldenbourg Verlag, 2013, 540 s. ISBN 978-3-486-71627-6.

HILBRENNER, Anke – MEISSNER, Christoph – MORRÉ, Jörg (eds.). *Riss durch Europa. Die Folgen des Hitler-Stalin-Pakts. Perspektiven aus Ostmitteleuropa*. Göttingen : Wallstein Verlag 2024, 296 s. ISBN 978-3-8353-5781-5.

HOFFMANN, Gabriel a kol. *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : Garmond, 1996, 811 s. ISBN 80-85587-04-1.

HOGG, Ian V. *Dictionary of World War II*. Lincolnwood, Ill. : NTC, 1996, 264 s. ISBN 0788198629.

JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*. Praha : Rozmluvy, 1991, 848 s. ISBN 8085336073.

KAŁAŻNY, Jerzy – KORZENIEWSKA, Amelia – KORZENIEWSKI, Bartosz (eds.). Der Zweite Weltkrieg im polnischen und deutschen kulturellen Gedächtnis. Siebzig Jahre danach (1945–2015) In *Posener Beiträge zur Germanistik* 36, 2016, 220 s. ISBN 9783631659458.

KEEGAN, John. *The Second World War*. New York : Viking, 1990, 608 s. ISBN 9780670823598.

KEEGAN, John. *Who's Who In World War II*. New York : Oxford University Press, 1995, 182 s. ISBN 978-0195210804.

KULISCHER, Eugen (ed). *Europe on the move : war and population changes 1917-47*. New York : Columbia University, 1948. Druhé vydanie: Leipzig – Frankfurt : Deutsche Nationalbibliothek, 2013, 256 s.

LACKO, Martin (ed.). *Partizánske zločiny v pamäti národa I. (Príbehy z rokov 1944 – 1945)*. Partizánske: Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939 – 1945, 2024, 144 s. ISBN 978-80-974511-1-0.

LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992*. Bratislava : Slovenské literárne centrum, 2021, 474 s. ISBN 9788081191350.

LETZ, Róbert a kol. *Úsilie Slovákov o autonómiu*. Martin : Matica slovenská, 2019, 262 s. ISBN 978-80-8128-230-0.

LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol a kol. *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a Strednej Európy*. Martin : Matica slovenská, 2020, 274 s. ISBN 978-80-8128-265-2.

LOWE, Keith. *Inferno : the fiery destruction of Hamburg, 1943*. New York : Scribner, 2007, 430 s. ISBN 9780743269001.

LOWE, Keith. *Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II*. New York : St. Martin's Press. 2012, 460 s. ISBN 9781250000200.

MULÍK, Peter. *Rok 1939. Rok slovenských historických rozhodnutí*. Martin : Matica slovenská, 2020, 257 s. ISBN 978-80-8128-266-9.

MULÍK, Peter a kol. *Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Bratislava : Matica slovenská, 2016, 340 s. ISBN 9788081281549.

MRVA, Ivan – MULÍK, Peter. *Rok 1918 a Slováci*. Martin : Matica slovenská, 2019, 116 s. ISBN 9788081282249.

PACZKOWSKI, Andrzej. *Pół stoletia dziejów Polska 1939–1989*. Praha : Academia, 200, 381 s. ISBN 80-200-0737-7.

PACZKOWSKI, Andrzej (ed.). *Gomułka i inni, Dokumenty z archiwum KC 1948 – 1982*. Londýn : Aneks, 1987, 272 s. ISBN 9780906601372.

PETRUF, Pavol. *USA a studená vojna. Politika amerického imperializmu v Európe 1945-1949*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1985, 277 s.

POLAKOVIČ, Štefan – LACKO, Martin. *Z dejín slovenského exilu (1945 – 1989)*. Bytča : Slovenský dejepisný spolok, 2025 (2. vyd.), 49 s. ISBN 9788069154018.

POLMAR, Norman B. – ALLEN, Thomas B. *World War II: America At War, 1941-1945*. New York : Random House, 1991, 940 s. ISBN 978-0394585307.

ŠMIGEL, Michal. Protikomunistické a antisovietske aspekty pôsobnosti oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády na území Slovenska v rokoch 1945 – 1947. In JAŠEK, Peter (ed). *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 14. – 16. novembra 2011)*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012, s. 454-470. ISBN 978-80-89335-50-3.

SZCZEŚNIAK, Antoni – SZOTA, Wiesław. *Droga do nikąd - Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. Varšava : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 587 s.

TISO, Jozef. *Zamlčaná pravda o Slovensku. 2. diel, Dr. Jozef Tiso o sebe: Jeho obhajovacia reč pred tzv. Národným súdom v Bratislave dňa 17. a 18. marca 1947*. Bratislava : S-G-T Plus, 1996, 419 s. ISBN 808558705X.

Internetové zdroje

Lieux de Mémoire in East Central Europe. Experiences of the past and perspectives | ENRS

LUFT, Elisabeth – MUNKLER, Herfried. 80 Jahre Kriegsende: Verblasst die Erinnerung? In *Zeitgeister. Das Kulturmagazin des Goethe Instituts*. Online: <https://www.goethe.de/prj/zei/de/art/26647661.html> [cit. 10. 9. 2025].

MORAWIECKI, Mateusz. Poľský premiér pre Postoj. Aktuálnosť dejín 2. svetovej vojny. In *Postoj. Konzervatívny denník*, 5. septembra 2022. Online: <https://www.postoj.sk/113675/aktualnost-dejiny-2-svetovej-vojny> [cit. 20. 9. 2025].

Webový archív Nemeckého spolkového snemu: Príhovor spolkového prezidenta Richarda von Weizsäckera 8. mája 1985v plenárnom sále Nemeckého spolkového snemu k 40. Výročiu ukončenia 2. svetovej vojny. <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw19-de-gedenkstunde-rede-weizsaecker-1062288> [cit. 7. 10. 2025].

DOKUMENTY

Korešpondencia Jána Kvačalu st. (1830 – 1888) a Jána Kvačalu ml. (1862 – 1934)¹

Libor Bernát

BERNÁT, Libor. Correspondence of Ján Kvačal Sr. (1830 – 1888) and Ján Kvačal Jr. (1862 – 1934). In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, No. 2, pp. 113 – 135.

Abstract: Ján Kvačala Sr. came to work as a teacher in the Lower Land, in Báčský Petrovec from his native Beckov. He married Terézia Godrová and they had five children: Adelheid Karolína, Karol Drahotín, Ján Jr., Ľudmila and Lujza. Ján Kvačala Sr. made sure that his children received an education, especially his sons, who had to go to study in Sarvaš, Prešporok and finally at German universities. His father maintained a lively correspondence with them, which shows us life both in Báčský Petrovec and in the places of their study and work. Ján Kvačala Sr. wrote a total of 14 documents himself (including nine letters, four correspondence notes and one note for a package). Sometimes he did not even sign the correspondence. From Ján Kvačala Jr. We have two letters from mid-April 1880 from Sopron and from June 23, 1880 addressed to Ján Kvačal Sr. If Ján Kvačal Sr. wrote the letters with his wife, or if the wife was attributed, then 65 documents have been preserved (including 57 letters and eight correspondence cards). In the article we present a selection, i.e. 15 letters. Using extensive commentary on the letters, we explain the realities and milieu in which the Kvačals lived.

Ján Kvačala st. (* 11. 4. 1830 Beckov – † 12. 7. 1888 Báčsky Petrovec) prišiel ako učiteľ z rodného Beckova na Dolnú zem do Báčskeho Petrovca. Oženil sa s Teréziou Godrovou (* 2. 11. 1837 – † 8. 12. 1902) a narodilo sa im päť detí: Adelheida Karolína, Karol Drahotín, **Ján ml.**, Ľudmila Alžbeta a Lujza. Dbal na to, aby jeho deti získali vzdelanie, predovšetkým synovia, ktorí však museli študovať v Sarvaši, Prešporoku a napokon na nemeckých univerzitách. Otec s nimi udržiaval čulú korešpondenciu, ktorá nám zobrazuje život nielen v Báčskom Petrovci, ale aj v miestach ich štúdia a pracovného pôsobenia.

Heuristika k predkladanej štúdiu bola uskutočnená na základe pozostalosti Jána Kvačalu ml. (* 5. 2. 1862 – † 9. 6. 1934) uloženej na pôde Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktorá však nie je skatalogizovaná.²

Nemáme k dispozícii väčšinu listov, ktoré napísal Ján Kvačala ml. svojim príbuzným. Ak sa v texte spomína korešpondencia, ktorú poslal svojim rodinným príslušníkom a nie je dostupná, kvôli prehľadnosti na to osobitne neupozorňujeme. Vďaka niektorým listom čiastočne poznáme aj „vnútorný svet“ Jána Kvačalu ml.

¹ Autor ďakuje za pomoc pri vysvetlení mnohých osobitostí a reálií z Báčskeho Petrovca profesorovi PhDr. Zoroslavovi Spevákovovi, PhD., z Filozofickej fakulty v Novom Sade (Filozofski-fakultet-Novi-Sad), ktorému ďakujeme aj za sprístupnenie matрик Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Báčskom Petrovci.

² O stave pozostalosti pozri BERNÁT, Libor – MICHALIČKA, Vladimír. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 3, 2014, č. 1, s. 4-11.

K lepšiemu spracovaniu jeho korešpondencie by pomohla znalosť písomného styku jeho príbuzných medzi sebou. Ani túto korešpondenciu však nemáme k dispozícii. V Báčskom Petrovci údajne mala mať pani Viera Benková korešpondenciu Jána Kvačalu ml. sestry Ludmile.³ Tá ju mala odovzdať nedávno zosnulému profesorovi Samuelovi Čelovskému (1950 – 2025), ktorý však podľa dostupných informácií nič nevlastní. Pohľadnice údajne získala dcéra pani Viery Benkovej, žijúca v Holandsku.⁴

Biskup Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Srbsku Ján Valent (1966 – 2008) uverejnil súpis 16 dokumentov od Jána Kvačalu ml. a štyri dokumenty od rodiny Jánovi Kvačalovi ml. z rokov 1901 – 1927. Podľa neho boli vo vlastníctve rôznych rodín.⁵

Každý dokument obsahuje skrátené záhlavie: priebežné poradové číslo v edícii, uvedený dátum (rok, deň, mesiac), miesto vzniku. Ak dokument nie je datovaný a zapísané miesto odoslania, stanovuje sa z kontextu. Kvačalovci posielali často spolu listy. Druhý list je potom označený písmenom a. Pokiaľ však len pripísali niekoľko riadkov, tak to samostatne nie je označené.

Ďalej nasleduje druh dokumentu, meno pôvodcu a adresáta. Potom je prepísaný text. Za textom každého dokumentu nasledujú základné údaje, miesto uloženia. Vo všetkých prípadoch išlo o rukopisy a originály, t. j. prvopisy autorského vyhotovenia. Preto sa tento údaj neopakuje. Potom je určený druh dokumentu (list, korešpondenčný lístok, pohľadnica), údaj o použitom písacom prostriedku (pero, obyčajná ceruzka) a v prípade listu, na ktorých stranách bol napísaný.

Nakoniec nasleduje vedecko-kritický a informačný poznámkový aparát pre každý dokument edície. Textové poznámky pod čiarou sú označené písmenami latinskej abecedy. Vecné poznámky sú arabskými číslicami. Sú výsledkom historickej kritiky obsahu dokumentov. Obsahujú bibliografické údaje, odkazy na ďalšie archívne pramene, vysvetlenia, komentáre faktov, udalostí, reálií a pod. Poznámky boli vypracované s ohľadom na editovaný celok a jednotlivé informácie sú navzájom previazané.

Prepis korešpondencie Jána Kvačalu st. nebol jednoduchý, mal osobitý písomný vyjadrenie. Niektoré časti listov sú ťažko čitateľné. Zachováваме členenie dokumentov, hoci niekedy nebolo možné jednoznačne určiť odstavce.

Slovenčina Jána Kvačalu ml., podobne ako jeho rodiny, priateľov, známych, bola osobitá a aj preto ju transliterujeme, vykonávame jej presný opis, čím ponechávame jej svojský ráz.

---

³ Ludmila Alžbeta Kvačalová (2. 1. 1866 – 2. 9. 1956), staršia sestra Jána Kvačalu, ochotníčka, učiteľka v Báčskom Petrovci. O nej pozri: Dňa 2. januára t. r. dožila sa sl. Ludmila Kvačalová. In *Národná jednota*, 1941, č. 1, s. 2, Slečna Ludmila Kvačalová sedemdesiatročná. In *Národná jednota*, 1936, č. 1, s. 3, Slečna Ludmila Kvačalová. In *Náš život*, 1936, roč. 4, č. 1, s. 60-61.

⁴ Za pomoc pri získavaní týchto informácií ďakujeme prof. PhDr. Zoroslavovi Spevákovovi, PhD., z Filozofickej fakulty v Novom Sade (Filozofski-fakultet-Noví-Sad).

⁵ VALENT, Ján. Vzťah Jána Kvačalu k rodnému kraju vo Vojvodine (miesto narodenia, detstvo, školské roky v Petrovci a styky s rodiskom, 1862 – 1934). In KIŠS, Igra (ed.). *Ján Kvačala – otec modernej komeniológie : zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave 13. – 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 2005, s. 25.

Ak sa nedá slovo prečítať, tak v hranatej zátvorke [.] počet bodiek určuje počty neprečítaných (nezistených) slov. Mnoho pohľadníc (korešpondenčných lístkov) má vystrihnutú známku aj s časťou textu. Ak nedokážeme presne určiť, koľko slov sa vo vete nachádzalo a rekonštruovať vetu, dávame symbolicky do hranatej zátvorčky tri bodky [...]. Ide o odhad, nie presný počet.

Neisté čítanie je označené otáznikom v hranatej zátvorke [?]. Skratky a text sú dopĺňované v hranatých zátvorkách [ ]. Podobne sú označené chýbajúce tisícročia a storočia [18]82. Na pôvodné chyby a osobitosti v texte upozorňuje značka [!]. Prípadné autorove škrty sú vymedzené špicatými zátvorkami <>. Na niektorých korešpondenčných lístkoch, pohľadniciach sú vystrihnuté známky, preto nie je možné dobre rekonštruovať text.

Pisatelia často píšu malé písmená s – z, r – n, o – u alebo veľké písmená I – J, L – S neurčito, približne v strednej výške. Tiež sa nedá niekedy bezpečne určiť označenie dĺžky samohlások. V korešpondencii sa nachádzajú slová bez diakritiky. Názvy národností sú písané s malými písmenami, v texte sú prepísané podľa pravopisu s veľkým písmom.

Text nie je mumifikovaný. Pred každým editorom tak stojí otázka, v akej miere text ponechať v pôvodnej verzii, čo prepísať a ktoré slová ponechať.

V niektorých prípadoch, aby bol ponechaný pôvodný význam textu, je zachovaný pôvodný slovosled. Ak používali Kvačalovci spôsob písania priezviska a krstného mena podľa maďarského jazyka, prepísali sme ho podľa pravidiel slovenského pravopisu.

Rešpektované sú niektoré typické slová ako napr. báči, baš, nénike, pálenuo atď. V texte sú zachované archaizmy, napr. alumnum, didaktrum, execír, hospoda, preparandista, šuster a pod., ktoré vysvetľujeme v poznámkovom aparáte. Pokiaľ sú používané zastaralé slová, tak ich zjednocujeme, príp. vo vysvetlivkách v zátvorke uvádzame inú formu – napr. kvartier (kvartiel'). Iné slová prepisujeme podľa súčasného pravopisu, napr. driov, ináčej, jesto, osobyte, pohrab, pedsaj, sotvaj, týden, velmej, všecci (všeci) a iné na skôr, ináč, iste, osobitne, pohreb, pedsa, sotva, týždeň, veľmi, všetci. Zachovávame tiež niektoré špecifické zmäkčenia – cipeľe, frušťík, štrimfle a pod. Slová cudzieho pôvodu ako preceptor, theater, theologia sú prepísané podľa slovenského pravopisu teológia.

V korešpondencii Kvačalovcov sa nadožívalo „nuž“ ako častica a spojka. Určitá rozkolísanosť je zaznamenávaná pri priezviskách. Preto sú zjednotené a v poznámkovom aparáte sú uvádzané rôzne formy. Krstné mená prepisujeme podľa pravopisu Palo – Paľo, Zuzsa – Zuza. Len pokiaľ boli familiárne prezývaní, tak to ponechávame v pôvodnej forme „Beňo“, „Gusti“, „Joži“ atď.

Korešpondencia Kvačalovcov obsahuje množstvo osôb bývajúcich vo Vojvodine, rodinných príslušníkov, známych, spolužiakov, priateľov. Je takmer nemožné niektoré osoby presne identifikovať. Samotný pisateľ, aby odlišil jednotlivé osoby, tak ich spresňuje miestom bydliska, pôsobenia.

Podarilo sa zdokumentovať celkom 527 dokumentov rodiny Kvačalovcov a Jána Kvačalu ml. Ján Kvačala st. napísal sám celkom 14 dokumentov (v tom deväť listov, štyri korešpondenčné lístky a jeden lístok k balíku). Dokonca niekedy ani korešpondenciu nepodpísal. Od Jána Kvačalu ml. máme k dispozícii dva listy z polovice apríla 1880 zo Šoprone a z 23. júna 1880 adresované Jánovi Kvačalovi st.

Ak písal listy Ján Kvačala st. s manželkou, resp. manželka bola pripísaná, tak sa zachovalo 65 dokumentov (v tom 57 listov a osem korešpondenčných lístkov). Tzn. že celkom máme k dispozícii 81 dokumentov. Ďalej sa zachovalo ešte osem listov od Jána Kvačalu ml. rodičom. Nezachovala sa však ani jedna pohľadnica.

Z písomného prejavu Jána Kvačalu st. je zrejmé, že bol učiteľom, intelektuálom konzervatívnym luteránom. Ak boli listy podpísané ako „Tvoji rodičovia“, tak ich písal výlučne on. V tomto prípade označujeme odosielateľa „rodičia“. Ján Kvačala ml. oslovoval svojich rodičov zásadne: „Drahí rodičia“ a svojho otca „Drahý otče“.

Výber z korešpondencie

1 **1878, 26. 4., Báčsky Petrovec**
List Jána Kvačalu st. a Terézie Kvačalovej Jánovi Kvačalovi ml.^a

V Petrovci, dňa 26. / 4. [1]878.

Milý Janko!

Tvoj list sme dostali a teraz pre mnohé školské povinnosti na krátko Ti oznamujem, že sme zdraví všetci. Len báci Joži¹ veľmi nebezpečne ochorel, ja pochybujem o jeho vyzdravení.

Pani Terka² tu dnes bola a žiada Ťa, aby si ho len učil a napomínal, že Ti ona vďačne zaplatí. Báci Egyedy³ v Kysáči⁴ zomrel, dňa 16. / 4. sme ho pochovávali.⁵ U nás nie je nič nové, všetko v starej koľaji.

Keď Ti obzvlášte dobrého zdravia vinšujeme a všetci Ťa srdečne pozdravujeme, zostávame Tvoji starostliví rodičia

J. Kvačala.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, neskatalogizované. Dvojlist, písané perom na s. 1. Zachovala sa časť pečate.⁶

a – Podľa zachovanej obálky adresované: T. Cz. Kvacala János, VII. gym. osztály tanuló, Szarvas, /Békés megye/.
1 – Jozef Michal Godra, 2. 12. 1839 – 26. 4. 1879, syn Jozefa Godru a Zuzany Lehotskej, učiteľ evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, národný buditeľ. Pozri ĎURIŠKA, Zdenko, SAKTOROVÁ, Helena. Genealógia rodu Godrovcov. In *Biografické štúdie*, 2002, roč. 28, s. 45 a n.

2 – Bližšie neznáma osoba.

3 – Ján Egyedy (Egyedi).

4 – Obec Kysáč (srb. Кисач, maď. Kiszács) sa nachádza vo Vojvodine, asi 15 km východne od Báčskeho Petrovca.

5 – Zápis o pohrebe sa v matrike úmrtnej 1873 – 1885, evanjelického farského úradu v Kysáči nenachádza. [Online] Matrika je dostupná na internete <https://digital.seavc.rs/matriky/kysac/z-1873-1885.html> [cit. 1. 2. 2022]. Ani v Matrike zomrelých cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1867 – 78, sv. VII., f. 231 sa zápis o pohrebe nenachádza.

6 – List bol uverejnený BERNÁT, Libor. Život a dielo Jána Kvačalu, s. 178.

List Jána Kvačala st. Jánovi Kvačalovi ml.

V Petrovci, dňa 1. decembra 1878.

Milý Janko náš!

Čudujem sa Ti, že si nám tak dávno už nepísal. No, keď som sa ja z choroby trocha zotavil, a dnes roboty nemám, píšem. Najskôr Ti musím tú smutnú novinu z Beckova oznámiť, že moja dobrá mama dňa 11. novembra tichučko asi v 82 roku,¹ dokonala, pán Boh jej daj večnú slávu. Keby som mal peniaze, istotne by som Ti vďačne poslal, ale niet ich. Preto popros alebo nénike,² alebo p. Koreňa,³ nech Ti oni pár zlatých požičajú do koledy. a Hodinky od Karola⁴ kúpené, Tebe zadržím do Jána,⁵ potom si ich dáš napraviť. Pán kaplán k nám nechodí od 1. septembra. Dostali sme teraz učiteľa z Modry Huságha, mladého človeka. Bol vojak – kaprál, b ale aj dva roky preparandista.⁶

Seniorátna školská stolica ustanovila, aby som ja samé väčšie dievčence učil, že ale naša stolica aj ľudia nechceli malé do Strakov z nášho kraja posielat', ustanovili s mojím privoleným, aby p. Garaj⁶ väčších chlapcov aj dievčatá, ja ale menšie vyučoval. No ja môžem mať aspoň Milu⁷ za praeceptora.^d Pán Krajčovič⁸ má tiež väčšie a Huságh menšie, len p. Strakovi tak zostali.

Budeme tento týždeň svine zabíjať, a pretože teraz porto do 5 kilov kamkoľvek len 39 kr[ajciarov] stojí, tak Ti tiež dačo pošleme. Včera sme boli u Godrov na zabíjačke, na stredu u Garajov, v sobotu u nás.⁹ Báci Maršall¹⁰ je zdravý, mamika ta chodia každý deň. Nik sa nechce ženiť, ani báci Mičátek.¹¹

Notár Rohoň má suchotiny, odpadkuje.¹² Syn Ferdinanda Rohoňa je v Kysáci pisárom.¹³ Pán Kutlík¹⁴ sú zdravý, málo chodia už k nám, lebo je veľké blato.

No neviem Ti viac čo nové písať, len že sme všetci zdraví a všetci Ťa aj srdečne pozdravujú. Keď Ti aj ja všetko dobré viňšujem a zostávam Tvoj

starostlivý otec.

Dnes píšem do Beckova, aj do Prešporku Karolovi.¹⁵

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. Dvojlist, písané perom na s. 1, 3-4.

a – Obradná obchôdzka po domoch, pri ktorej vykonával kňaz. Pri učiteľskej koledy pedagóg dostával finančnú podporu.

b – Poddôstojnícka vojenská hodnosť na úrovni desiatnika.

c – Žiak, študent, adept na učiteľskej akadémii.

d – Z latinského jazyka učiteľ, školiteľ. V tomto prípade pomocný pedagóg.

1 – Anna Kvačalová zomrela vo veku 77 rokov na „starobu“ 10. 11. 1878. Pochoval ju farár Štefan Bálent.

2 – Júlia Kvačalová, †17. 1. 1908, Kvačalka, nénike, rodená Konečná, vzdialená príbuzná Kvačalovcov. Bola vdovou po Jánovi Kvačalovi, bývala v Sarvaši a podporovala evanjelickú cirkev augsburského vyznania, oboch bratov Kvačalovcov na gymnaziálnych štúdiách.

3 – Učiteľ v Šoproni a rodinný priateľ Štefan Koreň.

4 – Rozumie sa starší brat Karol. Ján Kvačala st. písal pravidelne formu krstného mena „Károl“. Karol Kvačala, 18. 1. 1860 – 29. 9. 1910, evanjelický kňaz augsburského vyznania. Oženil sa s Gizelou, dcérou príbovského evanjelického farára Karola Belohorského, druhýkrát s Máriou Stachovou z Turčianskeho Svätého Martina. Najskôr bol administrátorom v Binguli v rokoch 1883 – 1884, potom evanjelickým farárom augsburského vyznania. V roku 1892, kedy odišiel za kňaza do Freelandu v Pensylvánii a pôsobil v rôznych evanjelických zboroch v USA. Angažoval sa tiež v USA, bol redaktorom, spoluzakladateľom evanjelickej slovenskej Cirkvnej jednoty.

5 – Sviatok evanjelistu Jána bol 27. decembra.

6 – Ján Garaj st. (Garay), báči Garaj, asi 1829 – 19. 12. 1884, učiteľ v Báčskom Petrovci v rokoch 1849 – 1884, manžel Anny Čányiovej, otec Ondreja a krstný otec detí Jána Kvačalu st.

7 – Rozumej Ludmilu Kvačalovú.

8 – Martin Krajčovič (Krajcsovicz), učiteľ v Báčskom Petrovci, krstný otec Jána Kvačalu ml.

9 – Zabíjačky sa vykonávali od novembra postupne, nikdy nie naraz. Zhromaždili sa na nich príbuzní, susedia a známi. Besedovalo, spomínalo a spoločensky žilo. Dalo by sa povedať že zabíjačky sú „všeobecné národné konferencie“. KUTLÍK, F. *Báč-sriemski Slováci...*, s. 32.

10 – Ján Maršall (Marsal, Marschal, Maršal) Ján, 29. 6. 1835 – 27. 4. 1902, syn Tomáša Maršalla a Jany Lehotskej, manžel Juliány Fábriovej a Karolíny Plachej, krajský pracovník, báčsky garbiar, čižmár a obchodník, cirkevný dozorca.

11 – Jánovi Branislavovi Mičátkovi v tomto roku zomrela manželka Alžbeta Maršallová. Spolu mali deväť detí, preto tá narážka na ženu. Potreboval niekoho, kto by sa mu postaral o domácnosť, deti a o neho. Pozri MARČOKOVÁ, Dagmar. *Z dejín základnej školy v Kysáči (1785 – 1945) : pri príležitosti 250. výročia príchodu Slovákov do Kysáča*. Nový Sad, Báčsky Petrovec : Filozofická fakulta v Novom Sade a Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci, 2023, s. 71.

12 – Odpadáva. K najčastejším príznakom suchotín patrí únava, slabosť, bledosť a iné. Súvisí to so stratou krvi. Zápal pľúc spolu so suchotinami patrili medzi ochorenia, kt. spôsobovali najväčšiu úmrtnosť.

13 – Pravdepodobne niektorý zo synov učiteľa Ferdinanda Rohoňa. Ján Kvačala st. napísal formu priezviska „Rohonyi“. Ferdinand Rohoň mal štyroch synov, a tak nie je jasné, o ktorom synovi Ján Kvačala st. píše.

14 – Felix Kutlík, 28. 3. 1843 Sännicolau Mare (Rumunsko) – 30. 6. 1890 Kulpín, spisovateľ, evanjelický duchovný augsburského vyznania, ako kaplán pôsobil v Báčskom Petrovci v rokoch 1870 – 1874. Potom evanjelický farár augsburského vyznania v Silbaši a v Kulpíne.

15 – Karol Kvačala študoval v Prešporku na Evanjelickej teologickej akadémii.

3

1879, 24. 7. , Báčsky Petrovec

List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml.^a

V Petrovci, dňa 24. / 7. [1]879.

[Milý synu]!

[...] stali a oznamujeme Ti, že na [...] čas, t. j. dňa 1. augusta alebo v piatok popoludní pôjde Paľko Jesenský¹ do Palanky² a ten Ťa bude čakať pri stanici.

Ak by sa hajov^b ale oneskoril, potom sa s Paľkom¹ dohodoríte, či tam budete nocovať. To aký čas bude, ukáže.

My sme chvála Bohu všetci zdraví. Mama s Terkou šli do Kysáču Lájošovi Lehotskému na pohreb. Zomrel náhlivo na Herzinsuffizienz [?].³

Zbohom, dovidenia. Ak termín zmeníš, piš razom. Tvoj otec

J. Kv.^b

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. E. Maďarský korešpondenčný listok, písané perom. Miesto, kde bola známka s časťou textu, je vystrihnutá.

a – Korešpondenčný listok adresovaný: T. cr. Kvacala János, gym. tanuló, Palics, Fördő (Bacs megye).

b – Čln, menšie plavidlo, tiež veľké ploché plavidlo na prepravu tovaru (piesku, kameňa...).

c – Ján Kvačala st. na prednú stranu napísal „Godra Paulína, Husagh Viktor, la“.

1 – Asi Pavol Jesenský, 28. 8. 1858 – 7. 11. 1919, syn Karola Jesenského a Zuzany Martišovej.

2 – Báčska Palanka (srbsky Бачка Паланка, maďarsky Palánka) je mesto vo Vojvodine pri hraniciach s Chorvátskom. Leží 25,5 km juhozápadne od Báčskeho Petrovca.

3 – Ľudovít Lehotský, * 26. 7. 1849, syn Pavla Lehotského a Magdalény Baumerovej, manžel Ľudmily Godrovej, otec Pavla Lehotského, pochádzal z Báčskeho Petrovca a zomrel vo veku 30 rokov. Pohreb sa konal 24. 7. 1879. Matrika úmrtia 1873 – 1885, nefol. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Kysáči. [Online] Matrika je dostupná na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/kysac/z-1873-1885.html> [cit. 1. 2. 2022]. Kňaz nezapisoval chorobu, na ktorú nebožtík zomrel. Asi zomrel na infarkt myokardu.

4

1879, 13. 11. , Báčsky Petrovec

List Jána Kvačala st. Jánovi Kvačalovi ml.

V Petrovci, dňa 13. / 11. [1]879.

Milý Janko náš!

Tvoj list som dostal včera, aby si sa nenazdal, že sme pomreli, tak Ti píšeme. Príčina nášho nepísania bol Poničan,¹ ktorý len sľubuje a slovo nedrží. Druhá príčina, prečo som nepísal, bola choroba mojich kolegov, a síce Garaja,² ktorý len Schlossbergerovi³ môže ďakovať, že ostal pri živote, ešte aj teraz je slabý, no ale z nebezpečenstva von, už chodí, aj p. Straku,⁴ ktorý tiež po zabíjačke prechorel, a že som pri kostole, tak z tých milých učiteľských povinností mne sa najviac ulezne [?], a aj tento list len v školskom krikú píšem, lebo o 11. zas [bude] pohreb⁵ atď. Šach Ti môžem poslať, lebo už nešachujeme.⁶

Karol nám za zimný kabát predsa poďakoval. Mama je v Binguli.⁷ Včera išla s Terku Egyedych,⁸ zajtra príde domov.

Zabíjačky sme ešte nerobili na Kračun, b môžeš čakať misku, tanieru,⁹ aj dačo peňazi. Teraz nemám, lebo veru aj tie dievčence dosť potrebujú a na šaty trovia.¹⁰

No, ži v zdraví a šťastne a pozdrav p. Koreňa¹¹ a nénike!¹²

Tvoj otec.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List, písané perom na s. 1 – 24.

a – Nárečový výraz pre dostane, dostane sa mi ničoho.

b – (Kračun, Kračúm) slovanský sviatok zimného slnovratu, v kresťanstve obdobie Vianoc.

1 – Pavol Poničan obuvník, čižmár a papučiar v Báčskom Petrovci.

2 – Rozumej Ján Garaj st., pozri dok. 2, pozn. 6.

3 – Pravdepodobne miestny lekár.

4 – Ján Straka (Sztraka) st., 1850 – 1888, učiteľ na ľudovej škole v Báčskom Petrovci v rokoch 1873 – 1888, kde bol kolegom Jána Kvačalu st. Vynikol aj ako režisér divadelných hier, do ktorých obsadil aj svoju manželku a dcéru. Z Báčskeho Petrovca odišiel do Bingule.

- 5 – Dňa 13. 2. 1879 sa konal pohreb 73-ročného vdovca Pavla Szabá. Matrika zomrelých 1889 – 1902, f. 3. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci.
- 6 – Ján Kvačala ml. bol počas stredoškolských štúdií vášnivým hráčom šachu.
- 7 – Bingul'a (srbsky Бингула, Bingula) leží necelých 50 km juhozápadne od Báčskeho Petrovca. Slováci v obci tvoria, po Srboch, druhú najpočetnejšiu národnosť.
- 8 – Terézia Abafiová (* asi 1861), rodená Egyedyová, manželka Jána Bohuslava Abafiho, evanjelického farára augsburského vyznania v Báčskej Palanke.
- 9 – Do misky sa dával zabíjačkový paprikáš, do tanierov klobása, tlačienka, jaternica a iné produkty. O strave v tejto dobe pozri DUDÁŠOVÁ, Anna. Čo starí Petrovčania jedávali. In *Petrovec 1745 – 1995*. Ed. Samuel Boldocký. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 512.
- 10 – Felix Kutlík to komentoval slovami: „Súkenné rúcho je teraz veľmi obľúbené. Ženské sa draho šatia, zvlášte dievky, ktoré sa s farbením tváre veľmi špatia“. KUTLÍK, Felix. *Báč-sriemskí Slováci*. 2. vyd. Báčsky Petrovac : Kultúra, 1998, s. 35.
- 11 – Rozumie sa Štefan Koreň (1805 – 1893), národovec, publicista, v rokoch 1833 – 1856 stredoškolský profesor v Aszóde a v rokoch 1856 – 1873 v Sarvaši. Ján Kvačala ml. o ňom napísal článok Pamäť Štefana Koreňa. In *Slovenské Pohľady*, 1896, roč. 16, č. 9, s. 541-546, č. 12, s. 754-763.
- 12 – Júlia Kvačalová, u ktorej Ján Kvačala ml. býval. Pozri dok. 2. pozn. 2.

5

1880, 7. 2. , Báčsky Petrovec

List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml.

V Petrovci dňa 7. / II. [I]880.

Milý synu Jane!

Cipele, a Konečného lexikóny sa nespratali, a pár pagáčikov Ti posielame. Minulý mesiac som Ti poslal tri fl. r. č., taktiež na tento mesiac deväť fl., či si to dostal? Nové nič, všetci sme zdraví, aj Tebe to vinšujeme. Ako sa Ti vodí? Čo máte nové, odpíš. Julo Garaj je už doma. Karol tiež ešte nedostal pas a teraz už bude neskoro odísť?¹

Keď Ťa mama, mamika² a sestry pozdravujú a bozkávajú, ako aj všetci ostatní priatelia. Zostávam Tvoj starostlivý

otec.

Poničan³ vravel, že ich do Jána nezoderieš! Milo,⁴ nevieme, kde je! Pozdrav Gustiho!⁵

Zbohom.^b

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List, písané perom na s. 1.

a – Zo srbského jazyka staršie pomenovanie pre topánky.

b – Text napísaný kolmo k textu na ľavej strane.

1 – Karol Kvačala potreboval pas, aby mohol vycestovať na štúdiá do Erlanguenu.

2 – Označenie pre starú mamu, babku, t. j. Zuzana Godrová (asi 1815 – 22. 3. 1887), rodená Lehotská, druhá manželka Jozefa Godru, svokra Jána Kvačalu st.

3 – Pavol Poničan, pozri dok. 4, pozn. 1.

4 – Bodomil Belohorský, bratranec Jána Kvačalu ml.

5 – Rozumej Gustáv Maršall-Petrovský (23. 3. 1862 Báčsky Petrovec – 1916, USA), syn Jána Maršalla a Juliány Fábriovej, spisovateľ, krajanský pracovník, redaktor, ochotník.

List Jána Kvačalu ml. Jánovi Kvačalovi st.

Drahý otče!

I ja pristupujem k Ním, by svoje blahoželanie vyslovil, aj keď vzdialený a odtrhnutý od domova telom, no duchom istotne spoluplesajúc s veselou spoločnosťou, zhromaždenou v našich svetliciach.

A po tom, čo Im blahoželané bolo, by sotva vedel hádam nové pripojiť kvet do tej kytice radostí vínšovaných, čo ja cítim a prajem, to pravda, iní rečnícky a možno i krajšie vyslovili, preto opakujú všetky tiež želania, ktoré včera večer počuli, i tie, ktoré som už predtým vyjadril bol – uspokojujem sa teraz zhrniac ich v to starodávne, ale nič menej srdečné: „na mnogaja blagaja lieta“.¹

Ich poslušný syn

Janko.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. G. Dvojlist, rukopis, písané perom na s. I.

1 – Pravdepodobne išlo o blahoželanie k 50. výročiu narodenia Jána Kvačalu st., ktorý sa narodil 11. apríla 1820. „Mnogaja blagaja lieta“ – fráza je pochádza zo staroslovienčiny a srbského jazyka. Nachádza sa tiež v liste Štefana Koreňa Jánovi Kvačalovi 10. 7. 1892. Pozri BERNÁT, Libor, VAŠKOVÁ, Lubica. Ján Kvačala a Štefan Koreň : vzťah žiaka a učiteľa vo svetle korešpondencie Š. Koreňa. In *Studia Comeniana et historica*, 2009, roč. 39, č. 81-82, s. 381- 386. Použili ju tiež Ján Grúnik, Ondrej Garaj a Juraj Mrva na pohľadnici Jánovi Kvačalovi zo 17. 6. 1900. Porovnaj BERNÁT, Libor. Korešpondencia Juraja Mrvu s Jánom Kvačalom. In *Literárny archív*, 2015, roč. 40, s. 89-90. Ján Kvačala ml. používal túto frázu tiež za pôsobenia v Rusku vo forme „Многая и благая лета!“ – „Mnoho požehnaných rokov“.

7

1881, 8. 6. , Báčsky Petrovec

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml.^a

V Petrovci, dňa 8. / 6. [1]881.

Milý Janko!

Tvoje písmo sme dostali. 10 fl. o desať dní dostaneš. Cipeľe^b už nemožno poslať, keď prídeš domov, spraví Ti P[oničan] aké budeš chcieť, pýta za halbschuh^c 4 aj pol zlatiek.

Zdraví sme všetci. Keď bude isté, kedy sa pohneš a do Palanky¹ prídeš, odpíšeš, a možno že Ťa tam budem čakať alebo poriadky porobím. U nás nič nové, aj vyslanecký kandidát je len starý.

Gustimu² sa Begeč³ veľmi páči, že už dávno tak spokojne nežil ako teraz. Včera tu bol B. Mičátek.⁴ Aj ten sa teší, že mu skoro zo Sarvašu Janko⁵ príde.

Zbohom. Pozdrav od všetkých! Tvoj otec

Kv.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované. Maďarský korešpondenčný listok, rukopis, písané perom.

a – Korešpondenčný listok adresovaný: T. cr. Kvacala János, theologiai hallgató úr, Pozsony.

b – Zo srbského jazyka, staršie pomenovanie pre topánky.

c – Po nemecky poltopánky.

1 – Báčska Palanka, pozri dok. 3, pozn. 2.

2 – Rozumej Gustáv Maršall-Petrovský, pozri dok. 5, pozn. 4.

3 – Begeč (srbsky Бегеч) je prímestská osada mesta Nový Sad v Srbsku. Leží na rieke Dunaj, približne 15 km západne od Nového Sadu, na ceste Báčska Palanka – Nový Sad.

4 – Ján Branislav Mičátek (Micsatek, Miscátek), (1837 – 1905), básnik, publicista a učiteľ v Laliti a od roku 1862 učil v Kysáči až do roku 1895. Oženil sa s Alžbetou Maršallovou, mali deväť detí. Pozri tiež *Kysáč 1773 – 2013 : zborník prác*. Zostavil Vladimír Valentík. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, Matica slovenská v Srbsku, Kysáč : Rada Miestneho spoločenstva, 2013, s. 290.

5 – Ján Svätopluk Mičátek (1864 – 1919), evanjelický duchovný augsburského vyznania, syn Jána Branislava Mičátka. V roku 1885 ho vylúčili zo štúdia teológie v Prešporke a odišiel do Lipska. Po štúdiách krátko pôsobil ako učiteľ v Kysáči a v roku 1890 emigroval do USA, kde po ordinácii pôsobil na viacerých miestach. V roku 1914 sa vrátil do Kysáča.

8

1882, 3. 5., Bratislava

List Jána Kvačalu ml. rodičom

V Prešporke na, 3. / V. [18]82.

Drahí rodičia!

Ich list som dostal, a teraz, keď som už z čiastky slobodnejší, Im odpovedám. Môj list Ich teda asi na exámen pritrafi, blahoželám Im srdečne, že sa pliahy strasú! Mne len teraz nastane!

Karol musí byť veľmi komótnym, a keď sa mu tak nechce písať! Teda som veľmi zvedavý, kde ho volali za vychovávateľa. A čo to bol za škandál v Novom Sade? Mne, ako bratovi by to mohol sám odpísať, však mu ja moje tiež povyprávam, čo o nich aj nevie pol Prešporka. No ale to je len just, bo som ešte dosiaľ nemal!

Ozaj, ako ho Steltzer¹ prijal. Ten človek, ako to z jeho článkov badám, závidí Tebidéryho² slávu. Chudák! Lacná sláva. Ak na leto prídem domov, navštívim ho.

Teda sú žandári pre panslavizmus v Petrovci. Pravdepodobne aj okolo toho má pán Frigyes³ zásluhu! Len to mi je ľúto, že som Gustiho životopis nemohol čítať, bo som neskoro prišiel z Beckova k tomu.

Čítali sme nariadenie ministra, dľa ktorého z prešovského kolégia a seminára vyhodení šuhaji v Uhorsku ďalej študovať a vôbec úrad dostať nesmujú.⁴ Možno sa to len na Gustiho nevzťahuje.⁵ Či má aj dost? A čo jeho otec?⁶

Suplikovať⁶ by aj sám ta chcel ísť, i kde aj Oni myslia, lenže neviem, či mi vôbec dajú suplikáciu, lebo aj vlni jeden Slováč len za to nedostal, že bol „pánszláv“. Affaing spolkové sú ešte nie doručené. Nedávno boli vypočutí dvaja teológovia, ktorí ako hostia boli udaní, včera jeden jurista, ktorý pravdepodobne najväčšmi bude potrestaný.

Na apríl som dostal, ďakujem, vedľa, že mám teraz dosť dôchodkov. Ak teda Oni nemajú, škoda posielat', i keď viem, že tým mnoho neubudne! Nuž, ale pravda mám aj kopu výdavkov! Za didaktra^b som zaplatil. Aj Dr. Kankovi³ mienim 2 – 3 fl. dat', hoci nepýtal, predsa si to za povinnosť pokladám.

A čo v Selenčí⁷ nové? Som zvedavý, či z toho niečo bude! A Lujza p. seniorova už mala sobáš, alebo Emma?⁸ A Terka Egyedych⁹ by pravdepodobne chcela byť viac ako pani Kupavková!³

Zaujímavo je teraz v boji, ktorý sa proti panslavizmu schytil,¹⁰ aj to, že už aj „Szarvasi Ujság“¹¹ dvíha hlavu. Najnovšie bol Orgován¹² napadnutý, a to brutálnym spôsobom: že bol vraj poslancom prešporských panslávskych teológov, ktorí ho do Prešova poslali, že ho vyhodili atď. Do posledného čísla on poslal osvedčenie, kde v dlhšom liste podvracia tvrdenia predošlé.

Čas a chvíle máme pekné. Nedávno som sa zobral, s ohľadom na to mnoho sedenie a málo pohybu, keď mi čas dovolí, aj častejšie budem robiť.

Dosiaľ som na to mal viac práce, lebo som do 1. mája mal jednu prácu dokončiť: na Péczely pályady.¹³ Síce málo výhľadov, že by som ho dostal, nuž ale ved' som sa ešte za lepších časov bol chytal, som teraz aj dokončiť chcel. Teraz ešte mám do nemeckého spolku prácu dokončiť.¹⁴

Keď bude načim „jótállás“,c Im budem zasa písať. Aj zatiaľ Ich pozdravujem všetkých. Ich poslušný syn

Janko.

Bývam s Ľudkom Semianom,¹⁵ ktorého otec je v Turolúke farárom. ¹⁶ Oni ho možno poznajú. Matka jeho je Martešíková.¹⁷ Pozdravuje Ich.^d

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List, rukopis, písané perom, s. 1-4.

---

a – Pohodlný, lenivý.

b – Didactrum, dobové označenie školského poplatku.

c – Z maďarčiny, keď bude niečo nové, zaručené.

d – Odstavec je dopísaný takmer diagonálne na ľavej časti strany.

1 – Friderik (Fridrich) Stelzer (Štelcer, Štelczer), Friderik (Fridrich), (25. 9. 1839 – 16. 1. 1916 Budapešť), profesor v Novom Verbasi a kaplán v Čevenke, v rokoch 1865 – 1894 farár augsburského vyznania v Kysáči. Bol tiež literárne činný.

2 – O tom pozri list Jána Kvačalu ml. Jurajovi Mrvovi asi z mája 1882. BERNÁT, Libor. *Korešpondencia Juraja Mrvu s Jánom Kvačalom*, s. 82.

3 – Bližšie neznáma osoba.

4 – Podrobnejšie pozri ČULEN, Konštatín. *Slovenské študentské tragédie*. Bratislava : Nakl. Slovenskej Ligy, 1935, s. 212 a nasl.

5 – Gustáv Maršall-Petrovský bol vo februári 1882 vylúčený zo štúdia práv v Prešove, keď ho vyšetrovali v skupine jedenástich študentov kvôli panslavizmu. Bol vylúčený najmä preto, že čítal Národné noviny.

6 – Ján Kvačala ml. napísal formu „supplikácia“. Staršia forma získavania finančných prostriedkov pre prevádzku školy, keď študent cez prázdniny vykonával túto činnosť.

7 – Selenča (Bácsújfalu, Селенча), slovenská dedina vo Vojvodine asi 26 km severozápadne od Báčskeho Petrovca.

- 8 – Dcéry seniora Gabriela Belohorského.
 9 – Terézia Egyedyová, pozri dok. 4, pozn. 8.
 10 – Ján Kvačala ml. podpísal prehlásenie, v ktorom sa hrdo hlásil k svojej slovenskej národnosti a odmietal teror svojich maďarských kolegov. Bol potrestaný odopretím ordinácie na kňazský úrad.
 11 – Miestne periodikum.
 12 – Július Orgováň, na rozdiel od Gustáva Maršalla-Petrovského, dobrovoľne opustil ústav.
 13 – Péczelyho cena, základina na odmeny pre študentov s vynikajúcimi výsledkami.
 14 – Pravdepodobne išlo o záver práce Cicero a lélek halhatatlanságárol. In *Gondolat theologiai és philosophiai folyóirat*, 1881 – 1882, č. 3, s. 34-39. Pozri tiež list rodičov Jánovi Kvačalovi ml. z 16. 10. 1881. EBF UK v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, neskatalogizované.
 15 – Ľudovít Mojmir Semian, syn Karola Ľudovíta Semiana, evanjelického farára augsburského vyznania v Hlbokom po Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi.
 16 – Karol Ľudovít Semian (1817 – 1891), evanjelický farár augsburského vyznania v *Turej Luke od roku 1852*.
 17 – Rozumie sa Anna Semianová, rodená Martešíková (1833 – 1894).

9 [asi 1883, začiatok marca, Báčsky Petrovec]
List Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml.

Milý Janko!

Keď Ti Mila¹ píše, a že sa ešte aj táto kartička zmesť, tak aj ja. Pána F. Rohoňa² suchý životopis, lebo sa obmedzil len na to, že sa narodil v Šove,³ učiteľoval v Butíne⁴ a 29 rokov v Hložanoch. Rizner⁵ hľadal knihu po Jurajovi Rohoňovi, „*Kratochvilne zpěvy pro mládež rolnickou*“.⁶ Ferdinand mi ju dľa, ale sme sa začudovali, keď sme štipigliu^a bratislavského slov[enského] ústavu na nej spozorovali!⁷

Bol som v rozpakoch, či ju mám ústav poslať, a či R[iznerovi].⁵ No náš pán velebníček mi vravel, že p. R[izner] väčší osov z nej mať môže, ako spiaci ústav, a tak aj zajtra vykonám. Ferd[inandovi] synovia chodili v Bratislave, a tak museli aj knižku si prisvojiť.

Teraz tu bol Karol Langhoffer,⁸ pozdravuje Ťa, aj on sa zúčastnil na našom pikniku. Nové nič, všetci sme zdraví.

Ži v zdraví, aj Ti žiadame Ti všetci. Zbohom!

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List, rukopis, písané perom na s. 1-2.

a – Pečiatku.

1 – Rozumej Ľudmila Kvačalová.

2 – Ferdinand Rohoň (1823 – 10. 3. 1884), učiteľ v Báčskom Petrovci a v Hložanoch. Oženil sa s R. Vodárovou. Jeho biografiu a prehľad literárnej činnosti pozri KUTLÍK, F. *Báč-Sriemskí Slováci*. Nemecká Palánka : Jozef Krištofek, 1880, s. 47.

3 – Šove (Šoové, srbsky Срапе Иллове), dnes Ravno Selo (po srbsky Равно Село, po nemecky Alt-Schowe, po maďarsky Ósóvé). Obec leží asi 12,5 km severovýchodne od Báčskeho Petrovca.

4 – Butín (Butin), mesto v Rumunsku s prevahou obyvateľstva slov. pôvodu, ležiace asi 178 km východne od Báčskeho Petrovca.

5 – Ľudovít Vladimír Rizner (1849 – 1913), pedagóg, bibliograf, spisovateľ, redaktor, etnograf a historik.

6 – Zbierka básní v čiastočne bohemizovanej slovenčine bola vydaná v roku 1802. Pozri *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. V. Martin* : MS, 1992, s. 103-104.

7 – O tom list rodičov Jánovi Kvačalovi ml. z 30. 1. 1883. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

8 – Karol Langhoffer (30. 5. 1858 Kysáč – 26. 2. 1939 Novi Sad), študoval na evanjelickej teologickej fakulte vo Viedni vďaka „Kollárovskej štipendijnej nadácii“ v školskom roku 1878/79. V rokoch 1894 – 1918 bol evanjelickým farárom augsburského vyznania v Kysáči, po odchode do dôchodku zostal žiť v Kysáči.

10

[asi 1884, 10. 2. , Lipsko]

List Jána Kvačalu ml. rodičom

Drahí rodičia!

Ich kartičku som dostal a ďakujem im za blahoželanie. Bolo ono jediné, ani Karol, ani Lujza, ani Míla nevzali v známosť, že včerajším dňom¹ som vstúpil do pol kanonického veku. Divím sa menovite Karolovi, ktorý nič že mi negratuloval, ani mi vôbec nepísal vyše mesiaca, takže som z toho zlé consequentie ťahal. No, ale možná že je odpoveď na ceste.

Hoci som Im do výhľadu postavil, že zatiaľ len kratšie listy budú nasledovať, predsa týmto robím výnimku. Nevieť síce, čo budem písať, ale myslím, že tento hárok bez mnoho rozmýšľania naplním.

Pohľady¹ som dostal, ale kalendár nie. Ak majú ešte nech mi pošlú, lebo sa neviem dosť orientovať v časových záležitostiach.

My tu teraz žijeme hlučné fašiangové dni. Každý deň „Maskenballo“, a „Stiftungsfestov“,^b „Familen“, „Narren“,^c „Damen“, „Abendov“^d na výber. Koncerty diletantické predstavenia, predovšetkým ale tancov na výber. Ja síce neberiem účasť na nich, nie len že mi lekár radil, by večer doma zostával, ale i nemám známosť alebo lepšie rečeno, nechce sa mi hľadať. Rozumiem to o nemeckých, lebo to som už bol odpísal, že sa s Čechmi skoro všetkými poznám. Topánky mi Česi naprávajú, šaty tiež Česi reparujú, Češka mi i obed varí, a často počúvam zvuky piana, ktoré rúčky „jedné české holky“ alebo slečny z bielych a čiernych kostených klávesov vyvábíť vedia... Ba musím v svojej „čechológii“ i ďalej ísť. Každý týždeň mávam české hodiny, učiac troch Nemcov „tého husitské reči“. Môj najintímnejší skoro priateľ je Otakar Koutský,² stud[ent] práv, Čech. Skoro každý deň čítam Nár[odní] listy³ a Pokrok,⁴ české politické a týždenné Světozor⁵ a Zlatá Praha,⁶ české beletristické časopisy.

S p. Koutským² sa často dohadujem o českých literárnych a fidelistických záležitostiach, najmä českých rečiach, ktoré v Reichsráthe^e boli prednesené.

Toľko o fašiangoch. Fašiangy ale spolu znamenajú, že sa blíži jaro a študenti v Nemecku vedia, že ešte pred tým sa začínajú polročné vakácie, ktoré skoro dva mesiace trvajú.

Dnes týždeň som bol v jednej českej rodine, kde som sa až do 12-tej spolu s inými zabavil. Hrali sme sa české hry všelijaké spoločenské a spievali české piesne, medzi ktorými sa mi „Kde domov můj“ a „Když jsem plela len“ najmä sa mi ľúbila.

Keby Lujza⁷ bola doma, by jej ešte všeličo o Čechách a Čechoch písal, ale keď si pomyslím, že je to pre Nich, nuž musím také menej múdre (hoci viem že na veľkej múdrosti celý list netrpí) veci a záležitosti vynechať, z ktorých ale predsa na skúsenie oznamujem, že pri vymieňaní záloh sa jedna Češka, a po nej prirodzená vec, že i iné, zdráhala „hubičku“ dať, čo nie jedného účastného v tejto hre (medzi ktorých sa ale ja nepočítam) úprimnou boľasťou a žiaľom naplnilo.

Toto všetko je ale v súvisi s tým, čo som začal písať: s fašiangami a s mojimi známosťami, keby totiž chcel, a toto doplňujem, mohol by som skrz svoje české známosti, skoro každý večer na nejakej fašiangovej zábave účasť brať, aspoň pozvanie by mal.

Na dôkaz toho sa odvolávam na včerajšiu večer, bol som s predsedom českého spolku atď. na Stiftungsfeste^b jedného nemeckého spolku. Bol koncert, taktiež divadelné predstavenie a konečne tanec. Ja som pred tancom odišiel. Dnes večer ma tiež volali i pozvanie mi dali, tým väčšiu vôľu som mal, pretože na tomto „Familienabende“, ktorého program z 24 kusov pozostáva i „oná Češka“ bude hrať, ktorej hru i ináč tak často počúvam, nuž ale som sa vyhovoriť. Zajtra zase tunajší český spolok dáva „zábavný večer“, na ktorý ale tiež nepôjdem. Od dnes na dva týždne bude maškarný ples českého spolku, na ktorý ale pravdepodobne tiež nepôjdem.

Toľko o fašiangoch. Fašiangy spolu znamenajú, že sa blíži jar a študenti v Nemecku vedia, že ešte pred jarom sa začínajú polročné vakácie, ktoré skoro dva mesiace trvajú. Pretože ja už Lipsko výborne poznám, som si pomyslel, že by bola škoda i iné kraje nespoznáť. Pravda, že cesta stojí peniaze, nuž ale samá železnica mnoho vari nebude stáť a iné by i v Lipsku trovil. Keď ale budem cestovať, nebudem musieť kvartier platiť.

Preto som zhotovil dva plány. Hneď na začiatku prázdnin by išiel navštíviť Kmeťa.⁸ Tým cieľom som sa obrátil na jeho kulpínskeho brata Martina,⁹ ktorý mi adresu dal a mi oznámil, že v marci tam prídem. Moja cesta pôjde cez Drážďany, o ktorých mnohí tvrdia, že je najkrajšie mesto Nemecka. Tu sa pobavím asi za týždeň u jedného priateľa, ďalej cez Breslau alebo Vratislav, ktoré mesto tiež náležito obzriem. Tak koncom marca sa vrátim naspäť.

Kedy druhú cestu nastúpim, to je ešte nie isté, to závisí od toho, kedy glosianum a dištriktuálne štipendium prídu. To by bola taká luterovská cesta, ponavštevoval by najviac miest, kde Luther žil a pôsobil, ako Eisleben, Eisenach, Efurt, Wartburg a tak by sme si zašli s jedným priateľom Nemcom až na Rýn cez Frankfurt, Mainz atď., videli by sme Köln, potom dolu Worms, Speier, tieto luteránske slávne mesta. Časť tejto druhej púti je ešte nie istý, ba vôbec ani sama cesta, či baš pôjdeme a ako, je ešte nie ustálená. Ja sa jej ale práve tak ako i predošlej napred teším.

Vakácie takto voľajako, a to síce možno najlepšie, prežijúc prejdeme do druhého polroku, po ktorom koniec roku nasleduje. Čo potom, o tom by zaiste zavčasu bolo už teraz premýšľať a slová šíriť, len pripomínam, že mnohokrát vážne na to myslím, že sa ešte raz sem vrátim, totiž ešte na jeden rok. No ale budúcnosť je v rukách Božích.

Písal som Im, že sa chcem dať štúdium. Keď to ale trochu zle ide, pre nedostatok času. Nie som síce len vo „filadelfii“, teologickom to spolku, ale tento sám dva večeri záujme, na iné padajú semináre, na ktoré sa pripravovať treba, potom české, francúzske hodiny,

kvôli ktorým sa človek s týmito rečami musí dôkladnejšie zaoberať. Nuž, tieto okolnosti všetky odvedú človeka od špeciálneho sa zaoberania sa jedným voleným predmetom, ako čo som ja zamýšľal. Ešte za rána do 10tej hodiny by mal najlepšiu príležitosť, ale musím vyznať, k stávaní som lenivý. A toto je chyba, ktorú by tak rád premôcť! Keď je ale človek pri spolku a ináč dlhšie hor, nuž potrebuje, by sa vyspal atď., atď.

Čo sa zdravotného stavu týka, ešte vždy kašlem, i hrdlo je nie najlepšie, ale sa nádejam, že to prebrodím opäť, tieto nebezpečné jarné časy. Dúfam, že to isté aj o Ich zimnici platí.

Včera večer som si zasvätil narodeniny. Boli sme ako spomenuté, na tom „Stiftungsfeste“^b a potom som p. Koutského² ešte zavolať do jednej, druhej reštaurácie, kde sme do polnoci pili, ba i ďalej, a potom, by nám pivo nezaškodilo ani do 2hej sa prechádzali, spievajúc, pravda len tichúčko pre seba. Pomyslel som si, že nikde viac nebudem 22-ročný, preto tento jedenkrát môžem i predpis doktorov prestúpiť, ktorý povedal: „Abends nich ausgehen“.^f Následkom toho som teraz i trochu ospalivý, čo mi je chvála Bohu pritom všetkom i milá vec, aspoň budem môcť hneď zaspať.

Reflektujúc na Ich chýr o Karolom nešťastí, musím i ja svoju ľútosť vysloviť, najmä mu ju vyslovím, keď sa mi požaluje. Ale hádam práve preto i mlčí, lebo mu to vôľu odníma. Či Lujzin list prišiel do jej rúk a či ho predišla alebo pred ním odišla? Vari mi len bude z jej nového domoviska písať.

No ale končím boj, ktorý som musel podstúpiť s čiastočnou ospalivosťou a najväčším zadost'učinenie budem mať, ak i Oni pri ňom nezaspia do konca ako ja. Vzdor všetkej ospalivosti. Ak ho totiž znáš pre zlé cesty, ktoré spomínajú až večer neskoro dostanú.

S pozdravom

Janko.

Nech mama v známosť vezme, že som si košele koncom tohto mesiaca konečne kúpil. „Höchste Zeit“^g vravia na to Nemci. Zbohom. Ich Janko.^h

Či Lužický dostal môj dar k meninám a a či ho potreboval? A čo robia deti v škole, keď Oni majú zimnicu. Kmet'¹⁰ z Bajše mi písal, a dľa toho by mal obstojné výhľady, čomu sa ja teším.ⁱ

Zaiste ich bude zaujímať zvedieť, ako sa na mojom lenivom priateľovi Algöverovi¹¹ osud pomstil. On totižto všelijako kunštoval s príchodom do Nemecka, vrátenia sa mu bude jednoducho pretože sa koncom I. semestra domov navráti, lebo vraj žiadne štipendium nemá.^j

Pozdravujem: tatu, mamu, mamiku, p. Rúčku¹² s rodinou, b[áciho] Maršalla¹³ s nénikou, Štefího¹⁴ s Paulou,¹⁵ krstných rodičou, b[áciho] Garaja¹⁶ s rod[inou] (najmä Ondra),¹⁷ p. farára,¹⁸ p. kaplána,¹⁹ p. Lužu a vôbec všetkých od a po z.^k

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X., neskatalogizované. Dva listy, rukopis, písané perom na s. 1 – 4.

a – Po nemecky maškarný bál.

b – Po nemecky oslava nadácie.

- c – Po nemecky bláznov.
- d – Po nemecky večer.
- e – Ríšska rada.
- f – Po nemecky „Večer nevychádzat“.
- g – Po nemecky najvyšší čas.
- h – Písané na prvej strane vľavo kolmo k textu.
- i – Písané na druhej strane vľavo kolmo k textu.
- j – Písané na tretej strane vľavo kolmo k textu.
- k – Písané na poslednej strane vľavo kolmo k textu.
- 1 – *Slovenské Pohľady : časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku* obnovil Jozef Škultéty v roku 1881 spolu so Svetozárom Hurbanom Vajanským, ktorý bol v rokoch 1890 – 1916 ich redaktorom a v roku 1893 aj vydavateľom.
- 2 – Otakar Koutský (1863 – november 1926), český právnik v Pardubiciach, neskôr JUDr., Kvačalov osobný priateľ.
- Pozri BERNÁT, L. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským)*. Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019, s. 130 a n.
- 3 – *Národní listy* boli české noviny, ktoré vychádzali v r. 1861 – 1941. Založil ich a do roku 1894 riadil Julius Grégr.
- 4 – Pravdepodobne *Pokrok : orgán Americké národnej jednoty : svobodomyšlný časopis politický, poučný*.
- 5 – Obrázkový časopis, ktorý vychádzal s prestávkami od roku 1834. V roku 1867 bol obnovený a vychádzal ako týždenník každý piatok.
- 6 – Ilustrovaný časopis *Zlatá Praha* vychádzal v r. 1864 – 1865 ako dvojtýždenník a v rokoch 1884 – 1929 ako týždenník.
- 7 – Lujza Kvačalová (5. 12. 1863 Báčsky Petrovec – 21. 3. 1902 Hložany), sestra Jána Kvačalu ml. Vydala sa za vdovca Jána Vitéza st.
- 8 – Matej (Kmet, Kmety) Matej, * 1852, priateľ a starší spolužiak Jána Kvačalu ml. zo štúdií v Prešporke, kde navštevoval teologické štúdiá o ročník vyššie. Pochádzal z Bajše (Srbsko). Študoval vo Viedni a v roku 1876 v Rostocku. V rokoch 1879 – 1884 bol vikárom v Lasowiciach Wielkych a od roku 1884 evanjelickým farárom augsburského vyznania (prepošt).
- 9 – Martin (Kmety), †30. 9. 1901, učiteľ v Kulpíne
- 10 – Matej Kmeť (Kmetty) Matej (1857 – 1922), evanjelický duchovný augsburského vyznania od roku 1884 v Bajše.
- 11 – Štefan Algöver (1863 – 1934), Kvačalov spolužiak na Evanjelickej teologickej fakulte v Prešporke, v školskom roku 1883/84 navštevoval univerzitu v Halle. Od roku 1891 pôsobil ako kaplán v Čelovciach a neskôr ako evanjelický farár augsburského vyznania v Závade. *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990*. I. Martin : MS, 1986, s. 47-48.
- 12 – Benjamín Růčka st., manžel Hermíny Godrovej a otec Benjamína Růčku ml.
- 13 – Ján Maršall, pozri dok. 2, pozn. 9.
- 14 – Štefan Eichardt st. (14. 4. 1859 Báčsky Petrovec – 20. 11. 1919), prezývaný Pišta, syn Júlia Eichardta a J. Fábriovej, manžel Paulíny Godrovej, bratranec Gustáva Maršalla-Petrovského. Podľa BENKOVÁ, V. Z dávneho Petrovca. *Hlas ľudu*, Nový Sad, 1998, s. 84, mal byť zaťom Jána Maršalla. Bol obchodníkom a správcom petrovskej sporiteľne. *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990*. IV., Martin : MS, 1990, s. 86-87.
- 15 – Paulína Eichardtová (1. 9. 1863 Báčsky Petrovec – 20. 11. 1919 Báčsky Petrovec), rodená Godrová, dcéra Jozefa Júlia Godru a Karolíny Plachej, manželka Štefana Eichardta (*1888).
- 16 – Ján Garaj st., pozri dok. 2, pozn. 6.
- 17 – Ondrej Garaj (Garai, Garaji) mladý Garaj (8. 11. 1865 Báčsky Petrovec – 12. 11. 1919 Báčsky Petrovec), syn Jána, učiteľ a priateľ Ján Kvačalu ml. Učil v Báčskom Petrovci od roku 1883 ako pomocný učiteľ a od roku 1885 ako riadny učiteľ až do smrti, divadelník.
- 18 – Rozumej J. Mrva (19. 9. 1836 Zvolen – 6. 11. 1915 Báčsky Petrovec), národnokultúrny dejateľ a evanjelický duchovný augsburského vyznania. Po štúdiách teológie v Prešporke a vo Viedni bol v roku 1860 vysvätený. V rokoch 1861 – 1865 bol prvým kaplánom v Báčskom Petrovci, v roku 1865 administrátorom

a v rokoch 1868 – 1915 farárom. V rokoch 1870 – 1895 bol tiež katechétom. Matrika zomrelých v roku 1903 – 1921, X. sväzok. Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci, s. 224, *ČAJAK, J. Z korešpondencie Juraja Mrvu*. Bratislava, 1932, roč. 6, č. 1 – 2, s. 139 – 144, *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. IV.*, s. 235.

19 – Miloslav Krčméry (1860 – 1902), evanjelický duchovný augsburského vyznania, redaktor a hudobný skladateľ. *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. III.*, Martin : MS, 1989, s. 250.

20 – Pavol Luža (Luzsa), (30. 7. 1862 Hlboké – 11. 2. 1892 Báčsky Petrovec), učiteľ v Báčskom Petrovci, priateľ Jána Kvačalu ml.

11

1885, 12. 6. , Báčsky Petrovec

List rodičov Jánovi Kvačalovi ml.

V Petrovci dňa 12. júna 1885.

Milý Janko náš!

Svedectvo chudoby Ti pripojené Ti posielam. Peniaze p. Rúčkovka¹ požičala a síce 100 fl., o 30 fl. som požiadal Kotasa² a ten mi aj sľúbil do jeseni dať. Rúčkovka ich t. j. 300 fl. Štefimu³ dala, no ale keď som vyrozumel, že Ty hľadáš peniaze, tak som ju oslovil, aj Štefiho, aby v čas potreby Tvojej, Tebe na 10 % požičala a ja budem záručník. 50 fl. som Ti už poslal a druhých 80 fl. dostaneš, keď budeš potrebovať. Teraz sa tu baví p. Kmet⁴ z Nemecka, aj nás navštívil, bude v Báčke do 26. ^{ho} júna. Dal som mu Tvoju adresu.

Konvent sa pomínul a všetci starí úradníci zostali. Steltzer⁵ sa jeduje, že z jeho machináciám prepadol, zato si vylial zlé v Pest Hirláp.⁶ Obviňuje tam p. biskupa, aj Belohorského⁷ z panslavizmu a vypísal, že Hurban,⁸ Abafi,⁹ Seberini,¹⁰ Kmet¹¹ pod ich vplyvom na dolnú zem sa dostali.

Keď sa vóta^a otvorili a videl, že má Belohorský⁷ veľkú väčšinu, vzal kalap a šiel preč, všetci mu zo smiechom éljenovali.^b V Petrovci nám zomrel Grünhut¹² a dobre by bolo ak doktorát zložíš, hneď zaujať jeho miesto. No na každý pád chceme dostať D. medicinae. Škoda, že Egyedy ešte nemôže zložiť.

Na peštiansku výstavu aj naši Petrovčania putujú, dnes ide sused Straka s paňou. No keď pôjdeš domov, pozri to miesto nás a potom nám budeš môcť rozprávať. Čo sa týka domácnosti, všetci sme zdraví, obilia nebude pre veľkú suchotu. Moruľiek, c jablák, hrušiek a hrozna budeme mať dost', ak pán B[oh] od škody zachráni. Zuzka s mamou opatrujú buby, d podarili sa im. Okolo 15. t. m. pôjdu do Neušatru s nimi. Dostanú asi 30 – 40 fl. Bude aspoň dievčencom na šaty. Mila je v Binguli do Jána, ja myslím, že by som Jána do Tvojho príchodu mal odložiť. Nuž, ale keď je to ešte neisté, kedy Ty prídeš.

Pán farár včera prišiel a doviedol p. farárku z Liblingu, Greisingera¹³ starého 80 rokov^c učiteľa, dcéru sem. Ešte som sa s ním nezhováral, ale som počul, že v jeden deň bol sobáš a na druhý deň pohreb ich otca. Ten snáď od radosti zomrel! Doviedol aj 10-ročného syna Gusta Popoviča, lebo ona bola za Srbom Grgovcom tam vydaná. Luža¹⁴ išiel domov, Ondro¹⁵ s kaplánom idú do Banátu a kaplán pôjde aj na hornú zem.

Ostatné noviny počuješ, keď prídeš domov. Ži v zdraví a v šťastí, žiadajú Ti Tvoji starostliví rodičovia

J. Kvačala st.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované. List, rukopis, písané perom na s. 1 – 2.

a – Z latinčiny hlasy.

b – Z maďarčiny éljen, nech žije, tu vo význame oslavovali.

c – Marhule.

d – Priadky morušové (*Bombyx mori*), po srbsky svilena buba.

e – Dve slová vložené do textu.

1 – Hermína Rúčková, rodená Godrová, staršia sestra matky Jána Kvačalu ml. Vydala sa za Benjamína Rúčku st.

2 – Asi B. Kotas, podsprávca Pomocnice v Báčskom Petrovci.

3 – Štefan Eichardt st., pozri dok. 10, pozn. 14.

4 – Matej Kmeť, pozri dok. 10, pozn. 10.

5 – Friderik Stelzer, dok. 8, pozn. 1.

6 – *Pesti Hírlap* vychádzal v rokoch 1878 až 1944. Boli to mierne konzervatívne noviny. Dosiahli náklad takmer pol milióna kusov.

7 – Senior Gabriel Belohorský (1836 – 19. 1. 1922), evanjelický farár augsburského vyznania najskôr v Slovenskom Pravne, od roku 1864 v Lugoji, potom v Novom Sade, kde sa stal od roku 1873 báč-sriemskym seniorom až do roku 1911, kedy odišiel do dôchodku. Oženil sa s Johanou Plachou. Otec Oľgy, Vilmy, Jána, Lujzy, Melánie a ôsmich ďalších osôb. Zaoberal sa cirkevnou históriou, písal náboženské príručky, kázne a prispieval do náboženských časopisov. Najskôr sa venoval národnej kultúrnej práci, ale potom podľahol maďarizačnému tlaku. Pozri *Slovenský biografický slovník I.*, s. 200.

8 – Vladimír Hurban (5. 5. 1850 Hlboké – 11. 2. 1914 Stará Pazova), evanjelický farár augsburského vyznania v Starej Pazove. O ňom pozri SIRACKÝ J. a kol. *Slováci vo svete*. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 182 a n., porovnaj *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. II*. Martin : MS, 1987, s. 438-439.

9 – Ján Bohuslav Abafi, (Abaffy), (1855 – 1905), syn Leopolda Branislava Abafiho a Anny Kolényovej, evanjelický farár v Báčskej Palanke, publicista. Pozri *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Sostavil A. Vereš. VI. n., 1930, s. 79 a n., *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Eds. Borislav Petrik, Peter Rybár Bratislava : BoPo, 2001, s. 9.

10 – Asi Viliam Seberini, v rokoch 1876 – † 1914 evanjelický farár augsburského vyznania v Silbaši. Oženil sa s Vilmou Korosyovou. Pozri (* 1857). O ňom pozri BIERBRUNNER, G. *A Bács-szerémi Ág. Hitv. Ev. Egyházmegyé monográfiája*. Újvidék: Ivkovic György könyvnyomdája, 1902, s. 78.

11 – Pravdepodobne Matej Kmeť, pozri dok. 10, pozn. 10.

12 – Lekár v Báčskom Petrovci.

13 – Johana Greisingerová, dcéra J. Greisingera.

14 – Pavol Luža, pozri dok. 10, pozn. 20.

15 – Ondrej Garaj, dok. 10, pozn. 17.

12

List rodičov Jánovi Kvačalovi

1886, 4. 6., Báčsky Petrovec

V Petrovci, dňa 4. / 6. [1]886.

Milý synu!

Včera som dostal Tvoj list a predvčerom dizertáciu. Trochu som poprezeral, ale pre slabosť očí čítať nemôžem. Posviacka novosadského kostola sa previedla,¹ Karol aj s Gizelou² tam boli a potom aj do Petrovca prišli. Súdok na víno kúpil, ale mu ho samotný nechceli litrovať, a tak mi poslal, vraj nemôže. Selenský Belohorský³ je na nohy chorý, nemôže ani pred oltárom stáť, zberá sa na dlhší čas do kúpeľov. Ja som mu odkázal, aby Teba dočkal.

Rúčkovka⁴ mi vravela, že sľúbil. Obráť sa teda listovne na neho a či by Ťa nedal posvätiť.⁵ U nás veľká suchota a horúčosť a kúpeľ fuč. Dakto ho v noci podpálil a celkovite zhorel.

Buby^a sa idú krútiť. Beno Rúčka je v Rolus [?] špitáli,⁶ dostal drobnice.^b Včera som bol na Sejkách,⁷ aj pod horou, ale to všetko smutne vyzerá. Milinina⁸ óvoda^c sa rozmnožuje a len čakáme, keď sa buby^a pokrútia, aby sme ich do školy odpratali. Kaplán s Garajom⁷ dnes odišli do Banátu.

Nové vlastne nič. No keď Ťa všetci srdečne pozdravujeme. Zostávame Tvoji starostliví rodičovia

J. Kvačala.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B. Dvojlist, písané perom na s. 1.

a – Priadky morušové (*Bombyx mori*), po srbsky svilená buba.

b – Osýpky, spalničky (*moribilli*), vírusové infekčné ochorenie sprevádzané charakteristickými vyrážkami.

c – Óvoda (oboda, ovoda), z maďarčiny materská škola.

1 – V revolučných rokoch 1848 – 1849 pôvodný kostol zhorel. S výstavbou nového chrámu sa začalo v roku 1884 a o dva roky bol vysvätený.

2 – Gizela Kvačalová, prezývaná Gizelka, † 21. 4. 1895 Danville (USA), rodená Belohorská, dcéra G. Belohorského, manželka K. Kvačalu.

3 – Rozumej Gustáv Belohorský, evanjelický farár augsburského vyznania v Selenči.

4 – Hermína Rúčková, pozri dok. 11, pozn. 1.

5 – Ján Kvačala st. dúfal, že ho nechá senior Gabriel Belohorský vysvätiť za svojho kaplána.

6 – Benjamín Rúčka ml., prezývaný Benci (23. 8. 1866 Báčsky Petrovec – 10. 8. 1920 Hložany), syn Benjamína Rúčku st. a Hermíny Godrovej. Oženil sa s Máriou Greisingerovou a presťahovali sa do Hložian.

7 – Sejky ležia v južnej časti Báčskeho Petrovca okolo vtedajšej Vardínskej cesty, dnes Novosadskej cesty. V súčasnosti sú husto zastavané až po kanál.

8 – Ondrej Garaj, pozri dok. 10, pozn. 17.

13

1886, 20. 10., Báčsky Petrovec

List rodičov Jánovi Kvačalovi

V Petrovci, dňa 20. / 10. [1]886.

Milý synu!

Komenského didaktiku¹ Ti na žiadosť posielam, Zuzka Ti zhotovila tabličky² a posielala mama koláčiky. Medvecký³ už prišiel, dostal 25 f[orénov] a hneď si kúpil Basilika lose [?], sníva o výhre. Steltzer, keď prišiel z Pešti, vo Városi sa pýtal Kysáčanov! Či viete, že

máte nového farára? A to som ja! Švábi mali aj konferenciu v Kiskéne,⁴ chceli by prinútiť seniora k odstúpeniu, ak sa mu plán pokazí.

Mičátkovi⁵ je lepšie, z nebezpečenstva je vytrhnutý. U nás nič zvláštneho, živí a zdraví sme. Pri posviacke ba i po, mnoho zdaru želajúc, zostávame Tvoji starostliví rodičia

J. Kv.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, neskatalogizované. List, písané perom na s. 1.

---

1 – Asi *Didactica magna*... pozri tiež list Štefana Koreňa Jánovi Kvačalovi z 8. 6. 1886. BERNÁT, Libor, VAŠKOVÁ, Lubica. c. d., s. 381. Je menej pravdepodobné, že by Ján Kvačala ml. mal vydanie *Didactica to jest Umění umělého vyučování*, ktoré písal Ján Amos Komenský v rokoch 1637 – 1632. Dielo prvýkrát vydal v roku 1849 v Prahe Václav Vladivoj Tomek.

2 – Evanjelický farár augsburského vyznania nosil luterák, tabličky a komžu. Bežný človek to nenosí a nosiť nemohol.

3 – Rozumie sa Karol Medvecký (Medveczky) (1860 – 1937), syn evanjelickeho farára augsburského vyznania Samuela Medveckého (1794 – 1876). Študoval na Evanjelickej teologickej akadémii v Prešporku o rok vyššie ako Kvačala. Prišiel do Báčskeho Petrovca, pretože bol prenasledovaný ako pansláv, za kaplána v rokoch 1884 – 1891 a učiteľa v rokoch 1888 – 1891. V roku 1891 odišiel za farára do Selenča. V Báčskom Petrovci zorganizoval nedeľnú školu. BABIAK, Ján. Matičné nadšenia vojvodinských Slovákov v rokoch 1861 – 1875. In *Slováci v zahraničí*, 2022, roč. 39, s. 94-95.

4 – Bács-Kiskun, obec v Maďarsku.

14 **1887, 5. 12. Báčsky Petrovec**
Korešpondenčný listok Jána Kvačalu st. Jánovi Kvačalovi ml.^a

V Petrovci dňa 5. / 12. [1]887.

Milý synu!

Čakáme od Poničana,¹ potom Ti budeme viac písať. Poničan nám na zajtra sľúbil.

U nás nič zvláštneho. Všetci sme zdraví. Dnes sám obedujem, lebo aj u Rúčku² zabijajú Zbohom. Tvoj - -

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. A2. Korešpondenčný listok, rukopis, písané perom.

---

a – Korešpondenčný listok adresovaný: Tek[intetes] Kvacala János, Tanár úrnak, Pozsony.

1 – Pavol Poničan, pozri dok. 4, pozn. 1.

2 – Rozumej rodina Benjamína Rúčku st.

15 **1888, 22. 1., Báčsky Petrovec**
List Jána Kvačalu st. a Terézie Kvačalovej Jánovi Kvačalovi ml.

Milý synu!

Že sme Ti dlhší čas nepísali, toho príčina bola koleda a preplnená škola. My sme chvála Bohu všetci zdraví. Novinky myslím, že Ti Mila¹ odpísala.

St[eltzer?] je naspäť uvedený, ale ho cirkevníci zas žalovali, lebo od tých čias vraj nechcel jednu ženu zobrať sponovať, ktorá ale potom hneď zomrela a tak ju musel pochovať.² Lany – zobral si peniažky a teraz je na Pazove.³ Je tu nepríjemnosti veľa. Tak, že ju St[eltzera] odsúdia, museli by buľkeského,⁴ crvenského,⁵ kislerského [?]⁶ atď.⁷ Tak radšej pôjde po starom z Bingule počúvame, že sú naši zdraví. Myslíme, že na petrovské divadlo, ak bude prídu.

Petrovčanov sekírujú^a ako vojsko, že nechcelo na čas na druhé miesto odísť, ako árendátori, ktorí skonfiškovali vína a pobrali tak, aj židia, čo potravnú daň vzali, pobrali všetko, čo zostalo, ba ktorý mal viac v súdke o päť litrov ako udal, musel päťnásobnú pokutu platiť. A preto koledáši^b celkom sucho prešli. Maršallovci sú ako obyčajne. Rúckovci žijú. Nénike nemôže za varenie vojakom z obecnej kasy peniaze dostať. Dosť sa nachodí. Tvoja dlžoba sa má vo februári zložiť. Ja neviem, či budem môcť na čas zohnať. Nerád by som, aby ešte Tvoja záležitosť pred správnu radou sa pretriasala a o predĺženie sa uchádzalo. Keby si mohol do 20. februára aspoň 25 zl. poslať, dobre by si urobil.

My sme už aj rezervu, aj planú koledu potrovlili. No, keď Ťa všetci srdečne pozdravujeme a bozkávame. Tvoji starostliví rodičia

K.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. B. List, rukopis, písané perom na s. 1 – 2.

a – Trápiť sa, sekírovať.

b – Ten, čo koleduje.

1 – Ľudmila Kvačalová, pozri pozn. 3. v texte.

2 – Friderik Steltzer, kňaz v Kysáči, bol vo výchove veľmi prísny a neraz dokonca použil aj korbáč. Pozri tiež *Kysáč 1773 – 2013*, s. 240. Pozri tiež dok. 8, pozn. 1.

3 – Pravdepodobne v Starej Pazove.

4 – Buľkes (Bulkes), názov obce do r. 1980, kt. spadá v súčasnosti pod Báčsky Petrovec. Dnes sa nazýva Maglič (Маглић).

5 – Crvenka (po srbsky Црвенка, po maďarsky Cservenka, po nemecky Rotweil), mesto ležiace asi 45 km severovýchodne od Báčskeho Petrovca.

6 – Kysáčského?

7 – Friderik Steltzera nakoniec vyhнали z funkcie farára evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Kysáči. Podrobnejšie o tom Jána Kvačalu ml. informovala sestra Ľudmila v liste z apríla 1894. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Pramene

Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. A2, B, G, X a neskatalogizované.

Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Báčskom Petrovci. *Matrika zomrelých cirkvi ev. a. v. petrovskej od roku P. 1867 – 78, sv. VII., Matrika zomrelých 1889 – 1902.*

Evanjelický augsburského vyznania farský úrad v Kysáči, *Matrika úmrtná 1873 – 1885.*⁶

Literatúra

BABIAK, J. Matičné nadšenia vojvodinských Slovákov v rokoch 1861 – 1875. In *Slováci v zahraničí*, roč. 39, 2022, s. 62-95. ISBN ISSN 1336-2056.

BENKOVÁ, Viera. *Z dávneho Petrovca*. Nový Sad : Hlas ľudu, 1998, 156 s. ISBN 86-82513-06-4.

BERNÁT, Libor. Korešpondencia Juraja Mrvu s Jánom Kvačalom. In *Literárny archív*, roč. 40, 2015, s. 72-92. ISBN 978-80-8149-052-1.

BERNÁT, Libor. *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským)*. Trenčín : Trenčianske múzeum v Trenčíne, 2019, 174 s. ISBN 978-80-973248-1-0.

BERNÁT, Libor. *Život a dielo Jána Kvačalu : sto listov z Kvačalovej korešpondencie*. Bratislava : Eko-konzult, 2021, 391 s. ISBN 978-80-8079-302-9.

BERNÁT, Libor – MICHALIČKA, Vladimír. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 4-11. ISSN ISSN 1338-693X.

BERNÁT, Libor – VAŠKOVÁ, Ľubica. Ján Kvačala a Štefan Koreň : vzťah žiaka a učiteľa vo svetle korešpondencie Š. Koreňa. In *Studia Comeniana et historica*, roč. 39, 2009, č. 81-82, s. 381-386. ISSN 0323-2220.

BIERBRUNNER, G. *A Bács-szerémi Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye monográfiája*. Újvidék : Ivkovics György könyvnyomdája, 1902, 254 s.

ČULEN, Konštantín. *Slovenské študentské tragédie*. Bratislava : Nakl. Slovenskej Ligy, 1935. 285 s.

Dňa 2. januára t. r. dožila sa sl. Ľudmila Kvačalová. In *Národná jednota*, 1941, č. 1, s. 2.

ĎURIŠKA, Z., SAKTOROVÁ, H. Genealógia rodu Godrovcov. In *Biografické štúdie*, roč. 28, 2002, s. 41-52. ISBN 978-80-8128-345-2.

Evanjelická encyklopédia Slovenska. PETRÍK, Borislav – RYBÁR, Peter (eds.). Bratislava : BoPo, 2001. 448 s. ISBN 80-968671-4-8.

KIŠS, Igor (ed.). *Ján Kvačala – otec modernej komeniológie : zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave 13. – 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 2005, 189 s. ISBN 80-223-2155-9.

KUTLÍK, F. *Báč-Sriemskí Slováci*. Nemecká Palánka : Jozef Krištofek, 1880. 80 s.

KUTLÍK, F. *Báč-sriemskí Slováci*. 2. vyd. Báčsky Petrovac : Kultúra, 1998.

---

⁶ [Online]. Matrika je dostupná na internete: <https://digital.seavc.rs/matriky/kysac/z-1873-1885.html> [cit. 1. 2. 2022].

KVAČALA, Ján. Cicero a lélek halhatatlanságárol (Cicero o nesmrteľnosti). In *Gondolat theologiai és philosophiai folyóirat*, 1881 – 1882, č. 1-2, s. 12-17, č. 3, s. 34-39.

KVAČALA, Ján. Pamäť Štefana Koreňa. In *Slovenské Pohľady*, 1896, roč. 16, č. 9, s. 541-546, č. 12, s. 754-763.

VALENTÍK, V. (ed.). *Kysáč 1773 – 2013 : zborník prác*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, Matica slovenská v Srbsku, Kysáč : Rada Miestneho spoločenstva, 2013, 861 s. ISBN 978-86-7103-416-6.

MARČOKOVÁ, D. *Z dejín základnej školy v Kysáči (1785 – 1945) : pri príležitosti 250. výročia príchodu Slovákov do Kysáča*. Nový Sad, Báčsky Petrovec : Filozofická fakulta v Novom Sade a Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci, 2023. s. 279. ISBN 978-86-6065-785-7.

BOLDOCKÝ, Samuel. *Petrovec 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995. 989 s. ISBN 86-81945-13-0.

SIRACKÝ J. a kol. *Slováci vo svete*. Martin : Matica slovenská, 1980, 300 s.

Slečna Ľudmila Kvačalová sedemdesiatročná. In *Národná jednota*, 1936, č. 1, s. 3.

Slečna Ľudmila Kvačalová. In *Náš život*, 1936, roč. 4, č. 1, s. 60-61.

Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve Juhoslovanskom v slove a v obrazoch. Sostavil A. Vereš. VI. n., 1930, 247 s.

Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. I. – V. Martin : MS, 1986 – 1987, 1989 – 1990, 1992, 539, 587, 448 + 36, 562, 560 + 40 s. ISBN 80-7090-216-7.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.

Katedra humanitných vied

Stavebná fakulta Slovenskej technickej univerzity
Radlinského 2766/11, 810 05 Staré Mesto, Bratislava

libor.bernat@stuba.sk

RECENZIE

PARENIČKA, Pavol. Pavol Jozef Šafárik. Doba, život, dielo, pamiatky, literatúra. Martin : Matica slovenská, 2025, 80 s. ISBN 978-80-8128-354-3.

V roku 2023 vznikol v Matici slovenskej Slovanský odbor, ktorý si okrem iných dal za cieľ aj vydavateľské aktivity. Ambiciózny plán vydávať vedecké práce, materiálové štúdiá a súbory dokumentov, ale aj pripravovať populárno-náučné publikácie začali touto publikáciou aj naplňať. Pri príležitosti 230. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika, ktoré sme si pripomenuli 13. mája 2025, sa ako prvému z dlhého radu našich národných dejateľov podujal venovať dlhoročný matičný pracovník Pavol Parenička. Dúfame, že sa tak začala trvácna séria krátkych publikácií z dielne Matice slovenskej určených širšej kultúrnej verejnosti a študujúcej mládeži. Pavol Parenička bol viac ako ideálny autor pre danú publikáciu. Autor v nej zúročil dlhoročné skúsenosti, ktoré sú výsledkom jeho profesijného záberu venujúceho sa kultúrnej a literárnej histórii najmä z biografického aspektu. Brožúra je ďalším cenným vkladom autora do poznania našej národnej histórie, ako to ukázal už vo svojich predošlých prácach. Spomeňme spoločne s B. Truhlárom dokumentárnu knihu *Peter Jilemnický* (1989), je autorom monografie *Život a dielo Petra Kellnera-Záboja Hostinského* (1998), portréty účastníkov spracoval v publikácii *Tatrínska sednica čachtická 1847* (2007), štúdiá o slovenských spisovateľoch publikoval v zborníkoch a časopisecky (Biografické štúdiá, Knížnica, Literárny archív, Literárnemuzejný letopis, Slovenské pohľady), zostavil zborník *Stanislav Mečiar* (1996). Ako lexikograf je autorom početných hesiel o slovenských spisovateľoch v *Slovenskom biografickom slovníku 3 – 6* (1987 – 1994), *Reprezentačnom biografickom lexikóne Slovenska* (1999), *Biografickom lexikóne Slovenska 1 – 3* (2002 – 2007), *Lexikóne osobností mesta Martin* (2006) a s Augustínom Maťovčíkom vydal teoretickú príručku *Biografistika* (2005). Ďalej z veľkého množstva publikácií spomeňme aspoň monografie *Tatrínska sednica čachtická 1847 (Portréty účastníkov)* (2007) či *Štúr a Hurban, myšlienka a čin* (2017), *Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách* (2022) a posledný počín *Matica slovenská v odboji a povstaní* (2025), všetky vydané vo Vydavateľstve Matice slovenskej. Vypracoval viacero vysokoškolských učebníc a spolupracoval pri zostavení a publikovaní viacerých zborníkov. V roku 2021 získal ocenenie Národných cien Vojtecha Zamarovského za trvalý prínos do literatúry faktu.

Pavol Jozef Šafárik sa považuje za jedného z najvýznamnejších a najznámejších Slovákov celej našej národnej histórie. Môžeme ho radiť k veľikánom, ako boli Ján Kollár, Anton Bernolák, Ľudovít Štúr či Milan Rastislav Štefánik. Bol mimoriadnou osobnosťou, ktorá vynikala ako básnik, prekladateľ, literárny vedec, filológ a predovšetkým lingvista. Je považovaný za zakladateľa vedeckej slavistiky, v tom čase modernej disciplíny zaoberajúcej sa literárnymi a kultúrnymi dejinami i jazykmi spolu s etnografiou, folkloristikou a etnológiou slovanských národov. Šafárik spájal Slovákov, Čechov, južných, západných aj východných Slovanov. Nie nadarmo ho dnešné historiografie zaraďujú medzi národných buditeľov na Slovensku aj v susedných Čechách. Túto širokospektrálnu a plodnú osobnosť sa Pavol Parenička podujal priblížiť vyčerpávajúcou a pre širokú čitateľskú obec prístupnou formou.

Publikácia sa skladá okrem úvodu z troch hlavných častí, kde sa zamerá na dobu, život a dielo P. J. Šafárika, spolu s pamiatkami a odporúčanou literatúrou k tejto výnimočnej osobnosti.

V kapitole Doba sa autor snaží priblížiť hlavné prúdy historických tendencií, v ktorých sa vyvíjala, formovala a tvorila geniálna osobnosť Šafárika. Uvádza do dobovej problematiky osvetlením barokového slavizmu a osvietenského racionalizmu v druhej polovici 18. storočia, následne nástup reakcie v habsburskej monarchii. Približuje nám obdobie klasicizmu a národno-obrodenecké iniciatívy v danej dobe. Prechádza k opisu hlavných myšlienkových prúdov a filozofie – v tom čase výrazný nemecký klasický idealizmus, ktorý silno ovplyvnil európske i svetové myšlienkové a duchovné smerovanie. To výrazne ovplyvnilo našu inteligenciu – našich národných buditeľov. Ozrejmjuje ideový a politický panslavizmus a austroslavizmus, na pozadí ktorého sa vyvíjali národopis, folkloristika a vedecká slavistika. Kapitola Doba je veľmi podrobne a široko spracovaná a dáva možnosť recipientovi pochopiť hlbšie súvislosti dobového vývoja. Považujem ju za veľmi prospešnú predovšetkým pre študujúcu mládež na pochopenie historicko-duchovných reálií ovplyvňujúcich osobnosť a intelektuálny vývin Šafárikovho génia.

Kapitola Život je hlavným záberom autora, ktorý tu môže naplno prejavit' svoje celoživotné skúsenosti a vedomosti na poli biografistiky. Pavol Parenička tu opisuje život Šafárika od jeho detstva cez univerzitné štúdiá, pôsobenie na gymnáziu v Novom Sade, následne v Prahe (vrátane Slovanského zjazdu v roku 1848) až po jeho smrť. Nevyhýba sa ani detailom zo súkromného života. V tejto kapitole zaujme aj netradičná introspekcia do Šafárikových vzťahov voči ostatným významným protagonistom súvekeho národného, intelektuálneho života. Menovite vzťah s Jánom Kollárom, Františkom Palackým a Ľudovítom Štúrom. Kapitola je kostrou celku danej brožúry.

Poslednou kapitolou je Dielo P. J. Šafárika. Autor sa zameriava najprv na jeho básnické a prekladateľské práce, následne rozoberá jeho úsilie na poli literárnej vedy ako historika, teoretika, estetika a bohemistu. Publikácia nás upozorní aj na činnosť Šafárika na poli folkloristiky, ako aj zberateľa ľudovej slovesnosti. Priblíži výsledky ako srbistu a jeho ďalšie slavistické aktivity. Bližšie sa pozrie na spracovanú cyrilo-metodskú tematiku a konkrétne na najvýznamnejšie diela Šafárika, a to Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí, ktoré napísal počas novosadského pôsobenia, a Slovanské starožitnosti. Ako tretie najvýznamnejšie slavistické dielo rozpíše Slovanský národopis. Daná kapitola uzatvára základnú biografickú os Šafárikovho života aj recenzovanej publikácie.

V závere Pavol Parenička prikladá sumár pamiatok viažucich sa k národnobuditeľskej osobnosti spolu s odporúčanou literatúrou. Danú brožúru možno hodnotiť pozitívne ako populárno-náučné komplementárium, ktoré v zhustenej a stručnej podobe prezentuje všetko podstatné zo života, doby a diela Pavla Jozefa Šafárika. Je určená laickej i kultúrnej verejnosti, ktorá si tak súhrne môže doplniť vedomosti o danej problematike. Publikácia vyšla vďaka finančnej dotácii grantovej schémy Matice slovenskej na podporu vedeckých projektov. Veríme, že nie je posledná a osvetlí širšej čitateľskej obci naše dejiny a ich velikánov.

Radoslav Žgrada

**DUREC, Jaroslav – MADURA, Pavol (eds.).
Slovenské ženy v národnom hnutí. Martin : Matica
slovenská, 2024, 424 s. ISBN 978-80-8128-344-4.**

Zborník *Slovenské ženy v národnom hnutí*, ktorý vzišiel z rovnomenného názvu medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v júni 2024, predstavuje jeden z najvýznamnejších publikačných výstupov Matice slovenskej v rámci príznačne vyhláseného Roka slovenských žien. Rozsiahla, 424-stranová, publikácia prináša komplexný a dlho očakávaný pohľad na tému, ktorá bola v slovenskej historiografii vždy prítomná, avšak málokedy spracovaná s takouto systematickosťou a rozsahom.

Kontext zborníka je priamo zviazaný s 200. výročiam narodenia dvoch kľúčových, hoci odlišných žien štúrovskej éry – Adely Ostrolúckej a Anny Hurbanovej-Jurkovičovej. Toto jubileum poslúžilo ako príležitosť pre editorov Jaroslava Durca a Pavla Maduru na zostavenie diela, ktoré mapuje prínos slovenských žien k národnému, kultúrnemu a spoločenskému životu od 19. storočia až po moderné dejiny 20. storočia s presahmi do dnešných dní. Vytvorili tak akúsi biografickú sondu naprieč národným hnutím, ktorá je zameraná na ženské pokolenie, ktoré býva často opomínané. Popri štúdiách zameraných na konkrétne mená osobností zborník obsahuje aj všeobecnejšie kapitoly o emancipácii žien, ktorá prebiehala súčasne s národnou emancipáciou na pozadí globálnej liberalizácie spoločnosti, meniacich sa kultúrnych podmienok a narastaním vzdelanosti.

Cieľom zborníka je predovšetkým vyplniť biele miesta a rozptýliť stereotypný obraz národných dejín, v ktorom ženy figurovali skôr ako pasívne múzy či podporovateľky svojich aktívnych mužov spoza rodinného krbu. Pretože opak bol pravdou. Ako *Slovenské ženy v národnom hnutí* poukazujú, boli to aktívne tvorkyne hodnôt, organizátorky, publicistky, umelkyne a nositeľky emancipačných myšlienok. Hlavným prínosom diela je systematické zviditeľňovanie žien nie ako pasívnych objektov, ale aktívnych subjektov dejín. Zámerom zborníka je teda vo vedeckej rovine zhodnotiť význam slovenských žien v národnom hnutí, a to aj za hranicami vlasti, v premenách času a predstaviť ich odkaz pre súčasnú slovenskú spoločnosť.

Zborník je recenzovanou kolektívnou monografiou, ktorá zahŕňa celkovo tridsaťtri vedeckých štúdií. Tento pôsobivý počet príspevkov je logicky rozčlenený na štyri ucelené interdisciplinárne sekcie – historickú, kulturologickú, zahraničnú a literárnu. Vďaka rôznorodosti, ktoré tieto sekcie prinášajú, sa dozvedáme o nespochybniteľnom prínose žien z niekoľkých pohľadov. Prvá, historická sekcia je najobsiahlejšia. Zahŕňa trinásť štúdií, v ktorých sa striedajú jednotlivé osobnosti so všeobecnými témami procesu emancipácie a snáh žien zasahovať do spoločenského diania. Sekciu otvára štúdia Erika Germušku s témou Postavenie slovanskej ženy od tradičnej po postmodernú spoločnosť. Autor sa venuje analýze vývinových etáp spoločnosti, ktoré ovplyvňujú pohľad na rolu ženy. Cieľom príspevku je vymedziť otázku ďalšieho vývoja premien spoločnosti od tradičnej po informačnú, postindustriálnu a postmodernú, ktorej centrom je rodina ako jej nemenná konštanta.

V ďalšej štúdií sa Radka Semancová zaoberá životným príbehom Anny Pivkovej, prvej podpredsedníčky spolku Živena. Príspevok je zameraný tak na vonkajšiu stránku jej osobnosti a jej verejného angažovania, ako aj na jej vnútorný svet. Zborník vyzdvihuje ženy, ktoré stáli po boku národovcov ako organizátorky a aktivistky, napríklad Amália Francisciiová, ktorej svoju štúdiu venoval Dominik Blanár. Verná a obetavá manželka významného štúrovca, ktorý sa zaslúžil o založenie Matice slovenskej, preniesla umenie a svoj ženský cit na obal Stanov Matice slovenskej. Velikánku na poli literatúry a publicistiky Eleny Maróthy-Šoltésovú predstavil vo svojej štúdií Radoslav Žgrada ako výraznú spisovateľskú osobnosť a predstaviteľku spolku Živena. Svoju štúdiu jej venovala aj Helena Saktorová, ktorá sa zamerala na zmapovanie miest jej bývania.

Ďalšia štúdia skúma príčiny a dôsledky ženskej emancipácie 19. storočia na Slovensku. Jej autorka Viktoria Nadolska analyzuje premenu vnímania vzorcov správania mužov a žien od tradičných morálnych postojov k moderným a rodové vzťahy v rámci nich. Zborník dáva priestor aj menej rezonujúcim menám, a to na mieste príspevku Blanky Ušiakovej, ktorá predostiera trojicu osobností – Annu Kolényovú, Annu Hurbanovú a Johanku Hrebendovú. Cieľom jej príspevku je poukázať na skutočnosť, že mnohé manželky popredných národovcov svojou činorodosťou vyšli z ich tieňov a sami boli aktívne v národnom hnutí. Peter Podolan nasledujúcou štúdiou odokrýva biografický medailón Heleny Turcerovej-Devečkovej, ktorá vynikala svojou inteligenciou na poli vedy a pedagogiky. Užší záber na túto intelektuálku poskytuje príspevok Bohumily Frenčuchovej, ktorý sa zameriava na život a pôsobenie Heleny Turcerovej-Devečkovej v Kežmarku. Nepochybniteľný prínos v zborníku má štúdia Dominiky Dinušovej, ktorá zachytáva emancipačné procesy v konfliktoch 20. storočia, v ktorých boli ženy aktívne zapojené. Na ďalších stranách predkladá Jaroslav Durec obraz životného príbehu Ľudmily Podjavorinskej z hľadiska literárnokritickej reflexie a národného hnutia. Kamila Fircáková dáva do pozornosti študentské korporácie 19. a 20. storočia, ktoré prínos jednotlivých žien národného hnutia pripomínajú tým, že sú nositeľmi ich mien. Historickú sekciu uzatvára štúdia Mateja Mindára, ktorá čitateľa prenáša do novej histórie, ktorá bola svedkom rozdelenia Česko-Slovenska. Dáva tu priestor ženám vo vrcholovej politike, ktoré sa zaslúžili o vznik samostatnej Slovenskej republiky.

Kulturologický blok obsahuje tri príspevky. Prvý reflektuje osud málo prebádanej osobnosti slovenskej kultúry Magdy Husákovvej-Lokvencovej. Jozef Leikert v nej tiež poukazuje na originalitu, mnohotvárnosť a neopakovateľnosť jej diela. Pozoruhodná je spoločná štúdia Lukáša Perného a Ladislava Skraka, ktorá analyzuje tvorbu ženských autoriek z Výtvarného odboru Matice slovenskej a Klubu výtvarníkov a výtvarných teoretikov pri Slovenskom zväze protifašistických bojovníkov. Menej známu Bronislavu Kubánkovú predstavuje Alena Balážecová vo svojej biografickej štúdií zameranej na každodennosť a pedagogický prínos tejto osobnosti.

Zahraničná sekcia púta príbehmi žien, ktoré preukazovali svoju odvahu, intelekt a kreativitu aj za hranicami svojej vlasti, kde by sme mohli očakávať skôr akési splynutie s domácim obyvateľstvom a postupné zabúdanie na svoje korene. Táto sekcia nám však dokazuje, aký by bol omyl ostávať v tieto domnienke. Väčšina príspevkov sa venuje

osudom a pôsobeniu slovenských žien na Dolnej zemi, ktoré značnou mierou prispeli nielen k udržaniu, ale aj k rozvoju slovenskej kultúry, národnosti a jazyka. Prvá a druhá štúdia sa však od ostatných líši krajinou pôsobnosti. Autorka prvej, Marta Dobrotková, prináša výskum aktivít slovenských žien v USA koncom 19. a začiatkom 20. storočia, ktoré sa zapájali do národného hnutia v rámci Živeny, aby pomohli Slovákom doma vymaniť sa spod nadvlády Rakúsko-Uhorska. Druhý príspevok predkladá zas život aktérky, ktorú by sme nečakali – Američanky, z ktorej sa stala dušou Slovenka, a tak sa aj zapísala k slovenským ženám národného hnutia. Píše o nej Mária Rapošová.

Až tretia téma zahraničnej sekcie obracia pozornosť na Dolnú zem, konkrétne na dolnozemske mamovky – nositeľky slovenskosti a počiatky osídľovania Dolnej zeme, ktorej sa venuje srbská krajanka Anita Murgašová. Z dolnozemiak si Katarína Koňariková vybrala Máriu Matějovskú, prvú slovenskú učiteľku v Bulharsku, s cieľom priblížiť jej osobnosť a prínos do rozvoja slovenských enkláv v Bulharsku. Na poli dolnozemskeho umenia výrazne vynikla Zuzana Chalupová so svojimi insitnými malbami, ktorej prácu a život priblížila Olinka Gloziková-Jonášová. Nemenej významnými boli ďalšie slovenské ženy, ktoré svojou činnosťou priniesli slovenskú kultúru na Dolnú zem, a to spisovateľka Eržika Mičátková (Milana Arňášová Radićová), maliarka Zuzka Medved'ová (Andrea Rojková), herečka Ludmila Hurbanová (Anna Horvátová), národné buditeľky Adela Medvecká Čajaková a Adela Čajaková Petrovičová (Ján Lačok) a spisovateľka Mariena Czoczeková-Eichardtová (Mária Horvátová).

Posledná sekcia je zameraná na pôsobenie slovenských žien z pohľadu literatúry. Začína obrazom národného života a literárnej reflexie Eleny Maróthy-Šoltésovej a Ludmily Podjavorinskej. Július Lomenčík v príspevku predkladá analýzu ich diel. Ďalšia štúdia, ktorú prináša Ivica Hajdučeková, ukazuje význam archívneho výskumu zameraného na život a tvorbu poetky Maše Haľamovej. Posledná štúdia v rámci celého zborníka analyzuje impulzy nielen národnej emancipácie v románe Sestry, ktorý napísala „povinná“ autorka Terézia Vansová. Týmto rozborom Jaroslav Vluka uzatvára literárnu sekciu aj celý zborník.

Tematicky sa zborník teda sústreďí na celý rad významných osobností, ktoré formovali slovenský verejný život. V rámci literatúry a publicistiky popri „povinných“ velikánkach, ako Elena Maróthy-Šoltésová, Terézia Vansová či Božena Slančíková-Timrava, sa priestor venuje aj autorkám detskej literatúry – Ludmile Podjavorinskej, Márii Rázusovej-Martákovej. V sfére divadla a umenia dielo pripomína priekopnícku rolu prvej slovenskej ochotníckej herečky Anny Hurbanovej-Jurkovičovej. V neposlednom rade zborník vyzdvihuje ženy, ktoré stáli po boku národovcov ako organizátorky a aktivistky, napríklad Amália Francisciová, ktorá preniesla umenie a svoj ženský cit na obal Stanov Matice slovenskej.

Sila zborníka Slovenské ženy v národnom hnutí spočíva najmä v šírke jeho záberu. Tridsaťtri štúdií od rôznych autorov logicky prináša rôznorodé metodologické prístupy. Prináša nielen biografické poznanie, ale aj literárne analýzy a kulturologické reflexie s prienikmi sociológie a politológie. Táto pluralita umožňuje čitateľovi získať plastický obraz o mnohorakých podobách ženskej angažovanosti.

Editorská práca Jaroslava Durca a Pavla Maduru dokázala zjednotiť tieto príspevky do koherentného celku, ktorý neslúži len ako pocta aktérkam, ale predovšetkým ako seriózny vedecký príspevok. Odbornú úroveň garantujú aj mená recenzentov, ktorými boli Pavol Parenička a Jozef Tatár.

Zborník *Slovenské ženy v národnom hnutí* je základným kameňom pre každého, kto sa zaujíma o slovenské dejiny 19. a 20. storočia a hľadá viac než len tradičný „učebnicový“ výklad zameraný najmä na mužskú líniu osobností. Je to rozsiahla a potrebná publikácia, ktorá potvrdzuje, že slovenské národné hnutie bolo dielom nielen mužov, ale aj mimoriadne schopných, vzdelaných a odvážnych žien. Zborník presvedčivo argumentuje, že ženy čelili dvojitému útlaku – ako príslušníčky národa bojujúceho o prežitie v Uhorsku a zároveň ako ženy v patriarchálnej spoločnosti, ktorá im upierala prístup k vzdelaniu a verejnému priestoru. Ich boj bol teda dvojitý: za národ a za vlastnú emancipáciu. Matica slovenská týmto dielom úspešne naplňa svoje kultúrne a vedecké poslanie – pripomínať a systematicky spracovávať kľúčové témy národnej identity.

Zuzana Kyzeková Füle

KOŇARIKOVÁ, Katarína (ed.). *Bojovali za našu slobodu. Matičiari, kultúrnici a umelci v protifašistickom odboji na Slovensku a v zahraničí*. Martin : Matica slovenská, 2024. ISBN 978-80-8128-346-8.

Problematika Slovenského národného povstania bola už mnohokrát predmetom záujmu slovenskej historiografie, ale málokedy sa na ňu nazeralo z pohľadu dejín Matice slovenskej. Určitú medzeru sa v tomto smere usiluje vyplniť vedecký zborník s medzinárodným presahom *Bojovali za našu slobodu*. Ide o pomerne cenné dielo, ktoré hovorí najmä o tom, že Matica slovenská si aj v ťažkých rokoch druhej svetovej vojny cenila základné ľudské hodnoty a usilovala sa stáť na strane pravdy a slobody. Ako sme už zdôraznili, tak v danom zborníku dominuje popri domácom aj medzinárodný aspekt. K tomu je prispôsobený aj samotný obsah a vôbec štruktúra zborníka. Predslov a vstupný úvod do problematiky ponúka svojím textom predseda Matice slovenskej Marián Gešper. Vo svojom úvodnom slove okrem toho, že prisúdil zborníku mimoriadnu cenu, keďže, ako sám hovorí, ide o vôbec prvý zborník svojho druhu, ktorý sa usiluje o systematické spracovanie témy zapojenia matičiarov, kultúrnych pracovníkov a umelcov do Slovenského národného povstania doma i za hranicami, sa usiloval poukázať na vytvorenie, zapojenie do bojov a kontinuitu povstaleckej Slovenskej národnej rady, ktorá niesla rovnaký názov ako prvá Slovenská národná rada z čias vystúpenia štúrovcov a hurbanovcov v revolučných rokoch 1848 – 1849. Na druhej strane chcel Marián Gešper poukázať na beštiálnosť, ktorá spočívala vo vojnových zločinoch nacistickej Nemeckej ríše predovšetkým proti slovanským národom, čo zase zásadne odporovalo ideovej stránke Matice slovenskej, ktorá od svojho počiatku naopak presadzovala spoluprácu medzi slovanskými národmi. Aj v tomto smere potom vidíme opodstatnenosť, ba až povinnosť matičných pracovníkov a členov zapojiť sa do Slovenského národného povstania. Niektorí tak zo slovenskej intelektuálnej elity (napr. neskorší predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč), pokiaľ nepadli priamo v boji, ale nepodarilo sa im bezpečne skryť, boli po potlačení Povstania vystavení represáliám v podobe uväznenia v koncentračných táboroch Mauthausen alebo Dachau. Sme toho názoru, že keď takýmto spôsobom priamo spoznali pravú krutú stránku nacistického režimu, pravdepodobne neľutovali, že sa zapojili do Slovenského národného povstania.

Vstupná kapitola, ktorá nesie názov Úvod do problematiky pozostáva z jedného príspevku *Turiec v Slovenskom národnom povstaní. V povstaleckých chodníkoch dejín*. Ide v podstate o akúsi sondu prinášajúcu pohľad na Slovenské národné povstanie z regionálneho aspektu regiónu Turiec. S veľkou pravdepodobnosťou autor príspevku Marián Gešper chcel týmto svojím textom poukázať na hlbšie opodstatnenie Slovenského národného povstania, keď si vybral práve región Turiec, ktorý bol v minulosti centrom slovenského národného života a z ktorého pochádzali niektoré významné osobnosti. Preto nás nemôže prekvapiť, že v tomto príspevku nachádzame dejovú líniu tiahnucu

sa od 19. storočia, späť s udalosťami Slovenského povstania v rokoch 1848 – 1849, cez vznik Česko-Slovenska v roku 1918 vrátane prijatia Deklarácie slovenského národa až po vypuknutie a priebeh Slovenského národného povstania v regióne Turiec. Najmä časť o Slovenskom národnom povstaní sa usiloval autor spracovať čo najpodrobnejšie.

Nasledujúca časť má mimoriadne dôležité postavenie v zborníku, pretože má jednak medzinárodný dosah a kladie si za cieľ, ako už jej samotný názov prezrádza *Slováci z Dolnej zeme v boji proti fašizmu*, dokumentovať účasť Slovákov na odbojovej činnosti z trojakého pohľadu – z prostredia Vojvodiny, Maďarska a Bulharska. Okrem toho pri jednotlivých príspevkoch na jednej strane sledujeme Slovákov žijúcich v zahraničí a ich účasť v Slovenskom národnom povstaní a na strane druhej angažovanosť Slovákov v odbojovej činnosti v zahraničí. Popri týchto ťažiskových okruhoch treba spomenúť ešte skúsenosť Slovákov v nemeckých koncentračných táborech a s tým ruka v ruku idú zločiny spáchané okupačnými vojskami proti Slovákom. To predstavuje z hľadiska mapovania odbojovej činnosti Slovákov a celkovo ich každodenného života v čase druhej svetovej vojny obrovský posun vpred.

Z prvej skupiny príspevkov si zasluhuje mimoriadnu pozornosť najmä text od predsedu Spolku Slovákov z Juhoslávie Samuela Jovankoviča, ktorý spracoval Účasť vojvodinských Slovákov na Slovenskom národnom povstaní. Autor na základe archívneho bádania podáva vo svojom príspevku komplexnejší prehľad podmienok a príčin zapojenia Slovákov z územia súčasnej Srbskej republiky, resp. z jej Slováckmi obývanej časti Vojvodiny, do priebehu Slovenského národného povstania. Hodnotu príspevku zvyšuje okrem iného tiež skutočnosť, že ponúka opis päťdesiatich prípadov jednotlivcov – Slovákov z Vojvodiny, ktorí sa zúčastnili v Slovenskom národnom povstaní. Spracovanie dostupných životopisných údajov o konkrétnych účastníkoch povstania bolo závislé od množstva získaných údajov.

Z druhej skupiny príspevkov môžeme uviesť ako príklad *Vojvodinskí Slováci v odboji počas druhej svetovej vojny na území Juhoslávie* od autora Jána Tkáča alebo *Vznik a činnosť Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku a jeho odbočky vo Veľkom Bánhedeši* pochádzajúci z pera Adama Antala či príspevok Kataríny Koňarikovej *Slováci v Bulharsku v bojoch za vlasť*. Zaradenie týchto príspevkov do zborníka je cenným svedectvom o Slovákoch, hlavne ak zoberieme do úvahy, že samotný slovenský štát bol síce oficiálnym spojencom nacistického Nemecka, čo však vôbec nebránilo tomu, aby sa jednotlivci postavili proti nacistickej ideológii so zbraňou v ruke nielen na domácej pôde, ale aj na viacerých miestach v zahraničí. Bolo prirodzené, že nemecká branná moc nenechá tieto ohniská odporu bez odozvy a bude sa snažiť zo všetkých síl ich potlačiť. Dokladá to príspevok *Prvý predseda Matice slovenskej v Juhoslávii Dr. Ján Bulík* z pera autorky Olgy Glózikovej-Jonášovej, kde je zachytený zaujímavý životný príbeh zakladateľa Matice slovenskej v Juhoslávii. Podnadvpis tohto príspevku – Účasť v protifašistickej rezistencii a väznenie v nemeckých koncentračných táborech – už sám v mnohom prezrádza, že išlo o životný príbeh osobnosti Jána Bulíka, ktorý sa odvážne postavil proti nacistickým zverstvám a ktorý bol za toto svoje hrdinské rozhodnutie doslova utýraný na smrť v nemeckom koncentračnom tábore Mauthausen. Iný príspevok

s názvom *Zločiny proti Slovákom počas druhej svetovej vojny na území AP Vojvodiny* od autora Kristijana Obšusta informuje verejnosť o rovnomennej publikácii z pera autora Aleksandra Bursača, ktorá predstavuje prvú tematicky koncipovanú štúdiu mapujúcu vojnové zločiny spáchané na príslušníkoch slovenskej národnostnej menšiny na území Vojvodiny, Báčky, Sriemu a Banátu zo strany okupačných vojsk. Uvedený príspevok má svoj základ v archívnych dokumentoch uložených v Archíve Vojvodiny, kde sa nachádzajú tzv. elaboráty Komisie pre zisťovanie zločinov okupantov a ich pomocníkov vo Vojvodine, ktorá sa sformovala ešte v časoch druhej svetovej vojny z odbojového hnutia.

Tretia časť zborníka, ktorá nesie názov *Matičari v boji proti fašizmu* predstavuje najrozsiahlejšiu kapitolu. V rámci nej sú spracované témy od pomerne známych cez menej známe osobnosti z matičného života až po témy z každodenného života v čase prebiehania Slovenského národného povstania, resp. počas druhej svetovej vojny. Obzvlášť značná pozornosť sa zameriava na postavu Ľudovíta Kukorelliho, ktorému sú venované až dva príspevky: *Večne mladá legenda povstania – Ľudovít Kukorelli – slovenský dôstojník, povstalec a partizán* od autora Jána Semana a príspevok *Ľudovít Kukorelli v spomienkach mojej tety Anny Kostkovej-Kukorelliovej* od autorky Marcely Macharáčkovej. Na základe toho sa vytvorila pre čitateľov zaujímavá skúsenosť porovnania objektívneho a subjektívneho pohľadu na život Ľudovíta Kukorelliho. Autor prvého príspevku Ján Seman sa usiloval zachytiť osobnosť v dejinách v dvoch variantoch: 1. Ľudovíta Kukorelliho v kontexte slovenských dejín; 2. Ľudovíta Kukorelliho ako súčasť kolektívnej historickej pamäti národného spoločenstva. Autor tak chcel, pokiaľ je to len možné, zachytiť i tzv. život po živote. Súčasne autor sleduje sčasti vonkajšiu i vnútornú stránku biografie osobnosti Ľudovíta Kukorelliho. Ďalší príspevok od Marcely Macharáčkovej len dopĺňa už načrtnutý profil Ľudovíta Kukorelliho o autentické svedectvo Anny Kostkovej-Kukorelliovej, ktorá sa vo svojich spomienkach vracala do dávnej minulosti a spomínala na svojho prvého manžela Ľudovíta Kukorelliho.

Popri osobnosti Ľudovíta Kukorelliho sa ďalšie príspevky v tretej časti zborníka zaoberajú osobnosťami Ladislava Novomeského, Vladimíra Mináča, Alexandra Hirnera a Viliama Žingora. Z menej známych sú tu zastúpené osobnosti – Ladislav Sára či Jozef Matula. V tomto ohľade sa v zborníku výraznou mierou narába s biografickou metódou. Miestami dochádza k prepojeniu i s určitým rozmerom autobiografie. Peter Schvantner pri písaní svojho príspevku *Alexander Hirner v Slovenskom národnom povstaní* vychádzal hlavne z memoárového diela *Matičná myšlienka*, kde autor Hirner spracoval obdobie svojho pôsobenia v Matici slovenskej od svojho nástupu roku 1941 až do roku 1946. Naproti tomu Lukáš Perný pri písaní svojho príspevku *Predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč – účasť v SNP a väzeň v nemeckých koncentrákoch – reflexia literárneho diela v kontexte protifašistického odboja* podrobil obsahovej analýze vybrané literárne diela, pretože podľa slov autora Perného sa Mináčova skúsenosť z aktívnej účasti v Slovenskom národnom povstaní pretavila do literárnej tvorby, čo sa odzrkadlilo v dielach *Smrt' chodí po horách* a *Generácia* a ich následným filmovým spracovaním.

Istý priestor v zborníku vyplňajú aj príspevky, ktoré sa dotýkajú konkrétneho regiónu v čase Slovenského národného povstania a pokúšajú sa tak o priblíženie každodenného

života vo viacerých oblastiach Slovenska. Čitateľ týmto spôsobom môže porovnávať situáciu v prostredí Zemplína a Šariša vďaka príspevku *Na pomedzí Zemplína a Šariša* od autora Petra Šafranka, situáciu v prostredí podjavorinského kraja za pomoci príspevku *Slovenské národné povstanie očami každodennej reality podjavorinského kraja* od autora Jaroslava Dureca alebo sledovať situáciu v podtatranskom prostredí, ktorý tvorí hlavný predmet záujmu príspevku *Udalosti a priebeh SNP v podtatranskom regióne* z pera autora Rastislava Zachera. V nadregionálnych – geopolitických – súvislostiach plní dôležitú úlohu príspevok *Geopolitika, Slovenské národné povstanie a medzinárodný význam osobností Vavra Šrobára a Milana Hodžu v kontexte odboja*, kde dochádza k prepojeniu regionálneho a biografického aspektu.

Matica slovenská sa aj vydaním tohto vedeckého zborníka s medzinárodným dosahom chce prihlásiť jednak k odkazu Slovenského národného povstania a hodnotám ľudskosti, ale zároveň chce vzdať úctu a česť všetkým tým hrdinom i obetiam perzekúcií zo strany nacistického režimu, ktorí sa nebáli so zbraňou v ruke vzdorovať a zapojiť sa do Slovenského národného povstania.

Jaroslav Durec

Inovatívne didaktické prístupy v pracovných zošitoch z dielne Matice slovenskej

Priebeh a samotná efektívnosť vyučovacieho procesu je spravidla závislá od viacerých faktorov, medzi ktorými popredné miesto z hľadiska interakcie medzi učiteľom a žiakom zastávajú učebnice a rozličné pracovné zošity či iné didakticko-metodické materiály. V poslednom období sa o problematiku pracovných zošitov začala s vyššou intenzitou zaujímať Matica slovenská, ktorá sa už od svojho založenia v roku 1863 popri iných oblastiach spoločenského (vedecko-kultúrneho) charakteru venovala postupne v priebehu dejín tiež otázkam výchovy a vzdelávania na slovenských školách. Pracovné zošity primárne určené pre vyučovanie dejepisu na základných školách (prípadne z hľadiska náročnosti niektorých zadaní môžeme hovoriť i o výučbe na stredných školách), ktoré vznikli v priebehu rokov 2023 – 2024, sa usilujú zosúladiť krátky výkladový text s rozmanitými úlohami s rozdielnym stupňom záťaže. Ako prvý v roku 2023 bol vydaný Maticou slovenskou pracovný zošit s názvom *Od Samovej rieše po Veľkú Moravu*. Autormi boli Marián Gešper a Jaroslav Durec. Uvedený pracovný zošit napriek tomu, že bol vydaný ako prvý, je v rámci rozsahu strán najbohatší spomedzi ostatných, neskoršie vydaných pracovných zošitov. Samotná textová, teda výkladová, časť pracovného zošita sa orientuje na niekoľko oblastí zo slovenských dejín dotýkajúcich sa formovania prvých štátnych útvarov našich predkov. Keďže v súčasnosti sa reflektuje niekoľko trendov o modernom poňatí vyučovacieho procesu spolu s novými prístupmi a témami v historiografii, rozhodli sa autori zmienenej pracovného zošita spracovať politické, kultúrne, hospodárske dejiny a tzv. dejiny každodennosti. Pridanou stránkou textu sú krátke životopisy kľúčových postáv z daného historického obdobia. Textová časť je obohatená o množstvo obrázkov, ktoré znázorňujú na jednej strane hradiská (priestory palácov, kostolov či hospodárskych budov) a na druhej strane môžeme hovoriť o dejinách vojenstva, pretože učiaci sa žiaci majú možnosť oboznámiť sa s technikou boja, brneniami a konkrétnymi zbraňami. Ku každej textovej, resp. výkladovej časti s príslušnými obrázkami sú pridané zadania úloh z hľadiska záťaže od menej náročných až po vyslovene náročné. V rámci Bloomovej taxonómie kognitívnych cieľov to jednoducho zhrnieme slovami, že zadania úloh sa pohybujú na úrovni zapamätania a porozumenia až po úrovne hodnotiaceho posúdenia a tvorivosti.

V priebehu roka 2024 boli postupne vydané ďalšie pracovné zošity, ktoré sa dotýkali viac alebo menej známych tém zo slovenských dejín. Ak postupujeme v časovom chronologickom slede, tak ako ďalší treba uviesť pracovný zošit s názvom *Anton Bernolák a bernolákovci. Odkaz bernolákovskej generácie*, ktorého autormi boli Martina Matečková a Ján Seman. Uvedený pracovný zošit ponúka učiacim sa väčšinou základné informácie o bernolákovcoch – predstaviteľoch prvej fázy formovania moderného slovenského národa a ich hlavných predstaviteľoch. Aj v tomto prípade sú výkladové texty obohatené obrázkami a niekoľkými zadaniami úloh, pričom ide väčšinou o jednoduchšie tajničky, bludisko a na konci pracovného zošita sa nachádza štandardne kvíz so zatvorenými

otázkami: Čo sme sa dnes naučili? alebo zadanie na opakovanie učebnej látky s cieľom priradovania mien bernolákovcov k ich portrétom.

Ďalší pracovný zošit sa venuje téme tretej fázy slovenského národného hnutia a nesie názov *Ludovít Štúr a štúrovci. Odkaz štúrovskej generácie*. Autormi sú Ján Seman a Radoslav Žgrada. Čo sa týka obsahovej a grafickej stránky tohto pracovného zošita, tak sa v mnohom podobá predchádzajúcemu pracovnému zošitu venovanému bernolákovcom. Podstatnú stránku tvoria výkladové texty so základnými informáciami pre žiakov základnej školy. Žiaci sa prostredníctvom pracovného zošita dozvedia najmä to, čo bolo hlavnou ideovou náplňou štúrovcov, aké boli ich zásluhy na poli národnom i v kontexte kodifikácie slovenského spisovného jazyka, ale súčasne majú možnosť sa oboznámiť so základnými životopisnými údajmi nielen vedúcej osobnosti Ludovíta Štúra, ale tiež ostatných jeho spolupracovníkov vrátane Janka Kráľa, Jána Kalinčiaka, Jozefa Miloslava Hurbana, Jozefa Podhradského a ďalších významných štúrovcov. Okrem uvedených skutočností, dáva tento pracovný zošit venovaný štúrovcom do popredia istú ich prepojenosť s dôležitými historickými udalosťami so zreteľom na formovanie slovenského národa. Mám na mysli angažovanosť štúrovcov v revolučných rokoch 1848 – 1849 alebo ich participáciu na Memorande národa slovenského a vzniku Matice slovenskej. Uvedený pracovný zošit, ak hovoríme o zadaniach k jednotlivým úlohám, tak má približne rovnakú skladbu ako pracovný zošit o bernolákovcoch. Dominujú predovšetkým tajničky, úlohy na krúžkovanie a dopĺňanie slov, bludisko, práca s mapou. Treba tiež spomenúť zadania venujúce sa správne vyfarbovaniu vlajky slovenských dobrovoľníkov a Slovenskej národnej rady či hľadania štyroch rozdielov na portréte Ludovíta Štúra od národovca a maliara Jozefa Božetecha Klemensa. Na konci pracovného zošita sa nachádza kvíz, ktorý má preukázať, aké vedomosti si žiaci osvojili po preštudovaní pracovného zošita.

Pracovné zošity venujúce sa téme slovenského národného obrodzenia uzatvára ďalší pracovný zošit s názvom *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny* od kolektívu autoriek Monika Borová, Natália Durčáková, Bianka Kohútová a Michaela Mikolajčíková. Uvedený pracovný zošit z hľadiska svojej obsahovej stránky ponúka učiacim sa žiakom možnosť oboznámiť sa so základnými znakmi v rámci vývinu slovenského jazyka od tzv. „predspisovného obdobia“ dotýkajúceho sa veľkomoravského obdobia až po 90. roky 20. storočia. Samotný 24-stranový rozsah strán pracovného zošita, samozrejme, neumožňuje venovať zvýšenú – podrobnejšiu pozornosť každému historickému obdobiu. Aj z toho dôvodu sa autorky pracovného zošita zamerali na tie základné znaky z dejín spisovnej slovenčiny (napr. mená osobností, názvy diel, stručný opis kontextu doby a pod.), ktoré najlepšie vystihujú spoločenské pomery, aké prevládali vo vymedzenom historickom období. Hlavnú časť výkladového textu obohacuje osobitná rubrika s názvom Vedeli ste...? Možno povedať, že základné učivo je tak doplnené pre žiakov nie príliš známymi informáciami. Za výkladovým textom nasledujú rozličné zadania úloh od menej náročných, kedy je potrebné odpovedať na zadanú otázku vlastnými slovami, napr. vysvetliť význam daného pojmu alebo citovanej state z vybraného diela, ďalej sa objavujú v pracovnom zošite zadania vyžadujúce prácu s jazykovými príručkami, hľadanie správnej cesty v bludisku, lúštenie tajničky s cieľom zopakovať si základné

informácie zo štúrovského obdobia, až po náročnejšie zadania úloh, ktoré vyžadujú zapojiť vyššie myšlienkové operácie, napr. žiaci majú za úlohu určiť niektoré zmeny, ktoré nastali v Cambelovej kodifikácii oproti Štúrovej spisovnej slovenčine. Na základe toho musia žiaci porovnávať rôzne informácie, ktoré ich vedú k prehodnoteniu určitých znakov a následne k vytvoreniu záverov. Iné zadania zase vedú žiakov k tomu, aby vnímali spisovnosť slovenského jazyka, keď sa podstatou nastolených úloh stáva buď hľadanie správnej spisovnej podoby vybraných cudzích, nárečových a slangových slov, alebo preklad z iných jazykov či vybraného textu písaného napr. v bernolákovčine do dnešnej podoby spisovného jazyka. Učiaci sa žiaci tak majú možnosť sami pozorovať vývoj spisovného slovenského jazyka v premenách času. Na konci pracovného zošita sa nachádza krátky kvíz Čo sme sa naučili?, ktorý v podstate vytvára pre žiakov spätnú väzbu, to znamená, že ide o priestor samohodnotenia, kde majú žiaci sami možnosť odhadnúť, do akej miery zvládli nové učivo.

Pozornému čitateľovi zaiste nemohla uniknúť absencia pracovného zošita, ktorý by sa venoval téme druhej fázy formovania moderného slovenského národa. Ten v súčasnosti pripravuje Peter Schvantner a ponese názov *Druhá vlna národného obrodenia. Generácia Všeslavia*. Tento pripravovaný pracovný zošit sa bude svojou skladbou v mnohom podobat' už spomenutým pracovným zošitom. Textová – výkladová – časť bude doplnená kreatívne, či už po stránke grafickej, alebo pracovnej.

Matica slovenská ako celonárodný spolok sa v priebehu svojich dejín siahajúcich až do 19. storočia zapísala do kolektívneho vedomia a historickej pamäti slovenskej spoločnosti a popritom už od svojho založenia roku 1863 rázne zasahovala do verejného diania, pričom mala na zreteli vznešené ciele usilujúce o povznesenie slovenského národa, hlavne ak hovoríme o jeho národnej uvedomelosti a vzdelanosti. Preto práve vďaka dejinám Matice slovenskej majú žiaci možnosť poznávať nielen rozličné fenomény doby, ktoré v danom čase hýbali spoločnosťou, ale rovnako aj životné príbehy mnohých tých slovenských národovcov, ktorí sa ako matiční členovia výraznou mierou angažovali za národné práva Slovákov a ich zásluhy na poli národnom si v súčasnosti s patričnou úctou a hrdosťou pripomíname. Z tejto potreby vznikol aj pracovný zošit *Matica slovenská 1863 – 1875*, ktorý didaktickou formou zachycuje prvé obdobie jej existencie poznačené tvrdou maďarizáciou. Autorom uvedeného pracovného zošita je historik Jaroslav Durec. Pracovný zošit o ťažiskových témach z dejín Matice slovenskej ponúka učiacim sa žiakom možnosť hlbšie preniknúť do každodennosti druhej polovice 19. storočia. V tomto období stáli proti sebe dve protichodné strany: túžba po slovenskej národnej uvedomelosti a túžba po vytvorení jednotného maďarského národa. Matica slovenská sa tak postupne dostala medzi tieto dva mlynské kamene, čo nakoniec zapríčinilo roku 1875 jej zatvorenie vládnu mocou. Napriek tomu za tento vcelku krátky čas Matica slovenská zasiahla do oblastí rozvoja vedy a osvety, umenia, podporovala slovenských študentov na ich štúdiách, organizovala vydateľskú, zberateľskú a knihovnícku činnosť. Podobne ako to bolo v prípade predchádzajúcich pracovných zošitov, nemožno nespomenúť výborné grafické spracovanie, kedy sú výkladové texty obohatené o obrázkovú časť, obsahujúcu ilustrácie budov, miest, ornamentov, zbierok, knižných diel, kľúčových dokumentov,

osobností a pod. Tiež treba spomenúť špecifickú textovú časť v pracovnom zošite, ktorá pozostáva z množstva zaujímavostí a predstavuje doplnkové informácie, čím dopĺňa hlavnú výkladovú textovú časť. Zadania úloh v pracovnom zošite sa delia na niekoľko skupín. Prvá skupina zadaní sa dotýka analyzovania a interpretácie historických prameňov, kedy je dôležitá aj istá dávka tvorivosti. Ďalšia skupina zadaní priamo núti žiakov, aby vedeli zaujať k udalostiam, osobnostiam či fenoménom doby kritické stanovisko a vedeli vyjadriť svoj názor vlastnými slovami. Časť zadaní je orientovaná na historickú empatiu, aby sa, samozrejme, pokiaľ je to len možné, vedeli vcítiť do postavenia (i myslenia) historických osobností, často ide o popredných aktérov doby.

Posledný spomedzi vydaných pracovných zošitov z vydavateľstva Matice slovenskej sa dotýka dejín prvej svetovej vojny so špecifickým zameraním na česko-slovenské légie. Pracovný zošit nesúci názov *Slováci v česko-slovenských légiách* vytvoril kolektív autorov Marián Gešper, Ján Seman a Peter Schvantner. Príbeh česko-slovenských légií získava prostredníctvom uvedeného pracovného zošita zaujímavý didaktický charakter, v ktorom sa prepája výkladová textová časť s pomerne bohatou obrázkovou časťou. Pracovný zošit okrem toho, že prináša informácie o slovenských legionároch bojujúcich v Rusku, Taliansku či vo Francúzsku, chce zároveň oboznámiť učiacich sa žiakov s filmami a knihami, ktoré sa pokúšali rekonštruovať nielen hrdinské činy legionárov v známych bitkách (film Zborov), ale aj vo všeobecnosti ich život na bojiskách prvej svetovej vojny. K tomu sa napokon výborne hodia aj niektoré z vybraných zápiskov (denníkov) legionárov napr. od Janka Jesenského *Cestou k slobode* alebo od Mikuláša Gaceka *Sibírske zápisky*, ktoré vyšli v časoch prvej Československej republiky a prinášajú svoj (subjektívny) vklad do angažovanosti česko-slovenských legionárov, ktoré boli v podstate elitnou časťou československej armády. Záverečné časti pracovného zošita môžeme stručne nazvať rubrikou Osobnosť v dejinách, pretože autori tu prinášajú základné informácie o osobnostiach úzko spätých s témou česko-slovenských légií napr. Milan Rastislav Štefánik, Janko Jesenský, Jozef Gregor-Tajovský, Ferdinand Čatloš a ďalší. Istou negatívnou stránkou uvedeného pracovného zošita je skutočnosť, že disponuje veľmi malým počtom zadaní, resp. len na konci nachádzame zadania, ktoré vyžadujú buď priradenie obrázkov uniforiem vojakov (legionárov) ku konkrétnym krajinám, alebo priradenie zbraní (pušiek) ku konkrétnym bojujúcim krajinám. Ďalej sú tu úlohy na priradenie vlajok k bojujúcim štátom v prvej svetovej vojne či iné zadanie podobného zamerania, ktoré zase vyžaduje priradenie obrázkov osobností k ich menám. Na záver majú žiaci možnosť uskutočniť spätnú väzbu (hodnotenie získaných vedomostí) pomocou kvízu, kde sú otázky so zavretými odpoveďami.

Pracovné zošity a rozličné didaktické materiály sú popri učebniciach dôležitou súčasťou vyučovacieho procesu. Jedným z ich hlavných cieľov je preto zatriktívniť vyučovanie, aby sa stalo pre žiakov zaujímavejším a aby im využívanie pracovných zošitov prinieslo veľa nových informácií, ale najmä radosti z učenia. Dúfame, že Matica slovenská bude v tomto svojom začatom diele i naďalej pokračovať.

Jaroslav Durec

JAHELKA, Tomáš. *Ivan Dérer, poslední obhájce československé národní jednoty*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2024, 135 s. ISBN 978-80-568-0707-1.

V minulom roku uplynulo 140 rokov od úmrtia významného slovenského právnika Ivana Déreera, ktorý sa počas svojho života profesijne exponoval ako advokát, minister spravodlivosti i predseda Najvyššieho súdu. Práve jeho osobe venoval pedagóg z Trnavskej univerzity Tomáš Jahelka monografiu tvorenú po Úvode 4 kapitolami, Záverom, Použitou literatúrou a prameňmi, Menným registrom, Obrazovou prílohou a Medailónom autora.

V Úvode autor poukazuje na pomerne malé penzum informácií o Ivanovi Dérerovi, ktoré má k dispozícii slovenská verejnosť napriek jeho dlhodobému exponovaniu sa v právnickom milieu i v politickom živote Československa. Medzeru vo faktografii týkajúcej sa Dérerových životných peripetií zaplnila nedávno aj publikácia Milana Katuninca „*Posledný Čechoslovák*“. *Potulky dejinami Slovenska s Ivanom Dérerom*.

Z kapitoly **Kto bol Ivan Dérer** vyplýva, že právnické prostredie Dérer poznal už z mladosti. Narodil sa totiž 2. marca 1884 v rodine advokáta Jozefa Déreera a Pavly, rod. Christenovej, v Malackách. V manželstve s dcérou advokáta Miloša Štefanoviča Jelou, rod. Štefanovičovou, sa mu narodili deti Soňa a Vladimír. Malý Ivan najskôr navštevoval štátnu ľudovú školu v Malackách (1889 – 1893) a následne štátnu reálku v Prešporoku, kde aj v roku 1901 maturoval. Ďalšiemu štúdiu sa venoval najskôr na právnickej akadémii v Prešporoku a potom na právnickej fakulte v Budapešti, tu aj získal v roku 1906 akademický titul doktora práv. Už v novembri 1907 však nastúpil na základnú vojenskú službu k 72. pešiemu pluku. V profesijnej praxi sa následne zamestnal ako advokátsky koncipient u svojho otca Jozefa Déreera v Malackách, Kolomana Somlaja v Prešpore a napokon u svojho svokra Miloša Štefanoviča. Po zložení advokátskych skúšok v roku 1909 bol zapísaný do zoznamu pravotárov Advokátskej komory v Prešporoku. Od novembra 1909 tak vykonával advokáciu viac ako 30 rokov až do podania žiadosti o vyškrtnutie zo zoznamu v decembri 1939 (prerušených len počas prvej svetovej vojny a po dobu výkonu ministerských funkcií). V rámci svojej profesie v predprevratovom období obhajoval Slovákov v trestných politických procesoch a ako hlasista rád prispieval článkami do Ľudových novín či Slovenského týždenníka. Za antimilitaristický článok *Hyeny chcú vojnu* uverejnený v Národnom hlásniku po sarajevskom atentáte 24. 7. 1914 bol uväznený a odvelený na severovýchodný front proti Rusku. Na bojovom poli utrpel zranenie a v hodnosti nadporučíka strávil zvyšok vojny v cenzurnom úrade vo Viedni. Ako signatára Deklarácie slovenského národa z 30. 10. 1918 ho účastníci zhromaždenia poverili odnieť na druhý deň text tohto dokumentu z Turčianskeho Svätého Martina do Prahy. Po vzniku Česko-slovenskej republiky sa Dérer exponoval v Československej sociálno-demokratickej strane robotníckej na poste jej podpredsedu a predsedu krajinského výkonného výboru na Slovensku. V 50. rokoch XX. storočia o tomto Dérerovom

straníkom pôsobení komunistický literát Ladislav Mňačko napísal: „*Masaryk po vzniku prvej republiky ‚zveril‘ vedenie sociálnej demokracie na Slovensku Dérerovi, ktorý nikdy nemal nič spoločného s robotníckou triedou a ktorý sa po prevzatí tohto ‚poslania‘ musel najskôr z lexikónu a narýchlo zohnaných brožúr učiť, čo to vlastne má byť ten socializmus.*“ V skutočnosti Ivan Dérer vstúpil do radov sociálnej demokracie už v roku 1919 so svojím dlhoročným kolegom advokátom i ministerským spolupútnikom Ivanom Markovičom rovnako väzneným počas druhej svetovej vojny nacistami. Po prevrate najskôr Dérer pôsobil v období 1918 až 1920 na ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, najskôr ako úradník a v máji až septembri 1920 už ako minister. Zároveň pôsobil od roku 1918 do roku 1929 s prestávkami počas výkonu postov ministra ako poslanec Národného zhromaždenia. Z rezortných funkcií zasadol do kresiel ministra pre zjednotenie zákonov a verejnej správy (unifikácií) v rokoch 1921 až 1922 a 1926, ďalej ministra školstva a národnej osvety v období 1929 – 1934 a napokon ministra spravodlivosti z rokov 1934 až 1938. Počas pôsobenia v školskom rezorte sa mu podarilo zabezpečiť výstavbu množstva nových školských budov a zriadiť 70 nových meštianskych škôl. Zaviedol aj inštitút rodičovských združení, dodnes je po ňom pomenovaná Základná škola Dr. Ivana Déreera na Jelenej ulici v Bratislave. V januári 1939 mandátový senát Najvyššieho správneho súdu prehlásil jeho poslanecký mandát v Národnom zhromaždení za neplatný, čím sa skončila Dérerova politická aktivita. Z Prahy sa po vyhlásení nezávislosti Slovenska už domov nevrátil, vo februári 1940 Slovenská republika celý majetok Déreera ako politického zbohatlíka i jeho manželky skonfiškovala. Z dôvodu zapojenia sa do protinacistického odboja zatklo gestapo Ivana Déreera v auguste 1944 v Prahe, väznený bol až do mája 1945 v Terezíne i v Prahe. Po oslobodení sa vo februári 1946 dočkal vymenovania na vrcholný justičný post za prezidenta Najvyššieho súdu v Brne, prijal aj funkciu čestného predsedu Strany práce ako novej sociálnej demokracie na Slovensku. Po februárových udalostiach pracujúceho ľudu odišiel do dôchodku a z Brna sa presťahoval do Prahy, kde žil až do konca svojho života. Keďže starobný dôchodok mal nízky, pracoval od roku 1953 ešte v pozícii externého zamestnanca oddelenia maďarských slovníkov Československej akadémie vied. Po zatknutí z mája 1954 ho vo februári 1955 odsúdil Najvyšší súd na trest odňatia slobody v dĺžke 3,5 roka i prepadnutie celého majetku za neoznámenie trestného činu a to údajného sprisahania proti ľudovo-demokratickému zriadeniu. Prepustený bol v máji 1955 na základe amnestie prezidenta republiky, venoval sa ďalej písaniu kníh. Z jeho monografií povojnového obdobia popularitu získali publikácie *Antifertinger I., II., III.* či *Slovenský rozvoj a ľudácka zrada*, príp. *Politika v Prešporke a na Záhorí v rokoch 90-tych a iné vzpomienky*. Ešte v období 1958 až 1964 sa zamestnal ako externý spolupracovník Ústavu jazykov a literatúr Československej akadémie vied a to v redakcii srbochorvátsko-českého slovníka. Počas obrodného obdobia mu v júni 1969 udelil prezident štátu Rad republiky za zásluhy pri budovaní školstva a v tomto roku sa dočkal aj rehabilitácie. Nastupujúci normalizačný režim túto rehabilitáciu už v roku 1970 zrušil, Ivan Dérer zomrel vo vysokom veku v roku 1973. In memoriam mu v roku 1992 bol udelený Rad T. G. Masaryka I. triedy ako najvyššie štátne vyznamenanie Československa.

V tejto kapitole autor poukázal tiež na fakt, že pred prvou svetovou vojnou sa v Uhorsku učilo na stredných školách 78 000 študentov, z toho však len 1 620 patrilo k Slovákom.

Kapitola **Eudácke hnutie a Dérerov odpor** opisuje autonomistické úsilie Slovenskej ľudovej strany (SLS, od roku 1925 HSLS) v období Prvej republiky a opozitné úsilie Ivana Déreera o zachovanie československej jednoty. Jeho kolega advokát Ivan Markovič ako člen Klubu slovenských poslancov Národného zhromaždenia k návrhu Ústavy ČSR uviedol, že: „*Prehlasujeme, že na Slovensku nie je Slovák, ktorý by vyzýval na pripojenie Slovenska k Maďarsku a ktorý by protestoval proti štátnej jednote Čechov a Slovákov, dvoch vetiev jedného národa.*“ V tomto klube boli vtedy združení poslanci všetkých politických strán zo Slovenska, hoci podľa Déreera: „*České strany vtedy dosť dobre nerozumeli slovenskej svornosti a pozerali sa na ňu ako na výsledok politického primitivizmu.*“ Ďalší slovenský advokát a poslanec Matúš Dula zase predniesol: „*Od prvých okamihov československej slobody bolo trvalou snahou všetkých predstaviteľov slovenského ľudu postupovať jednotne bez ohľadu na stranícke záujmy všade tam, kde išlo o ťažko vydobytú národnú samostatnosť.*“ Dérer kritizoval aj ako republike škodlivú cestu predsedu SLS Andreja Hlinku na mierovú konferenciu do Paríža v septembri 1919, na spiatočnej ceste dokonca A. Hlinka v Ríme pápežovi oznámil, že na Slovensku po prevrate prebieha „husitský teror“. V čase rozpadu monarchie budúci predseda HSLS Jozef Tiso ako člen Maďarskej národnej rady v Nitre vyjednával s československými úradmi o odovzdaní mesta. Už v roku 1921 bol zo strany SLS predložený návrh zákona na zriadenie slovenskej autonómie, ktorý dokonca predpokladal vznik Československej zväzovej republiky. Pronárodne sa exponovali aj predstavitelia Slovenskej národnej strany (SNS), tá už v decembri 1922 zriadila podľa talianskeho vzoru svoju organizáciu Jednota slovenských junákov (JUNOBRANA). Obdobnú organizáciu vytvorila aj SLS pod názvom Rodobrana, jej velenie v prípade ozbrojenej akcie mal dokonca prevziať podľa dohody s Vojtechom Tukom jeden britský generál. K ešte radikálnejším názorom predstavujúcim posun od autonómie Slovenska k federalizácii štátu pristúpili niektorí predstavitelia HSLS po zjazde mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach z júna 1932. Na spoločnom postupe pri vymáhaní slovenských politických požiadaviek sa zástupcovia HSLS a SNS následne dohodli v Zvolenskom manifeste z októbra 1932. Zo strany HSLS bola pri príležitosti Pribinových osláv z augusta 1933 publikovaná v Nitrianskej rezolúcii teória štátoprávnej suverenity slovenského národa. V pre Československo kritickom roku 1938 Ivan Dérer vypracoval 3 memorandá s návrhom opatrení na potieranie protištátnych a separatistických živlov.

V predposlednej kapitole **Exkurz – podstata slovenského autonomistického hnutia** je prezentované celoživotné zotrvávanie Déreera na princípe čechoslovakizmu: „*My Čechoslováci tvrdíme, že existuje jeden československý národ s dvoma rovnocennými a rovnoprávnymi vetvami, českou a slovenskou.*“ Z predprevratových údajov je v tejto kapitole uvedené, že v roku 1910 bolo z radov Slovákov na území Uhorska len 72 obecných notárov, 474 kňazov, 477 učiteľov, 2 stredoškolskí profesori a 1 sudca. V roku 1934 už mali Slováci na území Slovenskej krajiny 147 sudcov, 72 okresných náčelníkov a 1 002 obecných notárov.

Závěrečná kapitola **Nie federalizácii** pojednáva o odmietavom stanovisku Ivana Dérera k vzniku československej federácie koncom obrodného procesu z obdobia Pražskej jari. Zdôrazňoval vtedy, že: „*Slovenské národné povstanie výslovne bojovalo za obnovenie samostatného a slobodného československého štátu a za zrušenie separatistického Slovenského štátu.*“ Podľa Dérera: „*Čechoslovakizmus vykonal pre Československú republiku a slovenský národ veľké dielo.*“ V zmysle jeho varovania nebezpečenstvo predstavovala „... *nespokojnosť šírená na Slovensku určitou časťou inteligencie ľudáckeho či nacionalistického pôvodu, dnes však vystupujúca v komunistickej maske.*“

Anotovaná monografia približuje život aj dielo významného predstaviteľa právnickej obce na Slovensku, do ktorého osobnej slobody zasiahol monarchistický, nacistický aj komunistický režim. Ivan Dérer participoval na I., II. aj III. československom odboji, preto si dozaista zaslúži väčšiu pozornosť (nielen) právnickej a historickej obce, akú mu doterajšia dejinná spisba na Slovensku poskytovala.

Rudolf Manik

**HOMZA, Martin – JESENSKÝ, Miloš –
PALEŇÁROVÁ, Radka (eds.). *Pamätníky
slovenského jazyka, zv. IX., diel 1. Zemské kľúče
v slovenskom jazyku zo 16. až 18. storočia. Bratislava
: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, 416 s.
ISBN 978-80-223-5550-6.***

V rámci projektu APVV, ktorý sa rieši na Katedre slovenských dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením prof. Martina Homzu, vyšiel X. zväzok edície slovacík nazvaný **Zemské kľúče**.

Výraz „zemské kľúče“ nebude pre slovenských čitateľov úplne neznámy. V mnohých detských knižniciach v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia sa totiž často nachádzala kniha povestí Márie Ďuričkovej *Zemský kľúč*. Táto zbierka povestí a legiend nesie názov podľa jedného z príbehov o hľadačovi pokladov v Tatrách. Mária Ďuričková sa mohla s týmto námetom stretnúť u matičných historikov, ktorí zemské kľúče spomínali (G. F. Belopotocký, F. Sasinek), alebo u Andreja Kmeťa, ktorý v roku 1907 vydal prepis jedného návodu pre hľadačov pokladov. *Spis do Tatár k trom Turňam, ktore leža nad Kežmarkem*. Úspešná autorka kníh určených pre mládež asi v tej dobe sotva tušila, že príbeh zahalený v šate povesti, ktorý rozpracovala a dala mu nádhernú štylistickú a naratívnu podobu, je v podstate len ďalším prepísaním a pretvorením textového tkaniva, ktoré má minimálne päťsto rokov. Zemské kľúče (v slovenskej odbornej literatúre známe ako *spisky*, v nemeckej ako *Walenbücher*, teda „vlašské knihy“, knihy z Itálie) totiž kolovali v karpatskej kotline ako prepisy už od polovice 15. storočia a ako tlače aj v 18. storočí. Prof. Pavol Žigo sa v úvodnej štúdii venuje terminologickému označeniu tohto typu textov a navrhuje pre ne termín *kutacie návody*, veď ak sa zredukuje ich obsah na naratívnu štruktúru či „dej“, ide naozaj o veľmi konkrétne postupy, ako nájsť v krajine prírodné bohatstvo, teda rudy, vzácne kovy a drahokamy. A právom, veď niektoré z týchto textov sú strohé itineráre, ktoré podľa charakteristík krajiny, orientačných bodov či znakov vytesaných v skalách alebo na stromoch vedú hľadačov k bohatstvu. Prof. Žigo ponúka tento termín ako „aktualizované odporúčanie výstižnejšieho spojenia (ako je názov zemské kľúče)“. Ak sa bližšie pozrieme na jednotlivé texty, *kutací návod* vystihuje len jednu, technickú stránku textov pre hľadačov pokladov, ktorí môžu napríklad naraziť v lokalite vrchu Choč na „Zlato jako Brane Zuby, gako Orechy w syweg hljne“ (s. 205). Publikované texty však obsahujú oveľa viac ako konkrétne usmernenia, kde nájsť bohatstvo. Reálne prvky sa tu miešajú s fantastickými, prírodovedné poznatky s prvkami alchymie. V menšej či väčšej miere každý z textov obsahuje aj duchovnú prípravu, zaklínadlá, literárne fragmenty (napríklad odkaz na faustovskú legendu či na legendu o zlatom kráľovi). Ten, ktorému je určený návod, musí odrecitovať stanovené modlitby, pomodliť sa „pátričky“, teda ruženec, vyriečiť rôzne zaklínadlá, splniť isté podmienky a až potom sa môže vydať na cestu za pokladmi zeme. Táto príprava (duchovná i materiálna) mu má pomôcť „otvoriť zem“: spis predstavuje kľúč v konkrétnom i prenesenom zmysle, ktorým

sa to dá dosiahnuť. Preto sa nazdávame, že zemské kľúče sú adekvátnym výstižným metaforickým názvom týchto textových útvarov. Hneď prvý z nich, podľa ktorého je nazvaná celá publikácia, teda *Zemski ključ* (datovaný najneskôr pred poslednú tretinu 17. storočia), ponúka nezvyčajný príklad vrstvenia a prelínania kresťanskej doktríny a predkresťanskej spirituality. Po modlitbe, ktorá obsahuje formulky doteraz používané v modlitbe Anjel Pána, nasleduje svojsky zjednodušené vyznanie viery a zaklínanie, kde sa kresťanský Boh stáva rukojemníkom želaní hľadača pokladov: „Ríkaj takto: stoíme pod rukou Páně, zavazujeme mu Nohi, Ruki, povrazmi modlideb; Bože nerozvazujeme tebe skrz našich modlideb, pokud sa nezmiluješ nad nami, čo žádame od tvoj boskej milostí“ (s. 179). Paralelné motívy a formuly nájdeme v zariekaniach, ktoré etnografovia zozbierali ešte v druhej polovici 20. storočia na Kysuciach alebo v moravskom Hrozenkove, teda tam, kde sa ešte začiatkom 20. storočia bežne praktizovala ľudová mágia. Istú myšlienkovú spriaznenosť možno nájsť aj v staroslovanských modlitebno-zariekavacích textoch, zachytených v sinajskom Euchológii (vzniklo v 11. storočí v Macedónsku). Ide o prekvapivé svedectvo faktu, že „zväzovanie“ Boha v modlitbách hľadačov pokladov, choroby (v liečiteľských formulkách) alebo objektu túžby vo formulkách ľúbostnej mágie z Kysúc prežilo stáročia napriek kresťanskému superstrátu.

Oblasť Tatier a Spiša bola oddávna známa svojím nerastným bohatstvom. Ako píše Martin Homza v úvodnej štúdii, nebolo ojedinelým javom, že niektoré rody, ktoré v 13. storočí získavali donácie práve v tejto oblasti, boli *auridatores de Scepus* (darcovia zlata), čiže tí, ktorí platili kráľovi v zlatých hrivnách. Zaoberali sa teda banským podnikaním a neprekvapuje, že hľadačské manuály sa nachádzali a uchovávali práve v archívoch týchto rodov. Kutacie návody sa však zďaleka netýkajú len Spiša. Návody, kde nájsť poklady, pokrývajú „Zem nassu Slowenskú“: Rajec, Liptov, Chočské vrchy, Oravu („Alia Descriptio de Monte Baba“, s vročením 1551), Západné Tatry, tatranské plesá a iné lokality. Niektoré z návodov sú až zarážajúco presné a uvádzajú toponymá, ktoré figurujú aj v súčasných mapách. Pravda, neraz zaúradovala neporiadnosť prepisovačov, takže sa napríklad zo Sivého vrchu v Západných Tatrách stal „Žiwi vrch“.

Nezanedbateľný význam má v zemských kľúčoch alchymistická stopa: jednak sa odrzrkadľuje v tom, že jednotlivé návody uvádzajú alchymistické symboly a značky, ktoré sa nachádzajú v teréne a pomáhajú v navigácii, a jednak vo vyhlásení z tzv. Ripleyho prameňa: hľadanie nerastov „kumsst gest naywetsii krom Alchymii, ktery gest prineseny z Bononii (z Bologne) z Wlach (z Talianska)“. George Ripley bol svetoznámy alchymista pôsobiaci v 15. storočí a práve pod titulom, ktorý nesie jeho meno a má obsahovať list anglickému panovníkovi a pojednanie o kameni mudrcov, sa skrývajú kutacie návody v starej slovenčine. Okrem toho, prvý zachovaný spis, v ktorom sa nachádzajú explicitne datované zápisy o hľadaní pokladov, predstavuje rukopis s názvom *Alchidemia magistri Fredericiae de Ferrea Porta* z roku 1573, ktorý vyšiel v IV. dieli slovacík pod názvom Alchymia magistra Frederika od Železných vrat v roku 2020.

Hľadači pokladov teda mali k alchymistom blízko: podobne ako oni uchovávali v tajnosti „kumsst“, ktorý ich mal priviesť k bohatstvu. Spája ich tajomstvo, veď pre odborníkov a neskôr pre dobrodruhov je „veliké naše tajemství, jak by se sklady zemské

mohly otvoriť“. Hľadač alebo ten, „kterí ví“ a postupuje podľa rád spisov – napríklad podľa prvého návodu má mať pri sebe liečivé byliny „opitnik, zeme klúč (zrejme zemežlč), kardo benedikt menší a jaloviczove (borievkové) zrnko“, – nájde rôzne cenné rudy či drahokamy. V niektorých prípadoch sú v súvislosti s výsledkom návody veľmi konkrétne – hľadač nájde na danom mieste „brunatny Krisstal, drahe kameni Topazius, Rubin“ (s. 215) a iné drahokamy, inokedy návod zostáva tajomný a veľmi všeobecný: v lokalite pri Sklených Tepliciach „nagdess dobre Zbožj“ (s. 202), pri Bodiciach „nagdess že mužess mnoho Lidi podle sobe chowati“ (s. 284). No keďže zem sa štedro otvára a dáva sa zadarmo, autori spisov vždy kladú hľadačom na srdce, aby i oni boli štedrý a veľkorysí k núdzným a chudobným. A tak tí, čo nájdu hojnosť zlata „gako hrach, jako Bub“, sa musia podeliť: „to same mužess brati, a na chude nezapomjneg“ (s. 205), byť úprimný a priamy: „toliko falessne nemysli“ (s. 202).

Ako v prípade predchádzajúcich dielov aj táto edícia slovacík je pripravená na vysokej odbornej úrovni a vďaka interdisciplinárnemu vedeckému tímu sa pred laickým i odborným čitateľom otvára bohaté dedičstvo textov, ktoré sú dokladom vývoja slovenského jazyka, sveta predstáv súdobého človeka, príkladom medziliterárnej komunikácie (podobné texty napísané po latinsky, nemecky a poľsky kolovali na slovenskom území od 15. storočia). Veľký prínos predstavuje už spomínaný interdisciplinárny prístup zostavovateľov a autorov štúdií, veď na publikácii sa autorsky podieľali historici (Miloš Jesenský, Radka Palenčárová, Martin Homza), jazykovedec (Pavol Žigo), ale aj antropológ Andrej Mentel. Okrem špičkového technického spracovania má však táto publikácia jedinečnú zásluhu v tom, že sú v nej spracované aj tie texty, ktorých originály sú z rôznych dôvodov nedostupné. Vďaka tímu autorov teda zemské kľúče prežili do 21. storočia a zdá sa, že sa vedia prispôsobiť duchu času – spoločnosť Creative planet totiž pripravuje na základe týchto spisov zo 16. až 18. storočia aplikáciu pre smartfóny a tablety, vďaka ktorej budú môcť novodobí hľadači kráčať po stopách svojich predchodcov.

Stanislava Moyšová

SPRÁVY

Vedecká konferencia *Michal Chrástek (1825 – 1900). Osobnosť a dielo v kontexte doby*

Dňa 5. júna 2025 zorganizoval Slovenský historický ústav Matice slovenskej na jej pôde v Martine vedeckú konferenciu *Michal Chrástek (1825 – 1900). Osobnosť a dielo v kontexte doby*. Ako vyplýva z názvu, podujatie bolo venované všestrannej osobnosti slovenského národného hnutia 19. storočia – Michalovi Chrástekovi. Ten vďaka svojim funkciám, predovšetkým v rôznych štruktúrach a orgánoch v rámci banskobystrickej diecézy (hlavne v úzkej spolupráci s biskupom Štefanom Moysesom) a neskôr i v matičnom hnutí zanechal výraznú stopu. Pripomeňme jeho pôsobenie ako prefekta a profesora cirkevných dejín v rámci banskobystrického seminára, profesora na tamojšom gymnáziu, v rokoch 1863 – 1869 tajomníka Matice slovenskej a od roku 1868 farára v Žiari nad Hronom. Stál pri zrode slovenskej bibliografie a vďaka spolupráci so zberateľom a vydavateľom, kňazom Michalom Rešetkom bol aj autorom literárnohistorického diela *Dejiny reči a literatúry slovenskej*. Pripomeňme jeho ďalšie dielo bibliografického charakteru – *Slovenský knihopis* či vypracovanie takmer troch stoviek hesiel do Slovníka naučného Františka L. Riegera. Publikoval celú škálu ľudovej slovesnosti i umelú poéziu. Prispieval do viacerých periodík (Štúrových *Slovenských národných novín*, *Orla tatranského*) a bol i redaktorsky činný (*Cyrill a Method*; *Letopis Matice slovenskej*). Život a dielo dejateľa s takým širokým záberom si preto zaslúži osobitnú pozornosť a analýzu z viacerých uhlov pohľadu. Samotná konferencia bola rozdelená do štyroch blokov.

V prvom odznel príspevok od doc. Ivana Mrvu (Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity Žilina) *Banskobystrické biskupstvo v dobe štúdia, pedagogického a kňazského pôsobenia Michala Chrásteka*, v ktorom vyzdvihol prienik slovenského živlu do lokálnych cirkevných štruktúr. Nasledoval príspevok kolegu Dr. Jaroslava Dureca (Slovenský historický ústav Matice slovenskej Bratislava) *Michal Chrástek v kontexte slovenského národného hnutia*, komplexne zameraný na koordinačnú a organizačnú úlohu M. Chrásteka v širšom spoločensko-politickom a kultúrnom kontexte prvej polovice 19. storočia. A napokon vystúpenie Mgr. Jany Žumárovej (Archív Matice slovenskej Martin) pod názvom *Michal Chrástek ako spoluzakladateľ a tajomník Matice slovenskej*, v ktorej sumarizovala pôsobenie v jeho všetkých matičných funkciách aj jeho organizátorskú činnosť. Poukázala na skutočnosť jeho faktického preťaženia, ktoré viedlo k odstúpeniu z funkcie tajomníka a neskoršiemu stiahnutiu sa z matičného hnutia. V príspevku *Michal Chrástek a jeho pôsobenie v rámci banskobystrickej diecézy* Dr. Gabriel Brendza (Rada pre históriu pri Konferencii biskupov Slovenska Banská Bystrica) zhodnotil pôsobenie M. Chrásteka z pohľadu spolupráce s biskupom Š. Moysesom a každenného nasadenia v jeho funkciách. Doc. Július Lomenčík (Slovenský literárny ústav Matice slovenskej Martin) v prednáške *Michal Chrástek ako literárny historik a pedagóg* priniesol komplexný pohľad na Chrástekovu literárnohistorickú, bibliografickú a pedagogickú činnosť. Zdôraznil aj jeho angažovanosť pri presadzovaní hodžovsko-hattalovskej jazykovej reformy vo verejnom živote. Príspevok *Michal Chrástek – blízky spolupracovník Štefana Moysesova vo vedení*

Matica slovenskej Dr. Petra Mulíka (Historický odbor Matice slovenskej Bratislava) bol zameraný na pracovný, ba až protektorský vzťah kňaza Chrásteka so svojím biskupom a sledovanie zmien, ktoré nasledovali po Moysesovej smrti. Poukazoval v ňom aj na ich rozdielne koncepcie národnej identity (s prihliadnutím na jazykovú otázku) a ich vývoj. V treťom bloku Dr. Ivana Poláková (Slovenská národná knižnica Martin) v príspevku *Michal Chrástek ako bibliograf* predstavila jeho bibliografickú činnosť, metodiku i produkciu, pričom poukázala aj na význam jeho ešte nevydaných rukopisných diel. V prednáške Mgr. Martiny Matečkovej *Kulturologický pohľad na národno-obrodenecké snahy Michala Chrásteka* odznelo hodnotenie M. Chrásteka v kontexte tretej vlny bernolákovského hnutia. Kolega Dr. Dominik Blanár (Slovenský historický ústav Matice slovenskej Bratislava) v príspevku *Cyrilo-metodská tradícia a tematika v diele a reflexii Michala Chrásteka* prítomných v širšom dobovom kontexte oboznámil s významom úcty k sv. Cyrilovi a Metodovi u M. Chrásteka ako kňaza, bibliografa a národovca. V záverečnom bloku odzneli dva príspevky. Dr. Mária Zacharová (Archív Spolku svätého Vojtecha Trnava) v prednáške *Archívne pramene k osobnosti Michala Chrásteka uložené v archíve Spolku svätého Vojtecha* predstavila úlohu M. Chrásteka vo vzťahu k Spolku sv. Vojtecha a analyzovala štyri listy evidované v archíve spolku. Príspevok doc. Pavla Pareničku (Slovenský literárny ústav Matice slovenskej Martin) *Štefan Moyses a Michal Chrástek, priatelia a spolupracovníci* bol zameraný na úzku a všestrannú spoluprácu Š. Moyses a M. Chrásteka a úskalia jeho pôsobenia v Matici slovenskej.

Konferencia poukázala na potrebu štúdia archívneho materiálu, ktorý v detailoch dokáže objasniť činnosť, pohnútky a motivácie i takých osobností, akými sú napr. Michal Chrástek. Na to by malo nadväzovať zasadenie obrazu M. Chrásteka do širších dejinných, kultúrnych a medziľudských vzťahov v rámci obrodeneckého hnutia. Pálčivou sa ukázala otázka psychologického a pracovného „vyhorenia“ M. Chrásteka na sklonku jeho pôsobenia v Matici slovenskej, ako aj jeho ďalšia činnosť a pôsobenie v posledných tridsiatich rokoch jeho života. Z konferencie pripravujeme vydať zborník.

Michal Bada

Medzinárodný vedecký seminár *Šľachta a jej identita. Zástoj aristokracie v živote slovenského etnika v stredoveku a novoveku v Čachticiach*

V dňoch 16. – 17. septembra 2025 sa v autentických priestoroch Draškovičovho kaštieľa v Čachticiach konal medzinárodný vedecký seminár na tému *Šľachta a jej identita. Zástoj aristokracie v živote slovenského etnika v stredoveku a novoveku*. Podujatie financované z prostriedkov rovnomeného grantu VEGA 1/0624/23 organizovala Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave v spolupráci s Trenčianskym múzeom v Trenčíne. Jeho cieľom bolo prezentovať výsledky vedeckého výskumu odborníkov venujúcich sa problematike šľachty na Slovensku, ale i v širšom rámci Uhorského kráľovstva, ktorého bolo naše územie organickou súčasťou. Ved' na jeho živote a rozvoji sa významným spôsobom podieľali aj príslušníci tejto privilegovanej spoločenskej vrstvy. Aká bola ich identita, pôvod a korene? Aké boli vnútorné a vonkajšie prejavy tejto identity? Aký mali členovia nobility zástoj vo vtedajšej spoločnosti? Tieto a ďalšie otázky si kládli a odpovede na ne hľadali účastníci tohto seminára vo svojich príspevkoch. Seminár bol dvojdnový. Konal sa v utorok a stredu a odzneli na ňom príspevky dvanástich autorov, odborníkov zo Slovenska a Rumunska.

Prvý deň tohto podujatia otvoril svojou prednáškou Mgr. **Dominik Zužo** z Múzea Ludovíta Štúra v Modre. V príspevku s názvom *Členovia rodu Druget v úrade uhorského palatína* priblížil osudy a činy troch osobností tohto rodu pôvodom z Neapola, ktorého členovia prišli do Uhorska spolu s kráľom Karolom Róbertom. Ako druhý odznel príspevok doc. **Moniky Tihányiovej** z Katedry histórie FF TU v Trnave. Jej prednáška na tému *Stredoveký šľachtic na cestách za spravodlivosťou* a s podtitulom *K mobilite šľachty v súvislosti s riešením konfliktov súdnou cestou* mala za cieľ na príklade vybraných šľachticov prezentovať intenzitu a priebeh cestovania kvôli riešeniu súdnych sporov počas ich života. Nasledoval referát Mgr. **Miroslava Kotrhu**, poslucháča doktorandského štúdia na rovnakej katedre, *Analýza histórie rodu Súľovských podľa zachovaných listín*, v ktorom autor mapoval majetkové a rodinné pomery členov jedného z významných šľachtických rodov Trenčianskej stolice v období stredoveku, rodu Súľovských zo Súľova. Prof. **Miloš Marek**, ďalší zástupca organizátorskej inštitúcie, Katedry histórie FF TU v Trnave, v príspevku *Etnická identita šľachty skrytá v osobných menách alebo najstaršie šľachtické predikáty na Slovensku vo forme prídavných mien* si všimol adjektívne prímená (priezviská), ktoré sa od začiatku 15. storočia začínajú objavovať v prameňoch v úlohe šľachtických predikátov u príslušníkov šľachty na rôznych miestach Slovenska, najmä v jeho severnej a západnej časti. Sú dokladom slovenského pôvodu a slovenského povedomia ich nositeľov. Po prestávke pokračoval seminár ďalším blokom prednášok. Dr. **Zoltán Iusztin** z Múzea Banátu v Temešvári v príspevku *Francis of Haraszt* predstavil život jednej z významných postáv Uhorského kráľovstva na konci 15. a v 16. storočí severinského bána Františka z Harasztu, ktorého rodina sa prostredníctvom dcéry dostala aj na územie Slovenska (panstvo Levice). Dr. **Octavian Cristian Rogoza** z temešvárskej

Univerzity Vest predniesol príspevok s názvom *The Noble Residence of Mănăștur (Timiș County): Between Archaeological Evidence and Written Sources*. Autor v ňom predstavil syntézu interdisciplinárneho výskumu stredovekého šľachtického sídla v Mănășturu a osady Vinga v regióne Banátu. Po tomto „minibloku“ zahraničných hosťov pokračoval seminár prezentáciou doc. **Frederika Federmayera** z Katedry archívnictva a muzeológie FF UK v Bratislave. Autor v nej predstavil svoj referát nazvaný *Trojruža v heraldických znameniach hornouhorskej šľachty s podnázvom K problematike hľadania nových tém výskumu šľachtickej heraldiky*. Sústredil sa v ňom na pomerne málo skúmanú problematiku významu a symboliky jednotlivých heraldických znamení uhorskej šľachty a z nich na jedno z najrozšírenejších znamení uhorskej rodovej heraldiky – trojružu. Doc. Federmayer si všimol nielen formálne zobrazovanie heraldickej trojruže v erboch, ale aj proces jej rozšírenia a obľúbenosti v radoch šľachty. Po ňom nasledoval príspevok Mgr. **Martina Užoviča** zo Slovenského národného archívu v Bratislave s názvom *Dejiny šľachtického rodu Užovič z Peťovej*. Mgr. Užovič v ňom na základe údajov z elenchu uloženého v SNA poodhalil históriu šľachtického rodu, ktorý pochádzal z oblasti Chorvátska a jeho členovia sa v 15. storočí usadili na juhozápadnom Slovensku v osade Peťová. Týmto príspevkom a následnou diskusiou sa ukončila prednášková časť odborného programu prvého dňa seminára. Vystriedala ju poznávací časť v podobe návštevy tzv. Drugetovskej kúrie, jedného z viacerých šľachtických sídel v Čachticiach, ktorú na začiatku 17. storočia postavil Juraj Druget, manžel Kataríny Nádašdiovovej, ktorá bola dcérou známej čachtickej grófkyni Alžbety Bátorovovej. S návštevou kúrie bola spojená aj prehliadka príľahlých priestorov čachtického podzemia. Celé Čachtice sú totiž popretkávané sieťou podzemných tunelov a chodieb, ktoré boli vybudované v minulosti miestnym obyvateľstvom na rôzne účely. Na oboch lokalitách účastníkov seminára sprevádzal Ing. Miroslav Bitarovský, predseda občianskeho združenia Čachtické podzemie. Záver prvého dňa obstaralo občerstvenie spojené s ochutnávkou čachtických vín, pri ktorom sa mohli ďalej rozvíjať plodné diskusie na rôzne vedecké témy, či už tie spojené so šľachtou, alebo s miestom podujatia – Čachticami.

Druhý deň seminára sa začal prehliadkou samotných priestorov Draškovičovho kaštieľa, ktorý bol len nedávno zrekonštruovaný z prostriedkov rôznych európskych grantových programov a adaptovaný na múzeum s viacerými modernými expozíciami venovanými histórii Čachtíc, grófkyni Alžbete Bátorovovej, habánskej keramike, Rómom, spolku Tatrín, šľachtickým rodom v Čachticiach a tiež ukážke vybavenia šľachtických sídiel. Účastníkov seminára sprevádzala po expozíciách múzea historička Dr. Kristína Danková, zástupkyňa spoluorganizátora podujatia z Podjavorinského múzea v Novom Meste nad Váhom tvoriaceho súčasť Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Prednáškovú časť druhého dňa odštartovala svojím príspevkom Dr. **Mária Letzová** z Katedry histórie FF TU, ktorá pútavým spôsobom prezentovala štúdiu *Dejiny rodu Listius a jeho zástoj v dejinách ranonovovekého Uhorska*. Autorka v ňom oboznámila prítomných poslucháčov s dejinami nie príliš známeho, no predsa významného šľachtického rodu Listiusovcov, ktorý pochádzal z Dolného Rakúska. Rod sa presťahoval do Sedmohradska a v 17. storočí sa prostredníctvom jeho ženskej členky dostal aj na Slovensko. Seminár

pokračoval príspevkom prof. **Márie Kohútovej**, emeritnej členky Katedry histórie FF TU a Historického ústavu SAV. Jej referát so stručným názvom *Barón z Hiadeľa* predstavil pomerne neznámu osobnosť baróna a kráľovského radcu Mateja Hedlyho z Hiadeľa vo Zvolenskej stolici, ktorý žil a pôsobil v 17. storočí. Doc. **Michal Franko** z Katedry histórie FF TU predniesol referát na tému *Albert Sasko-Těšínský a jeho pôsobenie v Bratislave*. Autor sa v ňom zamerával na osobnosť šľachtica, vojvodu Alberta Saského, ktorý pôsobil v Bratislave ako uhorský miestodržiteľ a významne ovplyvňoval politicko-spoločenský život mesta v druhej polovici 18. storočia. Odbornú časť semináru uzavrela svojím zaujímavým príspevkom Dr. **Lenka Pajer** s názvom *Uhorský odev: znaky, vplyvy, tradície*. Dr. Pajer sa v ňom pokúsila objasniť, ako vyzeral uhorský odev, či už mužský, alebo ženský, v priebehu vekov, aké vplyvy sa na jeho vizáži podpísali a ako sa prejavil v ľudových tradíciách, ktoré pretrvali podnes. Zaujímavosťou je, že priestory Draškovičovho kaštieľa, v ktorých sa konal seminár o šľachte na Slovensku a jej identite, boli ozdobené dielami tejto autorky. V rovnakej dobe tu totiž prebiehala výstava *Móda uhorskej šľachty*, ktorú táto odborníčka na históriu módy a odievania pripravila. Vedecké podujatie tak bolo vhodne zasadené do dobových reálií nielen svojimi autentickými, historickými priestormi, ale aj predmetmi z každodenného života doby minulej, odevmi a kostýmami aristokracie. Poznamenajme ešte, že príspevky, ktoré na seminári zazneli, budú publikované v nasledujúcich číslach časopisu Katedry histórie FF TU *Studia historica Tyrnaviensia*. Druhý deň podujatia uzavrel spoločný obed účastníkov seminára a pozvaných hostí. Plánovaná poobedňajšia exkurzia po čachtických pamiatkach (farskom Kostole sv. Ladislava, Kaplnke sv. Antona a Čachtickom hrade) sa nakoniec z rôznych dôvodov nekonala, napriek tomu možno povedať, že dvojdnový vedecký seminár v Čachticiach na tému identity šľachty bol úspešnou a príjemnou vedeckou a kultúrnou akciou, v ktorej odznelo mnoho zaujímavých a vedecky hodnotných príspevkov.

Miloš Marek

Vedecká konferencia *Vizuálne pramene a ich využitie pri štúdiu dejín miest a mestskej krajiny*

V dňoch 8. – 9. októbra 2025 v Martine zorganizoval Slovenský historický ústav Matice slovenskej vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou *Vizuálne pramene a ich využitie pri štúdiu dejín miest a mestskej krajiny*. Spoluorganizátormi podujatia boli Slovenská národná knižnica (v jej priestoroch sa konferencia uskutočnila), Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská historická spoločnosť pri SAV a Historický ústav SAV. Cieľom konferencie bolo poukázať a vysvetliť možnosti využitia a interpretovania vizuálnych prameňov pre urbánne dejiny, čím sa myslia veduty, obrazy, plány, mapy, fotografie, filmové záznamy a podobne. Potreba zorganizovať konferenciu s touto témou pramenila z toho, že hoci mestá zohrali v dejinách Slovenska mimoriadne dôležitú úlohu (navyše v Uhorsku bolo územie Slovenska jeho najurbanizovanejšou časťou) a naše múzeá, archívy, galérie i knižnice disponujú veľmi bohatým materiálom tohto druhu, naša historiografia sa témou vizuálnych prameňov na podobnej konferencii komplexne nezaoberala. Pálčivosť tejto témy sa ukázala v teoretickej i praktickej rovine.

Dvojdnový konferenčný program tvorili dve desiatky prednášajúcich z domova i zo zahraničia (ČR), ktorí vo svojich erudovaných príspevkoch predstavili pestrú paletu vizuálnych prameňov a poukázali na bohatstvo i častokrát nezastupiteľný význam ich využitia. Podujatie bolo interdisciplinárne, keďže na ňom okrem historikov vystúpili aj umenovedci, archivári, sociológovia, galeristi, knihovedci, pamiatkari, múzejníci i odborníci na pedagogiku. Priestorový a časový záber i poňatie jednotlivých príspevkov boli široké. Analyzované boli ranonovoveké veduty z územia Slovenska i Českej republiky, hlavne Bratislavy, Kremnice, stredoslovenských banských a spišských miest. Najmladšie boli prezentované fotografie z 20. storočia, resp. zo súčasnosti. Z geografického hľadiska zahŕňali predovšetkým vyobrazenia slovenských, resp. stredoeurópskych miest, no podnetné boli aj ukážky z Balkánu a Apeninského polostrova. Vo viacerých príspevkoch prednášajúci prezentovali iba určitý prvok mestskej krajiny alebo špecifický typ budov (školské, technické) tak, ako boli v minulosti zachytené do rôznych prameňov vizuálnej povahy. Tento typ prameňov sa ukázal byť vhodným aj na pedagogické účely, kde poskytuje širokú interpretačnú škálu pre učiteľov i žiakov. V tejto súvislosti sa ukázala skutočne aktuálnou otázka vizuálnej gramotnosti, schopnosti analyzovať a vyhodnocovať široké spektrum obrazových prameňov k mestským dejinám. Inšpiratívne boli príspevky zamerané na kategorizáciu a prezentáciu vizuálnych prameňov, zhodnotenie zobrazení miest ako mimoriadne, ba priam nenahraditeľne užitočných pri rekonštrukcii mestskej krajiny i sociálnych vzťahov v nej. Viacero príspevkov sa venovalo skúmaniu obrazov mesta ako prezentovania istého mentálneho konštruktú, predstavy a ideálu, resp. posolstva, ktoré treba dešifrovať. Na záver prvého konferenčného dňa vedenie Slovenskej národnej knižnice účastníkom umožnilo absolvovať exkurziu vo svojej budove a navštíviť Študovňu

starých a vzácných tlačí spojenú s prednáškou o najatraktívnejších uchovávaných zbierkových predmetoch.

Súhrnný čistý prednáškový čas dosiahol takmer osem a pol hodiny a konferenciu okrem aktívnych vystupujúcich navštívilo viac ako osemdesiat hostí. Po jednotlivých konferenčných blokoch prebiehala plodná diskusia, pričom jej účastníci vysoko ocenili možnosť vzájomnej výmeny doterajších poznatkov a interpretačných východísk. Z tohto hľadiska išlo v rámci slovenskej urbánnej historiografie nepochybne o prelomovú udalosť a Matici slovenskej patrí veľká vďaka za výraznú podporu podujatia. Napokon, treba vysloviť vďaka za výborné konferenčné zázemie, ktoré Slovenská národná knižnica poskytla i za pomoc jej pracovníkom. No hlavná vďaka patrí kolegyniam H. Bellákovej a Z. Kyzekovej z Archívu Matice slovenskej, ktoré pomáhali pri praktickej organizácii počas celého podujatia. Ďalšou dobrou správou je to, že z odovzdaných konferenčných príspevkov sa chystá i publikačný výstup, ktorý čitateľov určite zaujme po informačnej a hlavne obrazovej stránke.

Michal Bada

Pokyny pre autorov

Historický zborník je recenzovaný vedecký časopis zameraný na slovenské národné dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Publikuje príspevky venované politickým, hospodárskym, kultúrnym a sociálnym dejinám, tematicky zamerané celoslovensky, ale aj regionálne v prípade významu spracovanej regionálnej problematiky v celoslovenskom kontexte. Venuje sa aj medzinárodným súvislostiam slovenských dejín, dejinám Slovákov v zahraničí a dejinám Matice slovenskej. Časopis vydáva vedecké príspevky (štúdie, materiály, edované dokumenty), medailóny o osobnostiach historiografie, recenzie a informačné správy. Texty sú publikované v slovenčine alebo v angličtine. Súčasťou vedeckých príspevkov sú abstrakty a kľúčové slová. Príspevky prechádzajú redakčnou a jazykovou úpravou.

Historický zborník publikuje výlučne pôvodné, dosiaľ nepublikované vedecké príspevky na základe schválenia dvomi recenzentmi v anonymnom recenznom konaní a redakčnou radou časopisu. Rozsah vedeckých príspevkov nesmie byť menší než 20 normostrán a nemal by prekročiť 45 normostrán. Príspevky sa prijímajú v elektronickej podobe na e-mailovej adrese: redakcia@zbornik.sk.

Vedecký príspevok má nasledujúcu štruktúru: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov s titulmi; e-mailová adresa; pracovisko/inštitúcia; ORCID; abstrakt (približne 1 500 znakov); kľúčové slová; text príspevku; zoznam použitých prameňov a literatúry.

Bibliografické odkazy sa uvádzajú podľa aktuálne platnej normy. Je v nich potrebné uvádzať identifikátory ISSN/ISBN a DOI (ak sú). Uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175, ISBN 80-7090-575-1.

Opakovaný odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*, 171 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory na Slovensku od roku 1936 – Advokátska komora v Bratislave a Advokátska komora v Turčianskom Svätom Martine. In GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2018, s. 420, ISBN 978-80-224-1641-2.

Opakovaný odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory, s. 420.

Odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science during the „First Republic“ (1918–1938). In *Glasnik Etnografskog Instytuta*, roč. 68, 2020, č. 2, s. 382, ISSN 0350-0861, <http://dx.doi.org/10.2298/GEI2002379V>.

Opakovaný odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science, s. 379.

Odkaz na elektronický zdroj

ROHOŇOVÁ, Ľudmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Pavol Strauss. Personálna bibliografia*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 15-17 [online]. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Strauss_Pavol_bibliografia_2_vyd.pdf [cit. 18. 7. 2018].

Odkaz na archívny prameň

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. č. 1471. List Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši Krajinskému úradu, 3. 8. 1933.

Opakovaný odkaz na archívny prameň

SNA, f. MV, šk. č. 1473. List Štátnej nemocnice v Palúdzke ministerstvu vnútra, 6. 7. 1940.

HISTORICKÝ
ZBORNÍK

ROČNÍK 35
2025 ČÍSLO 2

ISSN: 1335-8723

9 771335 872006 5 2